

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

MARSHALL PLANI EKSENİNDE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serkan ŞAHİN

**OCAK 2014
TRABZON**

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

MARSHALL PLANI EKSENİNDE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serkan ŞAHİN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ

**OCAK 2014
TRABZON**

ONAY

Serkan ŞAHİN tarafından hazırlanan “Marshall Planı Ekseninde Türkiye” adlı bu çalışma 13/01/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ (Başkan/Danışman)

Doç. Dr. Seymur AGHAYEV

Prof. Dr. Mehmet OKUR

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../.../.....

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Serkan ŞAHİN

16/12/2013

ÖNSÖZ

Geçmişteki ekonomik olayların günümüze aktarılması genelde iktisatçılar tarafından ele alınmaktadır. Ekonomik bir olayın etkilerinin tarihçi gözüyle incelenmesi adına hazırlanan bu çalışmanın konusu, 1947 yılında ilan edilen Marshall Planı'nı ortaya koymak ve özellikle Plan ekseninde Türkiye üzerinde yapılan uygulamaların ekonomik ve siyasi etkilerini yansıtmaktır. Marshall Planı ekonomik içerikli olmakla beraber siyasi ve sosyal içeriği de göz ardı edilmeyecek derecede önem taşımaktadır.

Soğuk Savaşın ekonomik ve siyasi olarak en önemli sonuçlarından biri Marshall Planı'dır. Plan, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki başat güçten ABD'nin en etkili stratejik, ekonomik, siyasi ve sosyal hamlesidir. Plana katılan ülkeler, kısa vadede kazanç sağlamışlarsa da uzun vadede her alanda kaybetmişlerdir. Ancak Plan dönem itibariyle çok önemli bir mertebede tutulmuştur. Özellikle komünizm – kapitalizm çatışmasında dünya ülkelerinin hangi tarafa yöneleceği hususunda belirleyici olmuştur. Ayrıca doğudan batıya komünizm ve kapitalizm ayrışmasında yeni kutuplar oluşturmuştur. Batıda bir rahatlama sağlamış olsa da uzak doğuda iplerin kopmasında dolaylı da olsa etkisini göstermiştir.

Etkisi uzun yıllar sürmüş olan Marshall Planı Ekseni'nde Türkiye başlıklı tez çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Soğuk Savaşın Başlangıcı ve Truman Doktrini”, ikinci bölüm “Marshall Planı Dönemi”, üçüncü bölüm “Marshall Planı'nın Türkiye'de Uygulanışı”, son olarak dördüncü bölüm “Marshall Planı'nın Türkiye'deki Yansımaları” başlıklarıyla ele alınmıştır.

Marshall Planı, Türkiye'de çok derin etkiler bırakmasına rağmen günümüzde yeterince incelenmemiştir. Çalışmamız bu alanda duyulan eksikliği giderme amacıyla ele alınmıştır. Bu süreçte yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Uğur Üçüncü'ye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Serkan ŞAHİN

Ocak 2014

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa Nr.</u>
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
TABLOLAR LİSTESİ	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIII
GİRİŞ.....	1-5
Konunun Tanımı, Önemi, Kaynak Analizi, Kullanılan Kaynaklar ve Araştırmanın Yöntemi	1
Soğuk Savaş Dönemine Kısa Bir Bakış.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SOĞUK SAVAŞ'IN BAŞLANGICI VE TRUMAN DOKTRİNİ.....	6-30
1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası İktisadi ve Siyasi Durum	6
1.2. Truman Doktrini	11
1.2.1. Doktrinin Hazırlanma Sebepleri	11
1.2.2. Doktrinin İlan Edilmesi	15
1.2.3. Askeri Yardım Anlaşması	19
1.3. Doktrinin Etkileri.....	23
1.3.1. Türkiye'ye Etkileri	24
1.3.2. Avrupa'ya Etkileri	29

İKİNCİ BÖLÜM

2. MARSHALL PLANI DÖNEMİ	31-72
2.1. Marshall Planı'nı Yaratın Sebepler.....	31

2.1.1.	Avrupa'nın Durumu	31
2.1.2.	Türkiye'nin Durumu	35
2.2.	Marshall Planı'nın İlan Edilmesi ve Plana Katılma Süreci	42
2.2.1.	Konferanslar ve OEEC'nin Kuruluşu.....	48
2.2.2.	Plan'ın ABD Kongresi'nde Onayı ve Etkileri.....	51
2.2.3.	Planın Oluşum Sürecinde Türkiye.....	57
2.3.	Avrupa'ya Yapılan Yardımlar ve Etkileri.....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.	MARSHALL PLANI'NIN TÜRKİYE'DE UYGULANIŞI	73-127
3.1.	Yapılan Yardımın Usulleri	73
3.1.1.	Doğrudan Yapılan Yardımlar	73
3.1.2.	Dolaylı Yardımlar	75
3.1.3.	Karşılığı Olan Paralar	76
3.1.4.	Teknik Yardımlar	78
3.2.	ABD Raporları.....	78
3.2.1.	Hilts Raporu.....	79
3.2.2.	Thornburg Raporu	80
3.2.3.	Barker Raporu	81
3.3.	Marshall Planı'yla Türkiye'ye Yapılan Yardımlar	83
3.3.1.	Tarım	89
3.3.2.	Bayındırlık İşleri.....	99
3.3.3.	Özel Teşebbüs	107
3.3.4.	Milli Savunma	112
3.3.5.	Kamu Kurumları.....	113
3.3.6.	Ekonomi ve Ticaret	119
3.3.7.	Sağlık İşleri.....	121
3.3.8.	Çeşitli Mevzular	123
3.4.	Marshall Planı İle 1960-1962 Devreleri Arasında Yapılan Yardımlar	124

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.	MARSHALL PLANI'NIN TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI	128-161
4.1.	Marshall Planı'nın Türkiye'deki Yansımaları	128

4.1.1.	Basında Marshall Planı.....	128
4.1.2.	Siyasette Marshall Planı	138
4.2.	Marshall Planı'nın Türkiye'deki Sonuçları.....	142
4.2.1.	Ekonomik Sonuçlar	142
4.2.2.	Siyasal Sonuçlar	152
4.2.3.	Sosyal Sonuçlar	157
SONUÇ		162-167
YARARLANILAN KAYNAKLAR		168-189
EKLER		187-197
ÖZGEÇMİŞ		1988

ÖZET

Bu tez çalışması, Marshall Planı'nı enine boyuna incelenmesi ve bu planın Türkiye üzerindeki etkilerinin gösterilmesi amacıyla kaleme alınmıştır. Sovyetler Birliği, önemli bir komünist yayılma peşindeydi. Aynı dönemde Avrupa savaştan çok kötü bir halde çıkmış ve sanayisi harap olmuştu. Kendi imkanlarıyla ayağa kalkabilecek bir halde değildi. Dışarıdan bir destek gerekiyordu. Bu desteği ABD sağladı. ABD, bu plan ile sadece Avrupa ekonomisinin gelişmesini sağlamamış aynı zamanda ABD'nin ekonomik geleceğini de kurtarmıştır. Bu plan ile Avrupa ekonomisi savaştan önceki günlerine geri dönüş sinyalleri vermiş ve Sovyetler Birliği'nin yayılması karşısında kendisini korumuştur.

Marshall Planı, Soğuk Savaş'ın en önemli hamlesidir. Plana dâhil ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Türkiye bu plana bazı aşamalardan sonra girebilmiştir. Ayrıca plana dört elle sarılmış ülkelerden bir tanesidir. Ancak, bu plan beklendiği gibi yarar sağlamamıştır. Türkiye'ye biçilen rol Türkiye'nin sınai kalkınmasını engelleyerek tarıma kaymasına neden olmuştur. Maden bakımından zengin olan Türkiye coğrafyası sınai gereksiniminden uzak kalmış ve madenleri hammadde olarak Avrupa'ya aktarmıştır. Tarımsal kalkınmayla ülke ekonomisini düzeltmeyi amaçlayan Türkiye, 1950'deki tarımsal üretim patlamasına aldanmış ve bu yolda devam etmiştir.

İncelemelere göre, Türkiye pek çok ekonomik yanlış yapmıştır. ABD'nin Öne sürdüğü şartlar Türkiye'nin ekonomik gerilemesine neden olmuştur. Bu şartlardan dolayı Türkiye, devletçi ekonomiyi terk etmiş ve liberal ekonomiye yönelmiştir. Ayrıca Amerikan uzmanları tarafından hazırlanan raporlar, Türkiye'nin geleceği adına önemli rol oynamıştır. Bu yanlışlardan dolayı Türkiye zamanla ekonomik bağımsızlığını kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Marshall Planı, Amerikan yardımı, ECA, OEEC,

ABSTRACT

The aim of this thesis is to examine at length the Marshall Plan, and to demonstrate the effects of this plan on Turkey. After the World War II, Soviet Union planned a communist expansion. At the same period; Europe came back from the war very badly, and its industry was devastated. He was not strong enough to fix all by its opportunities. It needed the foreign aid. This aid came from The USA. With this plan, The USA not only provided the development of the European economy but also saved their economic future. Besides; with this plan, European economy rose back the years before the war, and They protected themselves against expansion of the Soviet Union.

Marshall Plan was the best move of the cold war. One of the countries that were inside of plan was Turkey. It could join in this plan after solving some issues. Otherwise, Turkey was overzealous to join this plan. The role given to turkey obstructed his industrial development, and caused only to develop in the agricultural area. The mineral-rich Turkey geography stayed away from industrial development and these mines were sold to European countries as raw material. Turkey intended to improve the economy with agricultural development fell for the abundance of agricultural production, and continued in this way.

According to investigation, Turkey has done a lot of wrongs. Conditions devoted by The USA caused economic recession in Turkey. Because of these conditions, Turkey abandoned statist economy completely, and slanted liberal system. Besides, Reports made up by The USA experts played important role for Turkey's future. By and by Turkey lost its economic independence.

Keywords: Marshall Plan, American aid, OEEC, ECA, European Recovery Plan.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1.	30 Haziran 1948 İtibariyle Yapılan Yardımlar.	27
2.	30 Haziran 1948 İtibariyle Deniz Yardımı.	27
3.	Yıllara Göre Türkiye'nin İthalat ve İhracatı (TL).	36
4.	Yıllara Göre Türkiye'nin Savunmaya Yaptığı Harcamalar Dengesi (TL). ...	37
5.	Avrupa'ya Yapılan Yardım Miktarları (\$).....	67
6.	Marshall Planı Boyunca Avrupa'daki Ekonomik Gelişme (1948-1951)	70
7.	Marshall Planı Çerçevesinde 1951 Yılı Sonuna Kadar Yapılan Yardımların Dağılımı (\$).....	88
8.	Türkiye'de Kullanılabilir Arazi Dağılımı	90
9.	31 Aralık 1949'da Türkiye'nin Talep Ettiği ve Sattığı Malzemeler.	93
10.	1948 ve 1952'de Tarımda Ekim Alanı ve Üretim.	96
11.	1949 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye'ye Yapılan Yol Yardımları	100
12.	Yıllara Göre Karayollarına Yapılan Malzeme Yardımı (\$)	102
13.	Yıllara Göre PTT İçin Ayrılan Tahsisat (\$).....	104
14.	1951'de İkinci Üç Aylık Devre Zarfında Marshall Planı'ndan Özel Teşebbüs Tahsisatı (\$)	108
15.	Marshall Planı Fonu Özel Teşebbüs Tahsisatı (1 Temmuz-30 Eylül 1951).	109
16.	Başlangıçtan 1959'a Kadar Sınai Kalkınma Bankası Yardımları.....	110
17.	Başlangıçtan 31 Haziran 1957'ye Kadar Etibank'a Ayrılan Tahsisat (\$)..	114
18.	Türkiye'de Maden Teknik Arama Enstitüsüne Yapılan Yardımlar (\$).....	117
19.	1960-62 Yılları Toplam Hibe Miktarları (\$).....	125
20.	1949'dan 1962 Sonuna Kadar Teknik Yardımlar (\$).....	126

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekil Nr.</u>	<u>Sekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1.	Marshall Planı'ndan Sonra Bazı Ülkelerin Gayrisafi Yurt İçi Hasılası (Logaritmik Ölçek)	71
2.	Plan Öncesinde Türkiye'deki Tarım Alanlarının Dağılım Oranları.....	91

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
s.	: Sayfa Numarası
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFS	: American Field Service (Amerikan Alan Hizmeti)
AID	: Administration of International Development (Uluslararası Kalkınma İdaresi)
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BKKK	: Bakanlar Kurulu Kararları Evrakı Kataloğu
BMGMEK	: Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu
BÖKMEK	: Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu
Çev.	: Çeviren
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CHPEK	: Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı Kataloğu
DLF	: Development Loan Fund (Kalkınma İkras Fonu)
ECA	: Economic Co-operation Act (İktisadi İşbirliği İdaresi)
Ed.	: Editör
ERP	: European Recovery Plan (Avrupa Kalkınma Planı)
FAO	: Food and Agriculture Organization of the United Nations (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
FRUS	: Foreign Relations of the United States (Amerikan Dış İlişkiler Departmanı)
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük ve Ticaret Anlaşması)
ICA	: International Cooperation Administration (Uluslararası İşbirliği İdaresi)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
MKE	: Makine Kimya Enstitüsü
MSA	: Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı.

MTA : Maden Tetkik Arama Enstitüsü
OEEC : Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRL, OD, MP: Truman Library, Online Documents, Marshall Plan
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
ZC : Zabıt Cerideleri

GİRİŞ

Konunun Tanımı, Önemi, Kaynak Analizi, Kullanılan Kaynaklar ve Araştırmanın Yöntemi

II. Dünya Savaşı, bütün dünyayı derinden etkilemiş, ardında büyük bir yıkım bırakmıştır. Savaşa dâhil olan devletlerin ikisi hariç ekonomik çöküntüye uğramış Almanya, Avusturya gibi mağlupların yanında İngiltere ve Fransa gibi galipler de bu yıkımdan nasibini almışlardır. Savaştan sonra ABD ve Sovyetler Birliği iki başat güç olarak ortaya çıkmıştır. Savaş sonrasında bu iki ülkenin yürüttüğü Soğuk Savaş dönemi başlamıştır. Tez çalışmamızın konusunu oluşturan Marshall Planı da bu iki ülkenin mücadelesinin hemen başında ortaya atılmış bir uygulamadır. Planın Türkiye'de uygulanması ve etkileri de çalışmanın konusu dâhilindedir.

Marshall Planı, ülkemizde genel olarak iktisadi bir mesele olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle planla ilgili yapılmış az sayıdaki çalışmaların neredeyse tamamı iktisatçılar tarafından ele alınmıştır. Konuyla ilgili şimdiye kadar iki tane yüksek lisans tezi tespit edilebilmiştir. Bunlardan ilki Tolga Tören'in 2006'da Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda yapılan "Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği" başlığını taşımaktadır. Tören'in bu tezinde meselenin genel olarak iktisadi kısmen de siyasi boyutları ortaya konmaya çalışılmıştır. Diğer tez çalışması ise Bilgehan Bülbül'ün 2006'da Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda tamamladığı "Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı"dır. Basın temelinde yapılan bu çalışma, meselenin tarihi yönünü tam olarak ortaya koyamamıştır. Bu iki çalışmanın değerlendirilmesinden çıkardığımız en önemli sonuç Marshall Planı ve Türkiye'deki yansımalarının tarihi boyutunun ortaya konulmasındaki eksikliklerdir. Bunların dışında Marshall Planı'nın tatbiki sürecinde 1951 tarihinde Refii Şükrü Suvla'nın "Türkiye ve Marshall Planı" adlı 21 sayfalık çalışması önemlidir. Suvla, eserinde Marshall Planı'nı ekonomik gelişmeler açısından ele almıştır. Planın uygulanma sürecinde kaleme alınan bu eserde de doğal

olarak tarihi açıdan yeterli değerlendirmelere ulaşılamamıştır. Buna benzer 1950’de “Marşal Plâni ve Siz” adlı yazarı belirlenemeyen 34 sayfalık bir eser kaleme alınmıştır. Bu eser detaylı bilgilerden yoksundur. Daha çok dönemsel bilgiler içermektedir. İncelendiği zaman sadece 30 Haziran 1950’ye kadar yapılan yardımlar verilmiştir. Bu nedenle araştırma çerçevemiz bakımından eksik kalmıştır. Marshall Planı’yla ilgili kısmi bilgiler veren makale, bildiriler de yer almakla beraber bunlar meselenin tüm boyutlarıyla ortaya konulmasından uzaktırlar. Bu eksikliklerin bilinciyle hareket ederek tez çalışmamız ele alınmıştır.

Çalışma kaleme alınırken pek çok kaynaktan yararlanılmıştır. Ana kaynaklarımızın başında Plan sürecinin takibi için ABD’nin isteği üzerine Türkiye’nin hazırlamış olduğu raporlar gelmektedir. Türkiye’de 1948’den 1959’a kadarki süreci yansıtan “Türkiye’de Marşal Plâni” adı altında 41 rapor hazırlanmıştır. Yine 1960’dan 1962’ye kadarki süreci ortaya koyan “Türkiye’ye Amerikan İktisadi Yardımları” başlıklı 6 rapor daha vardır. Bu raporlar tez çalışmamızda yoğun şekilde kullanılmıştır. Çalışmamızda arşiv belgeleri de ana kaynaklarımızdandır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nden özellikle Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Cumhuriyet Halk Partisi, Bakanlar Kurulu Kararları Kataloglarından elde edilen vesikalardan istifade edilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu’ndan alınan verilerle çalışmamız zenginleştirilmiştir. Truman Kütüphanesi’nden ve ABD Dış İlişkiler Departmanı Arşivi’nden tedarik edilen dökümanlar meselenin dış boyutunu ortaya koymada birincil derecede önemli olmuştur. Devrin resmi tutanakları ve basını ayrıntılı olarak incelenen ana kaynaklardır. Bunlardan başka çalışmamızda tezler, kitaplar, makaleler, bildiriler gibi telif eserlerden de istifade edilmiştir.

Marshall Planı Ekseninde Türkiye adlı tez çalışmasında meseleye daha çok tarihi gözüyle bakılmıştır. Fakat konusu itibariyle iktisadi boyutu da ihmal edilmemiştir. Birçok yerde sayısal veriler, tablolar ve ekonomik terimler kullanılmıştır. Bu anlamda çalışma meselenin iktisadi açıdan bütün yönlerini ortaya koymaktan ziyade; tarihi, siyasi, sosyal ve kültürel yönlerini ortaya koyma iddiasındadır. Zira Marshall Planı’nı, sadece iktisadi bir süreç içine sığdırmak da bilimsel açıdan yanlış olurdu.

Çalışmanın daha iyi ortaya konulması adına Truman Doktrini de önemlidir. II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan ekonomik sorunlar Avrupa'ya yardım fikrini beraberinde getirmişti. ABD ilk olarak Truman Doktrini ile bu sorunları gidermeye çalışmıştır. Truman Doktrini askeri ağırlıklı bir yardım uygulamasıdır. Zamanla askeri yardımın yeterli olmayacağı da iyice fark edildiğinden daha geniş kapsamlı ve ekonomik çerçeveli bir yardım programı düşüncesi netlik kazanmıştır. Bu şekilde Marshall Planı hayata geçirilmiştir. Neden-sonuç denkleminde Marshall Planı'nın öncüllerinden birisi de Truman Doktrini'dir. Bu nedenle çalışmada Truman Doktrini'ne de yer verilmiştir.

Soğuk Savaş Dönemine Kısa Bir Bakış

II. Dünya Savaşı, 5 Mayıs 1945'te Hitler'in yönetimindeki Almanya'nın teslim olmasıyla Avrupa'da, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının ardından Japonya'nın mütareke imzalamasıyla da tüm dünyada son bulmuştur. Geride ise harabe halinde bir dünya bırakmıştır.¹

Tarihin en büyük savaşı olan II. Dünya Savaşı, aynı zamanda yaşanmış en kanlı savaşlarından birisidir. Bu savaşın ardından dünya üzerindeki liderlik ABD ve Sovyetler Birliği'nin eline geçmiştir. Savaştan sonraki süreç oldukça çalkantılı, gergin ve sinirli geçmiştir. Doğu-batı çekişmesi tamamen hissedilir bir hale gelmiştir. Soğuk Savaş, sürekli olarak karşılıklı stratejik hamlelerle devam etmiştir. Sovyetler Birliği yakasında komünizmin etkisi hızla yayılmaktaydı. ABD tarafında ise ekonomik çıkarların korunması için gerekli önlemler alınıyordu. Mart 1947'de Truman Doktrini'nin, Haziran 1947'de Marshall Planı'nın ortaya atılması ABD adına önemli hamleler olmuştur. Özellikle Marshall Planı, bölgeler arasında ABD lehine rahatlatma sağlayan önemli bir uygulamadır. Ancak geniş çerçevede de Soğuk Savaş'ı doruk noktasına ulaştırmıştır. Bu süreçte Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ve Uzakdoğu'da; ABD de Batı Avrupa ve güney sömürgelerde etkinlik kazanmıştır.²

---

¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, 18. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi Yayınları, 2012, s. 49-497.

² Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 9. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001, s. 224-273.

Marshall Planı'nın varlığı Batı Avrupa Birliği Kanalıyla NATO'nun kuruluşuna zemin hazırlamıştır. 17 Mart 1948'de Brüksel Anlaşması imzalanmış ve Batı Avrupa ülkelerinin ortak bir savunma sistemi kurması kararlaştırılmıştır. Daha sonraları ABD desteğinin daha iyi sağlanması için Batı Avrupa Birliği yerini NATO'ya bıraktı. NATO'nun kurulması, Avrupa üzerindeki gerginliğin hafiflemesini sağladı. İkiye bölünen Almanya, hızlı bir kalkınma evresine girdi ve Batı Avrupa'nın refah düzeyi yükselmeye başladı. Sovyetler Birliği ise, ABD'nin Batı Avrupa Birliği hamlesine karşılık 1949'da Cominform'u, NATO hamlesine karşılık da 1955 yılında Varşova Paktı'nı kurmuştur. Sovyetler Birliği'nin bu hamlesinin amacı Batı Bloku'ndaki birleşmelere karşın komünist Doğu Bloku'nu bir arada tutmaktır.³

Uzakdoğu'da ortaya çıkan Kore Savaşı ve bölgedeki gerginlikten dolayı Avrupa'daki güven ortamı tehlikeye düşmüştür. Savaş'ın bitmesinden sonra tekrar istikrar ve güven havası oluşmaya başlamıştır.⁴ Ancak bu ortam kısa sürmüş ve 1955 yılında Vietnam Savaşı patlak vermiştir. Bu savaş Soğuk Savaş'ın en sıcak ikinci çatışmasıdır. ABD savaşa uzun bir süreçten sonra 1963'te dâhil olmuştur.⁵ Bu iki olgunun dışında Berlin Sorunu ve Küba Krizi de Soğuk Savaş'ın diğer evrelerini oluşturmaktadır.⁶ Soğuk Savaş'ın bu sıcak dönemlerinde blok ülkelerin başat güçleri gruptaki diğer ülkelerin içişlerine karışmaktan da geri durmamıştır. ABD ve Sovyetler Birliği'nin bu müdahaleleri 1962 yılından sonra bloklarda yumuşamaya (Detant) neden olmuştur. 1989 yılında Doğu Avrupa'daki rejim değişimi ve Berlin Duvarı'nın yıkılması ve son olarak 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş sona ermiştir.⁷

Soğuk Savaş süreci Türkiye açısından oldukça gergin geçmiştir. Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen Savaş'tan zararlı çıkmıştır. Ordusunu daima savaşa hazır halde tutmasından dolayı ülke gelirlerinin çoğunu askeri masraflara harcamıştır. Aşırı derecede yüksek olan harcamalar ülke içinde ekonomik sıkıntılara sebep olmuştur. Truman Doktrini'nden gelen yardımlar da askeri ihtiyaçlara yöneliktir. Daha sonra Türkiye

---

³ Sander, a.g.e., s. 263-273.

⁴ A.g.e., s. 282.

⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 809-810.

⁶ A.g.e., s. 711-735.

⁷ Sander, a.g.e., s. 491.

Marshall Planı'na dâhil olmuş ve ekonomik alanda yardım almaya başlamıştır. Türkiye alınan yardımların etkisinde kalarak sürekli yardım talebinde bulunmuştur.⁸

Türkiye, daima Batı Bloku içinde yer edinmeye çalışmıştır. NATO'da yer almak için çaba göstermiş ve bunun için Kore'ye asker sevk etmiştir. Kore desteği Türkiye'nin NATO'da yer edinmesini sağlamıştır.⁹ Bu sayede Soğuk Savaş'ta ABD'nin önderliğindeki Batı Bloku içerisinde yer alabilmiştir. Daima ABD'ye karşı bir güven duygusu içerisinde "Amerika ne derse yapalım" mantığı üzerinden hareket etmiştir. Ancak Kıbrıs meselesi, Türkiye'nin ABD'ye olan güvenini sarsmıştır. ABD, Kıbrıs meselesinde 12 Temmuz Askeri Yardım Anlaşması'nın dördüncü maddesini Türkiye'nin önüne engel olarak koymuş ve bu yaptırım iki ülke arasındaki sıcak ilişkiye gölge düşmüştür.¹⁰

Soğuk Savaş'ın en önemli ve etkili hamlesi olan Marshall Planı Türkiye açısından önemli sonuçlara vesile olmuştur. Pek çok tarihçi, II. Dünya Savaşı sonundan Demokrat Parti Hükümeti'nin iktidara gelmesine kadar olan dönem ile Demokrat Parti dönemini ayrı dönemler olarak algılamaktadır. Ancak özellikle ekonomik gözle bakıldığında Marshall Planı; II. Dünya Savaşı'nın bitiminden 1962 yılına kadar olan süreci tek bir çerçeveye yerleştirmiştir.

---

⁸ Caner Sancaktar, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım", **Bilge Strateji Dergisi**, 3(5), 2011, s. 30-35.

⁹ Sancaktar, a.g.m., s. 30-35.

¹⁰ Levent Kalyon, "Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz", **Journal of Security Strategies (Güvenlik Stratejileri Dergisi)**, 11, 2010, s. 18-19.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SOĞUK SAVAŞ'IN BAŞLANGICI VE TRUMAN DOKTRİNİ

1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası İktisadi ve Siyasi Durum

II. Dünya Savaşı'na; ister galip, isterse mağlup olsun; katılan bütün devletler büyük zararlar çıkmışlar, yorgun ve bitkin düşmüşlerdi.¹¹ Savaş, özellikle Avrupa'da tahribata yol açmıştır. Savaş'ta ölen 40 milyon civarındaki insanın yarısından fazlası Avrupa'daydı. En çok ölüm Sovyetler Birliği'nde yaşanmış, yaklaşık 20 milyon insan hayatını kaybetmişti. 4,3 milyon Polonyalı, 4,2 milyon Alman, 1,7 milyon Yugoslav, 600 bin Fransız, 410 bin İtalyan, 390 bin İngiliz, 6 milyon Yahudi ve diğer uyruklara ait vatandaş hayatını kaybetmişti.¹² Aşırı can kayıplarının yaşandığı bu Savaş'tan sonra Avrupa'nın ekonomik dengeleri altüst olmuştur. Avrupa'da savaştan sonra aşırı enflasyon yaşanmıştı. Fiyatlar artmış, parasal değerler altüst olmuştu. Çoğu yerde sigara, kahve ve çikolata paranın yerine değişim aracı olarak kullanılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında, fabrikaların çoğu savaş malzemesi üretilecek şekilde ayarlanmıştır. Savaştan sonra tekrar normal üretime geçiş, ekonomik kaynak yetersizliğinden gerçekleştirilememiştir.¹³

Avrupa'daki bu durum üretim sıkıntısı yaratmış, pazarlarda ürün sıkıntısı meydana gelmiş ve takas yöntemi de uygulanamayınca para akışı durmuştur. George Catlett Marshall'ın bir ifadesinden faydalanılarak açıklanırsa; Avrupa'nın yaşadığı ekonomik krizin nedeni köy ve şehir arasında alışlagelmiş tarım ürünleri-sanayi malları arasındaki takasın yapılamıyor olmasıdır. Çiftçi, ürettiği malı şehirdeki üreticiyle kendi ihtiyaçları karşılığında değişmemiştir. Çünkü şehir, köylüye ihtiyaçları karşılığında ürün verememiştir. Takas yapılamadığından köylüler tarlalarını meyve bahçelerine çevirmiş, Kendi karnını doyurabilecek kadar ürün ekmiş, diğer arazilerini meraya bırakmıştır. Bu

¹¹ Süleyman Kocabaş, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti Tarihi**, 4 (İnönü Dönemi-Milli Şef Yönetimi-Demokrasiye Geçiş 1938-1950), İstanbul: Bayrak Matbaacılık Yayınları, 2009, s. 460.

¹² Çağrı Erhan, "Avrupa'nın İntiharı" ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 51(1), 1943, s. 259.

¹³ A.g.m., s. 260.

nedene yiyecek sıkıntısı çeken Avrupa şehir halkı, yiyecek ihtiyacını dışardan karşılamak zorunda kalmıştır. Bu durum, ülkedeki dövizin dışarıya akmasına yol açmış ve ülkenin yapılanmasına ayrılan fonların azalmasına neden olmuştur. Oluşan döviz sıkıntısı, Avrupa'daki buhranda etkili olmuştur.¹⁴ Marshall'ın bu ifadeleri, Avrupa'daki ekonomik çöküntünün oluşum sebebinin genel anlamda ortaya koymaktadır.

Avrupa'da durum, yıldan yıla kötüye gidiyordu. Örneğin 1946'da üretilen buğday miktarı 1938 yılının % 70'i civarındaydı. Bazı ülkeler, bu durum için önlemler almaya çalışsa da 1947 kışındaki olumsuz hava şartları, bütün iyimser yaklaşımları yok etti. Ekmek, karneye bağlanacak düzeye geldi.¹⁵

Siyasi olarak da sıkıntılı dönemler Avrupa'da etkisini göstermiştir. Savaş sonrası güç dengeleri artık tamamen değişmişti. Fransa ve İtalya, savaştan galip çıkan devletler olmalarına rağmen, savaş öncesindeki siyasal güçlerini kaybetmişlerdi. Almanya'nın, II. Dünya Savaşı'nda yaptığı çabalar boşa çıkmıştı. İngiltere, yavaş yavaş topraklarını kaybetme sürecine girmişti.¹⁶ Bu nedenle Avrupa ülkeleri, artık dünya, çapında bir güç unsuru oluşturmuyordu. Dünya artık iki kutuplu bir sistem özelliğini kazanmıştı. İki kutbun bir yakasında Sovyetler Birliği, diğer yakasında ABD vardı. Bu iki ülke, süper güç halini almıştı. Her iki süper güç; kendini haklı, karşı tarafı suçlu olarak ilan etmişti. Kendilerine özgü politikaları vardı ve bu politikalar çerçevesinde, etrafında kümelenen "öteki"leri kendi ittifakında kullanıyorlardı. Sovyetler Birliği, sıcak denizlere inme politikasını sürdürüyordu. ABD de artık "Monroe Doktrini" olarak bilinen inzivaya çekilme politikasına geri dönemiyordu. Çünkü karşısında, Sovyetler Birliği gibi büyük bir rakip belirmişti. Bu duruma kayıtsız kalamazdı.¹⁷

Türkiye'nin durumu da Avrupa'dakinden çok farklı sayılmazdı. Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılan devletlerarasında yer almamıştı. Bu yüzden, Avrupa gibi savaş masrafları çok olmamıştı. Fakat Türkiye, savaş boyunca ordusunu hazır halde bulundurmak ve

---

¹⁴ Bilgehan Bülbül, **Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı (1948-1957)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 8.

¹⁵ Erhan, "Avrupa'nın İntiharı" ve İkinci Dünya Savaşından Sonra Temel Sorunlar", s. 260.

¹⁶ A.g.m., s. 260.

¹⁷ Naci Doğan, "Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem, Nato'nun Rolü ve Türkiye'nin Stratejik Konumu", **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(10), 2004, s. 26-27.

yaklaşık bir milyon asker beslemek zorunda kalmıştır.¹⁸ Bu yüzden bütçenin büyük bir kısmını askeri masraflara ayırmıştır. Bu tür sebeplerden dolayıdır ki; Türkiye'de büyük sıkıntılar çekilmiştir. II. Dünya Savaşı, bütün toplum adına bir gerileme süreci olmuştur. Gayrisafi Milli Hasıla, % 60'lara kadar düşmüştür. Savaşın getirdiği ortam; bazı kişilerin, haksız kazanç sağlayarak, servet elde etmelerine zemin hazırlamıştır. Bu durum, gelir dağılımında bozulmalara neden olmuştur.¹⁹ Bu konuda Faik Ahmet Barutçu, şunları söylemiştir:

Ülkenin dört bucağından açlık haberleri ve iniltileri yankılarını duyurmaya başlamıştır. Bir ikisi dışında bakanlardan hiçbiri sandalyelerinin adamı değildir. Hele bazılarında, ne politika yaşamı yönü ile, ne de meslek, bilgi ve yetenek yönü ile hiçbir seçkin nitelik yoktur. Kayseri gezisinde halk "Açız" diyerek İnönü'nün otomobilinin üstüne çıkmıştı.²⁰

Savaş sırasında müsteşar yardımcılığı yapan Şevket Süreyya Aydemir ise, şöyle söylemiştir:

Sabah güneş doğarken gözünü yeni güne açan her vatandaş, o gün sofrasına bir dilim ekme koyup koyamayacağını ve ordunun yönetim mevkilerinde görevli her komutan, o gün askerine ne yedireceğini, yemsizlikten kırılan hayvanlarına bir avuç yem bulunup bulunamayacağını, uçaklarına motörlerine kaç günlük benzin ve motorlu vasıtalarına kaç tane yedek lastik bulabileceğini kaygı ile düşünüyordu.(...)²¹

İşte II. Dünya Savaşı Türkiye'de böyle etki yaratmıştı. Halk, ekonomik sıkıntılar çekiyordu. Ancak halkın durumunun kötü olmasına rağmen devlet fazla sıkıntı içinde değildi. Sümerbank ve Etibank, 1945 yılını kârla kapatmışlardı.²² Türkiye, II. Dünya Savaşı sonunda dış borçlardan kurtulmuştu. Altın ve döviz rezervleri, ekonomik kalkınma için yeterli seviyedeydi; ama kuzeyden gelebilecek bir Rus saldırısına karşı Türkiye, orduyu daima hazır halde bulundurmaya çalıştı. Bunun yanında, yatırım mallarına sahip olan ülkelerdeki üretimi kısıtlama tedbirleri, Türkiye'nin kalkınması önünde önemli etkenlerden birisi olmuştu.²³

¹⁸ Refii Şükrü Suvla, **Türkiye ve Marshall Planı**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuasından, İstanbul: Akgün Matbaası, 1951, s. 14.

¹⁹ Ahmet Makal, "Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963", **Çağdaş Türkiye Tarihi Seminerleri 2008-2009**, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2008, s. 4.

²⁰ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977, s. 257-259.

²¹ A.g.e., s. 3.

²² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1938-1950**, 2, 7. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 2000, s. 418.

²³ Aynur Güldamla, **1948 Yılından Beri Türkiye'ye Yapılan Amerikan Yardımları ve Türk Ekonomisine Etkileri**, Ankara: Ayyıldız Matbaası Yayınları, 1967, s. 11.

II. Dünya Savaşı, Türkiye'yi siyasal olarak da etkilemiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1948'lere gelinceye kadar yıpranmıştı. Yerli sermayenin yabancı sermayeye duyduğu istekle, devletçilik sistemini yürütemez hale gelmişti. Bunun yanında Rus tehlikesi de CHP'yi iyice yıpratmıştı.²⁴ II. Dünya Savaşı'na katılmamış olmasına rağmen, savunma masraflarının yüksek olması nedeniyle Türkiye'de hayat pahalılığı yaşanmıştı. Bu durum, CHP'ye karşı bir memnuniyetsizlik ve güvensizlik oluşturmuştu. 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi de, CHP içindeki büyük toprak sahiplerinin partiden ayrılmasına neden oldu.²⁵

Avrupa'daki durumdan bahsedilmesinin ardından, savaş sonrasında başat güç haline gelen iki büyük gücün de ele alınması gerekir. Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir dünya devi olarak ortaya çıkmış ve önemli bir fırsat yakalamıştı. ABD Almanya'nın yayılmacılığı karşısında ABD tarafından destekleniyordu. Sovyetler Birliği ile yapmış olduğu askeri işbirliği anlaşması, ABD'yi birtakım hayallere itmiş ve neticede ABD, Avrupa'dan çekilip tekrar kendi kıtasına kapanmaya başlamıştı. Bu fırsatı değerlendirmeye çalışan Sovyetler Birliği; Asya, Avrupa ve Ortadoğu olmak üzere üç bölgede harekete geçti. ABD'nin İran'daki askerlerini çekmesine rağmen Sovyetler Birliği, İran'dan çekilmemiş ve İran petrolünü elde etmeye çalışmıştı. Durumun farkına varan ABD İran'a destek olacağını bildirince Sovyetler Birliği, geri adım atmak zorunda kalmıştı. Doğu Avrupa üzerinde de faaliyetlerde bulunan Sovyetler Birliği'ne karşı en büyük engel Almanya'ydı. ABD ve bazı batı Avrupa ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin doğu Avrupa'da ilerlemesini istiyordu. Bu nedenle Almanya'nın 1944'de Sovyetler Birliği cephesinden çekilmesiyle boş kalan ülkelere Sovyetler Birliği'nin hâkim olmasına müsaade etmişlerdi. Bu durum, bu ülkelerde komünist partilerin hâkimiyet kazanmasında etkili olmuştur. Yalta'da bir araya gelen ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği, Sovyet hâkimiyetine bırakılan ülkelere, geçici hükümetlerin kurulmasını kararlaştırdılar. Bu ülkeler, tek başına iktidar olabilecek potansiyellere sahip değillerdi. Bu yüzden koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Dikkat çekici bir nokta vardır ki, komünist partiler, İçişleri, Adalet ve Enformasyon Bakanlıklarını elde etmişlerdir. Böylece Sovyetler Birliği bu

²⁴ Esra Dik, "1948: Marshall Planıyla "Hür Dünya"ya Giriş", **Açıklamalı Yönetim Zamandizimi 1940-1949**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2008, s. 947.

²⁵ Ercan Haytaoğlu, "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, (3), 1997, s. 50.

ülkelerde güvenlik, mahkemeler ve basın yayın alanlarını kontrolüne almış oldu. Bir süre sonra da komünist partiler hükümetlere tamamen hâkim olmaya başladı. Koalisyondaki diğer partiler, hükümetten ayrılıp muhalefet kanadına geçtiler.²⁶

Avrupa'da meydana gelen otorite boşluğundan yararlanan Sovyetler Birliği hızlı davranıyor, Almanya'ya baskı yapıyordu. Amacı, Almanya'yı önce parçalamak sonra da yutmaktı. Bu durum Avrupa'yı endişelendirmiş, Sovyetler Birliği'nin Avrupa'ya doğru ilerleyeceği düşüncesini ortaya çıkartmıştır. Berlin'in kuşatılması da Avrupa'yı iyice tedirgin etmiştir.²⁷ ABD de Sovyetler Birliği'ne güvenmenin hata olduğunu anlamış ve komünist yayılcılığına karşı faaliyete başlamıştır. ABD'nin karar değiştirmesi, Sovyetler Birliği'ni tedirgin etmiştir. Bu nedenle Sovyetler Birliği, kendi güvenliğini sağlamaya çalışmış ve Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya Komünist partilerinin liderleriyle bir araya gelmişlerdi. Polonya'nın Szklarska Poreba şehrinde yaptıkları toplantıdan sonra yayınladıkları belgelerle 5 Ekim 1947'de Cominform'u kurmuşlardır.²⁸

ABD, başlangıçta Monroe doktrinine dönmeyi düşünmüştü. Ancak savaşta İngiltere, Fransa gibi güçler gerileyince, ABD onların bıraktığı yeri doldurmak zorunda kalmıştır. Çünkü o dönem itibariyle ABD'nin bütün tümenleri diğer ülkelerdeydi.²⁹ 1945'te ABD'de, Sovyetler Birliği'nin dize getirilmesi için çeşitli fikirler ileri sürülüyordu. Dışişleri Bakanı James Byrnes, atom bombasının Sovyetler Birliği'ni yumuşak davranmaya iteceğini düşünüyordu. Savaş Bakanı Henry Stimson ise, bu görüşün işe yaramayacağını düşünüyor ve Ruslarla daha ılımlı ilişkilerin kurulması gerektiğini öne sürüyordu. Atom bombasının verdiği güç işe yaramayınca ABD, ekonomik baskı yoluna başvurdu. Sovyetler Birliği Başkanı Josef Stalin, altı milyar dolarlık kredi talebinde bulunmuştu. ABD, Doğu Avrupa üzerindeki isteklerine Sovyetler Birliği'nin uyumlu yaklaşması durumunda böyle bir krediyi sağlayabileceğini bildirmişti. Ayrıca ABD, Sovyetler Birliği'nin Dünya Bankası ve IMF'ye girerek dış ticarete kapalılıktan uzak durmasını istiyordu. Sovyetler Birliği bu talepleri reddedince ABD'nin Doğu Avrupa

---

²⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 515-530.

²⁷ Doğan, a.g.m., s. 27.

²⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 530-531.

²⁹ Erhan, "Avrupa'nın İntiharı" ve İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Temel Sorunlar", s. 267.

üzerindeki politik beklentileri, istediği şekilde sonuçlanmadı.³⁰ Avrupa'ya doğru hızla yayılan Sovyet tehlikesi, ABD'yi harekete geçmeye zorluyordu. Çünkü Avrupa'nın Rus etkisine girmesi, ABD için de hiç iyi olmayacaktı. Bunun yanı sıra Rus etkisi, Türkiye ve Yunanistan üzerinde de tehlike oluşturuyordu. Sovyetler Birliği, sıcak denizlere ulaşma isteğiyle bu bölgeleri zorluyordu. ABD'nin, doğudaki sömürgelerinin elden çıkmasına neden olacağından, bu olaylara ilgisiz kalması düşünülemezdi.³¹ Bu nedenle müdahale gereksinimi hisseden ABD; önce Truman Doktrini ile kısmi bir askeri hamle, Marshall Planı ile de daha köklü ve geniş tabanlı bir ekonomik kalkındırma planı girişiminde bulunacaktır.

1.2. Truman Doktrini

1.2.1. Doktrinin Hazırlanma Sebepleri

Avrupa'da oluşan yeni durumdan yararlanmak isteyen Sovyetler Birliği, savaşta elde ettiği kazanımlarını arttırmak için yönünü Türkiye'ye de çevirmişti. 1945-1952 yılları arasında Türkiye, Sovyetler Birliği'nin toprak ve boğazlarda hak taleplerinden dolayı çok sıkıntılı bir süreç yaşamıştır.³² Türkiye ile Sovyetler Birliği, 1925 yılında "Karşılıklı Tarafsızlık ve Saldırmazlık Anlaşması" imzalamış³³ ve bu anlaşma, 1935 yılında on yıl süreyle uzatılmıştı. Türkiye'nin 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile yaptığı "Üçlü İttifak – Karşılıklı Yardım Antlaşması", Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmanın ruhuna aykırıydı. Her ne kadar Türkiye, Sovyetler Birliği ile ilgili ayrı bir protokol koymuşsa da bu durum Sovyetler Birliği'ni tatmin etmemiştir.³⁴ II. Dünya savaşından sonra, 19 Mart 1945'te Sovyetler Birliği'ndeki Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper, bir toplantı için Türkiye'ye çağırılmıştı. Sarper'in çağırıldığı gün Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, görüşmek için Selim Sarper'i makamında ağırlamıştı. Bu görüşmede Molotov, artık günün şartlarına uymadığı ve köklü değişikliklerin yapılması gerektiği düşüncesiyle 17 Aralık 1925 tarihli Karşılıklı Tarafsızlık ve Saldırmazlık anlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini

---

³⁰ Sander, a.g.e., s. 233-234.

³¹ Bülbül, a.g.e., s. 13-14.

³² İsmail Soysal, "Türk Amerikan İlişkilerinin Siyasal Çizgileri", **Bellekten**, 41(162), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1977, s. 260.

³³ Anlaşma maddeleri için bkz.: İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, (1920-1945), 1(38), 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 264.

³⁴ Kalyon, a.g.m., s. 8-9.

bildirmiştir.³⁵ ABD'nin Moskova büyükelçisi Avarrell Harriman'a göre; Sovyetler, bu tavrıyla, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin daha çok işine yarayacak şartların oluşmasını sağlamayı hedefliyordu. Ayrıca, Sovyetler Birliği savaştan galip çıkmıştı. Türkiye'ye artık müttefik olarak ihtiyaç duymuyordu. Buna karşılık Türkiye, konuya oldukça temkinli yaklaştı. 4 Nisan 1945'te, Sovyetler Birliği'nden öneri ve değişiklik taleplerini sordu. Böyle bir öneri ve değişiklik talebi var ise bunları dikkate alacağını bildirdi. Türklerin bu önerisini inceleyen Ruslar, Türkiye'ye bir mektupla cevap yolladı.³⁶

Gerçekleşen temasla Türkiye, Sovyetler Birliği ile yeniden ilişki kurmak istemiş, hatta bir pakt oluşturma talebinde bulunmuştur. 7 Haziran 1945'te yeniden Molotov-Sarper görüşmesi gerçekleştirilmiştir.³⁷ Bu görüşmeden sonra Sovyetler Birliği anlaşmaya karşılık Türkiye'ye bazı şartlar sunmuştur. Sovyetler Birliği'nin anlaşma için Türk hükümetine karşı önerdiği şartlar şöyledir:

1. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşmasıyla, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında çizilen sınıra göre, Türkiye'de kalan Ardahan ve Kars'ın Sovyetler Birliği'ne verilmesi,
2. Boğazların savunmasında Sovyetler Birliği'nin de ortak edilmesi ve bu sebeple Boğazlarda Sovyetlere üst verilmesi,
3. Montreux Sözleşmesi'ne göre belirlenen boğazlar rejiminin değiştirilmesi ve bunun yerine Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yeni bir anlaşmanın imzalanmasıdır.³⁸

17 Temmuz 1945'te başlayan Postdam Konferansı'nda Sovyetler Birliği, Boğazlar Meselesi'ni gündeme getirmiştir. Daha çok resmi olmayan görüşmelerde dile getirilen bu konu, 18 Temmuz'daki yemekte tekrar gündeme geldiğinde Stalin, İngiltere Başbakanı Winston Churchill'e, Türkiye ile yapılacak bir ittifakın ancak aralarındaki anlaşmaların çözülmesiyle mümkün olacağını iletmıştır. Türkiye'nin, Kars ve Ardahan'ı geri vermeyi ve Boğazlar konusunda herhangi bir tartışmaya girmeyi kabul etmediğini söylemiştir. Ayrıca

---

³⁵ Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)**, 3(11), 2010, s. 266.

³⁶ M. Seyfettin Erol, "Sovyetlerin Türkiye'den İstekleri ve Batı'nın Tutumu", **Türk Dış Politikası 1919-2008**, Haydar Çakmak (Ed.), Ankara: Barış Platin Kitap Ltd. Şti. Yayınları, 2008, 1. Baskı, s. 399.

³⁷ Eminaalp Malkoç, "Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950)", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Dergisi(Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları)**, 9, 2006, s. 92.

³⁸ Barış Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12(21), 2009, s. 378-379.

Konferansta Stalin, Boğazlar üzerinde herhangi bir pozisyonun elde edilememesi durumunda Dedeagaç'ta kendilerine bir üs verilmesini talep ederek, Boğazlar üzerindeki isteğini açıkça ortaya koymuştur. ABD, Sovyetler Birliği'ne, bunu desteklediğini ancak böyle bir durumu Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma koşuluyla onaylayabileceğini belirtmiştir.³⁹ İngiltere ise, Sovyetler Birliği'nin taleplerini Türkiye'ye zorla kabul ettiremeyeceğini belirtmiştir. Görüşmeler bitene kadar taraflar arasında fikir birliği sağlanamamıştı. Her üç devlette Boğazlar hakkındaki görüşlerini, ayrı ayrı Türkiye'ye bildirme kararı aldı.⁴⁰

2 Kasım 1945'te ABD, 21 Kasım 1945'te İngiltere Türkiye'ye Boğazlar hakkında birer nota göndermiştir. ABD ile İngiltere'nin notaları büyük oranda benzerdir. Notalara göre Karadeniz'de ticaret gemileri için tam, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemileri için geniş, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler için de belirli sınırlar altında geçiş serbestliği öngörülüyordu. Sovyetler Birliği ise notasını ancak bir yıl sonra göndermiştir. 7 Ağustos 1946'da Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye verdiği notada, ticaret gemileri için tam, Karadeniz'e kıyısı olan devletler için tam serbestlik verilmesi, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler için istisna durumlar dışında geçiş yasağı konması ve yeni Boğazlar rejiminin Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından oluşturulması isteniyordu. Ayrıca ticaret, geçiş serbestliği ve Boğazların güvenliğinin Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından ortak yürütülmesi isteniyordu.⁴¹

ABD'nin uyarılarına rağmen Sovyetler Birliği, Türkiye üzerindeki baskısına son vermiyordu. 1946'dan itibaren ABD siyasetçileri, Sovyetler Birliği'nin ABD ile savaşa yol açabilecek bir girişim planladıklarını düşünmeye başladılar. Sovyetler Birliği ise ekonomik güçsüzlüğünden dolayı yönünü Türkiye, İran ve Yunanistan'a doğru çevirmişti. ABD, bu politikayı önlemek amacıyla Sovyetler Birliği'nin Boğazlar hakkında verdiği notaları açık bir şekilde eleştirmiş ve bununla birlikte Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'yi destekleme kararı almıştır.⁴²

---

³⁹ Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", s. 379-380.

⁴⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 507.

⁴¹ A.g.e., s. 519.

⁴² Vedat Gürbüz, "Türk Amerikan İlişkilerinde İttifak Sürecinin Başlaması", **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 13(19), 2010, s. 147-148.

Bu açıdan “Missouri” zırhlısının Türkiye’ye gelişi önemlidir. 5 Nisan 1946 sabahı İstanbul Limanı’na demir atan Missouri zırhlısı, 16 ay önce hayatını kaybetmiş olan Türkiye Washington Büyükelçisi Münir Ertegün’ün naaşını getirmişti. Naaşın getirilişi, siyasi bir mesaj niteliğindedi ve ABD’nin Türkiye’ye destek vereceğini gösteriyordu.⁴³ Toplumda bu zırhlıyla gelen ABD müttefikliği, büyük heyecan yaratmıştır. Missouri, ABD’den Türkiye’ye varıncaya kadar, Türk kamuoyunu meşgul etmiştir. Gazeteler, her gün bu zırhlının gelişinden bahsetmiştir.⁴⁴ Örneğin; Cumhuriyet gazetesi, Missouri’nin Cebelitarık’tan geçtiği sırada şunları yazıyordu. “Dost memleketin harb gemileri, Cuma sabahı limanımızda bulunacaklar(...)”⁴⁵. 6 Nisan 1946’da Başbakan Saraçoğlu, Missouri’nin gelişiyle ilgili olarak; “Dünyanın en mükemmel çocuğu olan Amerika ve Amerikalılar, ellerinde insanlık, adalet, hürriyet, medeniyet bayrakları olduğu halde(...) sağlam ve metin adımlarla yürümektedirler” ifadelerini kullanıyordu⁴⁶.

7 Ağustos 1946’da Sovyetler Birliği, Türkiye’ye yeni bir nota verdi. Notasında 1936 Montrö sözleşmesinin, II. Dünya Savaşı sırasında, Türkler tarafından ihlal edildiğini öne sürdü. Kendisinin bundan zarar gördüğünü belirterek, bölgeye asker sevk etmek zorunda kaldığını ifade etti. Türkiye, bu notanın bir kopyasını ABD’ye göndermiştir ve ayrıca Sovyet taleplerini gündemine almıştır.⁴⁷ 14 Ağustos 1946’da Sovyetler Birliği’nin notasını görüşen TBMM, Sovyet taleplerinin reddedilmesine ve ABD ile ilişkilerin geliştirilmesine karar verdi.⁴⁸ Bu olayın ardından ABD ve İngiltere, Sovyetler Birliğine Türkiye lehine nota göndermişlerdir.⁴⁹

Her ne kadar ABD ile birlikte Sovyetler Birliği’ne nota gönderse de İngiltere’nin, Türkiye’yi ekonomik ve askeri açıdan desteklemesi zor görünüyordu.⁵⁰ Bu nedenle İngiltere, Yunanistan ve Türkiye’nin savunuculuğu rolünü ABD’ye devretmek zorunda kalmış ve yardımların 31 Mart 1947’den itibaren, ABD tarafından devam ettirilmesi

⁴³ İbrahim Bozkurt, “II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı’nın İstanbul Limanı’nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 6(15), 2007, s. 261.

⁴⁴ Yavuz Güler, “II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 5(2), 2004, s. 211.

⁴⁵ “Amerikalı Misafirler” (1 Nisan 1946), **Cumhuriyet**, s. 1.

⁴⁶ Türkaya Ataöv, “Altıncı Filo Defol”, **Forum**, 20(344), Ankara, 1 Ağustos 1968, s. 14.

⁴⁷ Bozkurt, a.g.m., s. 257.

⁴⁸ **Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Cerideleri (ZC)**, Dönem 8, C. 1, Birleşim 3, 14.8.1946, s. 29-30, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c001/tbmm08001003.pdf>, (20.12.2012).

⁴⁹ Ertem, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, s. 270.

⁵⁰ Bozkurt, a.g.m., s. 258.

yönünde talepte bulunmuştur.⁵¹ 24 Şubat 1947’de İngiltere Büyükelçisi Lord Invercapel, ABD Dışişleri Bakanı George Marshall’a, Türkiye ve Yunanistan için birer nota vermiştir. Bu notalarda, ekonomik sıkıntılardan ötürü, İngiltere’nin Türkiye ve Yunanistan’a yardım edemeyeceği belirtilmişti. Bu nedenle İngiltere, Türkiye ve Yunanistan üzerindeki etkinliklerinden ABD lehine vazgeçmiştir. Yılların tecrübesiyle gerçekçi davranan İngiltere, ekonomik sıkıntılardan dolayı, sömürge imparatorluğunu kurtarmak için nüfus bölgelerinin birinden çekilmek zorunda olduğunu görmüş ve bu iki ülkeyi ABD’ye bırakmıştır.⁵²

ABD’de, bu olay büyük heyecan yaratmıştır. Dışişleri Bakanı Loy Handerson’un ifadesiyle; İngiltere bir saat içerisinde dünya liderliğini, bütün şerefi ve sorumluluğuyla birlikte ABD’ye bırakmıştır.⁵³ Bu konunun ABD gündemine gelmesinden sonra Başkan Harry Truman, İngiltere’nin bu önerisini kongreye sunmuş ve Türkiye ve Yunanistan’ın desteklenmesini istemiştir. Öncelikle; bu ülkelere ekonomik yardımda bulunulması gerektiğini belirten başkan, aksi takdirde uluslararası güvenlik ve refah ortamının tehlikeye gireceğini ifade etmiştir.⁵⁴ Böylece, İngiltere’nin bu bölgeleri bırakmasıyla, ABD politikası büyük bir değişime uğramıştır.

1.2.2. Doktrinin İlan Edilmesi

Yunanistan’da devam etmekte olan iç savaş, ABD’yi endişelendiriyordu. İç savaşın ardından aşırı solcu bir iktidarın işbaşına gelmesi, Sovyetler Birliği’nin Yunanistan’ı da etkisine alacak bir şekilde güneye doğru ilerlemesinde etkili olabilirdi. Öte yandan Truman, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’yi de denetim altına almasıyla, ABD ve Batı Avrupa için çok önemli bir yeri olan Orta Doğu’nun Sovyetler Birliği’nin etkisine girebileceğini düşünüyordu.⁵⁵ Bu yüzden Başkan Truman, Türkiye ve Yunanistan’a yapılabilecek bir ekonomik destek konusunu kongreye taşıdı. Verilecek paralar, ABD

---

⁵¹Tolga Tören, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 88.

⁵²Turgay Merih, **Soğuk Savaş ve Türkiye 1945-1960**, 1. Baskı, Ankara: Ebabel Yayınları, 2006, s. 46-47.

⁵³Gürbüz, a.g.m., s. 149.

⁵⁴Kalyon, a.g.m., s. 10; Türkiye, ABD’den 1945 yılı sonlarında da 300 Milyon dolar kredi istemişti. Ancak ABD, bu talebi kabul etmemişti. Ekim 1946’da ABD, Türkiye’ye % 4 faiz oranıyla 5 yıl vadeli 25-50 Milyon dolarlık bir kredi açıldığını belirtmişse de, bu rakam, Türkiye’nin talep ettiğinin çok aşağılarındaydı. Bkz.: Haluk Ülman, **Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara: Sevinç Matbaası Yayınları, 1991, s. 91-92.

⁵⁵Ertem, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, s. 387.

adına yeni bir siyasetin başlangıcı olduğundan önemliydi.⁵⁶ George F. Kennan gibi etkili isimlerin de bulunduğu kabine toplantılarında, Türkiye ve Yunanistan için istenilen yardımın yapılması konusunda ortak bir görüş sağlanmıştı. Başkan Truman, yapılan çalışmalar sonrasında hazırlanan planı, 12 Mart 1947’de kongreye sunmuştur⁵⁷. Truman’ın kongrede yaptığı konuşmanın en dikkat çekici noktası; “dış baskılarla ya da içerden silahlı azınlıklarca boyun eğdirilmek istenen özgür halkların direnişi”ne ülkesinin yardım edeceğini açıklamasıydı⁵⁸.

Kongrede uzunca tartışmalar olmuştur. Dikkat çeken tartışmalardan biri, Türkiye ve Yunanistan’daki demokrasi meselesidir. Plana karşı olanlar, bu ülkelerde demokrasinin sadece adının bulunduğunu öne sürmüşler ve Türkiye’nin zengin altın rezervleri ve ekonomik verilerinden dolayı yardıma ihtiyacının olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdi. Bazı kuruluş temsilcileri de Türkiye hakkında sert eleştirilerde bulunmuş ve Türkiye’nin bu yardımdan mahrum edilmesini istemişlerdir. ABD’nin tanınmış siyasetçilerinden Fiorello H. LaGuardia, Türkiye’nin kötü bir geçmişi olmasından, ABD yardımını hak edecek en son ülke olduğunu ileri sürmüştür. Hatta tartışmalarda bazı vekiller, Kıbrıs konusunun İngiltere ve Yunanistan arasında görüşülüp, Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasını dahi teklif etmişlerdi.⁵⁹

Aksini savunan görüşler de mevcuttur. Bu görüşler, genellikle Avrupa ve Asya’da var olan rejim sorununu ön plana çıkarmıştır. Örneğin; Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson’a göre ABD, demokrasilerin yok olmasına göz yumamazdı. Acheson, ABD’nin bu politikasına karşı olanlara katılmıyor, totalitarizmin Avrupa ve Asya’da yayılmasının, bir savaşı kaçınılmaz hale getireceğini düşünüyordu⁶⁰.

---

⁵⁶ Bülbül, a.g.e., s. 20.

⁵⁷ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 1(1919-1980), 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 528-529; Bazı belgeler, bu doktrinin rastlantı bir karar olmadığını öne sürmektedir. Moskova’dan ABD Dışişleri Bakanı George Marshall’a gönderilen bir mektupta, bu doktrinin rastlantı olmadığı hakkında ifadeler yer verilmiştir. Mektupta, bu planın önceden belirlenmiş bir program olduğu ifade edilmiştir. Bkz.: Truman Library, Online Documents, Marshall Plan (TRL, OD, MP), Elbridge Durbrow to George Marshall, May 26, 1947. Subject File, J. M. Jones Papers, www.trumanlibrary.org (26.11.2012).

⁵⁸ Cüneyt Akalın, **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar-Belgeler (1945-1952)**, 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003, s. 117.

⁵⁹ Gürbüz, a.g.m., s. 150-151.

⁶⁰ TRL, OD, MP, Notes for Acheson speech, 'The Economics of Peace', ca. March 1947. Subject File, J. M. Jones Papers, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).

13 Mart 1947’de Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson, Donanma Bakanı Forrestal ve Savaş Bakanı Patterson’un da içinde olduğu Senato Uluslararası İlişkiler Komitesi toplantısında, başkanın mesajı gündeme alınmış ve bu paraları sağlayacak kaynak konusunda görüşmeler yapılmıştır. Export-İmport Bankası’nın ve International Bank’ın çözüm üretecek kapasitede olmadığı düşünülüyordu. Çünkü Yunanistan ekonomisi tam bir çöküş içindeydi ve Türkiye’nin ihtiyacının küçük bir bölümü buradan karşılanacaktı. Yapılacak yardımın borç mu, hibe mi şeklinde olacağı konusunda; ancak küçük bir kısmının borç olabileceği belirtildi. Ayrıca Türkiye’nin sorununun, ordusunda yaklaşık 500-600 bin civarında asker bulundurulması olduğu belirtildi.⁶¹

Başkan Truman’ın, kongreden üç isteği vardı. Türkiye ve Yunanistan’a, 30 Haziran 1948’e kadar geçerli olmak şartıyla, 400 milyon dolarlık bir bütçe ayrılması; her iki ülkeye ABD sivil ve askeri personel gönderilmesi ve seçilecek Türk ve Yunan personelin ABD’de eğitilmesiydi.⁶² Ayrıca, bu yardım programının onaylanmasını, ABD’nin demokrasi ideallerine sadık kalarak milletlerin özgürlüklerini desteklemek için istediğini izah etmişti⁶³. Kongreye sunulan projenin ardından yapılan tartışmalardan sonra Senato’da yapılan oylamada teklif, 23 ret oyuna karşı 67 oyla kabul edilmiştir. Hukuki prosedür gereği parlamentoya sevk edilen önerge, 8 Mayıs 1947’de yapılan oylamada, 108 ret oyuna karşı 287 oyla kabul edilmiştir. 22 Mayıs’ta Başkan Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.⁶⁴ Truman’ın bu mesele hakkındaki bazı söylemleri, Sovyetler Birliği’nin baskılarının arttığı bu dönemde bağımsızlık, özgür dünya gibi kavramlar üzerinde oturtulmuş ve Sovyetler Birliği için “Tanrıya inanmayanlar” yakıştırmasıyla da Avrupa Hristiyan âlemi ile inanç yakınlığını önemli bir koz olarak kullanılmıştır. Dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin de bu tür dini motifleri ön plana çıkaran açıklamalarda bulunmuştur.⁶⁵

---

⁶¹ Akalın, a.g.e., s. 119-120.

⁶² Joseph C. Satterthwaite, “The Truman Doctrine: Turkey”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 401-America and the Middle East, Amerika: American Academy of Political and Social Science Yayınları, 1972, s. 78.

⁶³ Joseph M. Jones, **The Fifteen Weeks**, New York: New York The Viking Yayınları, 1955, s. 169.

⁶⁴ A.g.e., s. 197; Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları, 2006, s. 38.

⁶⁵ Dianne Kirby, “Divinely Senctioned: The Anglo-American Cold War Alliance and the Defence of Western Civilization and Christianity, 1945-1948”, **Journal of Contemporary History**, (35), Sage Yayınları, 2000, s. 385-412.

Truman Doktrini'nin ilan edilmesi Türk hükümeti tarafından memnunlukla karşılanmıştır. İsmet İnönü, ilanın ardından ABD 'ye bir mesaj yayınlamıştır. Bu mesajda şu ifadelerde bulunmuştur.

“Sayın Başkan Truman'ın teklifi üzerine Birleşik Amerika'nın Türkiye ve Yunanistan'a yapacağı yardım, bugün kanunluk kesbetmiş bulunuyor

Büyük Amerika Cumhuriyetinin memleketimiz ve milletimiz hakkında beslemekte olduğu yakın dostluk hislerinin yeni bir nişanesini teşkil eden bu mesut hâdiseyi her Türk, beşeriyetin devamlı bir sulh devresine kavuşmak için geçirmekte bulunduğu intikal devresinde ileri bir adım gibi candan alkışlamaktadır.”⁶⁶

Öte yandan Truman'ın kongredeki konuşması, açık bir savaş niteliği taşıyordu. Bazı yazarlara göre; yapılan yardımların “askeri yardım” olarak adlandırılmaması, kamuoyunu ürkütmeğe kaçınmak ve Sovyetler Birliği'ne karşı kışkırtıcı bir tavır takınmamaktan ibaretti. ABD'de bu kararın ardından hemen düğmeye basıldı. Paradan Türkiye'nin payına, 30 Mayıs 1947 itibariyle 13 aylık bir süreyle 100 milyon dolar düştü. Türkiye'deki yardım çalışmasının başına büyükelçi Edwin Wilson getirildi.⁶⁷ Truman Doktrini'nde Yunanistan'ın Türkiye'den daha önemli görüldüğünü söylemek mümkündür⁶⁸. ABD basınından bazı haberlere göre; Başbakan Recep Peker, bu meblağın Türkiye için yetersiz olduğunu bildirmiş ve yardımın en az iki katına çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁹ Ancak ABD'de Türkiye'nin savaşa katılan devletler arasında yer almadığından, Yunanistan kadar sıkıntı içerisinde olmadığı kararına varılmıştı. ABD'li siyasetçiler, iktisadi yardım yerine Türkiye'nin askeri harcamalarının azaltılması ve Dünya Bankası'ndan kredi alınmasıyla Türk ekonomisinin toparlanabileceğini öne sürmüşlerdi.⁷⁰ ABD New York Times gazetesi muhabirlerinden birinin 17 Nisan 1947'de verdiği haberde; Başbakan Recep Peker'in, yardımların askeri alanda yapılacağını söylediğinden bahsetmişti. Haberde, Başbakanın verdiği bilgilerden şu şekilde bahsedilmişti:

---

⁶⁶ Bu mesaj bir plağa kaydedilerek ABD'de yayın yapan bir radyo tarafından yayınlanmıştır. Bkz: İsmet İnönü, **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler**, 29.12.1944 – 28.05.1950, İlhan Turan (Haz.) Ankara: Türk Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2003, s. 170.

⁶⁷ Akalın, a.g.e., s. 118-119.

⁶⁸ Merih, a.g.e., s. 49-50.

⁶⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu (BÖKMEK), 030.1.0.0/12.70.6.

⁷⁰ Akalın, a.g.e., s. 119.

Bugünkü mülakat sırasında Başbakan Recep Peker, Amerikanın yapmayı tasarladığı 100 milyon dolarlık yardımın tamamının askerî ihtiyaçlara sarfedileceğini söyledi. Teklif hakkında elde mevcut malûmata istinaden Türkiye'nin 58 yaşındaki Başbakanının bildirdiğine göre, yardım tutarı Amerikada Türkiye lehine bir kredi şeklinde emre âmade tutulacak ve Türkiye bu krediye dayanarak askerî teçhizat alacaktır.

Başbakan, “benim gördüğüme göre” dedi, “biz bu yardımdan para almayacağız; fakat ihtiyacımız olan malzemenin listelerini göndereceğiz, ve memleketimiz, kredi tükeninceye kadar, bu malzeme listesindeki maddeleri fiyatlandırarak bize gönderecektir.(...)”⁷¹

Truman Doktrini'nin onaylanmasından bir gün sonra, Türkiye'ye, bir ABD inceleme heyeti gönderilmiştir. Başında General Lunsfold Oliver'in bulunduğu heyet, “Oliver Heyeti” olarak adlandırılmıştır. Altı haftalık bir süre boyunca Türkiye'de kalan Heyette ABD Dışişleri, Harbiye ve Donanma Bakanlıklarının temsilcileri de yer alıyordu. İncelemeler sonunda oluşturulan raporla, Türkiye'nin hem savunma gücünü arttırmak hem de ekonomik durumunu kuvvetlendirmek amacıyla, silah altındaki askerin azaltılmasının yanında, ordudaki silahların modernleştirilmesi önerilmişti. Yardımın devam etmesi halinde, Türkiye'nin üç yıla kadar kendini savunma anlamında toparlayacağı belirtilmişti.⁷² Öte yandan doktrin uyarınca yapılacak yardım, ABD Başkanı'nın onayı olmadan, Türkiye ve Yunanistan tarafından amacı haricinde kullanılamayacaktı. Türk ve Yunan Hükümetleri, ABD tarafından denetleme yapma amacıyla gönderilen yetkililere, verilecek paraların amacına yönelik kullanılıp kullanılmadığına dair bilgi vermekle yükümlü kılındı. Yardımın kullanılması konusunda da ABD basınının serbestçe inceleme yapıp bilgi toplamalarına engel olunmayacaktı.⁷³

1.2.3. Askeri Yardım Anlaşması

Yunanistan ve Türkiye'ye yardım kanunu çerçevesinde Türkiye'ye gönderilen Oliver Heyeti'nin hazırladığı rapor doğrultusunda, 12 Temmuz 1947'de Türkiye ile ABD arasında bir anlaşma imzalanmıştır. “Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma” başlığını taşıyan bu belgenin girişinde, Türkiye'nin hürriyet ve bağımsızlığını korumak amacıyla, ihtiyacı olan güvenlik ve ekonomik sıkıntılarının çözümü için ABD'nin yardımına başvurduğu ve 22 Mayıs'ta ABD'de onaylanan kanunla, Türkiye'nin

⁷¹ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/12.70.5; Buna benzer bir bilgi de Amerikan Cleveland Plain Dealer gazetesinin 17.4.1947 tarihli bir haberinde yayımlanmıştı. Bkz.: BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/12.70.6.

⁷² Ahmet Akter ve Dilşen İ. Erdoğan, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Askeri Yardımı: Truman Doktrini ve Marshall Planı” **Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 437.

⁷³ Sönmezoglu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s. 38.

bağımsızlığına uygun şartlar çerçevesinde, yardım başvurusunun kabul edildiği açıklanmıştır. Ayrıca yardımın Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın esasına uygun olmasının yanında, Türk- ABD ilişkilerinde dostluk bağlarını daha da kuvvetlendireceği belirtilmiştir.⁷⁴ Anlaşma, Türkiye'nin ABD'den aldığı yardımdan nasıl yararlanacağını gösteren hükümleri de kapsamaktaydı⁷⁵. Bu anlaşma maddeleri özetle şöyledir:

1. ABD, 22 Mayıs 1947'de onaylanan kanun gereğince müsaade edilen yardımı yapacaktır. Türkiye, bu yardımla birlikte herhangi bir yardımcı anlaşma hükümleri gereğince kullanacaktır.
2. ABD Başkanı tarafından atanan bir Türkiye Misyon Şefi anlaşma gereğince sağlanacak yardımcıyla ilgili meselelerde Birleşik Devletler Hükümetini temsil edecektir.
Türkiye Hükümeti, yardımı belirlenmiş amaçlar için kullanacaktır. Hükümet işlerini serbestçe yapabilmesi için misyon şefi ve temsilcilerine her türlü kolaylığı sağlayacaktır.
3. Her iki devlet de, kendi milletlerine yapılan yardımlar hakkında tam bilgi verebilmek için:
  - ABD basın ve radyo temsilcilerine, yardımın kullanışı hakkında bilgi edinmeleri için tam bir serbestlik sağlanacaktır.
  - Türkiye Hükümeti, yardım hakkında Türkiye'de açık ve düzenli yayın yapacaktır.
4. Anlaşma gereğince, Türkiye tarafından elde edilen her yardımın emniyetini sağlamak için karşılıklı müzakerelerden sonra Türkiye ve ABD diğerinin lüzumlu gördüğü tedbirleri alacaklardır.
Türkiye Hükümeti, ABD Hükümetinin izni olmadan hiçbir madde veya malumatın kullanım hakkını devredemeyecektir. Ayrıca Türkiye Hükümetinin subay, memur ve ajanı olmayanların, bu madde veya malumatın kullanılmasına, başkalarına açıklamasına ya da başka gayeler için kullanılmasına müsaade edilmeyecektir.
5. Türkiye, anlaşma gereğince yapılacak yardımcı, başka bir ülkeden aldığı borcun anaparası veya faizinin ödenmesinde kullanamayacaktır.

⁷⁴ Mehmet Gönübol ve diğerleri, "1945-1965 Dönemi", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, 1996, s. 217.

⁷⁵ Sönmezoglu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s. 39.

6. Anlaşma gereğince yapılan yardım kısmen veya tamamen:
  - Türkiye Hükümeti talep ederse,
  - Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ya da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun yardımın devamını lüzumsuz görmesi halinde,
  - Beşinci maddede geçen koşulun gerçekleşmesi ya da ABD Başkanının yardımın kesilmesini ülkesinin menfaatine uygun görmesi halinde yardım sonlanacaktır.
7. Anlaşma bugünden itibaren yürürlüğe girecek ve iki ülkenin tesbit ettiği tarihe kadar sürecektir.
8. Anlaşma Birleşmiş Milletler huzurunda onaylanacaktır. Türkçe ve İngilizce olarak, Ankara'da 12 Temmuz 1947 tarihinde hazırlanmıştır. Türkiye Hükümeti adına Hasan Saka, ABD Hükümeti adına Edwin C. Wilson tarafından imzalanmıştır.⁷⁶

Truman Doktrini'nde vurgulanmış olan hususlar, 12 Temmuz 1947'de TBMM'de imzalanan "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma"ya daha yumuşak bir şekilde eklenmiştir. Anlaşma hazırlanırken en çok tartışılan konu, yapılan yardımların denetlenmesi olmuştur. ABD'li görevliler, Yunanistan ile imzalanmış olan anlaşmada, bu konu hakkında açık hükümler koymuşlardı. Fakat Türkiye'de bunu başaramamışlardır. Çünkü Türk milleti Osmanlı döneminden kalma bir kapitülasyon tecrübesine sahiptir. Kapitülasyonların Türkiye'nin başına açtığı dertler unutulmamıştı. Bu nedenle Türk yöneticileri, yabancı bir devletin Türkiye'nin içişlerine karışmasını önlemek ve kamuoyunda bu konuda beliren bazı endişeleri gidermek için, anlaşmaya yardımın kullanılma yerleri ve biçimleri hakkında açık hükümler koydurmak istememişler ve bu konuda başarılı olmuşlardır. Anlaşmanın ikinci maddesinde, ABD yardımının şartları, ABD Başkanı tarafından görevlendirilmiş Ankara ABD Büyükelçisi Edwin C. Wilson başkanlığında bir heyetçe⁷⁷ Türkiye Hükümetine danışılarak tespit edileceği söylenmiştir.⁷⁸

Askeri Yardım Anlaşması'nın önemli maddelerinden biri de "Vandenberg" değişikliğidir. Bu değişikliğe göre; BM Genel Kurul ya da Güvenlik Konseyi, Türkiye ve

---

⁷⁶ **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 6, Birleşim 79, 1.9.1947, s. 6-7 (1-240);

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079.pdf>, (20.12.2012).

⁷⁷ Gönübol ve diğerleri, a.g.e., s. 217-218.

⁷⁸ A.g.e., s. 217; Satterthwaite, a.g.m., s. 79.

Yunanistan'a yapılacak yardımların kesilmesini talep ederse veya Türk ve Yunan Hükümetleri, bunu isterse, ABD Başkanı paraların gerektiği gibi kullanılmadığına kanaat getirirse, ABD, Türkiye ve Yunanistan'a yardımı kesecektir.⁷⁹ Ancak 12 Temmuz anlaşmasında, hükümlere uyulmazsa yardımın kesileceği ile ilgili herhangi bir hüküm koyulmamıştır. Yalnızca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi veya Genel Kurulu, devamının gereksiz olduğunu tespit ederse, yardımın kesileceği hükmü yer almıştır. Basın serbestliği konusunda da, ancak "iki ülkenin güvenliği ile kabili olduğu nispette" müsaade edileceği ifade edilmiştir.⁸⁰

Askeri yardım anlaşmasının en önemli maddesi dördüncü maddedir. Bu anlaşma maddesi, 17 yıl sonra, 1964'te Türkiye'nin Kıbrıs'a üzerine bir silahlı müdahale düşüncesinde gündeme gelecekti. Bu madde metni şöyledir:

Bu anlaşma gereğince Türkiye Hükümeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malumatın ehemmiyetini sağlamak azminde bulunan ve bunda aynı derecede menfaattar olan Türkiye ve Birleşik Devletler Hükümetleri, badelmüşavere, bu uğurda diğer hükümetin lüzumlu addedebileceği tedbirleri, karşılıklı olarak, alacaklardır.

Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakati olmadan, bu neviden hiçbir madde veya malûmatın mülkiyet veya zilyetliğini devredemeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malûmatın kullanılmasına veya bu malûmatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malûmatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmiyecektir.⁸¹

Bu madde ile, Türkiye'ye verilen malzemelerin ABD'nin izni olmaksızın kullanılmasının önüne geçilmiştir. 12 Temmuz 1947 Askeri Yardım Anlaşması, TBMM'nin 1 Eylül oturumunda görüşülmüştür. Kocaeli milletvekili Nihat Erim, anlaşma hakkında şu ifadelerde bulunmuştur:

İkinci Cihan Harbi esnasında, 6 harb yılı boyunca, türlü tehditlere göğüs gererek mukavemet ettiğimiz tehlikelerden daha küçük olmıyan ve belki de, daha büyük olan bu tehlike karşısında, müttefiklerimiz İngiltere ve yakın dostumuz Amerika Birleşik Devletleri ile beraber bütün barışsever memleketleri kendi safımızda görmekteyiz. Bugün Türkiye'nin ve Türkiye ile beraber dünyanın mâruz bulunduğu tehlike, açıkça bu kürsüden ifade edebilirim ki, Amerika Birleşik Devletlerinin yardımı olmadan önlenemez.⁸²

⁷⁹ Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", s. 389.

⁸⁰ A. g. m., s. 389; Ülman, a. g. e., s. 111-112.

⁸¹ Gönübol ve diğerleri, a. g. e., s. 218.

⁸² **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 6, Birleşim 79, 1.9.1947, s. 554; <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079.pdf>, (20.12.2012).

Anlaşma hakkında Meclis'te konuşma yapan bir diğer isim de CHP Adana Milletvekili Kasım Gülek'ti. Kasım Gülek, ABD'nin yapmayı düşündüğü yardım hakkındaki anlaşma için şu sözleri sarf etmiştir:

Muhterem arkadaşlarım; Yüksek Huzurunuzda getirilen bu lâyiha dünyada Demokrasinin korunması ve sulhün sağlanmasında yeni bir merhale olacaktır. Harb biteli iki seneye yakın bir zaman oluyor, fakat harb tehlikesi ortadan kalkmış değildir. Harbin tekerrür etmemesi için kurulan Birleşme Milletler Kurulu maalesef henüz sulhu koruyacak bir mevkiye değildir. Huzurunuzda getirilen lâyiha ile tasdikı istenilen Anlaşma, dünyada sulhün korunması için atılmış yeni bir adım olarak gözümüzün önünde beliriyor. Gerçekten bu Anlaşma, yalnız Türkiye ile Amerika arasında yağılmış sulhu koruyucu dar bir çerçevede görülmek lâzımgelir. Bu daha şümüllü, bütün dünyada Demokrasiyi ve sulhu sağlamlayıcı bir vesikadır ve bu gözle görülmek icabeder. Bu Anlaşma ile bununla dünyada yeni bir sulhu koruma devri açılıyor demek yerinde olur kanaatındayım.⁸³

TBMM'de gerçekleşen müzakerelerden sonra anlaşma “Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşmanın Onanmasına Dair Kanun” başlığı altında oya sunulmuştur. Meclis'te yer alan 339 milletvekilinin 339 kabul oyu alarak onaylanmıştır.⁸⁴

1.3. Doktrinin Etkileri

Truman Doktrini, antikomünist bir çabayı ifade etmektedir.⁸⁵ Bunun yanında Sovyet-ABD mücadelesinin başlangıcını ilan eder ve 1990'a kadar devam edecek olan Soğuk Savaş gerçeğinin ilk basamağını oluşturur. Doktrinin ilanının ardından, Türkiye ve Yunanistan'a karşı oluşturulmaya çalışılan ittifak tamamlanmıştır. ABD, daha sonraları İngiltere ile birlikte hareket ederek, bu doktrini Ortadoğu'ya yaymayı amaçlamışsa da Arap ülkeleri, Rus etkisi altında kalmayacaklarını düşündüklerinden buna yaklaşmamışlardır.⁸⁶

ABD, Truman Doktrini ile “Dünya Polisliği” görevini üstlenmiştir. Ancak bu görevi, dünya barışına katkı sağlamaktan ziyade kapitalist çıkarları için yapacaktır. Daha 22 Nisan 1898 tarihinde ABD senatörlerinden Beveridge'in bir konuşmasında verdiği bilgiler, ABD kapitalizmi ile “Dünya Polisliği” arasındaki bağlantının kurulması adına önemlidir. John Beveridge, şu ifadelerde bulunmuştur:

⁸³ **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 6, Birleşim 79, 1.9.1947, s. 555;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079.pdf>, (20.12.2012).

⁸⁴ **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 6, Birleşim 79, 1.9.1947, s. 557-560;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079.pdf>, (20.12.2012).

⁸⁵ Ayça Ülker Erkan, “Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası”, **Celal Bayar üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8(1), 2010, 188-189.

⁸⁶ Sander, a.g.e., s. 259.

Amerikan fabrikaları, Amerikan halkının kullanabileceğinden daha fazlasını yapmaktadırlar; Amerikan toprağı tüketebildiğinden daha fazlasını çıkarıyor. Tutacağımız yol bizim için çizilmiş bir yazgıdır, dünya ticareti bizim olmalıdır, olacaktır. Ve bunu anamız (İngiltere'nin) örnek olduğu biçimde yapacağız. Bütün yeryüzünde Amerikan ürünlerinin dağıtım noktaları olarak ticaret karakolları kurulacak, Okyanusu ticaret filomuzla kuşatacak ve büyüklüğümüzle orantılı bir donanma meydana getireceğiz. Ticaret karakollarımızın çevresinde bizim bayrağımızı dalgalandıran ve bizimle ticaret yapan, kendi hükümetlerine sahip büyük sömürgeler kuracak, kurumlarımız ticaretin kanatları altında bayrağımızı izleyecektir.⁸⁷

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere ABD, dünya ticaretine bir şekilde hâkim olmayı hedeflemişti. "Dünya polisliği" görevi, bu çıkarların gerçekleşmesini sağlayacaktı.

1.3.1. Türkiye'ye Etkileri

Oliver Kurulu'nun çalışmalarının ardından ve 12 Temmuz 1947 Askeri Yardım Anlaşması'nın imzalanmasından sonra, ABD tarafından Türkiye'ye askeri yardım yapılmaya başlanmıştır. Programda belirtildiği üzere; Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım yapılacaktı ve bunun 100 milyon doları, Türkiye'yi kapsıyordu. Türk Ordusunun modernizasyonu için harcanan bu paranın dağılımına göre, 48,5 milyon doları Kara Kuvvetleri, 26,75 milyon doları Hava Kuvvetleri, 14,75 milyon doları Deniz Kuvvetleri, 5 milyon doları yollar ve 5 milyon doları da askeri depolar için harcanacaktı.⁸⁸ Ayrıca, Türkiye'nin talepleri üzerine, 23 Haziran 1947'de ABD tarafından Türkiye'ye yapılan 100 milyon dolarlık yardımın dışında, 25 milyon dolarlık kredi açılmıştır.⁸⁹

Truman Doktrini, II. Dünya Savaşı'ndan beri karşılaştığı Sovyet tehdidinden dolayı, ABD'nin yardımını arayan Türkiye'de büyük bir ferahlık yaratmıştır. Doktrin açıklanmasının ardından Başbakan Recep Peker, gazetecilere verdiği demeçte: İngiltere'nin sırtındaki yükün bir kısmını ABD'ye vermesini anlayışla karşıladığını ve ABD'nin Türkiye'ye yardım etmesinin, Türkiye'yi kuvvetlendirmesinin yanında, dünya barışına da hizmet edeceğini söylemiştir.⁹⁰

⁸⁷ M. Emin Değer, **Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke, Oltadaki Balık Türkiye**, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004, s. 153.

⁸⁸ Kocabaş, a.g.e., s. 462.

⁸⁹ Malkoç, a.g.m., s. 112.

⁹⁰ Gönlübol ve diğerleri, a.g.e., s. 215.

Doktrin, Türkiye'nin dış politikasında önemli bir dönüm noktası olarak görülebilir. Dönemin hükümeti, doktrini kabul ederek, uzun zamandır uygulanan bloklar arası tarafsızlık politikasından ayrılma şeklinde önemli bir adım atmıştır. Bu politikadan ayrılmasının en önemli sebebi, Sovyet tehdididir. Doktrinden sonra da Türk hükümetleri, her batıya yaklaşmayı düşündüklerinde Sovyet tehdidini öne sürmüşlerdir. Doktrinde ABD'nin Türkiye'ye herhangi bir garanti vermemesinden dolayı Türkiye, 1939 yılında imzalanmış olan Türk-İngiliz ittifak anlaşmasını, olası Sovyet tehdidine karşı tek garanti olarak görmüştür.⁹¹

Türkiye, Truman doktrini çerçevesinde gönderilmiş olan savunma malzemeleri için bir ödeme yapmamıştır. Ancak malzemelerin bakımı nedeniyle Türkiye, yıllık 400 milyon lira harcama yapmak zorunda kalmıştır. Bu durum da savunma giderlerinde kısıntı yapmayı planlayan Türkiye'nin, bunu gerçekleştirememesine neden olmuştur. Ayrıca Türkiye, gelen malzemelerin yedek parçalarını da ABD'den karşılamak durumundaydı. Bu parçaları para karşılığı almak zorunda kaldığı için ülke içinde dolar sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Türkiye, yedek parçaların temini maksadıyla gerekli döviz karşılayabilmek için, tekrar ABD'den borç veya yardım almak zorunda kalmıştır. Bu da Türkiye'yi yeni bir borç külfeti altına sürüklemiştir.⁹²

ABD'nin askeri yardımı başlatmasından sonra Türkiye hükümeti, yardımın beklendiği kadar yararlı olmadığını görmüş ve bu durumdan hoşnut olmadıklarını ifade etmekten geri durmamıştır. Savaştan önce dış ticaretinin büyük bir kısmını Avrupa ile gerçekleştiren Türkiye, savaştan sonra ihtiyaç duyduğu malları ABD'den karşılamak durumunda kalmıştı. Bu nedenle ABD ile yakın ticari ilişkiler kurmuştu. Ancak Türkiye'nin ihraç ettiği mallar, ithal ettiği malları karşılayamamış bu da ithalat ihracat dengesinde bir açık oluşturmuştur. Bu açığı gidermek adına Türkiye, ABD'den ekonomik yardım alma konusundaki girişimlerine devam etmiştir.⁹³

Türkiye'ye verilmesi öngörülen 100 milyon dolarlık malzemenin tamamının verilip verilmediği meselesi de tartışma konusu olmuş, bu konuda farklı görüşler yer

---

⁹¹ Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958**, İstanbul: Boyut Yayınları, 1997, s. 51.

⁹² Güler, a.g.m., s. 218-219.

⁹³ Gönlübol ve diğerleri, s. 220.

almıştır. Bazı kaynaklar, ABD'nin Türkiye'ye göndereceği yardımlarda kesintiye gittiğini öne sürmüştür. Türkiye'ye, yalnızca 69 milyon dolarlık bir malzeme yardımı yapıldığı iddia edilmiştir.⁹⁴ Bazı kaynaklarda ise ABD'nin Türkiye'ye elindeki eski malları gönderdiği ifade edilmiştir. Örneğin ABD, Türkiye'ye 10 ticaret gemisi satmış bu gemilerin ücretleri Türkiye tarafından karşılanmıştır. ABD gemileri eski olduğundan, tamirat masrafları da Türkiye tarafından karşılanması kararı alınmıştı. Bu nedenle ABD Türkiye'ye değil, bu eski gemilerden ABD'yi kurtarmakla Türkiye ABD'ye yardım etmiş sayılıyordu.⁹⁵

ABD ile imzalanan Askeri Yardım Anlaşması'nda, yardımın amacı şöyle belirtilmiştir: "Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için, ihtiyacı olan güvenlik güçlerinin takviyesini sağlamak ve ekonomisinin istikrarını korumak". Türkiye, bu amaca karşılık olarak, bazı yükümlülükleri almayı kabul etmiştir. Bu durum, şarta bağlı bir yardımın yapılacağına en başından göstergesi olmuştur. Şartların birçoğu, Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Türkiye, kısa vadede çözüm üretebilmek adına, uzun vadede kendini ABD'ye bağımlı hale getirmiştir. Ülke savunma sanayisini ihmal etmiştir. Bu yardımlar Türkiye'yi hazırcılığa sürüklemiştir.⁹⁶

4 Ekim 1948'de Başkan Truman, yardımın uygulama yılı sonu münasebetiyle kongreye bir rapor vermişti. Raporda, yardımların Türkiye'ye etkilerinden bahsedilmiştir. Rapora göre; yardımlar, Türk askeri idaresinin bütün kollarını güçlendirmiş ve Türk ordusunun modernize edilmesinde etkili olmuştur. Türk kara ve deniz programları hesabına 30 Haziran 1948 itibariyle gönderilen miktar 91 milyon 513 bin 710 dolardır.⁹⁷ Rapora göre verilen yardımlar tablo olarak şöyle verilebilir:

---

⁹⁴ Mehmet Altan, **Süperler ve Türkiye: Türkiye'de Amerikan ve Sovyet Yatırımları**, İstanbul: Alfa Yayıncılık Yayınları, 1986, s. 87-88.

⁹⁵ "Nemenem Yardım", **Malûm Paşa**, Yıl 1, (1), 8 Eylül 1947, s. 2.

⁹⁶ Kalyon, a.g.m., s. 17-18.

⁹⁷ Kaynaktan alınan bilgide toplam yardımın 75 milyon 250 bin dolar olduğu belirtilmiştir. Ancak yardım miktarları hesaplandığında bu miktarın 91 milyon 513 bin 710 dolar olduğu görülmektedir. Tabloda, hesaplanma sonucu çıkan miktar verilmiştir. Bkz.: Malkoç, a.g.m., s. 115-116.

Tablo 1: 30 Haziran 1948 itibariyle yapılan yardımlar.

Hava Kuvvetleri	13.108.278
Muharebe	10.216.845
İstihkâm	4.506.830
Sıhhiye ve erbaşlar	849.930
Topçu	39.755.455
Denizaşırı nakliye	4.686.372
Talim ve Terbiye	2.100.000
Muhtelif	16.290.000
Toplam	91.513.710

Kaynak: Malkoç, a.g.m., s. 115-116.

Tabloda verilen bilgiye göre yapılan tahsisatın büyük bölümü topçu yardımına ayrılmıştır. En düşük tahsisat sıhhiye ve erbaşlara aktarılmıştır. Kara ve deniz kuvvetlerinin yanı sıra hava kuvvetlerine de yardım yapıldığı görülmektedir. Kara ve deniz kuvvetleri hesabına yatırılan tahsisatın % 14,3'ü hava kuvvetlerine ayrılmıştır. Yine aynı tarih itibariyle deniz yardımı şu şekildedir:

Tablo 2: 30 Haziran 1948 itibariyle Deniz yardımı.

Topçu	2.594.763
Gemi tamir ve idame	2.817.852
Verilen gemiler	3.940.568
Muhabere ve elektrik levazımatı	1.153.756
Nakliye, ambalaj vs.	1.167.267
Talim ve terbiye	1.260.622
Toplam	12.934.828

Kaynak: Malkoç, a.g.m., s. 116.

Tabloda görüldüğü üzere deniz yardımında da topçu yardımı yüksek bir miktar tutmaktadır. En yüksek tahsisat gemi alımına ayrılmıştır. Böylece iki yardımda toplam miktar 104 milyon 448 bin 538 doları bulmuştur.

Türk basınında Truman'ın planı, genel olarak olumlu karşılanmıştır. Pek çok yazar lehte yazılar kaleme almıştır. 25 Eylül 1947 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki imzasız başyazı "Adios Avrupa"da; "Entrika Yuvası" haline gelmiş olan Avrupa'nın yerine, yeni bir gücün gelmiş olmasından övgüyle bahsedilmiştir. Bu tür yazıların yanında, bazı sol görüşlü yazarlardan doktrine karşı çıkış görülmüşse de etkili olamamışlardır.

ABD kamuoyu da olaylara kendi çerçevesinden yaklaşmıştır. ABD'nin önde gelen gazetecilerinden The New York Herald Tribune'ün yazarı Walter Lippmann'ın yazıları önemlidir. Lippmann'ın 1 Nisan 1947 tarihli bir yazısında, ABD'de Türkiye ve Yunanistan'ın gerçekten yardıma muhtaç oldukları ve demokrasi modeli oluşturdukları için seçilmediklerini ifade etmiş. Yine bu ülkelerin seçilmesinin nedeninin Sovyetler Birliği'ne karşı stratejik konumları gereği olduğunu belirtmiştir.⁹⁸

ABD'de, Türkiye'ye ve Yunanistan'a yardım edilmesine muhalif görüşler de mevcuttu. Bu görüşlerden bazıları, Türkiye'nin Yunanistan gibi insan haklarına önem vermeyen otokratik bir rejimle idare edilmekte olduğunu ve ABD yardımlarının bu düzeni sağlamlaştırmış olacağını ileri sürmüşlerdir. Bazı görüşler de Türkiye'yi savaşta tarafsız kalmakla ve Nazilere yardım etmekle suçlamış, bazıları da Ermeni siyasetçilerin lobi faaliyetlerinin etkisi altında kalarak, bu yardımlara karşı çıkmıştır.⁹⁹

Türkiye'yi yardıma layık görmeyenlerin öne sürmüş olduğu iddialardan en önemlisi, demokratikleşme eksikliğiydi. Ayrıca Türkiye'deki Basın serbestliğinin de geçici olduğu vurgulanıyordu.¹⁰⁰ Bu görüşleri çürüten gelişme, Türkiye'de II. Dünya Savaşı sonrası hayata geçirilen çok partili ortama geçiştir. Çok partili hayata geçişin birçok sebebi vardır. Ekonomik olarak ülkenin büyük bir buhranda olması, siyasi olarak oluşan

---

⁹⁸ Akalın, a.g.e., s. 219-220.

⁹⁹ A.g.e., s. 222.

¹⁰⁰ A.g.e., s. 222.

baskılardan CHP'nin bitkin düşmesi ve sosyal olarak çoğunlukla köylerde yaşayan halkın alınan aşırı vergilerden yakınmaya başlaması önemli etkenlerdir. Bunun yanında çok partili hayata geçiş, ABD yardımlarının sağlanmasında önemli bir köşe taşı olmuştur.¹⁰¹

1.3.2. Avrupa'ya Etkileri

Truman Doktrini'nin Avrupa açısından en önemli etkisi, Yunanistan'a olmuştur. Truman Doktrini, Yunanistan'da 1946'daki komünist gerilla hareketinin sonucunda başlatılmıştı.¹⁰² Yunanistandaki komünist hareket; SSCB, Bulgar ve Yugoslav hükümetleri tarafından destekleniyordu.¹⁰³ Bu destek, Sovyetler Birliği'nden yayılan komünizm baskısını engellemeye çalışan ABD'yi Yunanistan'a yönelten sebepler arasında, önemli bir etkendi. Doktrin ekseninde yapılması düşünülen 400 milyon doların 300 milyonu Yunanistan'a ayrılmıştı. Bu yardımla Yunanistan'daki komünist eğiliminin önüne geçilmek istenmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik olarak Türkiye'den zor bir durumda olan Yunanistan'a ayrılan pay daha büyük olmuştur.

Yunanistan'da ortaya çıkan iç isyanlar ABD'nin buraya müdahale etmesini sağlayan nedenlerden biridir. Yunanistan'da oluşan iç isyanları kullanan ABD, Yunanistan'da aşırı solcu olmayan ve demokratik reformlardan yana olan sosyalistleri destekleyeceğini belirtmiştir. ABD'nin yanı sıra Yunan Hükümeti de elini güçlendirmek amacıyla af ilan edeceğini açıklamıştır. Gerilla faaliyetlerinden vazgeçenleri affedeceğini söyleyen Hükümet, komünist gerillaların emellerinden vazgeçmemesiyle kendini savunmuştur.¹⁰⁴

ABD'den Yunanistan'a yapılan yardımlar Türkiye'de olduğu gibi parasal yardım yerine daha çok askeri malzeme desteği niteliğinde olmuştur. Ayrıca Truman Doktrini ile

¹⁰¹ Ercan Haytaoğlu, a.g.m., s. 50-53; Ayrıca detaylı bilgi için bkz.: Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2004; Osman Akandere, **Milli Şef Dönemi Çok-Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945**, İstanbul: İz Yayınları, 1998; Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001; Volkan Payaslı, "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Devletçilik Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1939-1950)", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 7, (13), 2011, 123-140; Emin Kirman, **Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

¹⁰² D. George Kousoulas, "The Success of The Truman Doctrine Was Not Accidental", **Military Affairs**, 29(2), Amerika: Society For Military History Yayınları, 1965, s. 88.

¹⁰³ Satterthwaite, a.g.m., s. 74.

¹⁰⁴ Türkçü Ataöv, **Amerika Nato ve Türkiye**, Ankara: Aydınlık Yayınevi Yayınları, 1969, s. 113-115.

ABD bu ülkelere askeri yardımı yaparken ülke içi yönetimlere de müdahale etmişti. Sovyet tehdidine karşı tampon bölgeleri kendi elinde tutmaya çalışan ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı yardımların askeri ağırlıklı olmasını tahmin etmek zor değildir.

Doktrin, Sovyetler Birliği'nin tepkisine yol açmıştır. Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetleri Bakanı Nikolay A. Bulganin'e göre; Türkiye, yardımları kabul etmekle geçmişinden uzaklaşmıştır. ABD hegemonyası altına girmiş ve ayrıca Türkiye, Wall Street¹⁰⁵ sömürgesi olarak Sovyetler Birliği'ne karşı bir savaş aracı olarak kullanılmıştır. Türkiye'nin batı bloğunda yer alma çabaları, Sovyetler Birliği'ni derinden sarsmıştır. Bu olayın ardından Sovyetler Birliği, Türkiye ile arasını düzeltmeye çalışmış ve 1953 yılında Komünist Parti Sekreteri Nikita Kruşçev, Türkiye üzerindeki Sovyet taleplerinin ortadan kaldırıldığını duyurmuştur.¹⁰⁶

---

¹⁰⁵ Wall Street, New York Menkul Kıymetler Borsası için kullanılan bir ifadedir. Bkz.: A. Şendoğdu ve Y. E. Öztürk, "Küresel Krizin Büyüyen Etkisi ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Bağınıtları Işığında Türk Bankacılık Sektörü" **Journal of Humanities and Social Sciences**, 12(1-2), Bakü: Hazar Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 426.

¹⁰⁶ Gürbüz, a.g.m., s. 159-160.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MARSHALL PLANI DÖNEMİ

Marshall Planı, Truman Doktrini'nin bir devamı niteliğindedir. Batı Avrupa'yı Sovyet tehlikesinden uzaklaştırarak, batı bloğunu kurmayı temel alıyordu. Planın amacı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra; yanmış, yıkılmış, tamire ve bakıma muhtaç ülkelere yardım yapılarak komünizmin buralara yayılmasını engellemektir.¹⁰⁷

2.1. Marshall Planı'nı Yaratan Sebepler

2.1.1. Avrupa'nın Durumu

II. Dünya Savaşı ve sonrası sadece Avrupa ve Türkiye açısından değil, tüm dünya ülkeleri için sıkıntılı geçmiştir. Bütün dünya, savaş sonrasında olası bir III. Dünya Savaşı endişesi içerisinde olmuştur. Böyle bir endişenin ortadan kaldırılması için öncelikle dünya ekonomisinin işlerlik kazanması gerekiyordu. ABD, iktisadi gelişmenin neden yavaşladığı üzerine araştırmalar yapmış ve bu durumun sebeplerini şöyle sıralamıştı.

- II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan fiziksel yorgunluk,
- Düşmanlıklardan kaynaklanan hayal kırıklıkları ve güvensizlik,
- Tesis ve malzemelerin harap olması,
- Finansal iç ve dış kaynakların azalması,
- Savaş öncesindeki ekonomik hareketliliğin durması,
- Alman ekonomisinin barışçıl anlamda üretime geçmesinin gecikmesidir.¹⁰⁸

ABD'ye göre bu nedenlerden dolayı, Avrupa ekonomisi çökmüş durumdaydı. Örneğin Fransa, savaş sonucunda galip gelmişse de bunun bedelini ağır ödemişti. 1945

---

¹⁰⁷ Kocabaş, a.g.e., s. 463.

¹⁰⁸ Hâzım Atıf Kuyucak, "Marshall Plânı ve Milletlerarası Borçlar Meselesi", **Adalet Dergisi**, (3), 1950, s. 366-367.

yılındaki dış ticaret hacmi sifıra yakındı. Milli gelir, 1938 yılına göre yarıya inmişti. 1945'te, 119 frank olan 1 dolar, birkaç yıl içinde üç kat artış göstermişti. En büyük sıkıntı, ülke içindeki ulaşımın sağlanamıyor olması ve kömür yetersizliğiydi. Bu ekonomik sorunlar, Fransa'da komünist partilerin giderek güç kazanmasına neden oluyordu.¹⁰⁹ Komünizm yayılması karşısında toplumda karşı tepki oluştuğu görülmektedir. Fransız halkı komünizme karşı oluşan en küçük teşekkülde bile ilgi göstermeye başlamıştır.¹¹⁰

İtalya da savaş sırasında, "Mihver" tarafından ayrılıp müttefiklerin safına geçmesine rağmen, ekonomik açıdan karanlık bir görüntü çiziyordu. İtalyan sanayisinin % 80'i yok olmuş ve Gayrisafî Milli Hasıla, 1911 senesindeki seviyeye düşmüştü. İtalyan halkı, açlık tehlikesiyle karşılaşmıştı. Komünist etki, Fransa'da olduğu gibi İtalya'da da kendini göstermeye başladı. Şehirlerin, kasabaların ve hatta köylerin sokaklarında ve bina duvarlarında "Yaşasın Stalin" ibareleri yer alıyordu. Stalin'i alkışlayıp, Mareşal Josip Broz Tito'yu baş tacı sayan İtalyan komünist eğilimli vatandaşlar, İtalya'da etkisini göstermeye başlamıştı. Aşırı sol ve ılımlı sol olarak nitelendirilen iki partinin çalışmaları sonucunda komünizm etkisi İtalya'da hızla yayılmaktaydı.¹¹¹

Almanya ise, 1945'te tam bir harabe haline gelmişti. Savaşın mağlubiyetle çıkmış olan Alman halkı, psikolojik olarak da çöküntüye uğramıştı. İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve ABD arasında dört işgal bölgesine ayrılan Almanya'da, Berlin de dörde bölünmüştü. Sovyetler Birliği, kendisine ayrılan bölgede komünizmi yerleştirmeye başlamıştı.¹¹² II. Dünya Savaşı'ndan önce Almanya'da tarımsal ürün gereksinimi, Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin payına düşmüş olan bölgelerden sağlanıyordu. Bu bölge, Almanya'nın yiyecek sağladığı alanların büyük bir bölümünü oluşturuyordu. Almanya bölgesinin kaybedilmesinden dolayı, buradan sağladığı gıdalardan mahrum kalmıştı.¹¹³

---

¹⁰⁹ Erhan, "Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşından Sonra Temel Sorunlar", s. 260-264.

¹¹⁰ Hasan Kuloğlu, "Harpten Sonra Avrupa'da ve İtalya'da Komünizmin İktisadî Tahribatı", **İktisadî Uyanış**, 7 Kasım 1947, s. 1-4.

¹¹¹ A.g.e., s. 1-4.

¹¹² Erhan, "Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşından Sonra Temel Sorunlar", s. 260-264.

¹¹³ TRL, OD, MP, Report, "German Agricultural and Food Requirements", February 26, 1947. Official File, Truman Papers, www.trumanlibrary.org (26.11.2012); Ayrıca Almanya'nın dört bölgeye ayrılmasından sonra ABD'de, Almanya'daki ekonomik kalkınma hakkında konferans ve görüşmeler yapılmıştı. Bkz.: TRL, OD, MP, Edward Mason to Willard Thorpe, March 20, 1947. State Department File, Kindleberger Papers, www.trumanlibrary.org (26.11.2012).

İngiltere, savaş sürecinde ABD kongresinin 11 Mart 1941’de kabul ettiği yasa gereğince, kendisine verilen 31 milyar dolar yardım sayesinde ayakta kalabilmişti. Ancak ödünç verme niteliğinde görülen bir yasa olmasına rağmen, İngiltere bu parayı hiçbir zaman ödememişti. Ödünç verme yasası, ABD ekonomisine büyük bir yük oluşturuyordu. Japonya’nın teslim olmasından bir hafta sonra ABD, bu ödünç verme yasasını yürürlükten kaldırdı. Yardımın kesilmesi, İngiliz ekonomisini sıkıntılı bir sürece soktu. Çünkü İngiltere, II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar savaşan tek devletti. Sömürgelerini bu süreçte korumuş olmasına rağmen, ekonomik olarak çok zarar görmüştü. Altın ve dolar rezervlerini tüketmişti. Sanayisi yıpranmış ve tek dayanağı olarak ABD yardımı kalmıştı. İthalat ihtiyacı arttıkça, ihracat oranı düşmüştü. İngiltere’yi diğer Avrupa ülkelerinden ayıran en büyük fark, komünist etkisine maruz kalmamasıdır. Muhafazakâr Parti Başkanı Churchill, kurduğu kabinede, İşçi Partisi Başkanı Clement Attlee’a da yer vermişti. Bu durum, diğer kıta ülkelerine nazaran daha istikrarlı bir ortam sağlamıştı.

Diğer Avrupa ülkelerinde komünist etkisi ortaya çıkmışsa da çok uzun sürmemişti.¹¹⁴ İsviçre, İsveç, Belçika, Danimarka, Romanya gibi ülkelerde de açlık tehlikesiyle karşılaşmıştır. 1946 yazında meydana gelen kuraklık da bunu şiddetlendirmiştir.¹¹⁵

ABD’liler, savaştan ekonomik olarak güçlü çıkan tek ülkeydi.¹¹⁶ Savaşın getirdiği büyük yıkımın, Avrupa’da bir kargaşa ortamı yarattığını ve bundan komünistlerin, dolayısıyla Sovyetler Birliği’nin güç kazandığını düşünüyorlardı.¹¹⁷ ABD, Truman Doktrini’ni yayımlayarak Sovyetler Birliği’ne karşı Avrupa’da ilk önlemini almıştı. Bu doktrin yalnızca Türkiye ve Yunanistan’ı kapsıyordu. Diğer Avrupa ülkeleri bu uygulama dışında tutulmuştur. Bunun nedeni, Türkiye ve Yunanistan’ın doğrudan komünizm tehlikesi altında olmasıydı. Oysaki II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ekonomisi de çökmüş bir haldeydi. Bu da, Avrupa’da komünist etkinin daha kolay hissedilmesini

¹¹⁴ Erhan, “Avrupa’nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşından Sonra Temel Sorunlar”, s. 260-264.

¹¹⁵ TRL, OD, MP, Memorandum From Mike Mansfield, ca. 1947, Subject File, Clifford Papers, www.trumanlibrary.org (26.11.2012); Avrupa’daki bu açlık ve kıtlık sorunu, 18 Ocak 1947’de Başkan Truman tarafından, Herbert Hoover’a bir mektupla iletilmişti. Herbert Hoover, dünya durumu hakkında bilgi verip Avrupa’da yiyecek sıkıntısı olduğunu ve sermayeye ihtiyaç duyulduğunu belirtmişti. Bkz.: TRL, OD, MP, Harry S. Truman to Herbert Hoover, January 18, 1947. Official File, Truman Papers www.trumanlibrary.org (26.11.2012).

¹¹⁶ Summer. H. Slitcher, “Amerikanın İktisadî Tevazünü”, *İktisadi Yürüyüş Dergisi*, 10(230), 1949, s. 20.

¹¹⁷ Çağrı Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1-4), 1996, 1997, s. 275.

sağlıyordu. Özellikle İtalya ve Fransa’da komünizm tehdidi fazlasıyla görülüyordu. Öyle ki, 1947’de, Eylül ayındaki Kominform toplantısında, İtalya ve Fransa komünist partileri de yer almıştı.¹¹⁸ Avrupa bu kaygıları kendi içinde de yaşamıştır. Avrupa’nın bir an önce kendini toparlayamaması durumunda komünizme yöneleceği söylentisi, hızla yayılıyordu. Bu söylentileri yaratanlar, “Kötü Niyetli Kişiler” ya da “Soğuk Savaş Tezgahtarları” olarak adlandırılmışlardı. Ancak ortadaki gerçekler, bu iddiaları haklı çıkaracak nitelikteydi.¹¹⁹

Yaşanılan bu buhranlı dönemin sıkıntılı bir hale gelmesinden dolayı, Avrupa’da bir rejim güvensizliği doğurmuştu. II. Dünya Savaşı’nın ağır kayıplarının yanında, Avrupa’da belirgin bir şekilde kendini gösteren, iktisadi ve sosyal sorunlar sürdükçe mevcut statükoya karşı güven her geçen gün azalıyordu. Bu güvensizlik komünizm etkisinin belirginleşmesine sebebiyet vermiştir. Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk, batıdan koparak Sovyetler Birliği’nin etki alanına giren ülkeler olmuşlardır. Avrupa’da oluşan yeni ortam, ekonomik ve rejimsel çıkarılara ters düşeceğinden dolayı ABD’yi dünya sahnesine çıkarmıştır.¹²⁰ Dünya’da giderek çok partili demokrasilere geçilmeye başlanmıştır. Özellikle bu değişimde ABD’nin etkisi büyük olmuştur. ABD’nin öncülüğünde, batı ittifakının içerisinde yer almaya çalışan ülkeler, siyasi yapılarını bu yönde şekillendirmek zorunda kalmışlardır.¹²¹

---

¹¹⁸ Ertem, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, s. 390; Kominform’un kuruluşu II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelere dayanmaktadır. Kominform’un kuruluşu 1945 yılında başlayıp 1949 yılında tamamlanmıştır. Batıda bloklaşma ortaya çıkınca Sovyetler Birliği, güvenliğini tehlikede hissetmiştir. Sovyetler Birliği ile batı arasındaki Doğu Avrupa Ülkeleri, Sovyetler Birliği’ne ulaşmada bir atlama tahtası görevindeydi. Sovyetler Birliği, bu ülkelerde kendi güvenliği için bir tampon bölge oluşturmak istemiş ve bu yönde çalışmalar yürütmüştür. Doğu Avrupa ülkelerindeki iç sorunlar, Sovyetler Birliği’nin işini kolaylaştırmıştır. Üst tabakanın diktatörleşmesi alt tabakanın komünist bloka yaklaşmasına neden olmuştur. Bir süre sonra Sovyetler Birliği, bu bölgelerde yerel komünist hükümetler kurdu muştur. Zamanla bu yerel hükümetleri de tasfiye ederek Moskova’nın istediği gibi davranacak kişileri başa getirmişlerdir. 1947 yılında Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ülkelerinin çoğuyla ikili ittifak anlaşmaları imzalamış ve aynı yıl Doğu Avrupa ülkeleriyle birlikte Kominform’un kuruluşu gerçekleşmiştir. Bkz.: Sander, a.g.e., s. 234-238; 1949’da ise Comecon kurularak Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomileri Sovyet tekeline alındı ve böylece Doğu Bloku kurulmuş oldu. Bkz.: a.g.e., s. 238.

¹¹⁹ Akalın, a.g.e., s. 231.

¹²⁰ İsmail Cem Ay, “II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Kalkınma Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nın Karşılaştırmalı Analizi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 62(1), Prof. Dr. Necati Mumcu’ya Armağan, 2012, s. 152.

¹²¹ Ay, a.g.m., s. 156.

2.1.2. Türkiye'nin Durumu

II. Dünya Savaşı yıllarında Türk ekonomisinde, karma iktisat politikası uygulanmış, kalkınma için gerekli görülen tedbirler alınmıştı. Ancak II. Dünya Savaşı başlar başlamaz, Türkiye'nin dış dünya ile ilişkileri zayıflamaya başlamıştı. Türkiye, savaş olasılığıyla, imkânlarını oldukça zorlayan bir askeri kuvveti beslemek ve hazırda tutmak zorunda kalmıştı. Bu masraflar Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan karşılanınca 1940-1944 yılları arasında Merkez Bankası'nın bastığı para miktarı, 200 milyon liradan 800 milyon liraya çıkmıştır. Bu harcama dengesizliğinden dolayı, enflasyon dört kat artmıştı.¹²² Ekonomik sıkıntılar, dış ticareti de olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde diğer ülkelerin ekonomik ihtiyaçlarını karşılama fırsatı değerlendirilememiştir. Dönemin ileri gelen tüccarlarından Vehbi Koç, 3 Ocak 1947'de Cumhuriyet gazetesine verdiği bir demeçte, savaş zamanında, “Harb içinde fırsatı kaçırdık. Önümüzde 2-3 senelik bir fırsat devresi daha var. Dişimizi sıkalım. Mahsulümüzün hepsini harice satmak mümkündür” şeklinde ifade bulunmuştur¹²³.

Türkiye, ihtiyaç duyduğu ithalat ürünlerinin masraflarını karşılayacak derecede döviz elde edecek ihracat kapasitesine sahip değildi. Rahat bir şekilde harcanabilecek miktarda gelir, altın veya döviz bulunmadığından; zaruri ithal ürünlerini yeterince elde edemiyordu. Bu ithal edilen ürünlerin fiyatlarını yükseltiyordu. Fiyatların artmasında, ihraç ürünlerinin yüksek oranla satılması etkiliydi. Bunlar da ithal ürünlerinin fiyatlarının giderek artmasına, hayat pahalılığının ortaya çıkmasına yol açıyordu.¹²⁴ İthal ürünlerinin takas usulüyle el değiştirmesi de fiyatların artmasında etkili olmuştur. 1937 tarihli genel ithalat rejimi çerçevesinde Türkiye, Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkelerle Kliring ve Takas Anlaşmaları yapmıştır. Takas sisteminin yarattığı sorunları gidermek için 1939'da “Takas Limited Şirketi” kurulmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında ithalat giderek zorlaşmaya başlayınca, dış ticaret rejimini ayrıntılı olarak düzenleyen yeni bir kararname yayınlanmıştır. Bu kararname 1949 yılı sonuna kadar yürürlükte kalmıştır. Takas usulü

---

¹²² A.g.m., s. 153.

¹²³ “Amerikadan Dönen Bir Tacirimizin İntubaları”, **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1947, s. 1; Vehbi Koç, 1901 yılında Ankara'da doğmuştur. 1917 yılında ticaret hayatına atılmıştır. 1938 yılında İstanbul'da Koç Ticaret A.Ş.'yi kurdu. Daha sonra da Kurumsallaşma adına Türkiye'nin ilk holdingi olan Koç Holding'i teşkil etti. 1984 yılında emekliye ayrılıp sosyal faaliyetlerle ilgilenmeye başlayan Koç, 95 yıllık bir ömürden sonra 1996'da vefat etmiştir. Bkz.: Koç Holding, “Kurucu: Vehbi Koç”, www.koc.com.tr, (17.08.2013).

¹²⁴ Namık Zeki Aral, “Dış Ticaretimiz ve Hayat Pahalılığı”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, 19(218), Ankara: Ar Basımevi Yayınları, 1948, s. 79-80.

ithalatta ve ihracatta belirsizlik yaratıyordu. Neyin ne kadara mal edildiği belirlenmiyordu. Bu yüzden Türkiye, ucuza alabileceği bir maddeyi daha pahalıya ithal etmek zorunda kalıyordu.¹²⁵ 1945-1949 yılları arasında Türkiye'de İthalat ve ihracattan kaynaklanan fiyat dengesi şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 3: Yıllara göre Türkiye'nin ithalat ve ihracatı (TL).

Yıllar	İthalat Maddeleri	İhracat Maddeleri
1945	441.000.000	345.300.000
1946	352.800.000	357.500.000
1947	398.500.000	448.900.000
1948	402.200.000	443.900.000
1949	426.100.000	467.300.000

Kaynak: Aral, a.g.m., s. 81.

Tabloya göre, 1945 yılında ithalat ihracattan yüksektir. 1946 yılında büyük bir düşüşle ithalat miktarı ihracat miktarının altına düşmüştür.¹²⁶ 1946 yılından itibaren ihracat miktarına oranla ithalat miktarı hızlı bir yükseliş göstermiştir.

Türkiye, savaşa girmemesine ve Truman Doktrini'nden yardım almasına rağmen, büyük sıkıntılar çekiyordu. Bunun önemli sebeplerinden biri, savunma masraflarının aşırı artmasıydı. II. Dünya Savaşı sırasında savunmaya ayrılan bütçe, % 60 civarındaydı. Bu giderleri, vergi gelirleri karşılayamaz hale gelmişti.¹²⁷ Türkiye'nin savunmaya harcadığı masraflar şöyledir:

¹²⁵ İlker Parasız, **1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998, s. 65-66.

¹²⁶ Marshall Planı'nın Türkiye'ye ait kısmında 1946 yılında ihracatın 432 milyon dolar, ithalatın da 224 milyon dolar oldu ifade edilmiştir. "Marshall Plânı", **İktisadi Yürüyüş**, 9(196), İstanbul, 8 Mart 1948, s. 11.

¹²⁷ Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı, **Türkiye'de Marşal Plânı**, (1949 Yılı Sonuna Kadar), Ankara: Devlet Bakanlığı Yayınları, s. 2-3; 1951 yılında Türkiye, ABD'ye gönderilmek üzere ECA Türkiye temsilcisi Russel Dorr'a bir memorandum göndermiştir. Bu memorandumda Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra harcadığı askeri masraflar hakkında bilgi vermiştir. Bkz.: BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/60.373.3.

Tablo 4: Yıllara göre Türkiye'nin Savunmaya yaptığı Harcamalar Dengesi (TL).

Yıllar	Devlet Bütçesi	Savunma Masrafları	Oran %	Yıllar	Devlet Bütçesi	Savunma Masrafları	Oran %
1938	303.900.000	101.200.000	33.3	1944	1.077.800.000	583.000.000	54.1
1939	378.200.000	176.500.000	45.5	1945	600.600.000	263.000.000	43.7
1940	535.900.000	297.700.000	55.5	1946	1.018.800.000	394.900.000	38.7
1941	574.600.000	335.000.000	58.3	1947	1.564.200.000	519.800.000	33.2
1942	885.100.000	520.100.000	58.7	1948	1.380.400.000	543.900.000	39.4
1943	101.900.000	567.100.000	55.6	1949	1.371.900.000	503.400.000	36.7

Kaynak: Türkiye'de Marşal Plânı, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 2-3.

Tablodan anlaşıldığına göre bütçenin büyük bir kısmının savunma masraflarına ayrıldığı görülmektedir. 1945 yılında savunmaya ayrılan masraflarda etkili bir düşüş yaşanmıştır. Ancak bu düşüş, devlet bütçesindeki düşüşle de alakalıdır. Devam eden yıllarda da tekrar yüksek bir seyir izlendiği görülmektedir.

Savunma ekonomisi, dış ticaretin de aksamasına neden olmaktadır. Zaten Türkiye, iyi örgütlenmemiş ve zayıf bir üretim sistemine sahipti. Bu nedenle, kısa sürede mal darlığı ve fiyat artışları başlamıştı. Devlet, bütün sıkıntısını halktan karşılamaya çalışmış ve yeni vergiler getirmiştir. “Varlık Vergisi” gibi tartışmalı vergiler ortaya çıkarılmıştır. Bu vergi, II. Dünya Savaşı yıllarında kamu harcamalarını karşılayabilmek ve ekonomik dengeyi sağlayabilmek için çıkarılmıştır. Ancak vergi tahsis edilirken yanlış yöntemler uygulanmış, halkın gelirine göre vergi alınmamıştır. Bu durum kısa süreli çözüm olmuşsa da uzun vadede sorun yaratmıştır.¹²⁸

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, savaş yıkıntısından kurtulmaya çalışan Avrupa ülkelerine göre daha iyi durumdaydı. Savaşın dışında kalmayı başaran Türkiye, büyük ekonomik güçlükler yaşamasına rağmen, açlık, yoksulluk gibi sıkıntıları

¹²⁸ İbrahim İnci, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması” **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(2), 2012, s. 272; Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulanmasına göre gayrimüslimlerden daha fazla vergi alınması, bu verginin mimarı olan Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun ırkçılıkla suçlanmasına neden olmuştur. Bkz.: A.g.e., s. 272.

Avrupa'daki kadar çekmiyordu.¹²⁹ ABD ile Türkiye arasında önemli ticari faaliyetler yürütülüyordu. 1946 yılı ihracatının % 20'si, ithalatın % 31'i ABD ile gerçekleştirilmişti. Ayrıca Türkiye, 1945 yılında ABD'den 500 milyon dolarlık bir kredi talebinde bulunmuştu. Ancak Export-İmport Bankası, bu miktarı karşılayan bir kredi sağlamamıştır.¹³⁰

Türkiye, bu süreçte dış politika bakımından pasif kalmıştır. Ülkede sanayi alanında ileriye yönelik yatırımlar yapılamamıştır. Avrupa'nın sanayisini savaş malzemelerine yöneltmesinden doğan hammadde ihtiyacının karşılanması konusunda Türkiye, önemli bir fırsatı değerlendirememiştir. Hatta bu durumun aksine savaş şartları, Türkiye'de üretim düşüşüne yol açmıştır. Tarım alanındaki üretimin azalması da sanayi sektöründe sıkıntılara neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı sürecinde dış kaynaklardan daha fazla yararlanılmıştır. Altın ve dövizde büyük bir artış meydana gelmiştir. Artışın nedenleri ise alınan dış kredilerdi. Verilen bu kredilerin amacı ise, savaşan ülkelerin Türkiye'yi kendi yanlarına çekmek istemeleriydi.¹³¹

II. Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli yer sahibi olan ülkelere biri de Almanya idi. Almanya'nın savaş sonucunda yenilmesi, Türkiye ile ticaret hacmini sona erdirmişti. 1945-1946 yıllarında, Kliring ve Takas anlaşmaları önemini kaybetmiş, dünya piyasalarındaki değişen fiyat dengeleri, Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkilemişti. Savaş sonunda Türkiye, ABD kredilerine dayanan bir iktisadi politika izlemiş, dış ticaretini liberalleştirmiştir. Ağustos 1946'da Türkiye, ithalatçı birliklerini kaldırdı. Ayrıca ithalat üzerindeki kısıtlamalardan vazgeçildiğini ve liberal dünya ticaret sistemine geçileceğini açıkladı. 7 Eylül 1946'da Türk Lirası devalüe¹³² edildi. Hükümet çevrelerine göre devalüasyonun amacı, lirayı düşürerek ihracat ürünlerinin fiyatlarını

---

¹²⁹ Akalın, a.g.e., s. 233.

¹³⁰ Gürbüz, a.g.m., s. 160; Export-İmport Bankası, 1934'de ABD Başkanı Franklin Roosevelt Tarafından kurulmuştur. ABD'nin yeniden yapılanmasını ve dış politikasını desteklemek amacıyla faaliyette bulunmuştur. Marshall Planı altında Avrupa'nın kalkınmasına yardım etmek için iki milyon dolar aktarmıştır. Bkz.: Eximbank, "History", www.exim.gov, (18.8.2013).

¹³¹ Bülbül, a.g.e., s. 43.

¹³² Devalüasyon yani eski ifadesiyle "tağşiş" ya da "tağşişat" demektir. Kelime anlamıyla, saflığını gidermek, değerli bir şeyi değersiz bir şey ile karıştırmak anlamına gelir. Paranın değerini düşürerek, daha çok para elde etmek amacıyla kullanılır. Tağşiş veya tağşişat için bkz; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 2. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2003, s. 1015.

ucuzlatmak ve ihracat maddelerini üreten ve ticaretini yapan kesimin kazancını arttırmaktı. İthalat üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasının liberalleşme ile desteklenmesi, olumsuz bir sonuç ortaya çıkardı. İthalat üzerindeki artış, ihracatı çok aşan bir orana ulaştı. Türkiye, ticari açıklarla yeniden karşılaşmaya başladı. Ancak şunun belirtilmesinde fayda vardır ki; bu dönemdeki ithal ürünleri, Cumhuriyet öncesi dönemdeki gibi tüketim malları değildi. Daha çok yatırım ve ara malları ithalatına ayrılmıştı. Dönüştürülebilir paralar sistemi getirilmiş ve dolar değeri 2,81 Türk Lirası olarak belirlenmişti.¹³³ Hükümetin Türk ekonomisini derinden etkileyen devalüasyon kararının alınmasının sebepleri şöyle sıralanabilir:

1. Hükümet, ülke içindeki fiyatların global değerlerden yüksek olduğunu ve Türk ihraç mallarının, dünya pazarında rekabet gücünün olmadığını düşünüyordu.
2. Türkiye, bir miktar ihraç malı stoklamıştı. Devalüasyonun bu ihraç mallarının satışını kolaylaştıracağını düşünüyordu.
3. Türkiye, altın ve döviz stoklarının değerlerini yükselterek iç borcu düşürmeyi planlamıştı.
4. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ekonomideki ithal mallarına olan ihtiyacın karşılanması ve üretim kapasitesinin genişletilmesi için uluslararası serbest ticaret sistemine uyularak, ithalat serbest bırakılmış ve sınırlamalar kaldırılmıştı. Serbestleşen ithalatın ihracatı aşması, devalüasyon zorunluluğunu ortaya çıkardı.
5. IMF'ye üyelik söz konusuydu. Türkiye buraya üye olursa, devalüasyon için bu kuruluşun iznini almak zorundaydı. Bu nedenle, kuruluşa girmeden önce devalüasyon yapmak istemişti.¹³⁴

7 Eylül 1946'da alınmış olan bu kararların dış ticarete yansımaları şöyle olmuştur. İthalatı kolaylaştırıcı önlemler alındı. İthalatçı birliklerinin kaldırılmasının yanında, serbest

---

¹³³ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 184-185; Devalüasyon ülke içinde oldukça geniş yankı uyandırmıştır. Muhalefet ve basın, devalüasyonun hiçbir işe yaramayacağı şeklinde eleştirmiştir. Bkz.: BCA, Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı Kataloğu (CHPEK), 490.01/7.39.11; 7 Ağustos 1946 tarihinde yeni başbakan olarak Recep Peker görevi devralmıştır (10 Eylül 1947'ye kadar görevde kalmıştı.). Bkz.: Türker Sanal, **Türkiye'nin Hükümetleri**, Muvakkat Encümen'den 55. Hükümete, Ankara: Sim Matbaacılık Yayınları, 1997, s. 127.

¹³⁴ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2000, s. 113.

dövizle ithal edilebilecek mallar listesi genişletildi. Kısa sürede mal teslim edebilecek imkânı olan ülkelerden, döviz sıkıntıları olmasından dolayı ithalat yapılamayan ülkelere döviz tahsis edilerek, ithalat hızlandırılmaya ve piyasada mal bolluğu yaratılmaya çalışıldı. İthalata karşı ulusal sanayinin ayakta tutulabilmesi için, gümrük tarifelerinin de gözden geçirilmesi planlandı. Ayrıca, uluslararası kuruluşlardan kredi talep edilmeye devam ediliyordu.¹³⁵ Ancak, süreç hakkında gazetelerde çıkan bazı ifadelere bakılırsa durum, hiç de beklendiği gibi işlemiyordu. Para değer sisteminin oluşturulmuş olması, halk arasındaki alım gücünü iyice düşürdü. İthal edilmesi planlanan malzemeler için ayrılan para yetmemeye başladı. Bu nedenle, ithalat için gereğinden fazla döviz harcanmaya başlandı. Bunun en önemli sebebi ise ülkede halkın tahammül gücünü zorlayan bir pahalılığın oluşmasıydı.¹³⁶

7 Eylül kararlarına yönelik eleştiriler de yapılmıştır. Bu eleştirilere göre; II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa, yıkılmış bir haldeydi. Her şeye muhtaç bir durumdaydı. Türkiye'deki tarım ürünleri, kolaylıkla Avrupa'ya satılabilirdi. Bu nedenle, devalüasyon kararının hatalı olduğu ileri sürüldü. Halûk Cillov'a göre; ithalata çok ihtiyaç olduğu bir sırada bu devalüasyonun yapılması, mali bir hataydı. Bu karardan sonra, ülkede ihraç malları düşük fiyatlarla elden çıkarılmıştır.¹³⁷

Savaş, Türkiye'de yatırım ve üretimi düşürmüştür. Ülke nüfusunun büyük bir bölümü silahaltına alınmıştır. Tüketimde artışlar görülmeye başlanmış, bu da ürün kıtlığı oluşmasına ve malların karaborsaya düşmesine sebebiyet vermiştir.¹³⁸ Ekmek, karneye bağlı olarak dağıtılmaya başlandı. Pasta ve benzeri unlu mamullerin yapılmasına yasak getirildi.¹³⁹

II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomide planlamalara da gidilmiştir. Örneğin; Türkiye'de, 1946 yılı için bir kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu plan, tarımda gelişmeyi

---

¹³⁵ Parasız, a.ge., s. 69-70.

¹³⁶ Asım Us, "Maliyemiz ve Döviz Siyasetimiz", **Vakit-Yeni Gazete**, 27 Ocak 1948, s. 4; Yedi Eylül kararlarının, halkta çok iyi bir etki yaratmadığını söylemek mümkündür. Son Posta gazetesinin bu konuyla ilgili yayınladığı bir haberde, Ereğli Limanı'nın inşası için gerekli malzemelerin, devalüasyondan sonra aynı parayla tedarik edilemediği ifade edilmişti. Bkz.: Selim Ragıp Emeç, "Yakın Geçmişimizin Bir Muhasebesi", **Son Posta**, 23 Mart 1948, s. 1.

¹³⁷ Halûk Cillov, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Sermet Matbaası Yayınları, 1965, s. 136.

¹³⁸ Ay, a.g.m., s. 155.

¹³⁹ Oktay Yenal, **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, 1. Baskı, İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları, 2003, s. 74.

hedefliyordu. Kullanılan yöntemler açısından daha önceki planlardan farklıydı. Kapsamlı bir iş planı şeklinde hazırlanmıştı. Her sektörün talepleri dikkate alınmıştı. Ayrıca bu plan, özel sektörün ve yabancı sermayenin önem kazandığı ve serbest piyasa ekonomisinin yükselişe geçtiği bir dönemde devletçilik sistemini ayakta tutacak tedbirler içeriyordu. Ancak Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD öncülüğünde kurulan Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF), Dünya Bankası, Gümrük ve Ticaret Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT) gibi kuruluşlara üye olabilmek için devletçilikten¹⁴⁰ vazgeçmek zorundaydı. Bu duruma, 1946 planının katı devletçi görünümü ters düşüyordu. Bu nedenle, planın ağır sanayi ile ilgili bölümlerinin uygulamalarından geri adım atılmıştır.

1947 yılında “Vaner Planı” adıyla dış kredi sağlanacak ülkelerin talepleri dikkate alınarak yeni bir plan hazırlanmıştır. Plan; öncelikle tarım, ulaştırma, büyük su işleri, enerji, demir-çelik, çimento, madenler, endüstri alanlarına yöneliktir. Bunun hazırlanması, Marshall Planı'ndan istenecek yardımın ölçüsünü ortaya koymuştur.¹⁴¹

Avrupa'da demokratikleşme, Türkiye'de çok partili hayata geçişi beraberinde getirmişti. San Francisco Konferansı'na katılan Türk temsilcileri, yakın bir zamanda Türkiye'de çok partili bir hayata geçileceğini belirtmişlerdi. Dünya ile birlikte Türkiye'de de başlayan özgürlükçü ve liberal hareketlenme, tek parti hükümeti CHP'yi ve başkanı İsmet İnönü'yü de değişimlere ayak uydurmak zorunda bırakmıştır. İnönü, girişimin gerçekleşmesini sağlayacak adımlar atmıştır. Öncelikle, özgürleşme ve liberalleşme hakkında çeşitli beyanlarda bulunmuştur. Hükümete muhalefet etmelerinden dolayı, 1944 yılında Tan, Tasvir-i Efkar ve Vatan gibi gazeteler kapatılmıştı.¹⁴² 22 Mart 1945 tarihinden itibaren bu gazetelerin yeniden yayın hayatına başlamalarına izin verildi. Bu sayede, basına karşı daha liberal bir yaklaşım gösterildi. CHP içerisinde çıkan bir muhalif parti ile de çok partili hayata geçiş çalışmaları başladı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından, 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti kurulmuş, parti

---

¹⁴⁰ Devletçilik, ülke içi her türlü işte devletin öncülüğü demektir. Atatürk tarafından yerleştirilen devletçilik anlayışı, özellikle ekonomik olarak ulusun geleceğini etkileyecek işlerde devleti fiili olarak etkili kılmak anlamına gelmektedir. Bkz.: Cemalettin Taşkıran, “Atatürk İlke ve İnkılâpları”, **Türkler**, 16-a, Hasan Celâl Güzel (Ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. S. 401.

¹⁴¹ Parasız, a.g.e., s. 72-73.

¹⁴² Ali Cem Göz, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Siyasal İktidar Tarafından Kapatılan Basın Organları Bağlamında Bir Listeleme Denemesi”, **Vizyoner Dergisi**, 3(5), Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 7-8.

başkanlığına da Celal Bayar getirilmiştir. Bu değişimin ilk izleri, Meclis'teki bütçe ve diğer konulardaki ret oyu sayılarının her geçen gün biraz daha artmasıyla kendini göstermişti.¹⁴³

Türkiye'nin 1947 yılına gelindiğinde devlet bütçesi açık vermeye devam ediyordu. Gelirler 1 milyar 21 milyon 232 bin lira, giderler ise 1 milyar 136 milyon 215 bin lira idi. Bu durumu gidermek için verilen çabalar, gerekli sonuçları ortaya koyamamıştır. CHP'nin savaştan sonra ekonomik anlamda yeterli adımlar atamaması, dönem içerisinde bir iktidar yorgunluğu şeklinde yorumlanmıştır. Şevket Süreyya Aydemir, bu yorgunluğu ve gerekli tedbirlerin alınamamasını "Karar Buhranı" olarak adlandırmıştır. "Karar Buhranı", iktidar konumundaki CHP yönetiminin sonu anlamını da taşıyordu.¹⁴⁴

Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra, yurt içinde muhalif sesler daha fazla çıkmış ve liberalleşme yönünde baskılar artmıştır. Savaş dönemindeki ekonomik kısıntılar ve bunların halk üzerindeki derin etkisi, büyük hoşnutsuzluklara sebep olmuştu. Özellikle tarımsal ürünlerin, vatandaşın düşük fiyatlarla satın alınması, halkın mallarına el konulması gibi durumlar, büyük çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu Türk halkında yönetime karşı hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Bu hoşnutsuzluk giderek devletçi politikalara karşı halkın sesini yükseltmesine ve liberal politikaların etkisini arttırmasına yol açmıştı. Halkta zamanla CHP'ye bağlılık azalmış, Demokrat Parti tarafına kaymalar ortaya çıkmıştı.¹⁴⁵

2.2. Marshall Planı'nın İlan Edilmesi ve Plana Katılma Süreci

Savaş sürecinde ABD'de, sivil sektörün üretimine müdahale edilmemişti. Askeri ihtiyaç için ayrı bir gelir kolu oluşturulmuştu. Savaş boyunca ticarete devam edilerek ekonomide sağlam adımlar atılmıştı. 1944 yılında Bretton Woods'ta imzalanan Uluslararası Para Anlaşması sonucunda, uluslararası ödemeler için kullanılacak bir sistem geliştirilmişti. Bu sistemle, 44 ülkenin paralarının ortaklığı ve değeri belirlendi. Bu hesaplamada ortak para için dolar ölçüt alınmıştı, doların değeri ise altın olarak kabul

---

¹⁴³ Cemil Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi**, 4(Çağdaş Türkiye 1908-1980). Sina Akşin (Ed.), İstanbul: Cem Yayınevi Yayınları, 1989, s. 134-143.

¹⁴⁴ Aydemir, a.g.e., s. 417-420.

¹⁴⁵ Ay, a.g.m., s. 156-157.

edildi.¹⁴⁶ Bu anlaşmadan sonra ABD, çeşitli ülkelere ayrı ayrı krediler sağlamıştır. Örneğin İngiltere 3 milyar 750 milyon dolar, Fransa 650 milyon dolar borç aldı. Bu şekilde ABD 60 devlete kısa zaman içerisinde yardım yaptı. Ancak bu yardım sistemi, ihtiyaç sahibi devletler için yeterli olmayacaktır. Borç alan ülkeler ihtiyaçlarını giderememişlerdir.¹⁴⁷

Truman Doktrini, sadece Yunanistan ve Türkiye'yi kapsayan bir yardım sistemiydi. Bu dönemde iflasa doğru sürüklenen ve dışa kapalı bir hale gelmeye başlayan Avrupa ekonomisi, bir an önce düzeltilmeyi bekliyordu. ABD'liler, bu durumdan dolayı Sovyetler Birliği'nin Avrupa'ya nüfuz edebileceği endişesiyle Avrupa'ya da yardım edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Avrupa, kendi ayakları üzerinde durabilecek bir hale getirilmeliydi. Eğer bu yapılabilirse, siyasal olarak da bağımsızlığını koruyabilir, Sovyet etkisi Avrupa'da önlenbilirdi. ABD, Avrupa ülkelerini siyasal ve ekonomik bir işbirliğine sürükleyebilirse, bu emelinde başarılı olabileceğini düşünüyordu.¹⁴⁸ ABD'nin tanınmış gazetelerinden "New York Herald Tribune"ün yazarlarından Walter Lipmann'ın bu konu hakkında, 6 Ocak 1948 tarihli yazısı ilgi çekicidir. Lipmann'a göre; o zamana kadar Sovyetler Birliği'ne karşı ABD'nin kudreti, hep mahalli ve taktiksel müdahaleler için kullanılmıştı. Ancak bunu yapmak bir hataydı. ABD gücünün stratejik bir şekilde kullanılması gerekiyordu. Kore, Çin, Yunanistan ve Türkiye'de mahalli neticeler hep kötü olmuştu. Bu bölgelerde harcanan paralar, yanlış stratejilerden dolayı boşa gitmişti.¹⁴⁹ Lipmann'ın ifadelerinden anlaşılıyor ki Truman Doktrini ile kullanılan paralar boşa harcanmıştı. Bunun yerine daha stratejik planlar hazırlanmalıydı.

Avrupa'nın alım gücünün zayıflaması, ABD ekonomisine zarar veriyordu. Çünkü ABD'nin ürettiği ürünler için Avrupa önemli bir pazardı. ABD hükümeti, Avrupa'nın kalkındırılmasını kredilerle, IMF tarafından uygulanabilecek istikrar sağlayıcı programlarla ve Dünya Bankası'yla BM tarafından finanse edilen bir "Yeniden İmar Planı" ile sağlayabileceğine inanıyordu. Avrupa'daki iktisadi buhran, düşünülen daha kapsamlı bir planın hazırlanması ihtiyacını doğurmuştu. Avrupa'nın yeniden istikrara kavuşması ABD'nin de işine gelmekteydi. Avrupa'da ekonomik bir istikrar sağlanmadan, ABD adına

---

¹⁴⁶ Bülbül, a.g.e., s. 23-24.

¹⁴⁷ Ekrem Z. Apaydın, "Marşal Plâni Tarihçesi", **Muhasebe ve Maliye Mecmuası**, 4(44-46 Marshall Planı Özel Sayısı), İstanbul: Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti Yayınları, 1950, s. 783.

¹⁴⁸ Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", s. 390.

¹⁴⁹ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/101.625.12.

bir barış ve huzur söz konusu olamazdı. ABD, en kısa yoldan Avrupa gelir düzeyinin yükselmesini sağlamak zorunluluğunu kendisinde hissediyordu.¹⁵⁰

Dönemin klasik iktisadi teorisine göre; genel ekonomik denge kendiliğinden oluşacak ve böylece fiyatlar tam istihdam seviyesine ulaşacaktır. Bu düşünce, yalnızca ekonomisi sabit milletler adına geçerli olabilirdi. Ancak, üretim ve takas sisteminde meydana gelen sonuçların sürekli bir değişime neden olduğu milletlerde, klasik teorinin ortaya koyduğu denge fikrinin; tam istihdam ile fiyat istikrarını aynı anda gerçekleştirmekten uzak kaldığını gözler önüne seriyordu. Yani klasik teorinin ekonomik istikrar dengesi kendiliğinden oluşur fikri çürüyordu. Buna 1929 ekonomik buhranı en güzel örnektir¹⁵¹. Bu nedenle II. Dünya savaşının yıkılmış ekonomilerinin kendiliğinden toplanacağı düşüncesi işe yaramamıştı. Bu yüzden ABD'nin, Avrupa'ya bir müdahalesi söz konusu olmuştur.¹⁵²

Dünya Bankası'nın sağlayamadığı ekonomik dengeyi kurma işini General George Catlett Marshall üslenmişti. Çin'deki ABD birliklerini kumanda edişinin ardından ABD Başkanı Truman tarafından dışişleri bakanlığına getirilen General Marshall'a göre; “doktorlar tartışırken hasta ölmek üzereydi”. 1947 ilkbaharında Moskova Konferansı sırasında Marshall, Avrupa'daki iktisadi buhran hakkında gözlemlerde bulunmuş ve etkili tedbirler almaya karar vermişti. Bununla birlikte, Avrupa'nın değişik yerlerinden yardım çağrıları gelmekteydi. Roma'dan haber gönderen ABD Elçisi James Dunn, Sovyet etkisinin giderek genişlediğini bildiriyor ve İtalya'ya acil yardım yapılmasını talep ediyordu. General Marshall, bu görüşleri dikkate alıp, gelen yardım isteklerini kabul etmişti. Bunu sorgulamak için birçok uzmanla toplantı yapmıştı. Ön çalışma, büyük ölçüde

---

¹⁵⁰ Ertem, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, s. 390-391.

¹⁵¹ 1929 Ekonomik Buhranı, adını başladığı yıldan almış ve etkisi 1936 yılına kadar sürmüştür. ABD'de New York'tan başlayan bu kriz, Kuzey Amerika ve Avrupa'yı hedef almasına rağmen bütün dünyaya yayılmıştır. “Krizlerin Babası” olarak değerlendirilen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, bu zamana kadar yaşanmış en büyük kriz olarak değerlendirilmektedir. Bu buhranın ana nedeni çabuk zengin olmak isteyen orta sınıfın faaliyetleridir. New York borsasındaki hisse senetlerinin ani düşüşünden sonra ABD bankaları, Avrupa bankalarındaki fonlarını çekmeye başlayınca Avrupa bankaları çöküşle karşı karşıya kalmıştır. ABD bankaları da durumdan kendini kurtaramamış ve 25 bin bankadan 11 bini iflas etmiştir. Bu buhrandan çıkışta İngiliz iktisatçı John Mynard Keynes'in “The General Theory of Employment, Interest and Money (İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi)” adlı eseri önemli rol oynamıştır. Buhrandan etkilenen ülkelerden biri olan Türkiye'de de çözüm arayışları olmuş ve bir Merkez Bankası yaratma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Dünyadaki bazı merkez bankalarının kanunları dikkate alınarak 11 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı kanun tasarısı kabul edildi. 3 Ekim 1931'de T.C. Merkez Bankası resmen faaliyete başladı. Bkz.: Şendoğdu ve Öztürk, a.g.m., s. 426.

¹⁵² Suvla, a.g.e., s. 3-5.

Dışışleri Bakanlığı “Politika Planlama Kurulu (Policy Planning Staff)”nun başına getirilen George Kennan tarafından yürütüldü.¹⁵³

23 Mayıs 1947’de bir rapor hazırlandı. Rapora göre; Avrupa'nın yeniden yapılanması için iki aşamalı çalışma öngörülüyordu. Birinci aşamada, ekonomik darboğazların çabucak aşılabilmesi adına kısa vadeli bir girişimde bulunulacaktı. İkinci aşamada ise, ekonomik kalkınma adına uzun süreli bir çalışma söz konusuydu. Kısa vadede Avrupa'ya güven verilmeli, Ren havzası kömür üretimi yeniden canlandırılmalı, bu kömürün tüketicilere ulaştırılması sağlanmalıydı. Uzun vadede ABD, Avrupa işlerine en alt düzeyde müdahale etmeliydi. Avrupa'nın kendi ayakları üzerinde durabileceği bir hale getirildikten sonra, uygulamanın devamı Avrupalılara devredilmeliydi¹⁵⁴

Raporun hazırlanma aşamasında, Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı Dean Acheson da, Avrupa'nın yeniden kalkındırılması konusunda görüşlerini bildirmekteydi. 8 Mayıs 1947’de, Mississippi’de yaptığı konuşmada, ABD’nin Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını sağlamak zorunda olduğunu söylemişti. Acheson’a göre; ABD’nin üretimi ile diğer dünya ülkelerindeki üretim arasında önemli bir ilişki vardı. ABD, kendi çıkarları açısından, ekonomik buhranda olan Avrupa ülkelerine yardım etmek zorundadır. Dünya üzerinde bir istikrar sağlanmadan ve bazı ülkeler kendi kendine kalkınır hale gelmeden, ABD adına uzun süreli bir barıştan ve refahtan bahsedilemezdi. Çözülmesi gereken ana sorun, ABD’de 8 milyar dolarlık ithalat ile 16 milyar dolarlık ihracat arasındaki açığın kapatılmasıydı. Bu nedenle Avrupa'daki üretimin ve gelir düzeyinin artırılması sağlanmalıydı.¹⁵⁵ Zira ithalattaki bu oran, ABD ekonomisinin de canlılığının azalmasına neden oluyordu.

Hazırlıklardan sonra, 5 Haziran 1947’de, ABD Dışışleri Bakanı General George Catlett Marshall, Harward Üniversitesi’nde yaptığı bir konuşmada Avrupa'nın kalkınması için bir plan teklif etmişti¹⁵⁶. Marshall’a göre plan, dünyanın en zengin ülkesi

---

¹⁵³ Akalın, a.g.e., s. 124-125.

¹⁵⁴ Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, s. 277.

¹⁵⁵ A.g.m., s. 277; Ayrıca Acheson’un Cleveland Mississippi’deki açıklamaları için bkz.: Conucil on Foreign Relations, **The United States in World Affairs: 1947-1948**, New York: Harper and Brothers, 1948, s. 57.

¹⁵⁶ Bazı kaynaklara göre Marshall Planı’nın başlangıcı 5 Haziran 1947’den daha önceye dayanmaktadır. Bunlara göre 1941 yılından itibaren, Avrupa'ya yapılacak ekonomik bir kalkındırma planı fikirleri oluşmaya başlamıştı. Bkz.: Tohmas C. Blaisdell, “Marshall Planı ve Dünya Ticareti”, **Ekonomi**, 7 Ocak 1949, s. 1; Ayrıca ABD Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı Dean Acheson’da 8 Mayıs 1947’de Cleveland’da benzer şekilde

konumundaki ABD'nin, dünya ekonomisinde önemli bir pay sahibi olan Avrupa'ya yardım etmesini gerektiren bir amaca yönelikti. Marshall, bu konuda ABD siyasetinin ne bir memlekete ne de bir inanca karşı olmayıp; açlığa, fakirliğe, ümitsizliğe ve dağınıklığa karşı olduğunu ifade etmiş ve kendi politikalarının ana amacının; dünyada hür müesseselerin varlığına imkân sağlayacak, ekonomik ve sosyal olanakların yaratılmasına müsait, aktif bir ekonominin oluşturulmasının olması gerektiğini belirtiyordu.¹⁵⁷

Marshall, konuşmasında planın içeriği ve süreç hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Plan, birkaç basit fikir üzerine oturtulmuştu. 23 Mayıs raporundan etkilenmiş bir fikir olarak göze çarpmaktadır. Cüneyt Akalın'a göre; plan, kısa ve orta vadeli olarak adlandırılabilir. Kısa vadede, ekonomik sıkıntıda olan Avrupa ülkelerinin enerji ihtiyaçlarının karşılanmasına katkıda bulunmak amaçlanırken orta vadede, savaşın yakıp yıktığı Avrupa sanayisini, ekonomik ve sosyal her türlü yapısının yeniden organize edilmesi ve hareket kazanmasına katkı sağlanması hedeflenmekteydi. İlkini halletmek kolaydı. Ancak orta vadede yapılması planlanan düşüncelerin harekete geçirilmesi, kolay bir iş gibi görünmüyordu. Kolay olmasa da ABD Dışişleri Bakanlığı'nın uzman grubu, bu konuda isabetli tespitler yapabilmişlerdir. Bu tespitlere göre; Avrupa'daki ekonomik darboğazda bulunan ülkeler, ortak hareket edilecek bir yeniden canlanma sistemi üzerinde anlaşmak zorundaydılar. Bu sorun, ancak bu şekilde çözülebilirdi. ABD yardımları, belli bir süreyle sınırlı kalmalıydı.¹⁵⁸ ABD'nin Avrupa'yı Kalkındırma Planı (European Recovery Plan) çerçevesinde yapılan görüşmelerde. Çıkan Ortak görüşe göre; Avrupa'ya uygulanacak plan; uzun süreli bir geliştirme yerine, kısa süreli bir kalkındırma planı olmalıydı. Avrupa'nın gelişmesini sağlayacak kadar uzun süren bir yardım planı

---

yapılacak bir yardımdan söz ediyor ve bunun insan özgürlüğü ve demokratik kurumların gelişmesi için yapılması gerektiğini ifade ediyordu. Bkz: Ataöv, a.g.e., s. 123.

¹⁵⁷ Athanese J. Sbereounis, "Marshall Planı ve Karşılıklı Güvenlik Programı Ekonomisi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 12(3-4), 1951, s. 74-75; Ayrıca bir başka kaynağa göre General George Catlett Marshall'ın Harward Üniversitesindeki bu açıklamanın tarihi 5 Haziran değil 4 Haziran'dır. Bkz.: **Marshall Planı ve Siz**, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. O. Yayınları, 1950 (Milli Kütüphane, 1950 AD 1970 No'lu belge), s. 2; Fakat genel kanı 5 Haziran olarak belirlemektedir. Ayrıca, Marshall'ın konuşmasından hareketle yürütülebilecek yöntemler hakkında bilgi almak için Bkz.: TRL, OD, MP, Correspondence between Maurice Frere and John Snyder, with attached report, 'The Marshall Proposal of Assistance to Europe', July 10, 1947. Secretary of the Treasury, Alphabetical File, J. S. Papers, www.trumanlibrary.org (26.11.2012).

¹⁵⁸ Akalın, a.g.e., s. 125.

öngörülüyordu. Bunun yerine kısa süren bir planla, Avrupa'nın kalkınmasının ve kendi kendine yeter hale getirilmesinin sağlanması amaçlanıyordu.¹⁵⁹

Marshall Planı'nın belirli bir birikimin sonucu olduğu söylenebilir. Mucidi olarak bilinen General Marshall, askeri kökenden gelen bir kişiydi. Böyle bir ekonomik kalkınma düzeni oluşturacak yaratıcılığı olmadığı, pek çok kesim tarafından düşünülmekteydi.¹⁶⁰ Bu düşüncelere göre Marshall, çok yaratıcı bir insan değildi ve ekonomik plan yapma iradesi yoktu. Bu açıdan planın belirli bir sürecin sonunda ortaya konan ABD projesi olduğu söylenebilir. Daha 5 Mart 1947'de Acheson, Avrupa'nın kalkındırılması için Dışişleri-Ordu-Donanma Bakanlıkları Koordinasyon Komitesi(State-War-Navy Coordinating Committee, SWNCC)'ne bir yazı göndermişti.¹⁶¹ Bunu daha eskiye götürmek gerekirse; 5 Nisan 1946'da, ABD ekonomistlerinden Charles Poor Kindleberger, bir başka ekonomist Benjamin Cohen'e yazdığı bir yazıda böyle bir plan hakkında ifadelerde bulunmuştur. Kindleberger; ABD'nin, Avrupa meselelerinde gücünü her soruna yönlendirme eğilimindeydi. Bu eğilim açısından, Sovyetler Birliği'nin Avrupa'ya sızmasına engel olmak isteyen ABD'nin, Avrupa üzerinde muhtemel bir koruma ve engelleme politikasından ve bu politikanın Avrupa içerisinde bölünme yaratabileceğinden bahsediliyordu.¹⁶²

Marshall Planı, tüm Avrupa ülkelerine ve Sovyetler Birliği'ne önerilmişti. Böyle bir yola başvurulmasının sebebi, bir bölünme gerçekleştirilecekse, bunun sebebinin ABD olarak gösterilmemesiydi.¹⁶³ İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin ve Fransa Dışişleri Bakanı George Bidult, ABD'nin planını ilk olarak Rus meslektaşları Vyacheslav M. Molotov'a ileterek görüşme çağrısı yaptılar. 3 Temmuz 1947'de Rus, İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanları Paris'te bir araya geldiler. Üçler Konferansı adı verilen toplantıda Molotov, bölgesel yardım şeklinin ulus egemenliği anlayışına ters düşeceğini ifade etti. Her ülkeye ayrı ayrı yardım edilmesi talebinde bulundu. Ancak, İngiltere ve Fransa

---

¹⁵⁹ TRL, OD, MP, "Summary of State Department's Position of European Recovery Plan", August 26, 1947. Subject File, Clifford Papers, www.trumanlibrary.org (26.11.2012).

¹⁶⁰ Yalçın Küçük'e göre George Catlett Marshall, Yaklaşık 1947 yılına kadar, 45 sene askeri üniforma giymiş ve hep geç terfi etmiş bir isimdi. Geç terfi etmesine rağmen, ABD silahlı kuvvetlerinin en üst derecesine kadar çıkmıştı. Başkan Truman'ın Marshall'a karşı bir sempatisinin olduğu konusunda da düşünceler bulunmaktaydı. Bkz.: Yalçın Küçük, **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1998**, 2, İstanbul: Tekin Yayınevi Yayınları, 2003, s. 443-444.

¹⁶¹ A.g.e., s. 452.

¹⁶² TRL, OD, MP, Charles Kindleberger to Benjamin Cohen, April 5, 1946. State Department File, Kindleberger Papers, www.trumanlibrary.org (26.11.2012).

¹⁶³ Erkan, a.g.m., s. 189.

Dışişleri Bakanları bu talebi reddettiler ve anlaşma sağlanamayınca Konferans kısa süre sonra dağıldı.¹⁶⁴

Sovyetler Birliği'nin plana karşı ilk tepkisi olumsuz oldu. Sovyetler Birliği, planın Truman Doktrini'nin değişik bir hali olduğu düşüncesindeydiler. Molotov Paris'ten ayrılır ayrılmaz Sovyetler Birliği, doğu Avrupa devletlerinin Marshall Planı'na katılmasını engelledi.¹⁶⁵ Sovyetler Birliği'nin bu emellerinde bir bakıma haklı gerekçeleri vardı. ABD Ekonomi Bakan Yardımcısı William Clayton, Bevin'den Sovyetler Birliği'nin, yardım almak istiyorsa Avrupa politikasını değiştirmesi gerektiğini iletmesini istemişti. Onlara göre Sovyetler Birliği'nin esas görevi, Batı Avrupa'nın yeniden kalkınması için hammadde sağlamaktı. Buna razı olursa plana dâhil edilebilecekti.¹⁶⁶ Sovyetler Birliği de ABD yardımını, bir nevi emperyalizm olarak görüyordu. Batı Avrupa ülkelerindeki komünist partilerden de plana karşı bir kampanya başlatmaları talebinde bulundu. Sovyetler Birliği; 10 Temmuz'da Bulgaristan, 11 Temmuz'da Çekoslovakya, 14 Temmuz'da Macaristan, 25 Temmuz'da Yugoslavya, 4 Ağustos'ta Polonya ve 26 Ağustos'ta Romanya ile karşılıklı ticaret antlaşmaları yaptı. SSCB'nin bu çabalarının amacı doğu Avrupa'da ekonomik birlik kurmaktı. Bu ikili anlaşmaların sonucu olarak, yedi ülke arasında "Komünist İstihbarat Bürosu (Cominform)" kurulmuştur.¹⁶⁷ Ancak Rusların propagandalarına rağmen ABD, Avrupa'ya yardım konusundaki ısrarını sürdürmüştür.¹⁶⁸

2.2.1. Konferanslar ve OEEC'nin Kuruluşu

ABD ve İngiliz yetkilileri, 12 Temmuz 1947'de, Paris'te ikinci bir konferans düzenlemeye karar verdiler¹⁶⁹. Toplantıya, Avrupa ülkelerini ve bu konuda olumsuz tepki aldıkları Sovyetler Birliği'ni de davet ettiler. Sovyetler Birliği ise talebi reddetti. Avrupa'da 16 ülke konferansa katıldı. Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Yunanistan, Portekiz,

¹⁶⁴ Tolga Tören, "Marshall Planı ve Türkiye: Tarım, Sulama, Ulaştırma, Madencilik, Özel Sektör, Emek Hareketi, Savunma ve Gündelik Yaşam Örnekleri", **Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2(Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi)**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2007, s. 467.

¹⁶⁵ John Lewis Gaddis, **Soğuk Savaş-Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek**, (Çev. Dilek Cenkçiler), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 37.

¹⁶⁶ Akalın, a.g.e., s. 126-127.

¹⁶⁷ Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", s. 282.

¹⁶⁸ Revers Opie, "Amerikan Yardımı ve Kalkınma Meselesi (16 Kasım 1953 günü Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde verilen bir konferansın metnidir)", (Çev. Cemal Mihçioğlu), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 8(1), 1953, s. 90.

¹⁶⁹ Bu konferans "On Altılar Konferansı" adıyla da anılır. Bkz.: Tören, a.g.m., s. 467.

İngiltere, İrlanda, Lüksemburg, İtalya, İzlanda, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve Türkiye konferansta yer alan devletlerdi.¹⁷⁰

Konferans, Marshall Planı'ndan faydalanacak ülkelerin ihtiyaçlarını belirleyecek bir rapor hazırlama kararı aldı. Raporların hazırlık safhasında ABD, büyük ölçüde etkili oldu. ABD'nin müdahaleleriyle, raporun kapsayacağı bilgiler hakkında prensip kararları alındı. Raporların hazırlık aşamasında, her ülkeye 13 sorudan oluşan formlar gönderildi. Bu sorular, ülkelerin 1938-1951 yılları arasındaki üretim, tüketim ithalat gereksinimleri, ihracat yapabilme düzeyleri, kendileri için gerekli olan teçhizat bilgilerini kapsıyordu. Bu soru formlarına verilen cevapların inceleme aşamasında, plandan faydalanacak olan ülkelerin, ABD'den 28-30 milyar dolar talep ettiği belirtilmişti. Ancak ABD, ortalama 15 milyar dolar civarında bir yardım düşünüyordu. Bu uyuşmazlığın ardından, raporlar yeniden ele alındı. Para talebi 18 milyar dolara kadar düşürüldü.¹⁷¹

22 Eylül 1947'de, Paris Konferansı'na katılan ülkeler arasında, "Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı" adıyla yeni bir konferans yapıldı. Konferansta, kabul edilen Avrupa Kalkınma Planı (European Recovery Plan, ERP) ABD'ye sunuldu. Plan 3 Nisan 1948'de Dış Yardım Kanunu ile birlikte kabul edildi.¹⁷² Ayrıca, Konferansa katılan ülkelerin temsilcileri, Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını tespit etmek ve gidermek amacıyla bir örgüt kurmayı kararlaştırdılar. Bu örgüt, ABD'nin istediği biçimde oluşturulacaktı.¹⁷³ Öte yandan bu ülkeler arasında, "Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi (Convention for European Economic Co-Operation, CEEC)" yapıldı¹⁷⁴. Bu sözleşme ile 16 Nisan 1948'de "Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (Organization of European Economic Co-operation,

---

¹⁷⁰ Bülbül, a.g.e., s. 28; Plana katılan bu ülkelerin II. Dünya Savaşı'ndan gördükleri zarar yaklaşık olarak 172 milyar 398 milyon lira tutmaktaydı. Bkz.: **Marshall Planı ve Siz**, s. 1; Daha sonra Almanya da plana dahil edilmiştir. Bkz.: BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/61.378.9.

¹⁷¹ Akalın, e.g.e., s. 127.

¹⁷² Tören, a.g.m., s. 467-468; Avrupa'yı Kalkındırma Planı'nın çok detaylı hazırlanmış bir program olduğu söylenebilir. Truman Kütüphanesi'nden alınan dönemin gizli belgelerinden birine göre; bu programın amacı, sadece Avrupa'nın üretim kapasitesini arttırmak değildi. Aynı zamanda Avrupa'nın kendi ayakları üzerinde durabilir hale gelmesini sağlamaktı. Planda, yalnızca Avrupa'nın üretim kapasitesinin artırılması yeterli görülüyordu. Avrupa'yı kalkındırmayı amaçlayan bu program, aynı zamanda döviz akışını da düzenlemeyi öngörüyordu. Bkz.: TRL, OD, MP, Certain Aspects of the European Recovery Problem, ca. July 1947. Subject File, Clifford Papers, www.trumanlibrary.org (26.11.2012).

¹⁷³ Tören, a.g.m., s. 468.

¹⁷⁴ Pelin Güney, "Marshall Planı: Avrupa Birliği'nin İnşasında Amerikan Harcı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 5(3), 2006, s. 110.

OEEC) kuruldu¹⁷⁵. Bu teşkilatın görevi, üye ülkelerin ekonomik kalkınmasını temin etmek maksadıyla kararlar almak, hazırlanacak programların tetkikini yapmak, bunlar hakkında fikir alışverişini gerçekleştirmek, üye ülkeler arasında bir koordinasyon sağlamak, ilk zamanlardan itibaren her bir devlete yapılması planlanan yardım miktarını tespit etmek ve ihtilafli konular arasında bir bağlantı oluşturmaktır.¹⁷⁶ ABD kongresinde çıkarılan bir kanunla da bu yardımlardan faydalanabilmek için OEEC'ye katılma ve daha sonra ABD ile iktisadi işbirliği yapma zorunluluğu getiriliyordu. Türkiye de aynı anlaşmayı, 4 Temmuz 1948'de imzalamıştır.¹⁷⁷

OEEC'nin kurulmasından sonra, ABD ile ilişkileri düzenleyecek bir kuruma ihtiyaç duyulmuştu. Bu nedenle ABD'de de Avrupalı devletlerarası ilişkileri düzenleyen “İktisadi İşbirliği İdaresi (Economic Co-operation Act, ECA)” adlı bir teşkilat kurulmuştur.¹⁷⁸ ECA, Marshall Planı'nı denetlenme merkezi görevindeydi. Marshall Planı'na dâhil ülkeler ile ABD arasındaki bağlantı konumundaydı. OEEC içerisinde meydana getirilen teknik komiteler tarafından hazırlanan ve her ülkenin ihtiyacını içeren raporlar, ECA'ya gönderilmekteydi. ECA, OEEC den gelen raporları inceleyip, üzerinde değişiklik gereği hissederse bunları düzelterip, ABD Kongresi'ne sunmaktaydı.¹⁷⁹ Raporların çerçevesi ve kapsayacağı bilgiler, ABD tarafından belirlenmiş, hatta ABD'li uzmanların müdahalesiyle raporların kapsamı hakkında prensip kararları alınmıştı. Alınan kararlar ile raporun kapsadığı unsurlar şöyleydi:

- 1- Her memleketin, karşılaştığı güçlükleri yenmek için sarf ettiği çabalar ve diğer Avrupa ülkelerinin kalkınması için yaptığı hizmetler,
- 2- Her memleketin belirlenen dört yıl içerisinde esas kaynaklarını ve üretim güçlerini geliştirmek için sarf edeceği çabalar,
- 3- Üye ülkelerin açık kalan ihtiyaçlarını karşılamak için yakacak, enerji, çelik, gıda maddeleri, nakil vasıtaları, ödeme araçları ve benzeri türde ihtiyaç duydukları yardım,

---

¹⁷⁵ Selda Kıracı; Buket İlhan, “Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar”, **Milli Eğitim Dergisi**, (188), 2010, s. 192.

¹⁷⁶ Güler, a.g.m., s. 221.

¹⁷⁷ Güldamla, a.g.e., s. 19.

¹⁷⁸ Sbarounis, a.g.m., s. 84.

¹⁷⁹ Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, s. 283-284.

- 4- Bu yardımları en aza indirebilmek ve uluslararası ticareti yeniden kurarak dünya refahının gelişmesinin temini için ne gibi tedbirler alınması gerektiği idi.¹⁸⁰

İşte bu sistemli ve düzenli işlenen mekanizmadan dolayı, istenen yardımlar ve bunların kullanım alanları, Kongre'nin onayından önce belirlenmekteydi. Kabul edilmesinin ardından ECA'nın onayı ve kontrolü altında uygulamaya konmaktaydı. ECA, kamu kuruluşu değildi. İş adamlarından kurulu bir örgüttü. Böyle bir yakın ilişki içerisinde olmasının nedeni ABD sermayesinin Avrupa pazarına doğrudan girebilmesini sağlamaktı.¹⁸¹ Ayrıca ECA'nın bünyesinde, ABD'nin ithalat açığını kapatacak bir kurum kurulmuştu.¹⁸²

2.2.2. Plan'ın ABD Kongresi'nde Onayı ve Etkileri

ABD Ekonomi Bakanı William Clayton, Onaltılar konferansı yapıldıktan sonra ABD'ye gönderilen rapora itiraz etti. Rapor Washington'a ulaşır ulaşmaz Truman, raporun incelenmesi işiyle uğraşacak üç komisyon oluşturdu. "Krug", "Nourse" ve "Harriman" isimleriyle anılan bu komisyonların en önemlisi Harriman Komisyonu'ydu. Harriman Komisyonu yaptığı çalışmalardan sonra 300 sayfalık bir rapor sunmuştur. Sunulan raporda Konferansta talep edilen kararların genel kısmı kabul edilmiştir.¹⁸³

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Marshall Planı 19 Aralık 1947'de ABD Kongresine sunulmuştur. Marshall Planı kapsamında Avrupalı ülkelerin istedikleri para miktarının, ABD'de yaratacağı huzursuzluk gerekçesiyle aşağıya çekilmesinden sonra, 17 milyar dolar civarında bir yardım ABD kongresinde istenmişti. Yapılacak yardımın süresi, dört sene 9 ay olarak belirlenmişti. İlk 15 aylık yardım miktarı, 6.8 milyar dolardı. Kalan kısım üç yıl üzerinde dağıtılmıştır. Avrupa'ya yapılması düşünülen bu yardım, Avrupa'da heyecanla karşılanmıştı. Ancak ABD için aynı şey söz konusu değildi. ABD, zaten Truman Doktrini'ni onaylarken sert bir muhalefet ile karşılaşmıştı. Marshall Planı'nın ilanı üzerine, Truman Doktrini'nden daha kapsamlı bir yardım programıyla, kongrenin karşısına

¹⁸⁰ **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 10, Birleşim 37, 2.2.1948, s. 4-5;
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c010/tbmm08010037.pdf>, (20.12.2012).

¹⁸¹ Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", s. 283.

¹⁸² Tören, a.g.m., s. 469.

¹⁸³ Apaydın, a.g.m., s. 785.

çıkılmıştı. Doğal olarak Truman, yardımına karşı muhalefet eden kesimin, Marshall Planı'na da tepki göstermesi beklenmekteydi. Zaten savaştan sonra, çeşitli nedenlerden dolayı Avrupa'ya, 9 milyon dolar yardım yapılmıştı. Marshall yardımlarının ABD'nin ekonomik açığını daha da arttıracakını öne sürüyorlar, bu yüzden hükümetin ekonomiye yeni yaptırımlar getirmesinin, zorunlu hale geleceğini düşünüyorlardı. ABD'de Savaş süresince yapılan fedakârlıklardan ve ağır vergilerden yorulan halkın sesi, kolay kolay dinecek gibi değildi.¹⁸⁴

ABD'de Marshall Planı'na tepkiler uzun süre sürmüştür. Özellikle Soğuk Savaş devresinde ABD'ye, çok dikkatli davranılması konusunda uyarılar yapılmıştır. 1948 yılının Şubat ayında Milli Güvenlik Konseyi'nin başında iken George Kennan, eleştiri ve uyarılarını şöyle ortaya koymuştu:

Bizler dünya servetinin yaklaşık %50'sine, fakat nüfusunun % 6.3'üne sahibiz... Bu durumda Kıskançlık ve Hıncı konusu olmamız kaçınılmazdır. Gelecek dönemde hakiki vazifemiz, milli güvenliğimizi tehlikeye atmadan bu eşitsizlik vaziyetini devam ettirmemize imkân verecek ilişkiler sistemini geliştirmek için, her türlü hissi davranıştan kendimizi kurtarmamız ve uyanıkken rüya görmeyi bırakmamız lazımdır. Dikkatimiz, her yerde doğrudan doğruya milli hedeflerimiz üzerinde toplanmalıdır. Kendi kendimizi aldatmamamız gerekiyor. Başkalarını düşünmek ve dünya çapında hayırsever davranmak lüksünü bugün kendimizden uzak tutmalıyız. Bulanık gayelerden ve Uzak Doğu'yla ilgili olarak da insan hakları, hayat seviyesinin yükseltilmesi ve demokratikleşme gibi gerçekleşmeyecek hedeflerden bahsetmeyi bırakmalıyız. Açıkta açığa kuvvet kullanarak harekete geçeceğimiz günler uzakta değildir.(...)¹⁸⁵

Marshall Planı, ABD Başkanı Truman tarafından Kongre'ye sunulduğu zaman, azımsanmayacak sayıda kongre üyesi tarafından tepkiyle karşılandı. Muhaliflerin ifadeleriyle, "Sam Amca savaş sırasında ve sonrasında yeteri kadar Noel Baba'lık yapmıştı. Yeni bir yardım paketi hem gereksizdi, hem de zor durumdaki ABD ekonomisine ek yük getireceğinden zararlıydı".¹⁸⁶ İtirazlar sadece ekonomik açıdan yapılmadı. Monroe

¹⁸⁴ Bülbül, a.g.e., s. 34; ABD halkının bu duruma tepki göstereceği düşünüldüğünden, gerekli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Dışişleri Bakanı Marshall, halkı bu konuya hazırlamak için gerekli açıklamalar yapmış ve halkın Avrupa'ya yardım edilmesi konusunda ikna olmasını sağlamıştır. Marshall'ın halkı bilinçlendirmesi, "Record of The Week (ABD Devlet Bülteni)"de yer almıştır. Burada Marshall, ABD halkının kendi kıtasında rahat ve sıkıntılı bölgelerden uzak olduğunu belirtmiş, bu nedenle oradaki sorunları kavrayamayacağını ifade etmiştir. Avrupa'da fiziksel ölümlerin olduğunu, sanayisinin çökmüş bulunduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak da Avrupa'nın gelecek üç dört yıllık gereksinimlerinin öncelikle ABD'den sağlanacağını ifade ediyordu. Bkz.: TRL, OD, MP, Speech by George C. Marshall, 'European Initiative Essential to Economic Recovery', June 5, 1947, The Department of State Bulletin, Volume XVI, Number 415, pages 1159-1160, www.trumanlibrary.org (26.11.2012).

¹⁸⁵ Merih, a.g.e., s. 52.

¹⁸⁶ Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", s. 283.

Doktrini taraftarı olanlar, Marshall Planı ile ABD'nin Avrupa'ya destek olmasının, yeni bir dünya savaşı yaratmasından çekiniyorlardı.¹⁸⁷ ABD halkı da plana karşı temkinli yaklaşıyordu. Kongre buna bir çare olması için yapılacak yardım miktarının her yıl azalarak devam etmesini kararlaştırmıştır. Böylece halkın tepkisini üstüne çekmemeye çalışmıştır.¹⁸⁸

Halktan gelen karşı seslere rağmen, Marshall Planı ABD bürokrasisinde büyük bir desteğe sahipti. Tarım, işçi ve sanayi temsilcileri plan hakkında lehte düşünceler ifade etmişlerdi. Basın da planı desteklemekteydi. Plana güçlü ABD sermayedarları da ekonomik katkı sağladılar. Bu sermayedarlar, yardımların kullanımının belirlenmesinde etkili olmaya çalıştılar. Kongreden, yapılan yardımların uygulanma koşulları olarak, yardımdan yararlanacak ülkelerden, devletleştirme yapmamasını ve yardımları özel sektöre aktarmalarını şart koşmalarını istemişlerdi. Bu talepler Marshall Planı metinlerine de konulmuş, koşul olarak sık sık tekrarlanmıştır.¹⁸⁹

ABD sermayedarlarının plana destek vermesindeki sebep, kendi çıkarlarıydı. Zira Marshall Planı, ABD sermayedarları açısından da kazançlı bir süreç olmuştur. Sermayedarlar plan sayesinde ciddi kazanç sağlamışlardır. Bu sermayedarlardan birisi, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı ve Politika Planlama Kurulu üyelerinden William Clayton'dur. Clayton, planın oluşumunda ve kongrede onaylanmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca kendisine ait tekstil firması ile Marshall Planı siparişlerinden, 1949 yılı sonuna kadar 10 milyon dolar civarında bir kazanç elde etmiştir. Şirketler arasında ise

---

¹⁸⁷ Bülbül, a.g.e., s. 34; Monroe Doktrini, adını ABD'nin beşinci cumhurbaşkanı olan James Monroe'den almaktadır. Fransız İhtilali döneminde Avrupa devletleri Amerika kıtasına, Orta ve Güney ABD'ye yerleşmeye çalışıyorlardı. Bu durumu fark eden Monroe, 2 Aralık 1823 tarihinde ABD Kongresine gönderdiği mesajda iki istekte bulunmuştu. Monroe, bu isteklerinin kongrede kabul edilmesini istemişti. İsteklerden birincisine göre ABD, Avrupa'nın içişlerine karışmamaktadır ve karışmayacaktır. Aynı şekilde Avrupa da ABD'nin içişlerine karışmamalıdır. İkincisine göre, Eğer Avrupa devletleri, ABD'nin bu isteğini göz ardı edip ABD'de bir sömürgeci faaliyette bulunursa, ABD bunu düşmanlık sebebi sayacak ve savaşmaktan geri kalmayacaktır. Bu istekler ABD Kongresi'nde kabul edilmiş; Monroe Doktrini resmi olarak geçerliliğini elde etmiştir. Bkz.: Armaoğlu, a.g.e., s. 99-11.

¹⁸⁸ "Marshall Plânının Rakamları Yanlış Olabilir", **Son Posta**, 12 Şubat 1948, s. 1, 3; ABD Başkanı Truman, istenilen miktarın kongre tarafından her yıl azaltılmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Milletlerarası İmar Bankası direktörünün ifadelerine göre Avrupa'daki durum, olduğundan az tahmin ediliyordu. Bu nedenle bu şekilde bir azaltmaya gidilmesi yanlıştı. Bkz.: "Avrupa'ya Yardım", **Ulus**, 30 Ocak 1948, s. 1.

¹⁸⁹ Tören, a.g.m., s. 467.

örneğin, Temmuz 1950'den itibaren bir yıl süre içerisinde alınan siparişlerden General Motors 5,5 milyon dolar, Ford Motor ise bir milyon dolarlık kazanç sağlamıştı.¹⁹⁰

7 Ocak 1948'de ilgili komisyonların, Marshall Planı'yla ilgili olarak ABD Kongresi'ne sundukları raporda, başlıca şu ifadeler yer alıyordu:

Bu rapor Birleşik Amerika tarafından 16 Avrupa milletine iktisadi plan devamınca ihtiyaçlarının tamamını veya bir kısmını karşılamak üzere verilebilecek istihsal imkanlarının tahmini yolunda büyük bir gayreti ifade etmektedir.

Raporda Birçok madde hakkında müşa-hade edilen yetersizliğin programın ilk seneleri zarfında 16 Avrupalı devlete istihsal maddesi teminine müsa-ade etmiyeceği görülmektedir. Bu bilhassa çelik için varittir. Mamafih bol olmıyan maddelerin Avrupada mümkün mertebe iyi kullanılması sayesinde mühim neticeler elde edilebilecektir.

Raporda kaydedildiğine göre, Birleşik Amerika Hükümeti bilhassa kömür madenlerine lüzumlu malzemenin temini gibi hususata büyük önem vermektedir...

Yiyecek maddelerine gelince rapor, Amerikan uzmanlarının bütün tahminlerinin müsait hava şartlarına istinat ettiğini ve Amerika'nın ziraat bölgelerinde sadece bir sene vukua gelecek her hangi bir kuraklığın hububat ihracatında evvelce derpiş edilen miktarın idamesi hususunda aşılmaması imkânsız güçlükler yaratacağını kaydetmektedir...

Çeliğe gelince, ilk sene zarfında Birleşik Amerika Avrupaya yüzde 87 ve ikinci sene yüzde 95 nispetinde çelik gönde-rebilecektir.

Amerika'nın petrol meselesini tekrar eline alması icap edecektir.¹⁹¹

Plan kongrede görüşüldüğü sırada, Avrupa'da komünizm etki alanını genişletiyordu. 1948'de Çekoslovakya'da komünistler, hükümeti devirip iktidara gelmişti. 18 Nisan'da İtalya'da yapılacak seçimleri komünistlerin kazanacağı, yüksek bir ihtimal olarak değerlendiriliyordu. Bu gelişmelerin yaşanması, ABD Kongre üyelerini tedirgin etmeye başlamıştı. Tedirginlik, zamanla kongre üyelerinin çoğunun, planı desteklemesine zemin hazırladı. 20 Mart 1948'de Senato'ya getirilen Marshall Planı taslağı, 17 redde karşı 69 evet oyuyla kabul edildi. Ardından Temsilciler Meclisi'ne giden program, 31 Mart 1948'de 74 redde karşı 329 evet oyuyla kabul edilerek yasalastı. 3 Nisan 1948'de de Başkan Truman'ın onaylamasıyla, Marshall Planı Yasası yürürlüğe girmiş oldu.¹⁹² İktisadi İşbirliği İdaresi (ECA) de, kanunla beraber Washington'da kurulmuş oldu.¹⁹³

¹⁹⁰ A.g.m., s. 467.

¹⁹¹ **Ayin Tarihi**, "1948/Ocak", (<http://www.byegm.gov.tr/ayin-tarihi.aspx>), (7 Ocak 1948).

¹⁹² Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", s. 283.

¹⁹³ Bülbül, a.g.e., s. 36.

Yasalaşan Marshall Planı'nın beş amacı vardı:

- 1- Avrupa devletlerine ekonomik yardım,
- 2- Üretim ve üretkenlik/verimlilik artışını gerçekleştirmek,
- 3- Uluslararası finansal stabilizasyonu sağlamak,
- 4- Serbest ticareti yaygınlaştırmak,
- 5- Avrupa'da ekonomik koordinasyonu geliştirmek.¹⁹⁴

Yasalaşmasından sonra Marshall Planı fiiliyata geçirildi. Plan sürecinde ABD, plana dahil ülkelerle ikili anlaşmalar imzaladı. “Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi” adı altında imzalanan bu anlaşma metninin şartları şu şekildeydi:

1. Bir an önce aşırı dış yardımdan arınmak için sınai ve zirai üretimi arttırmaya çalışmak.
2. Para durumunun düzenlenmesi ve parasını güvenilir kılması için gerekli tedbirleri almak.
3. Ülkeler arasındaki mal ve hizmet alışverişini kolaylaştırmak, arttırmak ve başka memleketlerle işbirliği yapmak.
4. Gerek ülke kaynaklarından, gerekse ABD tarafından temin edilecek mal ve hizmetlerden ortak bir programa göre azami verim almak.
5. Memleketin ihtiyacı olan maddelerin dikkate alınmasıyla birlikte ABD'nin ihtiyacı olan maddelerin satılmasında kolaylık göstermek.
6. ABD'den karşılığı ödenmemek üzere temin edilen mal veya hizmetlerin karşılığı olarak ABD ile anlaşılan şekilde ve miktarda milli parayı özel bir banka hesabına yatırmak. (Karşılık Paralar).
7. Her üç ayda bir yapılan yardımların kullanımını gösteren raporları ülke içerisinde yayınlamak ve aynı raporu ABD'ye göndermek.
8. ABD'nin yapacağı yardımların içerik ve kapsamını belirlemede yararlı olacak bilgiyi isteği doğrultusunda sunmak.¹⁹⁵

---

¹⁹⁴ Güney, a.g.m, s. 110.

¹⁹⁵ Kuyucak, a.g.m., s. 369-370.

Plana dâhil edilen Avrupa ülkeleri ile yapılan sözleşme bu şekildedir. Plana dâhil ülkelere toplamda, 13 milyar dolar civarında yardım yapılmıştır. Planın yürütülmesinde OEEC'nin önemli katkıları olmuştur. Daha sonraları OEEC, kamu ve özel sermayenin işbirliği yapmasıyla, ulusal para ve ekonomi politikalarını düzene koyacak, Avrupa'nın istikrarı ve bütünlüşmesi için çalışacakları “Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization of Economic Co-operation and Development, OECD)” olarak yeniden şekillenmiştir.¹⁹⁶

Dünya barışı ve refahı adına uluslararası ekonomik istikrar ve gelişmenin gerekliliği, daha 1939'da belli olmuştu. Bu istikrar ve gelişme için, uluslararası ödeme ve para meselelerinin halledilmesi gerekiyordu. Bu sorunların çözümüne daha 1943 yıllarında başlanmıştı. Bretton Woods ve Uluslararası Para Fonu (IMF) bu nedenle kurulmuştu. Marshall Planı'nda da bu süreç devam etti. Planın yeteri düzeyde başarıya sahip olabilmesi adına, plana dâhil ülkelerin aralarında sıkı bir ekonomik işbirliği yapmaları gerekiyordu. Bunun için en önemli gereksinim, işbirliğine dâhil ülkeler arasında ödeme sisteminin kurulmasıydı.¹⁹⁷ Ödeme sisteminin kurulması, üye ülkelerin paralarını birbirine dönüştürerek aralarındaki ticaretin gelişmesini sağlayacaktı. Bu nedenle 16 Ekim 1948'de Avrupa İktisadi İşbirliği Sözleşmesi'nin dördüncü maddesine dayanarak kabul edilen Ödeme ve Takas Anlaşmaları, bu amaçla oluşturulmuştur. Daha sonradan 1948-1949 yılları için 16 Ekim 1948'de, 1949-1950 için de 7 Eylül 1949'da Paris'te ödeme ve takas anlaşmaları imzalandı.¹⁹⁸ 16 Ekim 1948 tarihli anlaşmada, hesapta bulunan bakiyelerin bazı şartlar altında ve sınırlı bir ölçüde takası ve borçların ödenmesinde kullanılması amaçlanıyordu. Daha sonra bu anlaşma, yerini 7 Eylül 1949 tarihli anlaşmaya devretti. İkinci anlaşmanın, birkaç teknik düzeltmenin dışında 16 Ekim 1948 anlaşmasından göze çarpan en belirgin farkı tiraj haklarından % 25'inin çok yönlü olarak kullanılabilmesiydi. 19 Eylül 1950'de son bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma, öteki iki anlaşmadan farklı bir yapıya sahipti. Ödeme dengesi açık ve fazlalıkların çok yönlü bir şekilde takası, hesaplanması ve sonuç olarak da ülke paralarının bir diğerinde kullanılabilir hale gelmesi

---

¹⁹⁶ Nurettin Bilici, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2005, s. 35.

¹⁹⁷ Said Naci Ergin, “Avrupa Tediye Birliği”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 5(1), 1950, s. 2.

¹⁹⁸ Tören, a.g.e., s. 48.

bu anlaşmanın özelliğiydi. Anlaşma, “Avrupa Tediye Birliği”ni de tesis etmiştir.¹⁹⁹ 1950 yılı itibariyle yeni ödeme sisteminin prensipleri şu şekildeydi:

1. Yeni ödeme sistemi, katılan ülkeler arasında azami bir ticaret serbestisi sağlamalı,
2. Katılan ülkeleri harici yardımlardan mümkün olduğu kadar yetinmeye teşvik etmeli,
3. Marshall Planı’nın devam ettiği zaman diliminden, yardımın son bulacağı 1952’den sonraki devreye sarsıntısız olarak geçişi sağlamalı,
4. Bu rejim, artık 1952’den sonra hiçbir para ve ticaret sınırlaması olmayan bir ticaret sahası ihtiyaçlarını tamamen temin edebilecek imkânları sunmalıydı.²⁰⁰

Bu şekilde 1950 yılında Tediye Birliği anlaşması imzalanmıştır.

2.2.3. Planın Oluşum Sürecinde Türkiye

Türkiye, öteden beri Avrupa ekonomisi adına tamamlayıcı bir unsur olmuştur. Avrupa’nın sanayi ile kalkınan ülkelerine önemli bir hammadde alanı oluşturmuş, bu sanayilerden üretilen ürünleri de ithal etmesiyle Avrupa İktisadi İşbirliği’nin bir unsuru olduğunu göstermiştir. Marshall Planı, Avrupa’yı ABD’deki gibi birleşik hale getirmeye çalışıyordu. Bu hususta Türkiye’nin önemi büyüktü. Realist yaklaşılması gerekirse Türkiye, doğal zenginlikleri bakımından bolluğa sahip bir ülke olmasından, gerekli teknik ve donanımlarla desteklendiği sürece, Avrupa için büyük bir tarımsal ürün kaynağı durumundaydı. Türkiye, Marshall Planı ile desteklenip zirai olarak hareketliliği sağlandığı takdirde Avrupa’daki yiyecek sıkıntısını giderebilirdi. Bu nedenle Marshall Planı’nda yer alması gereken ülkelerden biriydi.²⁰¹ ABD’de bu düşünceler zaten hâkimdi. Türkiye’de de Marshall Planı’na dâhil olmakla, bu yönde bir amaç güdülmekteydi.

12 Temmuz 1947’deki Paris Konferansı’nda Türkiye’yi, Büyükelçi Numan Menemencioğlu temsil ediyordu. Bunun dışında Ali Rıza Türel de delege olarak

---

¹⁹⁹ Ergin, a.g.m., s. 4; Ayrıca Avrupa Tediye Birliği’nin oluşumundaki üç aşama için bkz.: BCA, BÖKMEK, 03.1.0.0/61.378.9.

²⁰⁰ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/73.465.7.

²⁰¹ Suvla, a.g.e., s. 9.

gönderilmişti.²⁰² Türkiye, 12 Temmuz 1947 Paris Konferansı'na her aşamada iştirak etmiş olmasına rağmen, Konferans süresince yapılan çalışmalara aktif katılım sağlayamamıştır. Konferans'a katılan ülkeler arasında ayrımcı yaklaşımlar olmuştu. İngiltere, Fransa ve İtalya OEEC'nin kuruluşuna etki eden ülkeler olarak ön planda yer almışlardı. Bu sebeple yapılan yardımlardan en çok payı bunlar almıştır.²⁰³ Konferans'ta Türk heyeti, hazırladıkları raporu sunmuş ve iktisadi kalkınmasını gerçekleştirebilmek adına 615 milyon dolarlık yardım talebinde bulunmuştur.²⁰⁴

Türkiye'nin savaştan sonra ciddi ekonomik sıkıntılar içine girmiş olduğu ifade edilmişti. Türkiye, daha 1945 yılında ABD'den yardım talebinde bulunmuştu. Ancak ABD, Türkiye'ye ekonomik yardım yapmaya olumlu bakmamıştı. Bunun yerine kredi vermeyi daha yararlı bulmuştu. Türkiye'deki asker sayısı azaltıldığı takdirde, istenilen ekonomik ferahlığa ulaşılabileceği düşünülüyordu. Bu düşünceye sahip olduklarından dolayı, Truman Doktrini sürecinde yapılan askeri yardım anlaşmasında iki amaç hedeflemişlerdi: Birincisi, orduyu modern silahlarla donatarak Türkiye'nin savunma kudretini arttırmak; ikincisi, Türkiye ekonomisini büyük ölçüde etkileyen askeri masrafların azaltılmasını sağlamaktı.²⁰⁵ Yani ABD, Türkiye'nin ekonomik olarak bir düzene sokulmasıyla kendini toparlayabileceğini, bu yüzden de Marshall yardımına ihtiyaçları olmadığını düşünüyorlardı. Buna rağmen, plan açıklanır açıklanmaz Türkiye, bu plana dâhil olma isteğini gerekli yerlere bildirmişti.²⁰⁶

Paris Konferansı devam ederken, Türkiye'de siyasal değişimler de oluyordu. 10 Eylül 1947'de Recep Peker Hükümeti yıkıldı. Yeni hükümetin başına dışişleri bakanlığını yürüten Hasan Saka geçti. Dışişleri Bakanlığı da Necmeddin Sadak'a devredildi.²⁰⁷

16 Avrupa ülkesinin verdiği raporları inceleyen ABD heyeti, Türkiye'yi yardım kapsamına dâhil etme konusunda olumsuz görüş bildirmişti. Uzman heyeti, bu planın savaştan yıkılmış, harap olmuş olarak çıkan ülkelerin ekonomilerini yeniden canlandırmak

---

²⁰² Nadir Nadi, "Marshall Planı ve Biz", **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1948, s. 1; Gazetede ayrıca bir iki uzmanın da yer aldığı belirtilmiştir. Ancak bu uzmanların kim ve ne görevle buldukları hakkında bir bilgi mevcut değildir. Bkz.: a.g.g., s. 1.

²⁰³ Bülbül, a.g.e., s. 67.

²⁰⁴ Gönübol ve Diğerleri, a.g.e., s. 221.

²⁰⁵ A.g.e., s. 219-220.

²⁰⁶ Sever, a.g.e., s. 54.

²⁰⁷ Sanal, a.g.e., s. 127.

amacıyla hazırlanmış bir plan olduğunu öne sürmüştü. Türkiye'nin ordusu için büyük harcamalar yapmasına karşın savaşa girmediğini, harpten büyük zararla çıkmadığını ifade etmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Truman Doktrini ile ABD'den aldığı 100 milyon dolarlık yardımdan sonra acil bir ekonomik yardıma ihtiyacı olmadığı düşünülüyordu²⁰⁸. Uzmanlara göre; Türkiye yardım almak yerine, tarımı ve yeraltı zenginlikleriyle Avrupa'ya yardım etmeliydi. Türkiye'nin elindeki altın ve döviz stoku ve dış ticaret düzeyi, 15 aylık süre zarfında Türkiye için yeterli derecedeydi. Bu yüzden ABD uzman heyeti, Türkiye'ye ekonomik yardım yapılmasına gerek olmadığı yönünde görüş beyan etti. Sadece peşin para karşılığında üretim araçlarının satılmasında Türkiye'ye öncelik verilebileceği tavsiyesinde bulundu.²⁰⁹

Türkiye'nin Marshall Planı'na katılım süreci hakkında, 2 Şubat 1948'de TBMM'de, Zonguldak milletvekili Emin Erişgil'in Avrupa'nın kalkınmasını hedefleyen Marshall Planı'nın tatbik şekli hakkındaki sorusuna Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın sözlü cevabı önemli bilgiler içermektedir. Önemi bakımından konuşmanın bazı kısımları şu şekildedir:

(...) Memleketimizin gerek ziraat, gerek madenler ve saire gibi iptidai maddeler istihsalatını Avrupaya müessir bir şekilde faydalı olabilecek bir dereceye çıkarmak için plânın yürürlük süresince, 1 Temmuz 1947 fiyatlarına göre 615 milyon dolarlık malzemeye ihtiyaç bulunduğu tesbit edilmiştir.

Bu rapor Amerika'da Harriman Komitesi tarafından tetkik edilmiş ve nihayet Avrupa kalkınma (Recoury) plânı adı altında Başkan Truman'ın mesajı ile birlikte bir kanun tasarısı Kongreye sunulmuştur... Türkiye'ye ait olan broşür basılıp henüz elimize varmadan Amerika'dan aldığımız bir rapordan şunu öğrendik: (...)

Türkiye, ziraat ve maden bakımından Avrupa kalkınmasına yardım edebilecek bir memleket olarak ayrılmış, fakat altın ve döviz stokları ve dış tediye muvazenesi ilk 15 ay için yeter görüldüğünden bu makinelerin satın alınmasında, kendisine sadece rüçhan hakkı tanınmıştır.(...)

Türkiyenin ihtiyacının esaslarını teşkil eden hesaplar 5 senelik ekonomik inkişaf plânına dayanmaktadır. Bu inkişaf plânının, Türkiye ekonomisinin ilerlemesi ve binnetice Avrupa kalkınmasına yardım bakımından faydalı olduğuna inanıyoruz. Fakat Marshall plânı milli bir iktisadi inkişaf planı değil, harbden yıkılmış Avrupanın yeniden inşa plânıdır.²¹⁰

---

²⁰⁸ Sever, a.g.e., s. 55.

²⁰⁹ Merih, a.g.e., s. 116.

²¹⁰ TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 10, Birleşim 37, 2.2.1948, s. 5-6;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c010/tbmm08010037.pdf>, (20.12.2012).

Verilen ifadelerden de anlaşıldığı üzere ABD’li yetkililer Türkiye’ye yardım yapmayı gereksiz görmüştür. Bunun yerine Türkiye’nin kredi temin ederek de ekonomik sıkıntıdan kurtulabileceğini ifade etmiştir. Türkiye bu duruma itiraz etmiş ve itirazın ardından ABD’den şöyle bir cevap almıştır:

“Türkiye'nin ilk on beş ay içinde dış tediye hesaplarını ve döviz ve altın mevcudunu sıhhatle tahmin ve hesap ettiğimizi iddia edemeyiz. Türkiye'nin 170 milyon dolar kıymetinde altın mevcudu vardır. Ve kâğıt para karşılığı % 60 nispetindedir. Diğerlerinde, meselâ İtalya’da bu karşılık yüzde bir civarındadır. Türkiye bugün tedariki imkânsız olan maden ve ziraat makinelerini peşin para ile satın alabilir. Bu da esaslı bir yardımdır. Bu suretle artacak istihsal maddelerini satarak kısmen dolâr temin eder ve nihayet Türkiye, ekonomik plâni için Milletlerarası Bankadan istikraz yapabilir ve Amerika bu hususta da kendisine müzaheret eder.(...)”²¹¹

Paris Konferansı’ndan Türkiye’nin plana katılmasıyla ilgili gelen bu olumsuz görüş, Türk basınında da geniş yer bulmuştur. Cumhuriyet gazetesi, 22 Ocak 1948 tarihindeki “Marshall Plânına Türkiye’nin itirazları” adlı haberinde, bu konu hakkında malumata yer vermişti. Verilen bilgiye göre; ABD raporunda Türkiye, Avrupa kalkınmasına yardım edebilmek için satın alacağı tarım taşıt, maden işletme teçhizat ve malzemelerin ücretlerini peşin ödeyebilecek maddi imkânlarla sahipti. Türkiye bu fikre, ülke ekonomisinde buhran yaratacağı düşüncesiyle itiraz etmiştir.²¹² Hatta Nadir Nadi’nin, 25 Ocak 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki bir köşe yazısına göre birçok yazar, Türkiye’nin Paris Konferansı’na hazırlıklı gitmediği, içinde bulunulan durumun iyi anlatılmadığı ve uygun savunma yapılamadığı yönünde eleştiriler yöneltmişti.²¹³ Son Posta gazetesi ise, Raporun Ankara’yı hayal kırıklığına uğrattığını söylüyor ve bu durumdan Konferans’a katılan Türk temsilcilerini sorumlu tutuyordu.²¹⁴ Vakit gazetesi de Marshall Planı’nda iyi bir sonuç alınmamasının sorumluluğunu Türk temsilcilerine atmıştır. ABD’de suçlu aramamak gerektiğini dile getirmiştir.²¹⁵

Bu suçlamalara karşın Paris Konferansı’nda Türkiye’yi temsil eden delegeler, kendilerine haksızlık yapıldığını savunmuşlardır. Örneğin; ikinci delege olarak Konferans’a katılan Konya Milletvekili Ali Rıza Türel, 25 Ocak 1948’de Ulus gazetesine

²¹¹ **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 10, Birleşim 37, 2.2.1948, s. 5-6;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c010/tbmm08010037.pdf>, (20.12.2012).

²¹² “Marshall Planına Türkiye’nin İtirazları”, **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1948, s. 1.

²¹³ Nadir Nadi, “Marshall Planı ve Biz”, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1948, s. 1.

²¹⁴ “Marshall Plânı Raporu Ankara’yı Hayal Sukutuna Uğrattı”, **Son Posta**, 23 Ocak 1948, s. 1.

²¹⁵ “Marshall Plânında İyi Bir Yer Alamayışımızın Kusuru Kimdedir”, **Vakit-Yeni Gazete**, 23 Ocak 1948, s. 1.

verdiği bir demeçte; kabul edilen raporda Türkiye'nin “süt liman” olarak gösterilmediğini, tam tersine 615,1 milyon dolarlık yardıma ihtiyaç duyulduğunun açıkça belirtildiğini ifade etmiştir²¹⁶. Ancak Demokrat Parti'nin ve birçok sanayi çevrelerinin de muhalif olduğu bu konuda, Ali Rıza Türel'in ifadeleri, kimseyi tatmin etmemiştir²¹⁷.

Türkiye, planda yer almakta ısrarcı davranmış, çalışmalarına devam etmişti. ABD heyeti, Truman Doktrini ile Türkiye'ye yeteri kadar yardım yapıldığını öne sürmüştü. Türkiye ise, bu doktrinden yapılan yardımın Türkiye'deki ekonomik sıkıntılara çözüm üretmediğini belirtti. Türkiye'ye göre, askeri masraflar için bu yardım yapılmıştı. Zira, Türkiye'nin ekonomik olarak girişimlerde bulunabilmesinde etkili olmamıştı.²¹⁸

Türkiye, rapordan sonra doğrudan ABD hükümetine başvurmuş ve kendisinin de Marshall Planı'na dâhil olması talebini iletmişti. Başvurusunda Türkiye, ekonomik durum, askeri ve siyasi devamlılık arasındaki ilişkiye vurgu yapıyordu. Türkiye'nin ABD Büyükelçiliği, Washington'a bir rapor göndermiş ve Türkiye'nin, ekonomik durumu dolayısıyla, yardıma dâhil ülkeler listesine alınması gerektiğini bildirmişti.²¹⁹ Bu girişimlerden sonra ABD, Türkiye'ye Truman Doktrini ile yapılan yardımın yarar sağlamadığına ikna oldu. Türkiye'nin ekonomik düzeni açısından Marshall yardımının önemini kavramış ve Avrupa İktisadi ve İşbirliği Anlaşması imzalanmadan önce, Türkiye'yi plan dâhiline almıştı. Bunun üzerine bütün katılımcı devletlerle Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi imzalanmıştır.²²⁰ Türkiye ile yapılan anlaşma 4 Temmuz 1948 tarihinde imzalanmıştır.²²¹ Bu anlaşma maddeleri kısaca şöyledir:

1. ABD, Türkiye Hükümeti'nin veya Hükümet tarafından gösterilen herhangi bir kişinin ya da kurumun istediği oluşumun gerçekleşmesi için talep edilen ve ABD tarafından onaylanan yardımı yapmayı kabul edecek, Türkiye'de süreç içerisinde Avrupa'nın kalkınmasına yardım edecektir. Ayrıca Türkiye yapılan yardımların uygun bir şekilde kullanılması için ABD ile işbirliği yapacaktır.

²¹⁶ “Marshall Planı İçin Onaltılar Konferansına Verilen Rakam Doğrudur”, **Ulus**, 25 Ocak 1948, s. 1.

²¹⁷ Dik, a.g.m., s. 950.

²¹⁸ Sever, a.g.e., s. 55.

²¹⁹ Erhan, “ABD ve Nato'yla İlişkiler”, s. 540.

²²⁰ **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 12, Birleşim 85, 8.7.1948, s. 998;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c012/tbmm08012085.pdf>, (20.12.2012).

²²¹ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s. 42.

2. Türkiye, belirli bir kalkınma evresini yürütebilmek için ABD'den alacağı yardımların belirlenen amaçlar doğrultusunda kullanabilmek için azami gayret sarf edecektir.
3. Türkiye ve ABD Hükümetleri, içlerinden birinin talebi üzerine, ABD'nin para transferleri sağlayabileceği Türkiye'ye ilişkin uygun projeler hakkında fikir alışverişinde bulunacaklardır. Bu yardıma karşılık Türkiye, ABD'ye tahsis edilen Türk lirası meblağlarının veya kredilerinin ABD'nin mülkü olarak tanınacağını kabul eder.
4. Türkiye Hükümeti, ABD kaynaklarındaki eksiklikler sonucunda ABD tarafından ihtiyaç duyulup da Türkiye'de varolan malzemenin ABD'ye satışını kolaylaştıracak, gerekli tedbirleri alacak ve müzakerelere girişecektir.
5. Türkiye Hükümeti, ABD vatandaşlarının, plana katılan memleketlerde seyahatini kolaylaştırmak için ABD Hükümeti ile işbirliği yapacaktır.
6. a) İki hükümet, içlerinden birinin talebi doğrultusunda anlaşmanın uygulanması hususunda görüş alışverişinde bulunacaklardır
b) Türkiye Hükümeti, anlaşma hükümlerini yerine getirmek üzere kabul ettiği projeler, programlar ve tedbirler hakkında tafsilatlı malumatı, her üç ayda yayınlayacağı raporları ve ayrıca Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın etkisini görebilmek için ihtiyaç duyacağı Türk ekonomisi hakkındaki malumatı, ABD'ye bildirecektir.
c) Türkiye Hükümeti, dördüncü maddede bahsi geçen malzeme ile ilgili olarak, şart koşulan uygulamaların tatbiki için gerekli malumatı elde edebilmesi için ABD'ye yardım edecektir.
7. Türkiye ve ABD hükümetleri, yapılan yardımlar hakkında geniş bir yayın yapmanın gerekliliğini kabul eder. ABD Hükümeti, bu tür yayınları teşvik edecek ve yayın vasıtalarını Türkiye'nin emrine verecektir. Türkiye, gerek doğrudan gerek dolaylı olarak Ekonomik İşbirliği Teşkilatı vasıtasıyla bu yayını yapacaktır. Ayrıca yayının yapılmasını sağlayacak malzemeyi temin için her türlü tedbiri alacaktır. Türkiye, yardımdan alınan paralar, mallar veya hizmetlerin kullanım şekli hakkında ve bu anlaşma gereğince yapılan işler hakkında açıklamaları üç ayda bir Türkiye'de yayınlayacaktır.
8. Türkiye Hükümeti, ABD'nin anlaşma gereğince üstlendiği görevleri Türkiye'de yerine getirecek olan bir Özel İktisadi İşbirliği Misyonu'nu kabul edecektir.

ABD Büyükelçisi'nin ihbarı üzerine Özel Misyon ile Özel Misyon personelini ve Avrupa'daki Birleşik Devletler temsilcisini Büyükelçiliğin bir parçası kabul edecektir. Ayrıca Türkiye Hükümeti, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'ndaki temsilcileri vasıtasıyla Özel Misyon'a, ABD özel temsilcisi ve maiyetine ve ortak komite üyeleri ile memurlarına tam işbirliği sağlayacaktır.

9. Her iki hükümet, alınan tedbirler sonucunda ortaya çıkan zarara karşı borç para verilmesi için iki hükümetten veya hükümetin kendi halkından birisinin, öteki hükümet aleyhine desteklediği herhangi bir talebi Uluslararası Adalet Divanı'nın kararına bırakmayı kabul ederler. Ancak her iki hükümetin anlaşması durumunda ortaya çıkan talebi Uluslararası Adalet Divanı yerine herhangi bir hakem mahkemeye götürebileceklerini kabul ederler.
10. Bu anlaşmada kullanılan "Katılan Memleket" tabiri,
  - a) 22 Eylül 1947'de Paris'te Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi'nin raporunu imzalayan memleketler ile bu memleketlerin uluslararası bakımdan sorumlu olduğu ve ABD ile imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın uygulandığı topraklar
  - b) Almanya'nın işgal bölgelerinden herhangi birisi
  - c) Uluslararası idare altındaki alanlar ve Trieste serbest toprağı veya Trieste serbest Toprağı'nın bölgelerinden birisi dâhil olmak üzere kısmen veya tamamen Avrupa'da bulunan diğer bir memleket ile onun idaresi altında bulunan bağılı topraklar anlamına gelir.
11. a) Bu anlaşma TBMM'nin onayına sunulacak ve onaylanması ABD hükümetine bildirildiği gün yürürlüğe girecektir. Anlaşma, 30 Haziran 1953'e kadar yürürlükte kalacak, yürürlük süresi bitmeden altı ay önce, taraflardan biri anlaşmanın son verilmesine dair bir tebligat iletmedikçe tebligatın yapıldığı tarihten itibaren altı ay sonra anlaşma bitecektir.
  - b) İki hükümetten birisi, bu anlaşmanın dayandığı esaslar üzerinde önemli değişiklikler olduğu düşüncesinde bulunursa diğer hükümete bildirecek ve bunun üzerine iki hükümet anlaşmanın düzenlenmesi, ekleme yapılması ya da anlaşmaya son verilmesi hususunda fikir alışverişinde bulunacaklardır.

c) Bu anlaşmaya uygun olarak görüşülen ikincil anlaşmalar ve uygulamalar, anlaşmanın sona erme tarihini kendi hükümleri düzenleyecektir.²²²

Türkiye ile ABD arasında imzalanan anlaşmanın maddeleri yukarıdaki gibidir. Bu anlaşma diğer katılımcı ülkelerle yapılan anlaşmanın aynısıdır. Anlaşma şartlarının bazıları yardım kavramını içermemektedir. Örneğin; dördüncü maddede ABD'nin eksik gördüğü malzemeler Türkiye'den temin edilirse Türkiye bu maddeleri ABD'nin satın alması için kolaylık sağlayacaktır. Bu şekilde ABD'nin Türkiye'den hammadde alımını kolaylaştırmayı hedeflediği açıkça görünmektedir. Bunun gibi sekizinci maddede de özel bir misyon kurulması ifade edilmiştir. Kurulacak misyonun ABD Büyükelçiliğine bağlı olması bu misyonun ABD'nin direktifleri altında çalışması demektir. Böylece yapılan yardımları ABD yönetmiş olacaktır.

10 Haziran 1948'den itibaren, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığında, Başbakan olarak Hasan Saka, Dışişleri Bakanı olarak da Necmettin Sadak yeniden göreve getirildi²²³. Türkiye ile ABD arasında imzalanan 4 Temmuz 1948 tarihli anlaşma 8 Temmuz 1948'de TBMM'nin onayına sunulmuştu. Meclis'te anlaşma adına herhangi bir tartışma olmamıştır. Bu durum oylama sonucunda da açıkça görülmektedir. Bu anlaşma oybirliğiyle TBMM'den geçmiştir. Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, anlaşmayı Meclis'e taşırken şu ifadelerde bulunuyordu:

Yüksek malûmunuz olduğu gibi geçen Pazar günü Ankara'da Amerika Birleşik Devletleri Büyük Elçisi ile aramızda imzalanan bu anlaşma arzettiğim gibi Amerikan Kongresi tarafından kabul edilmiş ve çıkarılmış olan Amerikan Yardım Kanununun esaslarından birini teşkil etmektedir. Yani Amerikanın Avrupaya yardım edeceği Devletlerin her biri ile ayrı ayrı bu tarzda bir anlaşma imzalamasına bağlı bulunuyordu. Huzurunuzda getirmiş bulunduğumuz ve tasdikinize arzettiğimiz anlaşma da budur.²²⁴

Meclis içerisinde aykırı bir ses çıkmasının aksine yapılan yardım miktarının azlığı hakkında ifadeler yer almıştır. CHP Eskişehir milletvekili Ahmet Oğuz, Marshall Planı'nın yetersiz oluşu hakkında şunları söylemiştir:

²²² TC Resmi Gazete, (6956), 13.7.1948, s. 14398-14402;

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6956.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6956.pdf>, (26.06.2013).

²²³ Sanal, a.g.e., s. 128.

²²⁴ **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 12, Birleşim 85, 8.7.1948, s. 999;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c012/tbmm08012085.pdf>, (20.12.2012).

(...) Binaenaleyh bu memlekete iktisadi sahada yapılacak her yardım muhakkak ki, memleket ölçüsünde büyük mikyasta ve dünya ölçüsünde azımsanmayacak neticeler doğuracaktır. Beşerin, insanların maddi refah ve saadetini temin eden bu maddi kaynakları sağlamak için Amerikan devletinin de bu ıstıraplarımızı, bu sıkıntılarımızı yakından takip ederek bize ellerindeki salâhiyete dayanarak kitaptaki kayıtlarla mukayyet olmuyarak, daha büyük ölçüde yardım etmelerini temenni ederim. (Bravo sesleri, alkışlar).²²⁵

Görüldüğü üzere Meclis'te genel kanaat aynı yöndeydi. Ortak görüş sonuca da etki etmiştir. 465 milletvekilinden 275'inin katıldığı oylamada 275 milletvekilinin de kabul oyuyla anlaşma Meclis'ten geçmiştir. Plan çerçevesinde Türkiye'ye ekonomik yardım başlatılmıştır. İlk yardım da 1948 yılı içerisinde, 10 milyon dolarlık kredi ile başlatılacaktır.²²⁶

Plana Türkiye'nin dâhil edilmiş olması, ABD'nin bazı koşullarının Türkiye tarafından kabul edilmesiyle olmuştu. ABD tarafından Türkiye'ye verilecek paraların; üretimin arttırılmasında, tarım aletlerinin modernizasyonunda ve ulaşım sisteminin yenilenmesinde kullanılması isteniyordu. Bu şekilde hareket edilirse Türkiye, tarımsal olarak gelişecek ve Avrupa'nın gıda ihtiyacını karşılayan bir depo durumuna gelecekti. Kendi ihtiyacını karşılamak adına gerekli olan sanayi ürünlerini de, Avrupa'dan ithal ederek karşılayacaktı.²²⁷

2.3. Avrupa'ya Yapılan Yardımlar ve Etkileri

Avrupalı devletlerin Marshall Planı'na bakışı olumluydu. Sadece Fransa'nın Almanya'ya yapılacak yardımın kullanımıyla ilgili çekincesi vardı. ABD, Almanya'yı batı Avrupa sınırları içine alarak, bütün bir şekilde ve komşularına zarar vermeden tamir etmek istiyordu.²²⁸ Ancak bu durum, Fransa'nın hedeflerine ters düşüyordu. Fransa, Almanya'nın

²²⁵ TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 12, Birleşim 85, 8.7.1948, s. 1002;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c012/tbmm08012085.pdf>, (20.12.2012).

²²⁶ Akalın, a.g.e., s. 234.

²²⁷ Merih, a.g.e., s. 117; Doğan Avcıoğlu'na göre; Atatürk döneminde Türkiye'nin amacı, sanayi ülkesi olmaktır. Ancak bu planla Türkiye, Avrupa'nın tarım ülkesi olmayı kabul etmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Birinci Kitap, İstanbul: Tekin Yayınevi Yayınları, 2001, s. 557-558.

²²⁸ Almanya, II. Dünya Savaşı sonrasında yenik düşmüştür. Şubat 1945'te yapılan Yalta Konferansı'nda ABD, İngiltere Fransa ve Sovyetler Birliği arasında bölüşülmüştür. Yapılan anlaşmada Üç ayrı işgal bölgesine ayrılan Almanya'da iki bölge, İngiltere ve ABD'ye bırakılmıştır. İngiltere ve ABD, alacağı bölgelerden bir kısmını Fransa'ya bırakmıştır. Üçüncü bölge olarak Berlin'in ortak işgal bölgesi olması kararlaştırılmıştır. Bkz.: Armaoğlu, a.g.e., s. 487-489.

bölünmüşlüğünü çıkarları açısından faydalı buluyordu.²²⁹ Yine de Fransa başbakanı Ramadier ve Dışişleri Bakanı Bidault, Marshall Planı'nı doğrudan reddetmek yerine, Avrupa ülkelerinin temsilcileri ile görüşükten sonra bir cevap vermeyi uygun bulmuştu. Bu tavır, plana karşı olan bazı yayın organları tarafından da sert tepkiyle karşılanmıştı.²³⁰ İngiltere, plana karşı olumlu tavır takınıyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin, bu plan hakkında, milletlerarası yeni bir devir olarak bahsetmiştir.²³¹ İsviçre'de plan, memnuniyetle karşılanmıştı. İsviçre Dışişleri Bakanı Max Petitpierre, bütün Avrupa ülkelerinin dâhil edileceği bir kalkınma planının ortaya çıkarılmasından memnun olacaklarını ve bu plan için üzerlerine düşeni yapmaya hazır olduklarını belirtiyordu.²³² Diğer Avrupa ülkelerinin bakanları da, minnettarlıklarına ifade etmekteydiler. Bazı Avrupa ülkeleri ise planın dışında bırakılmıştı. Örneğin, Franko'nun diktatörlüğü altında bulunan İspanya'ya davet yollanmamış ve Planın Emperyalizmin bir parçası olduğunu düşünen Sovyetler Birliği de yapılan daveti geri çevirmiş ve aleyhte propaganda yapmaya başlamıştı.²³³

ABD, hem Avrupa'nın yaşadığı ekonomik sıkıntılardan dolayı, Avrupa'ya komünizmin nüfuz etmesini önlemek, hem de Avrupa'ya aktarılacak yardımın kendi sermayesine fazlasıyla dönmesi inancıyla Marshall Planı'nın temellerini atmıştı. 9 Nisan 1948'de John H. Quick isimli yük gemisi Texas'ta Galveston'dan 9 bin ton buğday yükleyerek Fransa'nın Bordeaux limanına doğru yola çıkmış ve bu şekilde yardım fiili olarak başlamıştır.²³⁴

Marshall yardımı, ortak bir programdı. ABD'den gelen yardım, Avrupa'da ihtiyaç duyulan üretilmiş mal halini alıyordu. İthal edilen malzemeler, ABD yardımlarıyla birleştiği zaman, Avrupa ekonomisi büyük bir ilerleme gösterdi. Birçok ülkenin enflasyon dengeleri kontrol altına alındı. Bunun dışında, hem Avrupa'da hem Avrupa dışı ticarete, iyi bir düzelme kaydedildi. 1948-1952 yılları arasındaki ekonomik ilerleme, Avrupa

---

²²⁹ Michael Hogan, **The Marshall Plan - America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952**, New York: Cambridge University Yayınları, 1983, s. 20.

²³⁰ Charles L. Mee, **The Marshall Plan - The anching of Pax Americana**, New York: Simon and Schuster Yayınları, 1948, s. 57.

²³¹ Sbarounis, a.g.m., s. 75.

²³² BCA, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu (BMGMEK), 030.10.0.0/268.807.1.

²³³ Güney, a.g.m., s. 109.

²³⁴ Jacob A. Rabin, "Marshall Plânı Devamlı Milletlerarası Yardıma Yol Açtı", **Muhasebe ve Maliye Mecmuası**, 21(249-250), İstanbul: Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti Yayınları, 1967, s. 5.

tarihinin en hızlı büyümesinin yaşandığı dönemdir. Yardım kapsamında gelişen Avrupa üretimi % 32 oranında artış göstermiştir.²³⁵

Plana dâhil olan Avrupa ülkelerine, toplamda 12 milyar 841 milyon dolar yardım yapılmıştı. Yapılan yardımlardan en çok payı alan ülkeler; İngiltere, Fransa ve Almanya olmuştu. En az payı alan ülkeler ise; Portekiz ve İzlanda'dır. Türkiye ise, en az yardım alan dördüncü ülkeydi.²³⁶ Marshall Planı çerçevesinde Avrupa'ya yapılan yardımın, ülkelere göre dağılımı şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 5: Avrupa'ya Yapılan Yardım miktarları (\$).

Ülke	Toplam	Ülke	Toplam
İngiltere	3.297.000.000	Norveç	372.000.000
Fransa	2.296.000.000	Yunanistan	366.000.000
Almanya	1.448.000.000	İsveç	347.000.000
İtalya	1.204.000.000	İsviçre	250.000.000
Hollanda	1.128.000.000	Türkiye	137.000.000
Belçika ve Lüks.	777.000.000	İrlanda	133.000.000
Avusturya	488.000.000	Portekiz	70.000.000
Danimarka	385.000.000	İzlanda	43.000.000

Kaynak: Avşaroğlu, a.g.m., s. 5.

Tablodan görüldüğü kadarıyla, en yüksek yardımı İngiltere ve Fransa almıştır. İngiltere savaş sonrasında ekonomik olarak diğer ülkelere daha iyi durumdaydı. Ancak yapılan yardımlara bakılınca en çok payı İngiltere almıştır. Bunun sebebi, İngiltere'nin Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın kurulup yürütülmesinde başrol oynamasıdır. İngiltere, planın Avrupa ayağını yürüten iki ülkeden biri olmuştur. Bu nedenle en yüksek payı alan ülkelere olmuştur.

²³⁵ Bülbül, a.g.e., s. 40-41.

²³⁶ Nadir Avşaroğlu, "Marshall Planı, Amerikan Dış Kredileri ve Türkiye Madencilik Sektörüne Etkileri", **Türkiye Maden Mühendisleri Odası Birliği**, Ankara, 2008, s. 5, http://www.maden.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=2865&tipi=5, (5 Mart 2013)

Plana katılan 16 ülke tarafından meydana getirilen ilk projeler ve OEEC tarafından oluşturulan ortak plan, bu alanda öncülük edebilecek programlardı. Avrupa'daki tarımın değişimi dikkate alınacak olursa, II. Dünya Savaşı öncesine göre topraklar, % 7 oranında fazla ekilmeye başlanmıştı. Ekipman bakımından 10 katı artış yaşanmıştı. % 50 oranında daha fazla gübre kullanılmaya başlanmıştı. Bunun dışında elektrik üretimi de savaş öncesine göre iki kat artmıştı. Ancak yine de bu gelişme, Avrupa'nın kalkınması adına yeterli görülüyordu. Avrupa'da sanayi fabrikalarının, ekonomik gereksinimler nedeniyle genişletilmesi ve yenilenmesi gerekiyordu. Ayrıca işçilerin yeni üretim metotlarına göre eğitilmesi, önemli bir gereksinim olarak ortaya çıkmıştı. Bir diğer mesele de Avrupa'nın kıta dışı ülkelerle yapacağı ticaretti. Avrupa, önceleri az gelişmiş ülkelere mamul madde gönderiyor, karşılığında hammadde ve gıda maddeleri temin ediyordu. Ancak süreç içerisinde, az gelişmiş Avrupa ülkelerinin de gelişmeye başlamaları, hem ihracat maddelerinde hem de ithalat maddelerinde azalma yaratmıştı. Bu durum zamanla Avrupa ticaretinde liberalleşme belirtilerini ortaya çıkaracaktı.²³⁷

Marshall Planı yardımlarının ana hedeflerinden birisi de II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ortaya çıkmış olan dolar sıkıntısını gidermekti. Avrupa'daki dolar sıkıntısının en önde gelen sebeplerinden birisi hammadde ve gıda ihtiyaçlarını geniş ölçüde dolarla ticaret yapan yerlerden sağlamak zorunda kalmasıydı. Dolar ödemeleri yapmak zorunda kalan Avrupa, ekonomik sıkıntı yaşıyordu. Bu nedenle Avrupa'nın kalkınmasının temini için ortaya çıkarılan Marshall Planı'na göre Türkiye'ye, bir görev verilmişti. Bu göreve göre Türkiye, gıda ve hammadde üretimini arttıracak ve bu maddelerin fazlasını Avrupa ülkelerine ihraç edecekti. Karşılık olarak da Avrupa'dan para değil, sanayi ürünleri alacaktı. Böylece, bu mallar sayesinde Avrupa, dolar alışverişini azaltacak ve ekonomik olarak rahatlayacaktı. Türkiye 1950'de Avrupa İktisadi İşbirliği'nin tavsiyesi ile liberal ekonomi sistemini kabul ederek, Avrupa'dan yapılan ithalatın da % 60'ını serbest bırakmıştı. Bu durumla Türkiye, 1948 yılında ortaya çıkarılan sistemin şartlarını yerine getirmiş oluyordu.²³⁸

Planın amacının ne olduğunun tespiti noktasında bazı kaynaklara göre Marshall Planı, ekonomik kalkınmayı hedeflemenin tam tersine, Avrupa'daki sol temayülü ortadan

---

²³⁷ Sbarounis, a.g.m., s. 88-100.

²³⁸ Okyar, "Avrupa İktisadi İşbirliği Hareketi Karşısında Türkiye", s. 240-241.

kaldırmayı amaçlıyordu. Buna karşın George Cattlet Marshall ise planın herhangi bir ülkeye ya da doktrine karşı değil, tamamen açlığa, fakirliğe, umutsuzluğa ve yoksulluğa karşı olduğunu ifade etmişti. Planın getirmiş olduğu ERP'nin ana hedefinin sosyalizmden çok kapitalizm, hatta ulusal kapitalizmler olduğunu söylemek mümkündür. Planla amaçlanan; Avrupa'da, hatta dünya üzerinde liberal ekonomiyi hayata geçirmektir.²³⁹

Marshall Planı, Avrupa'nın kalkınmasında anahtar rolü üstlenmiştir. Bu yardımlar, 1951 yılında sona erdiğinde, Avrupa'da yeniden inşa süreci tamamlanmıştır. Sulama sistemleri yapılandırılmış, elektrik hatları tekrar çekilmiş ve tren hatları eskisinden daha yoğun bir hale getirilmişti. Süreç sonunda dolar sıkıntısı aşılmış ve liberal ekonomi Avrupa'ya yerleştirilmişti. Avrupa ekonomisi, artık yeniden üreten konumuna gelmişti. Örneğin, Avrupa'nın en büyük lastik imalathanesi çalışır hale getirilmişti. 10.000 işçi, tekrar işbaşı yapma imkânı bulmuştu. Kömür çelik topluluğu yeniden anlaşma sağlamış, ekonomik birleşme ve bütünleşme adına önemli adımlar atılmışti. Plandan önce Avrupa'nın ekonomisi öyle bir hal almışti ki, kurtulmasının neredeyse imkânsız olduğu düşünülüyordu. Ancak Marshall Planı ile Avrupa, yeniden kendini göstermeye başlamışti. 1948 ile 1951 yılları arasında Avrupa ülkelerinin büyüme hızı çok yükselmişti.²⁴⁰

ABD'nin ekonomik geleceği de Avrupa'da oluşan enflasyon problemlerinin halledilmesine bağlıydı. ABD bu durumun farkındaydı. Marshall Planı, aynı zamanda enflasyon sorununun çözüm yöntemiydi. ABD, böyle bir hamleyi yapmak zorundaydı. Bazı ABD'li bilim adamları, 1948-52 yılları arası için 15-20 milyar dolarlık bir yardımın yapılmasını yeterli buluyordu. 1952'de plan süresi bittikten sonra da Avrupa, tamamen kendi halinde bırakılmayacaktı. Avrupa'ya 10 yıl daha 25-30 milyar dolarlık bir para akışı planlanıyordu. Böyle bir devamlılığın, dolar dengesi için iyi bir atılım olacağı düşünülmüşti.²⁴¹

ABD'nin Almanya üzerinde uygulamayı planladığı düşünce de gerçekleşmişti. Almanya'ya yapılan yardımlardan sonra, en büyük gelişme oranı % 12 ile bu ülke ekonomisinde görülmüşti. En çok yardımın yapılmış olmasına rağmen, en az gelişmeyi %

---

²³⁹ Güney, a.g.e., s. 111.

²⁴⁰ Güney a.g.e., s. 113-114.

²⁴¹ Seymour E. Harris, "Cost of the Marshall Plan to the United States", **The Journal of Finance**, 3(1), Amerika: Wiley for the American Finance Association Yayınları, 1948, s. 14.

2,5 ile İngiltere göstermişti.²⁴² Marshall Planı ile yapılan yardımlardan sonra, Avrupa Ülkelerinin yaklaşık gelişme hızı şu şekildeydi:

Tablo 6: Marshall Planı Boyunca Avrupa'daki Ekonomik Gelişme (1948-1951)

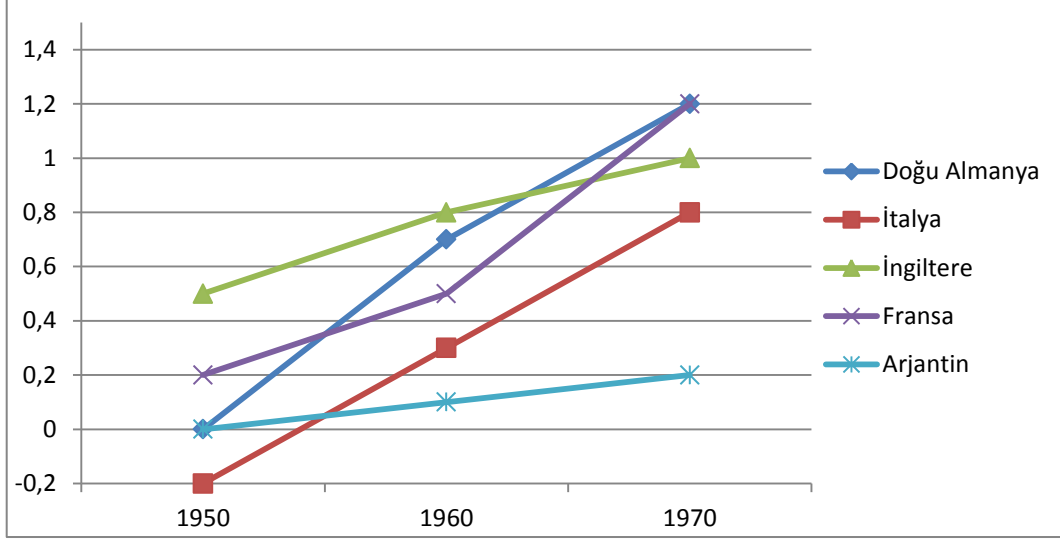
Ülke	Gelişme Oranı %	Ülke	Gelişme Oranı %
Almanya	12.5	İsveç	4
Avusturya	9	Hollanda	3.5
İtalya	7	Belçika	3.5
Fransa	6	Danimarka	3
Norveç	4	İngiltere	2.5

Kaynak: De Long ve Eichengreen, a.g.m., s. 10.

Tablodaki oranlara bakıldığında Almanya'nın gelişme hızının yüksekliği göze çarpmaktadır. Almanya'nın büyük gelişme göstermesinde ABD doğrudan etkilidir. Çünkü Almanya'nın bölünmesinden sonra ABD, Rus etkisinde kalma tehlikesinden dolayı Almanya'nın ekonomik refaha kavuşması için büyük çaba harcamıştır. Yukarıdaki tabloya benzer bir başka tabloda da 1950 yılından sonraki bazı ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasılası verilmiştir. Bu grafik, Avrupa'daki gelişim bakımından önemlidir. Grafik şu şekildedir.

²⁴² J. Bradford De Long ve Barry Eichengreen, "The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program", **National Bureau Of Economic Research**, Working Paper No: 3899, Cambridge, Kasım 1991, s. 10.

Şekil 1: Marshall Planı'ndan sonra bazı ülkelerin gayrisafi yurt içi hasılası (Logaritmik Ölçek).

Kaynak: De Long ve Eichengreen, a.g.m., s. 39.

Tablodaki bilgiye göre Marshall Planı sürecinde en çok gelişimi Almanya göstermiştir. Yukarıda verilen tablo ile çok fazla uyumlu olmasa da genel görüntü Avrupa'daki yüksek gelişmeyi göstermektedir. Tabloda Arjantin de yer almaktadır. Bunun sebebi dönem içerisinde dünyadaki diğer bir ülkeye göre Avrupa'daki gelişimin farkını ortaya koymaktır. Arjantin'in gelişim düzeyi ile Avrupa'daki gelişim düzeyi arasında net bir fark mevcuttur. Bu farkın mimarı kuşkusuz ki Marshall Planı'dır.

Avrupa'da Marshall Planı'nın izleri bugün dahi görülmektedir. Plan çerçevesinde, Avusturya'da büyük bir hidroelektrik santrali projesi gerçekleştirilmiş ve bu amaç doğrultusunda Limberg Barajı ve baraj tesisleri yapılmıştır. Yunanistan'da Corinth Kanalı yeniden hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte Yunanistan ile Batı Avrupa'yı birbirine bağlayan Doğu Ekspresi faaliyete geçirilmiştir. Marshall Planı ile yapılan en ciddi yatırımlarla Fransa'da Usinor Çelik İşletmeleri, Genisiat Hidroelektrik Projesi, İtalya'da; Finsider ve Falck Çelik İşletmeleri, İngiltere'de; Margram Demir Çelik Fabrikası ve Avusturya'da; Donawitz ve Linz çelik işletmeleri kurulmuştur.²⁴³

²⁴³ Bülbul, a.g.e., s. 41.

Bunlardan daha önemlisi artık Avrupa, sürekli çatışma yerine, tek çatı altında birleşen ve aynı hedefe doğru birlikte hareket eden bir topluluk haline gelmişti. Bu süreç, Avrupa'da bütünleşme adına daha büyük bir hedef ortaya çıkarmış ve Avrupa ülkelerini her alanda ilerlemeye itmişti. Böylece, Avrupa'ya ekonomik engelleri aşma ve bir birliklilik etrafında toplanabilme konusunda güveni sağlayan en önemli etken Marshall Planı olmuştu.²⁴⁴

Marshall Planı, Avrupa'nın tekrar ekonomik kalkınmasını sağlamıştı; ama ABD'ye bağımlı hale gelmiş bir Avrupa da ortaya çıkarmıştı. Avrupalı devletler, ülkelerindeki ABD Yardım Heyeti'ne, önce isteklerini bildiriyordu. Yardım heyeti de, bu talepleri ECA'ya iletliyordu. ECA'da onaylamış olduğu istekleri, ABD piyasasından satın alarak kendi gemileriyle, talepte bulunan ülkeye gönderiyordu. Yardım alan ülkeler, bu yardımları istedikleri gibi kullanamıyordu. Bunun için ABD'ye danışmak zorundaydı. Böylece ABD, Avrupa'nın iktisadi yönetimlerine müdahale etmiş oluyordu.²⁴⁵

Marshall Planı Avrupa siyaseti açısından da önemli bir yere sahip olmuştur. Avrupa'nın siyasi geleceğini çizen Marshall Planı, Avrupa'nın ekonomik işbirliğinin yanısıra siyasi işbirliğinin kurulmasını da amaçlıyordu. Avrupa'nın ayakta kalabilmesi ve kapitalist düzene ayak uydurabilmesi bakımından her alanda iletişim ve birliklilik içerisinde olması önemliydi.²⁴⁶ Marshall Planı Avrupa'nın geleceğini bu normlar üzerinde tutmuştur. Bu sebeple de Avrupa Birliği'nin kurulmasına vesile olmuştur.

---

²⁴⁴ Güney, a.g.m., s. 114.

²⁴⁵ Avcıoğlu, a.g.e., s. 272.

²⁴⁶ Avarell Harriman, "Yirmi Yıl Sonra Marshall Planı", **Muhasebe ve Maliye Mecmuası**, 21(249-250), İstanbul: Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti Yayınları, 1967, s. 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MARSHALL PLANI'NIN TÜRKİYE'DE UYGULANIŞI

Paris Konferansı'nda alınan karara göre her ülke, bütün gayreti ile çalışacak, iktisadi ve mali dengesini temin etmek ve kıymeti değişmeyen bir paraya sahip olabilmek için elinden gelen çabayı gösterecekti.²⁴⁷ Marshall Planı'nın, bu önceliklerin yapılmasından sonra kalan ihtiyaçlar için uygulanması planlanmıştı. Verilen paralar öncelikle, ECA ve OEEC'nin talepleri doğrultusunda paylaştırılıyordu

Yardımların işleyişi bakımından; yardımı alan devlet, ülkesindeki ABD Yardım Heyetine gerekli istekleri bildirerek, bu isteklerin Washington'daki ECA idaresine iletilmesini sağlıyordu. ECA'nın uygun gördüğü talepler, ABD piyasasından satın alınarak ABD gemileriyle talep edilen ülkeye gönderiliyordu.²⁴⁸ Bu şekilde işleyen plan katılımcı ülkelerde belli usullerle uygulanıyordu.

3.1. Yapılan Yardımın Usulleri

Marshall Planı'nda yardım miktarı ve kullanım alanları, belli usullere göre yapılıyordu.

3.1.1. Doğrudan Yapılan Yardımlar

ABD tarafından plana dâhil olan OEEC ülkelerine, doğrudan dolar olarak yardım yapılmaktaydı. Doğrudan yapılan yardımlar arasında uzun vadeli krediler, mal olarak

²⁴⁷ **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 10, Birleşim 37, 2.2.1948, s. 5; <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c010/tbmm08010037.pdf>, (20.12.2012); Bu karar, ABD tarafından alınmıştı. Avrupa'yı kalkındırma Planı (European Recovery Plan) çerçevesinde belirlenmiş bir karardır. Karara göre Avrupa'nın kendi içerisinde kalkınma çalışmalarını gerçekleştirmesiyle ve Avrupa ülkeleri arasında yapılacak ticari etkileşim içinde olmasıyla gelişme sağlanacak, ihtiyaç olursa dış yardım alınacaktı. Bkz.: TRL, OD, MP, "Summary of State Department's Position of European Recovery Plan", August 26, 1947. Subject File, Clifford Papers, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).

²⁴⁸ Güler, a.g.m., s. 221.

verilen hibeler ve şarta bağlı yardımlar vardı.²⁴⁹ Yapılan yardımların usulleri kısaca şu şekildeydi.

Kredi Yoluyla Yardım: ABD’de ithalat ve ihracatın finansmanı konumunda bulunan İthalat-İhracat Bankası (Export-İmport Bank) tarafından, % 2,5 faiz oranıyla ve 35 yıllık vade ile verilen krediler ile yapılan yardımlardı. Geri ödeme şekli olarak, 1952-1956 yılları arasında faiz, 1956’dan daha sonrası için de hem faiz hem de anapara ile birlikte ödenecek şekildedir. Bu krediler, ECA tarafından uygun görülen projelerin finansman desteğinin sağlanması adına kullanılıyordu. Ayrıca bu kredi, ECA temsilcisinin tespit edeceği miktarda ve zamanda verilmekteydi.²⁵⁰

Hibe Yoluyla Yardım: ABD tarafından verilen karşılıksız yardımlardı. Yardımların geri iadesi söz konusu değildi. Burada esas olan mesele şudur ki hibe yoluyla yapılan yardımlar, Marshall Planı’nın bütün yardımları gibi mal olarak veriliyordu. Hibe yardımlarını alan ülkeler, yapılan hibelerin karşılığını kendi ülke parası miktarı kadar “Karşılıklı Paralar” hesabında bloke etmek zorunda kalmışlardı. Hibe yoluyla yapılan yardımlar, daha çok tüketim malları üzerinde kullanılmıştır. Türkiye de hibe yoluyla yapılan yardımlar için başvuru yapmış ve bunun neticesinde 4 Temmuz 1948 tarihli anlaşmaya ek olarak 31 Ocak 1950 tarihinde ABD ile bir anlaşma imzalamıştır.²⁵¹

Şarta Bağlı Yardım: Bu yardım şekli, Marshall Planı’ndan faydalanan ülkelerin ihtiyaçlarını daha kolay bir biçimde karşılayabilmek için ortaya çıkarılmıştı. Şarta bağlı yardımlarda, yardım talebinde bulunulabilmesi için bir ülkenin tiraj hakları karşılığında bir başka ülkeye, belli miktarda mal ihracatı yapmış olması gerekmektedir. ABD, bu şarta bağlı yardımı, yardım yapılan ülkenin ihraç ettiği mal fiyatının bedeli kadarını ödeyerek gerçekleştiriyordu. Kısacası şarta bağlı yardım, üye ülkelere birinin, diğer ülkelere 1948-1949 ve 1949-1950 yıllarında tanıdığı net tiraj haklarına karşılık, dolar olarak ABD’den aldığı yardımdı.²⁵²

---

²⁴⁹ Dik, a.g.m., s. 955.

²⁵⁰ Refii Şükrü Suvla, “Marşal Yardımını Biz Nasıl Kullanıyoruz”, **Muhasebe ve Maliye Mecmuası**, 4(44-46 Marshall Planı Özel Sayısı), İstanbul: Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti Yayınları, 1950, s. 790.

²⁵¹ **Türkiye’de Marşal Planı**, 9, s. 17.

²⁵² A.g.e., s. 17.

3.1.2. Dolaylı Yardımlar

Bu tür yardımlar, üye ülkelerin aralarında yapacakları ithalat ve alımları karşılamak için yapılan yardımlardır. Marshall Planı'nın ilk halinde, böyle bir yardım şekli yer almamıştı. Plana dâhil olan devletler, ödünç ve hibe şeklindeki doğrudan yardımlarla alacakları malları ABD'den temin etmek durumunda kalıyorlardı. Bu sebeple yapılan yardımları nakit para olarak kullanamıyor, Avrupa'dan ürün satın alamıyorlardı. Bu durumdan Avrupa'nın sanayi ağırlıklı memleketleri zarar görüyordu. Tütün ve kuruyemiş ihracatından dolayı, Türkiye de zarar gören ülkelerdendi. ABD, bu sorunu fark ederek Dolaylı yardım usulünü ortaya çıkarmış oldu.²⁵³ Marshall Planı'na göre yapılan dolaylı yardım usulleri şöyledir:

Tiraj Hakları: Tiraj hakkı, plana dâhil ülkeler arasında düzenlenmiş bir sistemdi. 16 Ekim 1948 yılı itibariyle imzalanan ve Avrupa Tediye Birliği adıyla bir kurum haline dönüştürülen “Avrupalılararası Ödeme ve Takas Anlaşmaları” ile fiili olarak oluşturulmuştu²⁵⁴. Tiraj hakkına göre; üye ülkelerin diğerleriyle olan ödemeler dengesi incelenir, varsa açık tespiti yapılırdı. Eğer açığı olan ülke varsa, ekonomik durumu iyi olan ülkelere birisi açığı olan ülkeye, o ülkenin milli parasıyla, kendi piyasası üzerinden satın alma ve ödeme gücü yaratırdı. ABD, bu şekilde tanınmış olan tiraj haklarının brüt tutarını, şarta bağlı yardım olarak yapmıştı. 1949-1950 döneminde tiraj haklarının kullanımında, üye ülkelerin talepleri doğrultusunda ortak bir yol bulunarak, değişikliğe gidilmişti. Buna göre; tiraj haklarının, % 25'i oranında üye ülkeler arasında transfer edilebilir olması ve ABD'den alınacak şarta bağlı yardımların da bu oranda transfer edilebilmesi teklifi kabul edilmişti.²⁵⁵

Başlangıç Kredisi: Tiraj hakları, belirli bir süre zarfında, ödemeler dengelerinde iktisadi açıklar yaratıyordu. Tiraj haklarının kullanılmaması durumunda, devre sonunda bu haklar iptal edilebiliyordu. Ödeme dengelerindeki açıkları engellemek için Avrupalılar ticaretlerini canlandırmak ve paralarının kolaylıkla birbirleriyle değişimini sağlamak adına,

---

²⁵³ A.g.e., s. 19.

²⁵⁴ Avrupa Tediye Birliği, Plana dâhil olan ülkeler arasındaki ödeme işlerini kolaylaştırmak için kurulmuş bir kurumdur. Bu birlik, üç ayrı ödeme anlaşması sonucu ortaya çıkmıştır. İlki 16 Ekim 1948'de, ikincisi 7 Eylül 1949'da ve sonuncusu 19 Eylül 1950 tarihinde imzalanmıştır. Son anlaşma birliğin kurulmasına vesile olmuştur. Avrupa Tediye Birliği hakkında detaylı bilgi için bkz.: Ergin, a.g.e., s. 1-14.

²⁵⁵ A.g.e., s. 19-20.

19 Eylül 1950’de, imzaladıkları bir anlaşma ile “Avrupa Tediye Birliği”ni kurmuşlardı. İmzalanan ek protokol gereğince bu anlaşma, 7 Eylül 1949 tarihli Avrupa Memleketleri Arasında Ödeme ve Takas Anlaşması’nın yerine geçmiş ve 1 Temmuz 1950 itibariyle yürürlüğe konulmuştu. Bu yeni birlikle “Kota” adı verilen bir sistem kurulmuştu. Sisteme göre; üye ülkelerden her biri, kendi ticaret hacmine göre üye ülkelere karşı kredi sınırı tanımaktaydı. Diğer ülkelerden de aynı şekilde kredi sınırı almaktaydı.

ABD, Avrupa Tediye Birliği’ne borçlu olan bazı devletlere, “Başlangıç Kredisi” adı ile kredi ve hibe yoluyla yardımlar yapmıştı. Başlangıç kredileri ülkelerin ödeme dengelerinde açık meydana gelmesiyle kotadan önce kullanılan kredilerdi.²⁵⁶

Hususi Kaynak: ABD, borçlu olan bazı ülkelere başlangıç kredisi sağlamıştı. Ancak, başlangıç kredilerinin bazı ülkelere verilmiş ve anlaşmaya istinaden tanınmış olması, bu kredi şeklinin kullanımını zorlaştırmıştı. Bu nedenle, daha kolay kullanılacak bir dolaylı yardım şeklinin ortaya çıkarılması gerekiyordu. “Hususi Kaynak” şeklinde yardım, bu nedenle ortaya çıkmıştı. Bu kaynak şekli, 4 Ağustos 1951’de Paris’te imzalanan 2 numaralı ek protokolün birinci maddesiyle çıkarılmıştı.²⁵⁷ Hususi Kaynak, Avrupa Tediye Birliği’ne yapması gereken altın ödemesini gerçekleştiremeyen ülkelere ABD tarafından, bazı şartlar altında verilen kredi şeklidir²⁵⁸.

3.1.3. Karşılığı Olan Paralar

ABD Kongresi tarafından kabul edilen kanun kapsamında, önceden bazı ülkelere yapılan yardımlardan olumlu sonuçlar alınması üzerine, Türkiye’ye de uygulanan bir usuldür. Buna göre, hibe şeklinde yardım gören ülkeler, bu hibelere karşılık gelecek miktarda kendi parasını özel bir hesapta toplaması gerekiyordu. Toplanan paralara “Karşılık Paralar” adı verilmiştir. Karşılık paraların kullanılması enflasyon dengesi ve mali düzen için gerekliydi. Ancak, bu paraların kullanılması ECA idaresinin onayı olmadan mümkün olmamıştı. Karşılık paraların; genellikle refahın sağlanması, üretimin artırılması ve enflasyon dengesinin sağlanması için kullanıldığı raporlarda belirtilmiştir.²⁵⁹

²⁵⁶ A.g.e., s. 21-22.

²⁵⁷ Türkiye’de Marşal Plânı, (9), s. 23.

²⁵⁸ Tören, a.g.m., s. 471.

²⁵⁹ Türkiye’de Marşal Plânı, (9), s. 36-37.

Karşılıklı paralar tamamen ABD'ye aitti. Bu paraları ABD istediği gibi kullanmıştır. Türkiye de bu paraların kullanımını 4 Temmuz 1948 Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile ABD'nin inisiyatifine bırakmıştı. Anlaşmanın üçüncü maddesinde yapılacak projeler hakkında iki ülkenin fikir alışverişinde bulunacağını ve Türkiye'nin ABD'ye tahsis edeceği meblağların ABD'nin mülkünde olacağı belirtiliyordu. Böylece ABD Türkiye ekonomisi üzerinde bir kez daha söz sahibi olabiliyordu.

Türkiye'ye yapılan hibe, tiraj hakları ve özel kaynak yardımlarının karşılığı olan liralara da karşılık paralar adına TC Merkez Bankası'nda bir hesapta toplanmaktaydı.²⁶⁰ Bu paraların % 5'i, ABD'nin Türkiye'deki masraflarının karşılanması için harcanmaktaydı. % 95'i ise, ECA ile mutabakata varılması sonucu belirlenen kalkınma programlarının iç finansmanı ve askeri gücün takviyesi için harcanıyordu. Paraların kullanılması bir mutabakat gerektirmekteydi. Türkiye'nin kendi başına parayı kullanma hakkı yoktu. Bu anlamda kullanılması için, ECA'nın onayından geçecek liberalleşme anlaşmalarının imzalanmış olması gerekmektedir.²⁶¹

Karşılık paralar adı altında, TC Ziraat Bankası'na yatırılan Türk Lirası, Maliye Bakanlığı ve gelir bütçesine aktararak kullanılmıştır. Bu bakımdan, TBMM'nin 1 Mart 1950 tarihli oturumundaki "Marshall Plânı (Avrupa Kalkınması Programı) dâhilinde elde edilecek yardımların Bütçe ve Hazine hesaplarına intikal şekline ilişkin kanun" görüşmelerindeki ikinci madde şu şekildeydi:

Birinci maddede yazılı anlaşmalar gereğince Amerika Birleşik Devletlerinden temin edilecek kredilerle gerek özel teşebbüsler, gerek Zirai Donatım Kurumu tarafından getirilecek çiftçiye satılacak tarım alet ve makinelerinin ve tamir işlerinde kullanılan diğer maddelerin bedelleri tahsil edildikçe Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasına tevdi edilir. Bu suretle gelir bütçesine gelir ve Maliye Bakanlığı Bütçesine ödenek kaydedilerek Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası sermayesine ilâve edilir.²⁶²

Bu maddede, Marshall planından alınan hibelerle verilecek tarım aletlerinin karşılığı olan paraların, halktan tahsil edildikçe adı geçen alanlara kaydırılacağı ifade

²⁶⁰ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 36-37.

²⁶¹ A.g.e., s. 37.

²⁶² **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 25, Birleşim 57, 1.3.1950, s. 33;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c025/tbmm08025057.pdf>, (20.12.2012).

edilmekteydi. Böylece, karşılık paralar sistemine işlerlik kazandırılmış olunuyordu. Bu açıdan bakıldığında zaman, alınan hibelerin ve kredilerin, devlet bütçesini ve devletin kendi içerisindeki para akışını düzenlemek için kullanıldığını söylemek mümkündür. Özellikle; karşılık paralar sistemiyle halka verilen malzemelerin lira cinsinden değeri, yine halktan alınmıştı. Halka yapılan en kapsamlı yardım, kredilerle alım güçlerinin yükseltilmiş olmasıydı.

3.1.4. Teknik Yardımlar

Yapılan bir diğer yardım şekli de teknik yardımlardır. Teknik bilgi alışverişi şeklinde oluşan bu yardım biçimi, kısa süreli olmayıp uzun vadeli amaçlar içindedir. Teknik yardım, üye ülkelerin ABD’de kullanılan en yeni metot ve bilgileri elde etmesi ve bunları yerinde görüp uygulayabilmesi adına ortaya çıkmış bir yardımdır. Türkiye’deki teknik yardımlar dört şekilde kullanılmıştır:

1. ABD’ye eleman gönderilmesi (A tipi teknik yardım),
2. ABD’den uzman ve müşavir getirtilmesi (B tipi teknik yardım),
3. Teknik malzeme temini,
4. Ekonomi, sanayi ve ziraat sahalarında karşılaşılan teknik sorunların haberleşme yoluyla çözülmesidir.

Bu yardımlar, ülkeler sektöründeki gereksinimlere göre değişim göstermekteydi. Duruma göre bazen A tipi, bazen de B tipi teknik yardım tercih edilmişken her iki yardım tipine de başvurulduğu görülmüştür. Ayrıca dördüncü yardım şekli ile bilgi temini için “Teknik Haberleşme Servisi” adı altında bir servis de oluşturulmuştu.²⁶³

3.2. ABD Raporları

ABD uzmanları tarafından, Türkiye’de yapılan incelemelerin ardından, bazı raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar, Türkiye’nin iktisadi geleceğini programlamayı amaçlamıştı. Raporlar çerçevesinde Türkiye’ye yapılan yardımlar, çeşitli alanlara dağıtılmıştı. Marshall Planı’nın Türkiye’deki kullanım alanlarını tespit açısından hazırlanan bu raporlar oldukça önemlidir.

²⁶³ Türkiye’de Marşal Plânı, (9), s. 30-31.

3.2.1. Hilt's Raporu

ABD kapitalizmine farklı yönlerde çıkar sağlayacak olan yeni bir ulaşım sistemi oluşturma çabaları, Türkiye üzerinde denenmişti. Bu yönde yapılan ilk girişim 1948'de ABD Federal Karayolları Örgütü Genel Müdür Yardımcısı Harold Hilt's'in başkanlığında bir heyetin Türkiye'ye incelemeler yapmak üzere gönderilmesi olmuştu. Heyet, Türkiye'de sıradan bir uzman heyeti muamelesi görmemişti. Heyet çalışmalarından sonra 1948'de Türkiye'ye yardım planı çerçevesinde, "Türkiye'nin Yol Durumu" başlıklı bir rapor hazırladı. Hazırladığı raporu ise Bayındırlık Bakanlığı'na sunmuştur.²⁶⁴

Raporda Türkiye'deki yollarla ilgili malumat verilmiştir. Giriş kısmında, raporun amacından bahsedilmiştir. Rapora göre; yollar ve araçlar karayolu nakliyatının vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu yüzden iyi planlanmış ve hayata geçirilmiş sistem, herhangi bir ülkenin ekonomik kalkınmasının zaruri ihtiyacıdır. Pek çok ekonomik, sosyolojik hatta milli istiklal gibi siyasi gereksinimler iyi işleyen yolların varlığına bağlıdır. Türkiye'de karayoluna demiryolundan daha çok ihtiyaç vardır. Raporda yol yapımı konusunda en çarpıcı açıklama ise Colorado benzetmesidir. Hilt's'in, Türkiye haritasını ABD'nin Colorado eyaletinin üstüne yerleştirdiği bu ilginç yöntemle, Colorado'da ne kadar karayolu varsa o kadar yolun Türkiye'de yapılması önerilmişti. Ancak 1950'li yılların Türkiye'si ile ABD'nin Colorado eyaletini benzetmek çok dengeli bir yaklaşım değildir. Hilt's, bu durumun farkında olmasına rağmen, böyle bir düşünce öne sürmüştü. Bu çelişkinin arkasında yatan gerçek ise, ABD'de yeni bir güç dengesi olarak ortaya çıkan otomotiv şirketlerinin, dış pazarlara yönelme ihtiyacıydı. Bunun bir örneği Bolivya'daki Cochabamba Santa Cruz karayoluydu. 1943'te ABD Karayolları Örgütü'nün telkinlerinin yanı sıra, ABD bankalarının kredileriyle yapılan bu yol nedeniyle, Bolivya'nın tarımsal üretiminde artışlar görülmüştü. Ancak, hızla gelişen yeni yol sistemi, demiryolu ağının da geri plana itilmesine neden olmuştur.²⁶⁵

---

²⁶⁴ Sami Güven, **1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri**, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998, s. 9-16.

²⁶⁵ A.g.e., s. 9-16.

3.2.2. Thornburg Raporu

Marshall Planı'nın Türkiye'deki tatbikine dair ikinci rapor, 1950'de ABD'de, California Standart Oil Şirketi'nin Ortadoğu şubelerinin başkan yardımcılığı görevinde bulunmuş olan Max Weston Thornburg tarafından hazırlanmıştı. Dokuz ayrı bölümden oluşan raporun amacı, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunulmasının tespitidir. Ayrıca bulunulursa ne şekilde ve hangi alanlara yardım yapılacağı ve bu yardımların nasıl kullanılacağı konusunda veri sağlamaktı. Raporun önsöz kısmında, Türkiye'nin Marshall Planı'na dâhil edilmesi durumunda kalkınabilmesi için ABD'nin görüşlerini kabul etmesi gerektiği ve çizeceği politikaları takip etmesi gerektiği önerilmişti.²⁶⁶

Thornburg, “Türkiye Nasıl Yükselir” başlıklı raporunda, 1950'lerin Türkiye'sinin toplumsal yapısı hakkında olumsuz görüşlerde bulunmuştur. Türk halkını ilkçağda yaşayan bir topluma benzetmiştir. Cumhuriyet dönemi ekonomik sosyal gelişmesini ve sanayi kalkınmasını geniş kitleye inmeyen bir modernlik algısı olarak göstermişti. Bu ifadeler, ne kadar acımasızca olursa olsun Türkiye'deki köy ile kent arasındaki uçurum, gözle görülür derecedeydi. Ayrıca raporda, Türkiye'deki Alman etkisine de değinilmiştir. Almanya'da tahsil yapan Türk gençlerinin bu ülkenin yalnızca teknik bilgilerini almakla kalmadıkları, aynı zamanda askeri anlayışını da benimsedikleri belirtilmiş ve devlet her şeyin üstündedir görüşünün Alman etkisinin bir sonucu olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁷

Bu önyargılardan sonra Thornburg, 1930'ların ekonomi politikalarını yönlendiren ve öz kaynaklara dayanan bir ulusal ekonomi oluşturmada, devlet yatırımlarını akıllıca ve düzenli bir şekilde kullanan Yüksek İktisat Meclisi ve Planlama Komisyonu gibi kurumları hiçbir şeye yaramayan müesseseler olarak değerlendirmişti. Türkiye'nin hazırladığı beş yıllık kalkınma planlarını da gereksiz görmüştü.²⁶⁸ Cumhuriyet yönetiminin kurulmasından sonra gerçekleştirilmiş her yeniliğin köylü kesiminin gerçeklerinden uzak olduğuna vurgu yapan rapor, aynı zamanda, ülke içinde serbest teşebbüsün gelişmemiş olmasını da yönetici

²⁶⁶ Turgut İleri, “Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Türkiye'deki Yeraltı Kaynakları İle İlgilenmesi ve Türk Madenciliğinin Geliştirilmesine İlişkin Hazırlanan Raporlar”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5(2), Erzincan, 2010, s. 1155.

²⁶⁷ Güven, a.g.e., s. 25-43.

²⁶⁸ Güven, a.g.e., s. 40-43.

kadrolarına bağlamıştı. Açıklama olarak da özel sektörün desteklenmesi için uygulanan politikaların yanlış olduğu ifade edilmişti. Mühassıslık ve diğer mevkilerde yabancıların kullanılmasında kısıtlamaların olduğu ve ordudan ayrılan kesimin devletçilik politikası çerçevesinde hükümet bürolarında yer almaya başladığı belirtilmişti.²⁶⁹

Cumhuriyet döneminde kurulmuş olan modern sanayi tesisleri de eleştirilmiştir. Örneğin Thornburg, Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın kurulmasını eleştirmiş, onu "iktisadi bir ucube" olarak adlandırmıştır. Bir diğer önemli husus ise; traktör fabrikası meselesiydi. Bu konuda Thornburg, Türkiye'de traktör fabrikasının kurulmasını gereksiz bulmuş ve bu sorunun dış alımla halledilebileceğini belirtmişti. Diğer taraftan Türkiye'nin tarımla kalkınması gerektiğini ancak, zirai gübrenin zorunlu olmadığını ifade etmişti. Son olarak uçak motoru ve dizel fabrikaları projelerini de gereksiz görmüştü. Thornburg, Ankara hükümeti eğer bu tür projelere destek verir veya yapılmasına öncülük ederse ABD'lilerin Türkiye'ye gerekli desteği vermeyeceğini söylemişti. Kısacası bu durum, Türkiye'nin aleyhine olur demektedir.²⁷⁰ Bugünün Türkiye'sinde Marshall Planı hakkında en çok bilinenlerden Kayseri'deki uçak fabrikasının kapatılmasındaki ana etkenin bu rapor olması yüksek bir ihtimaldir.

Thornburg, ABD yaşam şeklinin Türkiye'ye yerleşmesini önemle vurgulamış ve kültür emperyalizminin öncülüğünü yapmıştır. Bu görüşün gerçek olabilmesi için ABD gazete veya dergilerinin Türkiye'de tüm bayilerde satılmasını önermişti. Thornburg'a göre; ABD'den gelecek yardım, sadece para değil aynı zamanda ABD'nin öğretisi ve idealleriydi. Thornburg ayrıca köylü kesimin yeteri kadar gelişmediğini ileri sürmüştü. Kağınların yanında ABD arabaları, şalvarla dolaşan bir köylü kadının yanından geçen bir Türk kızının New York'un 5. Caddesindeki yolculardan hiçbir farkı olmadığını ifade etmişti.²⁷¹

3.2.3. Barker Raporu

Hükümetin daveti üzerine, 1950 seçimlerinden sonra Türkiye'ye gelen yeni bir heyetin yazmış olduğu bu rapor, adını heyetin başkanı olan ve aynı zamanda Dünya

---

²⁶⁹ Max Weston Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir (Turkey: An Economic Appraisal)*, 1. Baskı, İstanbul: Nebioglu Yayınevi Yayınları, s. 30-35.

²⁷⁰ Güven, a.g.e., s. 55-100; Avcioğlu, a.g.e., s. 558-560.

²⁷¹ A.g.e., s. 27-100.

Bankası uzmanlığı ile şirket müdürlüğü ve ticaret müşavirliği görevlerinde bulunan James M. Barker'dan almıştır.²⁷² Barker Raporu, diğerlerine göre daha önemlidir. “The Economy of Turkey” başlıklı Barker Raporu'nun en önemli özelliği, önceliğin tarıma verilmesi konusundaki ısrarıdır. 276 sayfa ve 13 bölümden oluşan raporun sunuş bölümünde, hazırlanan diğer raporların, ya uygulanmadan çöpe atıldığı ya da çok etkisiz kaldığı ifade edilmişti. Barker'a göre kendi raporu, eyleme dönük çalışmaların koordinesi için yapılmış bir çalışmadır. Eğer gerekli uzman kadro oluşturulursa rapor başarıya ulaşabilirdi.²⁷³

Barker raporu, diğerlerinden farklı olarak sanayileşmeye kaşı çıkmamıştır. Türkiye'nin endüstrileşme hedefinden sapmasını önermediğini, ama bu hedefe gidilebilecek en kestirme yolun zirai kalkınmadan geçtiğini vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye'nin ilk kalkınma hamlelerinin, önemli olduğunu; fakat bazı alanların ihmal edildiğini ileri sürmüştü. Türkiye'de zirai ve sınai kalkınma arasında bir bağ kurulamadığını öne sürmüştü ve bu eksikliği devlet görevlilerinin bilgisizliğine bağlamıştır.

Barker'a göre Türkiye, büyük projeler yapmamalıydı. Küçük yatırımlar peşinde koşmak, Türkiye'nin refahı için daha önemliydi. Büyük projelerin nüfusun sınırlı bir kısmına yarar sağladığını, geniş kitlelere ulaşamadığını, bu durumun da dengesiz bir ekonomiye neden olduğunu öne sürmüştü. Bu yaklaşımıyla rapor, Thornburg Raporuyla benzer bir görüntü çizmişti. Büyük ölçekli projelerin yerine daha küçük ve tarımsal kalkınmaya öncelik verecek projelerden yana tavır takınmıştı. Rapordaki mantığa göre Türkiye bir tarım ülkesiydi ve bu alanda ilerlemeliydi.²⁷⁴

Özetle raporda; Türkiye'nin bir tarım ülkesi olduğu ve ancak ziraatla kalkınabileceği, bunun için önceliğin tarıma ve ham madde üretimine verilmesi gerektiği ifade edilmişti. Devletçiliğin terkedilmesi, kapıların özel sektöre ve yabancı sermaye girişimine açılması ve bu girişimleri engelleyecek her türlü mevzuatın değiştirilmesi önerilmişti. Maden sanayisi başta olmak üzere, ağır sanayiye yer verilmeyerek, hafif sanayinin kurulması isteniyordu.²⁷⁵

---

²⁷² Cihat İren, “Türkiye Ekonomisi Kalkınma Programı İçin Tahlil ve Tavsiyeler Barker Raporu”, **Türkiye İktisat Mecmuası**, (36), İstanbul: İstanbul Tüccar Derneği Yayınları, 1951, s.13–26.

²⁷³ Güven, a.g.e., s. 107-109.

²⁷⁴ A.g.e., s. 70-100.

²⁷⁵ İleri, a.g.e., s. 1154.

ABD'nin hazırlattığı bu kalkınma raporları, Marshall yardımlarının Türkiye'deki kullanım alanlarını şekillendirmiştir. Colorado önerisiyle Türkiye'ye karayolu yapımı için Marshall Planı'ndan yaklaşık 118 milyon 818 bin 303 lira para ayrılacaktı. Marshall Planı'nın bir ayağını oluşturan bu raporlar çerçevesinde, uluslararası pek çok otomotiv şirketi, Türkiye'ye girmiştir. Otomotiv şirketlerinin gelişi, öncelikle kredilerle otomobil satışıyla başlamış, montaj fabrikalarının kurulmasıyla devam etmişti. Ayrıca Türkiye'de ekonomi, ulaşım, sanayi ve genel kalkınma alanlarında izlenecek olan politikalarda Barker, Hiltz ve Thornburg'un oluşturduğu bu raporlar ve uluslararası ekonomik işbirliklerinin yönlendirmeleri etkili olmuştu. 1950'li yıllardaki dönüşüm, Türkiye'nin kalkınmasında ABD görüşlerini hâkim kılmış ve 1948 yılında Marshall Planı ile Türkiye'de başlatılan süreç, ortaya çıkarılan bu raporlarla Türkiye'nin geleceği adına çok etkili olacak değişikliklerle devam etmişti. Türkiye üzerinde uygulanan bu yöntemlerle ABD, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında söz sahibi bir ülke haline gelmişti.²⁷⁶

3.3. Marshall Planı'yla Türkiye'ye Yapılan Yardımlar

Türkiye'nin Marshall Planı'na dâhil edilmesiyle birlikte, 4 Ağustos 1948'de Türkiye'ye Marshall Planı'ndan yardımlar gelmeye başlamıştır. Marshall Planı'nın takibi için bir komite kurulması kararlaştırılmıştı. "Amerikan Kredileri Komitesi" adıyla tesis edilen komite; bir başkan, bir başkan yardımcısı, Tarım, Maliye, Ulaştırma, Ekonomi ve Bayındırlık Bakanlıklarından ayrılan uzmanlardan oluşturulmuştu. Uzmanların yurt dışında görevlerde bulunduğu sıralarda, onların yerine faaliyetlere devam etmesi için yedek uzmanlar da seçilmişti.²⁷⁷

Marshall Planı tatbik sürecinde ABD, üye ülkelerden olduğu gibi Türkiye'den de yapılan yardımlar hakkında detayları içeren raporlar yayınlamasını istemişti. Bu raporlar hem Türkçe hem de İngilizce olmak üzere iki ayrı dilde yayınlanacaktı. 1948'den 1959 yılının sonuna kadar geçen süreyi kapsayan, "Türkiye'de Marşal Plânı" adıyla 41 rapor hazırlanmıştır. Ayrıca 1960 yılı itibarıyla 1962 yılı sonuna kadar altı rapor daha neşredilmiştir. Bu raporlar "Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları" başlığı altında yayınlanmıştır. Her üç ayda bir olmak üzere yılda dört kez çıkarılmıştır. 1960'tan sonraki

---

²⁷⁶ Güven, s. 125-141.

²⁷⁷ BCA, Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu (BKKK), 030.18.1.2/116.48.10.

raporlar ise altı ayda bir olmak üzere yılda iki kez çıkarılmıştır. İncelenecek olan raporların çıkış amacının gözler önüne serilmesi ve Türkiye'ye verilen paraların harcanma alanlarının ve kullanım şekillerinin ortaya koyulması için hazırlanan raporların yazılış amacı, ilk raporda şu şekilde ifade edilmiştir:

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında 4 Temmuz 1948 de akdolan Bilateral Anlaşma ve müteakiben kabul edilen 5253 sayılı kanun mucibince hazırlanan ve yayınlanan bu rapor Türkiye'nin Marshall Planına iştiraki tarihinden 1949 yılı nihayetine kadar Türkiye ile ilgili olarak kaydedilen Bilûmum Marshall Planı faaliyetlerini ihtiva etmektedir.

İngilizce ve Türkçe olarak her üç ayda bir yayınlanması gereken bu raporun ilk nüshasının neşri muhtelif mücbir sebepler tahtında gecikmiştir. 1.1.1950 tarihinden itibaren ²⁷⁸gececek her 3 ay için “3 aylık rapor” namı altında ve bu vecibenin ifasına devam olunacaktır.

Görüldüğü üzere raporlar, 4 Temmuz 1948’de ABD ile yapılan anlaşmanın devamında kabul edilen 5253 sayılı kanun neticesinde çıkarılmıştır. Cemal Rahmi Eyüboğlu’nun “Marshall Planı ve Türkiye” adlı makalesinde verdiği malumata göre; yapılan anlaşma sonucu ortaya çıkan 5253 sayılı kanunda, “Amerikan yardımının miktar, kullanılış yeri ve şekil hakkında tam fikir vermek üzere üç aylık bülten çıkarılması” istenmişti.²⁷⁹

Marshall Yardımlarının Türkiye'ye yapılması süreci siyasi otoritenin yaklaşımıyla doğrudan etkilidir. Bu süreçte Türkiye'de hükümet değişikliği yaşanmıştır. 10 Haziran 1948’de, ikinci kez görevi devralan Hasan Saka yerine 16 Ocak 1949’da hükümeti Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay kurmuştu. Şemsettin Günaltay, 491 gün görevde kalmış ve yerini 22 Mayıs 1950’de, Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle Adnan Menderes’e bırakmıştı.²⁸⁰ Yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti, büyük bir çoğunluk teşkil ederek iktidara gelmişti.²⁸¹ 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda Demokrat Parti 487 milletvekilliğinin 396’sını CHP 68’ini Millet Partisi 1’ini bağımsızlar da 7’sini almıştır. 15 milletvekillik makamı boş kalmıştır²⁸². 22 Mayıs 1950’de TBMM açılmış ve Celal Bayar,

²⁷⁸ **Türkiye'de Marshall Planı**, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. III.

²⁷⁹ Cemal Rahmi Eyüboğlu, “Marshall Planı ve Türkiye”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, 18(206), Ankara: Ar Basımevi Yayınları, 1948, s. 91.

²⁸⁰ Sanal, a.g.e., s. 128-129.

²⁸¹ Gökhan Eşel, “Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, (29), 2011, s. 150.

²⁸² Süleyman İnan, **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Ankara: Liberte Yayınları, 2006, s. 428.

Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olarak seçilmişti.²⁸³ Başbakanlığa getirilen Adnan Menderes hükümeti süresince Cumhurbaşkanlığı görevini Celal Bayar yürütmüştür. Bununla birlikte, 1957 yılına kadar Dışişleri Bakanlığı görevini Fuad Köprülü üstlenmiştir. 1957-60 tarihlerinde Dışişleri Bakanlığı Fatih Rüştü Zorlu tarafından yürütülmüştür.²⁸⁴

Marshall Planı'yla ilgili olarak raporların kaleme alınmasında 1951'de bir değişiklik yapılmıştır. 1951 yılı zarfında üç aylık formatlarla dört ayrı rapor hazırlanmıştı. Ancak raporlardan sonuncusu olan dokuzuncu sayı, başlangıçtan 1951 yılı sonuna kadarki harcamaları toplayarak incelemeye almıştı. Bu yılın son sayısında böyle bir genel toplam çıkarılmış olmasının sebebi, ECA'nın lağvedilip, yerine Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı (MSA)'nın getirilmiş olmasıydı.²⁸⁵ 1 Ocak 1952 tarihi itibarıyla, Marshall Planı'nı yürütmekte olan ECA, görevini MSA'ya bırakmıştı. Bu durum raporun dokuzuncu cildinde şu şekilde açıklanmıştı:

Bu raporumuzun taallük ettiği devrenin sonu olan 31/12/1951 tarihinde Marshall Planı işlerini tedvir etmekte bulunan İktisadi İşbirliği İdaresi (ECA) lağvedilerek yerini Karşılıklı Güvenlik Teşkilâtı (MSA) na bırakmış bulunmaktadır.²⁸⁶

1951 yılı sonuna gelindiğinde böyle bir değişikliğe neden gidildiğinin cevabı 1952 yılının ilk üç aylık raporu olan onuncu sayıda görülmektedir. Bu konuda raporda şu şekilde bahsedilmiştir:

Bilindiği gibi dünya şartlarının henüz istikrar bulmaması ve tecavüz emellerinin artması, sulhsever memleketleri ekonomik sahada olduğu gibi askeri sahada da daha sıkı bir işbirliği ve daha kuvvetli bir dayanışmaya sevk etmiş ve Amerikan Yardımı iktisadi sahadan ziyade askerî sahaya akmaya mecbur olmuştur. Bu sebeple, Marshall Plânı gereğince yapılan yardım işlerini tedvir için kurulmuş olan (ECA) İktisadi İşbirliği İdaresi lağvedilerek onun yerine 1952 yılı başından itibaren (MSA) Karşılıklı Güvenlik Teşkilâtı kaim olmuştur.²⁸⁷

Bu değişiklikle artık 1952 itibarıyla yardımlar, MSA tarafından yürütülmüştü. Yeni başlayan devrede Türkiye'ye yapılan yardımlarda yeniden askeri harcamalara ağırlık verilmiştir. 1952 yılına kadar Marshall Planı ile ilgili hazırlanan raporlarda, milli savunma

²⁸³ Orhan Cemal Fersoy, **Bir Devre Adımı Veren Başbakan Adnan Menderes**, İstanbul: Mayataş Yayınları, 1971, s. 251.

²⁸⁴ Türker Sanal, a.g.e., s. 130-137.

²⁸⁵ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 5.

²⁸⁶ A.g.e., s. 5.

²⁸⁷ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (10), s. 7.

ihtiyaçları için ayrılan tahsisata raporların en sonunda çeşitli konular başlığı altında yer veriliyordu.²⁸⁸ Bu durum 1952 yılının ilk raporunda değişmeye başlamış ve milli savunma ihtiyaçları için yapılan yardımlar, ayrı başlıkta ve raporların ilk kısmında verilmeye başlanmıştı.²⁸⁹ 1952 yılından itibaren 1962 yılı sonuna kadar, karşılık paralardan toplamda 2 milyar 788 milyon 183 bin lira askeri harcamalar için yapılmıştı²⁹⁰.

Marshall Planı'nın, ekonomik kalkındırma planı olduğu hatırlanırsa, 1951 yılı sonu itibariyle bitmiş olduğu söylenebilir. 29 Mart 1949 tarihli Cumhuriyet gazetesinde verilen bir haberde İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Ordinaryüs Profesör Fritz Neumark, planın Avrupa çerçevesi hakkında verdiği bilgilerde de 1952 yılında Avrupa'nın yeter düzeye geleceğini belirtmişti.²⁹¹ 20 Mayıs 1950 tarihli Hürriyet gazetesindeki bir başka haberde, Marshall Planı'nın 1952 yılında biteceği, ancak ABD'nin Türkiye'yi desteklemeye devam edeceği ifade edilmiştir.²⁹² Bu konuda en net ifade, 30 Aralık 1951 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer almaktadır. Gazetenin "Marshall plânı bugün tarihe karışıyor" başlıklı haberinde "İptida, eski Dış İşleri Bakanı George Catlett Marshall tarafından ilân edilen bu meşhur plânı tatbik sahasına koyan İktisadî İşbirliği Teşkilâtının süresi 31 Aralık'ta, evvelce düşünülen tarihten altı ay evvel resmen sona ermektedir" ifadesi yer almaktadır. Bu ifade, bu düşüncüyü en iyi destekleyen örnektir.²⁹³

Bütün bu verilere bakıldığında Marshall Planı'nın bitmiş olduğu görülmektedir. Ancak plan doğrultusunda yardımlar devam etmiştir. Planı devam ettiren sebep dünya üzerindeki siyasi gelişmelerdir. 1945'te Postdam Konferansı'nda Sovyetler Birliği Uzakdoğudaki savaşa katılmaya karar verince Kore toprakları 38. enlem çizgisi üzerinden iki ayrı askeri sahaya ayrılmıştır. Kuzey Kore'de Sovyetler Birliği, Güney Kore'de ABD hâkimiyet kurmuştur. 1950'de iki bölge arasında savaş patlak vermiştir.²⁹⁴ Bu savaş ortamı iki başat gücün sıkı önlemler almasına sebep olmuş ve ABD'nin aldığı en etkili önlemlerden birisi Marshall Planı'nı uzatmak ve yardımların askeri alanda ağırlık

²⁸⁸ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 3.

²⁸⁹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (10), s. 11.

²⁹⁰ 1962 yılı sonuna kadar bahsedilmiş olan durum, raporların 47. Sayısında verilmişti. Ancak raporun başlığında 1961 diye geçmektedir. İncelendiği zaman, tarih kısmında 1962 olarak verilen son yardımdan dolayı yazım hatası yapıldığı düşünülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları**, (47), s. 21.

²⁹¹ "Marshall Plânına Dair Prof. Neumark'ın Konferansı", **Cumhuriyet**, 29 Mart 1949, s. 1, 3.

²⁹² "Amerika Türkiye'yi Gene Destekleyecek", **Hürriyet**, 20 Mayıs 1950, s. 1.

²⁹³ "Marshall Plânı Bugün Tarihe Karışıyor", **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1951, s. 1, 5.

²⁹⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 551-552.

kazanmasını sağlamak olmuştur. İşte Plan'ın süresinin bitmiş olmasına rağmen uzatılması bu nedenledir.

ABD yardım sisteminin MSA'ya çevrilmesiyle, teknik yardım şartlarında da bazı değişiklikler yapılmıştı. MSA tarafından belirtilen teknik yardım şartları şunlardır:

1. Teknik yardım konusunu teşkil eden endüstri sahaları sınırlandırılacaktı.
2. Askeri malzeme imal eden sanayi ile birlikte savunma sanayisine yapılacak teknik yardım genişletilecekti.
3. Bazı şartlar dâhilinde hususi firma ve müesseselerden teknik yardımdan istifade etmesi gözden geçirilecekti.
4. ABD'ye eleman gönderilmesini temin eden (A) tipi teknik yardım projeleri sınırlandırılacaktı.
5. Yardımdan yararlanan ülkeler içinde buldukları durum ve şartlara göre, muamele göreceklerti.²⁹⁵

1948-1952 yılları arasında Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye yapılan yardımların genel dağılımı ise şöyledir:

---

²⁹⁵ Türkiye'de Marşal Plânı, (10), s. 10.

Tablo 7: Marshall Planı çerçevesinde 1951 yılı sonuna kadar yapılan yardımların dağılımı (\$).

Devreler (Mali Yıla Göre)	Doğrudan Yardım			Doğrudan Yardım Toplamı
	Hibe	Kredi	Şarta Bağlı	
1948-49	1.216.000	38.000.000	9.784.000	49.000.000
1949-50	16.160.000	34.840.000	7.503.000	58.503.000
1950-51	37.200.000	-----	-----	45.000.000 ²⁹⁶
1951-52	11.300.000	11.200.000	-----	22.500.000
Toplam	65.700.000	84.000.000	17.300.000	175.003.000
Kota	-----	-----	-----	-----
Toplam	65.700.000	84.000.000	17.300.000	175.503.000
Devreler	Dolaylı Yardım		Dolaylı Yardım Toplamı	
	Hibe	Kredi		
1948-49	-----	-----	-----	
1949-50	71.522.000	-----	71.522.000	
1950-51	-----	55.000.000	55.000.000	
1951-52	47.500.000	-----	47.500.000	
Toplam	119.000.000	55.000.000	174.022.000	
Teknik Yardım			3.900.000	
Genel Toplam			353.425.000	
Kota Kredisi			30.000.000	

Kaynak: Türkiye'de Marşal Plânı, (9), s. 26; (40) s. 6-7.

Tabloya göre Türkiye'ye Marshall Planı yardımları, 1952 yılı itibariyle bitmiştir. İlk yıl dolaylı yardım yapılmamıştır. Marshall Planı'ndan Türkiye'ye verilen paralar ve bu paraların dağılım şekli incelendiğinde, doğrudan, dolaylı ve teknik yardımların toplamının 353 milyon 425 bin dolar olduğu görülmektedir. Tabloya göre kota kredisi ile birlikte bu tutar toplamda 383 milyon 425 bin doları bulmaktadır. Hibe şeklindeki yardımların toplamı 137,2 milyon dolardır (1951-52 devresindeki dolaylı yardımlardan 47,5 milyonu 4 Ağustos

²⁹⁶ Bu devrede, 7 milyon 800 bin dolarlık askeri istihlak maddesi verilmiştir. Bu rakamla birlikte toplam yardım 45 milyon doları bulmuştur. Bkz.: **Türkiye'de Marşal Plânı**, (40), s. 6-7.

1951 itibariyle alınan kararlarla gerçekleşmiş özel kaynak fonudur ve kullanımı, 1952 Haziran'ına kadar sürecektir. Bu nedenle verilen rakamdan ayrı tutulmuştur).

Marshall Planı dâhilinde hazırlanan raporlar, 1959 yılı sonuna kadar yayınlanmaya devam etmiştir. 1960 yılı itibariyle isim değişikliğine gidilerek, "Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları" adı altında, altı ayda bir olmak üzere yayınlanmıştır.

1960 yılı itibariyle verilen raporlarda, öncekilerde olduğu gibi, yardım yapılan kamu ve özel sektörlerin aldıkları yardımlar ayrı ayrı gösterilmemiş, konusu ve içeriği bakımından toplu malumat verileceği belirtilmişti.²⁹⁷ Plan sürecinde gerçekleşen bu değişiklikler ele alındıktan sonra, Türkiye'de planın uygulama alanları başlıklar altında incelenecektir.

3.3.1. Tarım

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, Türkiye nüfusunun % 81'i tarım kesiminde istihdam ediliyordu. Tarım, milli gelirin % 50'lik bölümünü karşılıyordu. Türk dış ticaret gelirlerinin % 90 gibi büyük bir kısmı, tarımsal ürünlerden sağlanıyordu. Sayısal verilerden çıkarılacak sonuç Türkiye'nin bir tarım ülkesi olduğudur. Bununla birlikte tarımsal üretimi düşük bir mahiyetteydi. Ağırlıklı olarak hububat üretimi yapılmaktaydı. Türkiye'de tarımsal üretimin düşüklüğünün sebepleri, maddeler halinde belirlenmiştir. Bunlar şu şekildeydi:

1. El emeğinin fazla yer tutması,
2. Tarım aletlerinin yetersiz olması,
3. Bilimsel yöntemlerin kullanımındaki yetersizlikler,
4. Sulama sistemlerinin gelişmemişliği,
5. Yolların gelişmemiş ve yetersiz olması.²⁹⁸

1949'da Türkiye'nin tarım alanlarının arazi dağılımı ise şöyledir:

---

²⁹⁷ A.g.e., s. 5.

²⁹⁸ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 19-21.

Tablo 8: Türkiye'de Kullanılabilir arazi dağılımı.

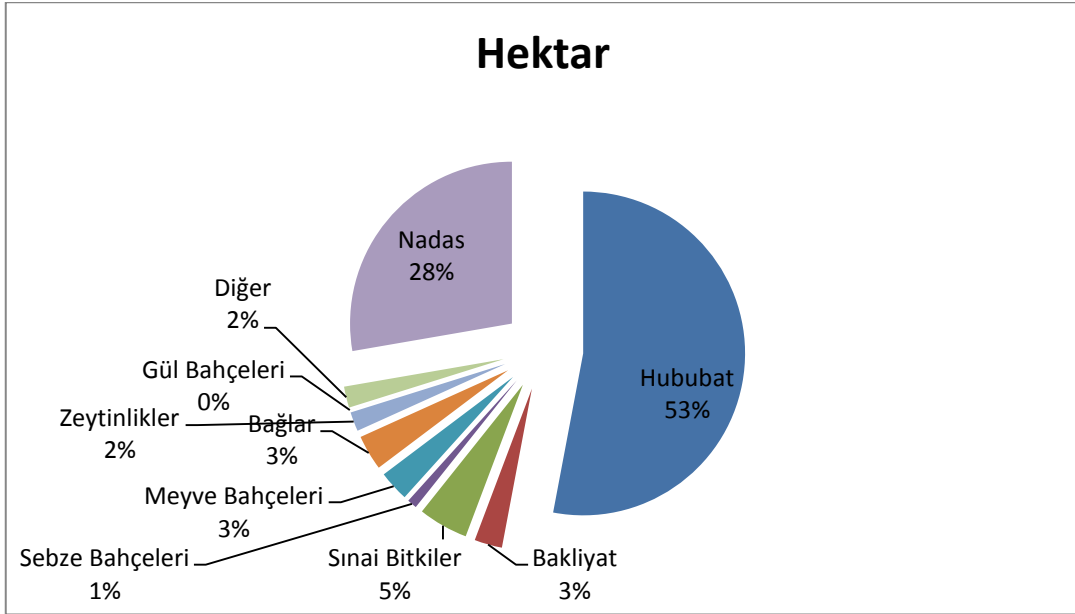
Kullanılabilir Alanlar	Alan Miktarı (Hektar)	%
Her yıl ekilen topraklar	14.047.000	18
Otlak ve meralar	37.794.000	48.6
Bağlar, bahçeler	1.466.300	1.9
Ormanlar	10.500.000	13.5
Çıplak araziler	13.891.700	18

Kaynak: Türkiye'de Marşal Plânı, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 20.

Tabloda verilen bilgilere göre tarıma dayalı kalkınma yolu ön görülen Türkiye'de toplam tarım arazisi, kullanılabilir alanların yalnızca % 18 kadardır. Bu nedenle Türkiye'nin tarımsal üretiminin beklentilerin uzağında olduğu söylenebilir. Örneğin Konya, 9,3 milyon hektarlık bir ekim alanına sahip olmasına rağmen sadece 1 milyon 230 bin hektarı ekilebiliyordu. Aynı durum, Ankara bölgesinde de görülüyordu.

1949 yılı sonuna kadar olan raporda verilen malumatta yol yapım çalışmalarının, tarımsal alanların gelişmesini sağladığı belirtilmiştir. Zira Konya'da ekilen tarım alanları, 1 milyon 230 bin hektardan 4 milyon hektara ulaşmıştı. Ancak, ekilemeyen tarım alanları yarıdan fazladır. Tarım yapılan alanların dağılımı şu şekildeydi:

Şekil 2: Plan Öncesinde Türkiye'deki Tarım Alanlarının Dağılım Oranları

Kaynak: “Türkiye'nin Zirai Karakteri”, **Muhasebe ve Maliye Mecmuası**, 4 (44-46 Marshall Planı Özel Sayısı), İstanbul: Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti Yayınları, 30 Haziran – 31 Temmuz 1950, s. 821-822.

Şekle göre tarım alanlarının % 53'ü Hububat ekimine ayrılmıştır. Büyük bir kısmının da nadasa bırakıldığı görülmektedir. Nadas alanlarının fazla olmasının iki nedeni vardır. Bunlar yağış yetersizliği ve daha önemlisi sulama imkânlarının düşüklüğüdür. Türkiye tarım ülkesi olmasına rağmen sulama imkânları bakımından yeterli seviyede değildi. Bu seviyeye ulaşmak için belirli tedbirler alınması gerekiyordu. Tarımda alınabilecek tedbirler, raporlarda şu şekilde belirtilmişti:

1. Suni gübre kullanılması: Daha fazla tarım ürünü almak için halk, suni gübre kullanımına teşvik edilmeliydi.
2. Modern ziraat tekniklerinin yaygınlaştırılması: Köylülere, modern tarım yöntemleri öğretilmeliydi. Bu durum, Devlet Tecrübe ve İslah İstasyonlarının önderliği ve köylü ile Teknik Tarım Teşkilatı'nın işbirliği çerçevesinde gerçekleşebilirdi.
3. Zirai krediler: Çiftçi yeterli kredi temin edememektedir. Ziraat Bankası dışında çiftçiye kredi veren kurum yoktu. Marshall planı ile köylü, kolay kredi sağlayabilirdi.

4. Tarımda Makineleşme: Bu yöntemle ziraat işleri zamanında tamamlanabilir, işçilik ucuzlar, insan ve hayvan gücünün yeterli olmadığı işler yapılabilir.
5. Eleman yetiştirme: Aletlerin bakımı, kullanımı için kurslar açılmıştı. Planın ilk altı ayında 1450 ehliyetli traktör şoförü yetiştirilmişti. İleriki dönemler için de yeni kursların açılması kararlaştırılmıştı.²⁹⁹

Türkiye'ye Marshall Planı çerçevesinde gönderilen ilk traktörler hakkında, ECA'nın Türk heyeti başkanlığında bulunan Russel Dorr, İstanbul'da tertiplediği bir toplantıda şu ifadeleri kullanmıştı:

Bu gelen ve gelmekte olan yüzlerce traktörü sizler Türkiyede yeni tarlalar açmak ve halen zeriyaat(ekim) yapılan sahalarda istihali arttırmak için nasıl bekliyorsanız, Marshall plânı ortaklarınız olan diğer memleketler de, behemehal artacak olan ziraî ihraç mallarınızı almak mukabilinde ihtiyacınız olan malları göndermek için aynı surette beklemektedirler. Bugün mümtaz limanınızda bugünün hür ve demokratik milletleri arasında halen carî olan temiz bir işbirliği ruhunun tam bir timsali olan 9000 tonluk bir gemi demirlemiş bulunmaktadır.

Bu Amerikada imal edilerek Türkiyede istimal edilmek üzere sevkolunan makineleri getiren Norveç gemisidir.

Sizlerle konuşurken diğer bir Amerikan bandıralı gemi Türk sularına yaklaşmaktadır. Hamulesinin bir kısmını Türk çiftçileri tarafından kullanılacak Kanada yapısı traktörler teşkil ediyor. İşte Marshall plânından devletlerarası işbirliğinin küçük bir misali.³⁰⁰

Raporda dikkat çeken unsurlardan birisi Türkiye'nin ekonomik dengesizliğidir. Türkiye, ekonomik dengesini aşacak şekilde ABD'dan malzeme talebinde bulunmuştu. Halkın alım gücüne göre bir yaklaşım sergilememişti. Şu tablo bu gerçeği ortaya koymaktadır.

---

²⁹⁹ A.g.e., s. 21-23.

³⁰⁰ "Mr. Russel Dorr'un Marshall Plânı Hakkında Beyanâtı", **Türkiye Ekonomisi Aylık İktisat ve Maliye Dergisi**, (72), 1949, s. 131.

Tablo 9: 31 Aralık 1949'da Türkiye'nin talep ettiği ve sattığı malzemeler.

Malın Cinsi	Sipariş Edilen Adet	Gelen Adet	Satılan Adet
Traktör	4206	1873	1832
Traktör Pulluğu	5037	1964	1946
Hayvan Pulluğu	5475	4705	4010
Hububat Mibzeri	1057	986	453
Pamuk Mibzeri	1110	655	97

Kaynak: Türkiye'de Marşal Plânı, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 25.

Tabloda görüldüğü üzere, satın alınan ürünlerle talep edilenler arasında büyük bir açık ortaya çıkmaktadır. Siparişlerin talep edildiği miktarda gelmemiş olduğu görünmektedir. Gelen miktarlar arasından mibzerler haricindeki aletlerin satışı yeterli düzeyde olmuştur. Plandan önce satın alınmış ziraat makinelerinin karşılığı olan 1 milyon 425 bin dolar, Türkiye'ye iade edilmişti. Bu iade ile birlikte tarım sektöründe 1949 yılı sonuna kadar tahsisat 22 milyon 148 bin dolar olmuştu³⁰¹. Türkiye'ye getirilmesi düşünülen tarım araçları için belli şartlar vardı. 13 Kasım 1948 tarihli bir belgeye göre; tarım araçlarının satışının bazı şartlar altında gerçekleştirilmesi istenmişti. ERP yardım kredisinden mal getirmek isteyen tüzel kişilere ait firmalar, bu şartlara uymak zorundaydı.³⁰²

Marshall Planı çerçevesinde gönderilen ABD'li uzmanlar, Türkiye'deki tarımın gelişmesi hususunda uzun vadeye yaymışlar ve istenilen rakamlara ulaşılması için uzun zamana ihtiyaç olduğunu öne sürmüşlerdir.³⁰³ Zirai alanda önemli bir konu da ABD tarafından hangi malzemelerin gerekli olduğunu ve miktarını ortaya çıkarmak adına Türkiye'ye gönderilen heyetti. Mr. Charp'ın başkanlığında 22 Kasım 1948'de Türkiye'ye gelen heyet, aletlerin kullanım ve tamirinin olabirliğini ve miktarını tespit etmek için gönderilmişti.³⁰⁴

³⁰¹ BCA, BÖKMEK, 030.10.0/80.507.5.

³⁰² BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/80.506.8.

³⁰³ "Marshall Plânı", a.g.m., s. 15.

³⁰⁴ "Marshall Plânından İstifadeye Başlıyoruz", **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1948, s. 1-3.

1951 yılı başlarında 1950-51 yılı tahsisatından tarıma ayrılan miktar ile getirilmesi beklenen ziraat alet ve makinaları üzerinde ECA idaresiyle görüşmeler devam ediyordu. Bu tarihlere kadar, yaklaşık 316 bin dolarlık tahsisat alınabilmişti. Raporda yer alan bir tabloda, 1948-49 yılları hariç 1951 yılı Mart ayının sonuna kadar Marshall Planı'ndan ayrılan tarım tahsisatı ile alınacak malzemelerin, sipariş, gelen ve satılan adetleri gösterilmiştir. Buna göre, 1948-49 yılına oranla getirilen malzemelerin daha fazla satıldığı görülmektedir.

Yine bu devre zarfında, Türkiye'de incelemelerde bulunmak üzere iki yabancı uzman getirilmiş ve bunlar, yaptıkları zirai çalışmaları Tarım Bakanlığına takdim etmişlerdi. Karşılık Paralar Fonu'ndan ziraat için 63 milyon lira ayrılmıştı. Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleştirilip üreten bir konuma getirilmesi için ayrılan 30 milyon lira ile bu meblağ 93 milyon lirayı bulmaktaydı.³⁰⁵

1950-51 devresi zarfında kullanım izni alınan 316 bin lira ile aynı devrede malzeme sipariş edilmişti. Ayrıca ECA idaresi ile 1950-51 devresinden beri devam etmekte olan görüşmeler, 15 Haziran 1951'de sonuçlanarak, 8 milyon 501 bin dolarlık ithalat programında anlaşılmıştı. Bu ziraat programı dâhilinde, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına da 814 bin dolar tahsis edilmişti. Bu durumla birlikte, başlangıçtan 15 Haziran 1951'e kadar, tarım alanında yapılan yardımların toplamı 45 milyon 291 bin dolar olmuştur. Bu miktar, Türkiye'ye yapılmış olan yardımların % 18'ini teşkil etmekteydi. Bu tarihe kadar yapılan yardımlarla sipariş edilen, Türkiye'ye gönderilen, Türkiye'de satılan tablosuna bakılacak olursa, gelen ürünlerle satılanlar arasında çok fazla bir farkın olmadığı görülmektedir. Bu durum, ekonomik hareketliliğin açık bir göstergesidir.³⁰⁶ Zira, 20 Aralık 1951 yılında, Başbakan Adnan Menderes Milliyet gazetesine, Türkiye'deki zirai gelişme hakkında önemli bilgiler vermiştir. Başbakan'ın verdiği bilgiye göre; 1951 yılı itibariyle tarımsal kalkınma üst seviyeye ulaşmıştı. Başbakan şunları söylemiştir:

---

³⁰⁵ Türkiye'de Marşal Plânı, (6), s. 9-11.

³⁰⁶ Türkiye'de Marşal Plânı, (7), s. 13-15.

Yurdumuzda ziraat sahası gün geçtikçe daha büyük bir hızla gelişmektedir. Ekilmemiş toprak kalmıyacak zamana erişmek üzereyiz. Çiftçimiz makine, âlet, hayvan, tohum ve işletme sermayesi zirai kredi bakımlarından evvelki senelerle kıyas edilemeyecek derecede geniş imkânlarla sahiptir. Kışlık ekimini bitirmiştir. Yaklaşan kışı yiyecek içecek, giyecek, yakacak ve geçinme bakımlarından huzurla karşılamaktadır. Bugünün dünden her bakımdan daha iyi olduğunu isbat için delil aramağa lüzum olmadığı gibi partimizin bugünden iyi olacağına vatandaşı inandırmak için gayret sarfına ihtiyaç yoktur.³⁰⁷

Türkiye'ye sunulmuş olan tiraj haklarından, 1951 yılı ilk yarısının nihayetine kadar toplamda 1 milyon 411 bin dolar kullanılmıştır. Bu haklar genellikle Almanya, İngiltere ve Belçika'dan alınmıştır. Yine bu zamana kadar teknik yardım, üç şekilde yapılmıştır:

1. ABD'den uzman getirtilmesi,
2. ABD'ye stajyer gönderilmesi,
3. Teknik yardımdan faydalanılarak 800 kg muhtelif mısır tohumu temin edilmesi.³⁰⁸

8 milyon 501 bin dolarlık geçmiş dönemlerden yapılan talebin 316 bin doları harcanmıştır. Kalan 8 milyon 185 bin dolarlık kısım, yılın üçüncü üç aylık devresi için sipariş edilmiştir. Bu sefer yapılan siparişler, genellikle, Avrupa'dan temin edilemeyen hububat üretimi aletleri olmuştur. Kalan paradan ise; 360 bin dolar, Tarım Bakanlığı Zirai Yayın Teşkilatı tarafından kullanılacak olan pikap ve cip alımına ayrılmış ve daha sonra bu alımlar adına, 143 bin dolar ek tahsisat talep edilmiştir. Tarıma yapılan yardım, 800 bin liralık gemi ücreti ile birlikte, toplamda 9 milyon 444 bin dolara yükselmiştir. Bu durumla birlikte başlangıçtan beri yapılan tarım yardımı 45 milyon 434 bin dolar olmuştur.

Plan çerçevesinde çiftçilere verilen krediler, % 2,5 faizle ve altı taksit şeklindedir. Bu sistem, 1950'nin Kasım ayından itibaren getirilen traktör ve tarım aletlerinin satışında da gerçekleştirilmiştir. Böylece, halka kolay bir ödeme şekli sağlanmıştır. Özellikle Ziraat Bankası vasıtasıyla dağıtılan krediler, 1951 yılı ile birlikte giderek artmıştır³⁰⁹. Bu da köylü ve çiftçinin malzeme almasını kolaylaştırmıştır. Bu kolaylık önceki yıllara göre, satılan traktör sayısında oldukça yüksek bir orana yol açmıştır. Örneğin; 1949'da gelen traktör adedi, 2103 iken; bu devre zarfında ithal edilen traktör adedi, 5877'ye yükselmiştir. Bu ithal

³⁰⁷ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/13.77.1.

³⁰⁸ Türkiye'de Marşal Plânı, (7), s. 16-17.

³⁰⁹ Suat Oktar ve Arzu Varlı, "Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası", 28(1), Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2010, s. 13.

ürünlerle üretimi arttırabilmek için, başlangıçtan beri eğitilmiş eleman sayısı ise, 4000'e yaklaşmıştı.³¹⁰

Tarım için, 1951-52 devresinde tahsis olunan 6,2 milyon lira ile gerekli malzeme ekipman alımı yapılmıştır.³¹¹ Türkiye'ye getirilen tarım aletlerinin satışında da çok fazla elde kalan malzeme olmamıştı. Halka kredi sağlanması alım gücünde rahatlık yaratmıştır.³¹² 6,2 milyon doların haricinde, 1952 yılının Haziran ayı sonuna kadar 700 bin dolar değerinde ilave bir tahsisat yapılmıştı. Bu suretle tarıma bu devrede ayrılan para, 6,9 milyon dolara yükselmişti. Bununla birlikte, malzemelerin getirilmesini sağlayacak olan geminin giderleri için de 400 bin dolarlık tahsisat ayrılmıştı.³¹³ Yapılan yardımların, planın uygulanmasından beri tarımsal gelişmede yarattığı değişimi gösterme adına, aşağıdaki tablo verilebilir:

Tablo 10: 1948 ve 1952'de tarımda ekim alanı ve üretim.

Cinsi	Ekim Alanı (Hektar)			Üretim (1.000 Ton)		
	1948	1952	Değişim %	1948	1952	Değişim %
Hububat	8.070	9.901	23	9.041.000	12.285.000	37
İnsan gıdası	275	255	-11	254.000	295.000	16,1
Hayvan yemi	135	160	18,5	118.000	165.000	39,8
Sınai bitkiler	413	823	199,2	1.272.000	2.140.000	68,2

Kaynak: Türkiye'de Marşal Plânı, (13), s. 15-16.

Tablodan anlaşılacağı üzere, ekim alanlarında ve üretimde bir artış görülmektedir. Üretimdeki artış, insan gıdası haricinde ekim alanlarındaki yükselmeye doğru orantılıdır. Ekim alanlarındaki bu artışın sebebi ise; gelişen teknolojik malzemelerin Türkiye'ye gelmesiyle, meraların tarımsal alanlara kaydırılmasıdır. Bu durum, ilk bakışta olumlu gibi yansımışsa da meraların tarımsal alan olarak kullanılması, hayvancılığın gelişmemesine

³¹⁰ Türkiye'de Marşal Plânı, (8), s. 15-18.

³¹¹ Türkiye'de Marşal Plânı, (10), s. 14.

³¹² Türkiye'de Marşal Plânı, (12), s. 12.

³¹³ Türkiye'de Marşal Plânı, (11), s. 17.

neden olmuştur. Meraların değişimini sadece büyük toprak sahipleri yapmıyordu. Çünkü verilen krediler sayesinde, küçük çiftçiler de traktör sahibi olabiliyordu. Bu da küçük çiftçinin hamleler yapmasına zemin hazırlıyordu.³¹⁴

1954 yılında tarıma, 8 milyon 899 bin dolarlık tahsisat ayrılmıştı. 535 bin dolarlık zirai mücadele ilacı ve 323 bin dolarlık devlet üretme çiftlikleri'ne ayrılan tahsisatın eklenmesiyle oluşan toplam tahsisat miktarı, 9 milyon 757 bin dolar olmuştu. Teknik yardım olarak ilk çeyrekte Hollanda'ya; tavukçuluk alanında kursa katılmak için Ziraat Vekâletinden dört kişilik bir grup gönderilmişti. Yine ABD'de eğitim görececek elemanların kurs programlarının hazırlanmasına bu yılın ilk devresi itibariyle Ziraat Vekâleti tarafından başlanmıştı.³¹⁵

1954 yılı çerçevesinde dikkat çeken bir durum da biçerdöver ve traktör gibi ekipmanların, programda en çok tahsisat ayrılan malzemeler olmasıydı. Bunu ortaya çıkaran en önemli etken, tarımın giderek makineleşmeye başlamasıdır. Teknoloji geliştikçe halk, tarımsal makinelere daha çok rağbet göstermişti. Ziraatın makineleşmesi yedek parça ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, planın 1954 yılı çerçevesinde yedek parça ithalatı, yüksek oranda tutulmuştu. Burada dikkat çekilmesi gereken hususlardan birisi, getirilen biçerdöver gibi araçların yalnızca ABD tipi traktörlerle çalışabiliyor olmasıydı. Bu nedenle, devre zarfında traktör ithalatına da önemli miktarda tahsisat ayrılmıştı.³¹⁶ Aynı yılın ikinci çeyreğinde, 8 milyon 899 bin dolar olarak hesaplanan malzemelerin satın alım izni çıkarılmıştı. Ayrıca aynı devre içinde, geçmiş dönemlerden kalan 297 bin dolar daha aktarılmıştı.³¹⁷ Ancak bu tür değişimlere rağmen, yılsonunda hububat üretimi, kuraklık nedeniyle düşmüştür.³¹⁸

1954 yılından sonra, Menderes hükümeti, ekonomik bir hareketlilik getirecek ciddi atılımlar yapma gereksinimi hissediyordu. Halkın Demokrat Parti'yi desteklemeye devam etmesi için bu atılımlar zorunluluk haline gelmişti. Bu nedenle 1955 yılının icraat yılı

---

³¹⁴ Oktar ve Varlı, a.g.m., s. 12.

³¹⁵ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (18), s. 14.

³¹⁶ A.g.e., s. 12-13.

³¹⁷ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (19), s. 11.

³¹⁸ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (21), s. 11.

olması beklenmekteydi. Ancak, Demokrat Parti, bu düşünceyi pratiğe dönüştürememiştir. Bu dönemde de Demokrat Parti'nin tarıma öncelik verdiği görülmüştür.³¹⁹

1955 yılı için ayrılan doğrudan yardım tahsisatı, sonradan eklenen miktarla birlikte, toplamda 8 milyon 664 bin doları bulmuştu. Bu tahsisattan en çok payı, yine ziraat makineleri almıştı.³²⁰ Yardımla birlikte, 30 Haziran 1955 yılına kadar, ziraata ayrılan toplam meblağ, 74 milyon 689 bin doları bulmuştur. Bu miktarla tarım, Marshall Planı'ndan en çok payı alan olmuştur.³²¹

1956 yılı içerisinde tarım alanına herhangi bir yardım yapılmamıştır. Bazı malzemeler, bu yıl içerisinde getirilip satılmış ve yılsonuna kadar bütün mallar tüketilmiştir.³²² 1957 yılı ikinci çeyreğinde, Ziraat Vekâletine yapılan 935 bin dolarlık tahsisatla akümülatör, sülfürik asit, motopomp (Sulama makinesi), pülverizatör (İlaçlama makinesi) ve tavukçuluk malzemesi getirtilmişti.³²³ Yılsonuna kadar, 1956-57 devresi zarfında yapılan tahsisattan bir kısmı, ülke içerisinde dağıtılmıştı. Bu senenin son çeyreği zarfında da Ziraat Vekâleti'ne verilen tahsisattan, 1 milyon 72 bin 23,90 dolarlık akreditif³²⁴ sağlanmıştı.³²⁵

1958 yılı içerisinde, veterinerlik faaliyetleri için tahsisat yapılmıştı. 1957 de 79 bin 750 dolarlık yardım yapılan bu alanda, 1958 yılında 8 bin dolarlık yedek parça 40 bin dolarlık motorlu araç alınmıştı. Ayrıca 1958 yılı ilk çeyrek raporunda devlet üretimin çiftliklerinin kuruluş amaçlarından bahsedilmişti. Bu devrede açılmış olduğu anlaşılan çiftliklerin amacının çiftçiye tohumluk ürün üretilmesini sağlayabilmek olduğunu söylemek mümkündür. Yine aynı devrede, 150 bin dolarlık tahsisatla tohum temizleme

---

³¹⁹ Yaşar Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (40), 2007, s. 555.

³²⁰ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (23), s. 12.

³²¹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (24), s. 8.

³²² **Türkiye'de Marşal Plânı**, (29), s. 30.

³²³ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (31), s. 32.

³²⁴ Akreditif, ihraç edilen malların bedellerinin ödenmesi konusunda belli şartların yerine getirilmesi koşuluyla ödeme yapılacağına dair verilen teminattır. Bu terime göre, bir banka kendi ülkesindeki ithalatçının ithalatını gerçekleştirmesi için bu yöntemi uygular. Bu yolla diğer ülkedeki ihracatçının ücretinin ödenmesi için onun ülkesindeki bir banka ile anlaşılır. Bu anlaşmadan sonra ihracatçıdan belli şartları yerine getirmesi istenir. Şartları yerine getiren ihracatçıya ülkesinin parasından ödeme yapılmasını sağlayacak bir teminat mektubu o ülkedeki anlaşılan bankaya verilir. İki ülke bankaları nezdinde gerçekleştirilen bu işleme akreditif denir. Bkz.: TC Merkez Bankası, "Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Terimler Sözlüğü", (<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/sozluk.htm#akred>), (20.08.2013).

³²⁵ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (33), s. 41-42.

tesisleri kurulmuştu. Hayvancılığı geliştirici faaliyetlere de önem verilerek, bunlar için ayrılan tahsisatlar ile malzeme temini sağlanmıştı.³²⁶ Son çeyrek itibariyle Orman Genel Müdürlüğü üzerinde de yatırımlar yapılmıştı. “Türkiye Ulusal Ormanlar İdaresi Projesi” kapsamında dört idareci, üç aylık eğitim için ABD’ye gönderilmişti. Bunlar, 5 Kasım 1958’de, ülkeye dönmüşler ve gerekli çalışmalara başlamışlardı. Bu projenin İstanbul ve Bolu ayakları da faaliyete geçirilmişti.³²⁷

1959 yılı ilk çeyreğinde, akreditif kredilerinin etkili olduğu göze çarpmaktadır. Bunlarla yedek parça, nakil vasıtaları, akümülatör, tavukçuluk makine ekipmanı ve kimyevi gübre alımı yapılmıştı.³²⁸ Aynı yılın ikinci çeyreğinde, 3 milyon 175 bin dolarlık tarım alet ve ekipmanları, üç ve dördüncü çeyreklerde ise 50 bin 218,96 dolarlık malzeme Türkiye’ye ithal edilmişti. Orman Genel Müdürlüğü’ne ise 39 bin 966,65 dolarlık malzeme temin edilmişti.³²⁹ Böylece Marshall Planı çerçevesinde Türkiye’ye tarım alanında önemli ölçüde yardım sağlanmıştır.

3.3.2. Bayındırlık İşleri

Ulaştırma: Türkiye, ulaştırma faaliyetlerini Hilts’in raporuna göre yürütmüştür³³⁰. İncelenen raporlar açısından, ulaştırma önemli bir yere sahipti. Özellikle Türkiye’de Marshall Plânı adlı raporların ilkinde göre; zirai üretim artışının önündeki en büyük engellerden birisi, ulaştırma vasıtalarının eksikliği idi. Bu nedenle yeterli derecede bir nakil sisteminin oluşturulması gerekliliği, kendini gösteriyordu.³³¹

Türkiye, gerek kendi, gerekse komşularının refahı adına, ziraat ve maden alanlarında gelişme kaydedebilmesi için geniş ölçüde bir yol şebekesi ortaya koyması gerekiyordu. Çünkü pek çok kez, bazı bölgelerdeki ürünlerin, ulaşım yetersizliğinden dolayı çürümeye terkedildiği görülmekteydi. Marshall Planı çerçevesinde Türkiye’de yol düzenleme programı oluşturulmuş ve program neticesinde yol malzemesi temin

³²⁶ **Türkiye’de Marşal Plânı**, (34), s. 39-40.

³²⁷ **Türkiye’de Marşal Plânı**, (37), s. 29-30.

³²⁸ **Türkiye’de Marşal Plânı**, (38), s. 31-32.

³²⁹ **Türkiye’de Marşal Plânı**, (39), s. 24; **Türkiye’de Marşal Plânı**, (40), s. 24; **Türkiye’de Marşal Plânı**, (41), s. 20.

³³⁰ Tören, a.g.m., s. 481.

³³¹ **Türkiye’de Marşal Plânı**, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 31-33.

edilmişti.³³² Türkiye'ye yapılan doğrudan yol yardımları, 1949 sonu itibariyle, şu şekildeydi:

Tablo 11: 1949 yılsonu itibariyle Türkiye'ye yapılan yol yardımları.

Yardım	1948-1949 (\$)	1949-1950 (\$)
Malzeme	3.400.000	7.260.000
Deniz nakliyesi	900.000	1.240.000
Teknik Hizmetler	700.000	500.000
Toplam	5.000.000	9.000.000

Kaynak: BCA, BMGMEK, 030.10.0.0/268.807.3.

Verilen bilgiye göre 1948-1949 devresinde, 5 milyon dolar, 1949-1950 devresinde 9 milyon dolarlık tahsisat ayrılmıştır. Bu tahsisatın büyük bir bölümü ile malzeme tedarik edilmiştir. 1948-1949 devresinde ayrılan tahsisattan 1 milyon 738 bin 132,44 dolar harcanmıştır. Paranın geri kalanıyla da kısa süre sonra yol malzemeleri getirilecekti. Bunlar, program dâhilinde harcanmıştır.

Karayollarına, 1951 yılının ilk üç ayı içerisinde 1 milyon 494 bin 403,36 dolar tutarında malzeme tahsis edilmiştir. Bu devre zarfında, teknik yardım bakımından, ABD'de yollar idaresi tarafından açılan bir kursta eğitim görmek için gönderilmiş olan 24 kişilik karayolu personeli, ABD'de kurslara devam etmekteydi. Ayrıca beş ay devam edecek olan tetkik kursu için üç kişi daha ABD'ye gönderilmişti.³³³

1951'in Haziran ayı sonuna kadar iki devredeki toplam yardımın 7 milyon 130 bin 243,30 dolar olduğu belirtilmiştir. Birinci devre zarfında 5 milyon 351 bin 555,36 doları teslim alındı. İkinci devreye kalan miktar ise, 1 milyon 778 bin 687,94 dolardı. 24 kurs elemanı, hala ABD'de eğitimine devam etmesinin yanında, yurt dışında kurs alan 37 mühendis ve bir iktisatçıdan 14 mühendis devre içerisinde ülkeye dönüş yapmıştı.³³⁴

³³² BCA, BMGMEK, 030.10.0.0/268.807.3.

³³³ Türkiye'de Marşal Plânı, (6), s. 12-13.

³³⁴ BCA, BMGMEK, 030.10.0.0/268.807.3.

1 Temmuz-30 Eylül 1951 arasında toplamda 2 milyon 277 bin 836,43 dolarlık malzeme yardımı yapılmıştır. Bununla yapılan doğrudan yardım tutarı toplamda, 9 milyon 408 bin 79,73 dolar olmuştur. Ayrıca, diğer kurs grubundan, beş mühendis daha Türkiye'ye dönmüştür. Yol tetkiki için gönderilen üç mühendisten birisinin, masrafları Marshall Planı Teknik yardımından ödenmek kaydıyla, ABD'deki çalışmalarına devam etmesi kararlaştırılmıştı.³³⁵

1952'deki 4,5 milyon doların 3,7 milyon doları malzeme tedariki için tahsis edilmişti. Karayolları için başlangıçtan beri alınan toplam 18,5 milyon doların 14 milyon 360 bin doları, malzeme yardımına ayrılmıştı. Paranın 31 Mart 1952 tarihinde 12 milyon 231 bin 979,82 dolarlık kısmı Türkiye'ye getirilmişti.³³⁶ Bu devreden sonra malzemeler gelmeye devam etmiş ve 1952 yılsonu itibariyle, 1 milyon 709 bin 5,86 dolarlık malzeme getirilerek toplamda yardım 13 milyon 940 bin 985,68 dolara ulaşmıştı.³³⁷

1953'te yol makine ve malzemesi temin edilmiş; 1954 yılı içerisinde, ilk çeyrekte 20 bin 858 km yolun bakımı yapılmıştı. Mart ayı başı itibariyle de 21 bin 380 km yolun bakımı programa dâhil edilmişti. 1953-54 devresinde, yol makineleri ve yedek parçaları için istenen 5,7 milyon doların temin izni alınmış ve bu malzemeler ülkeye gelmeye başlamıştı. Bir başka yardım programı malzemesinden de yılsonuna kadar toplamda 22 milyon 821 bin 167,50 dolarlık malzeme sipariş edilmiş, bunun 21 milyon 837 bin 957.03 dolarlık kısmı teslim alınmıştı.³³⁸ 1955 yılı zarfında, 2,5 milyon dolarlık makine ve yedek parça için ayrılan tahsisatın izni çıkarılmıştı. Son çeyrekte de 4 milyon dolarlık yardım talebinde bulunulmuştu.³³⁹ 1959 yılı sonuna kadar toplamda, 31 milyon 780 bin 746,51 dolarlık malzeme siparişi verilmiş, bunların 31 milyon 762 bin 669,09 dolarlık kısmı Türkiye'ye sevk edilmişti. Toplamda 31 milyon 606 bin 810,15 dolarlık malzeme teslim alınmıştı. Yapılan yardımlar yıldan yıla eklenerek raporlara kaydedilmiştir. Raporlara göre, karayollarına yapılan yardımlardan alınan malzemelerin miktarı şöyledir:

---

³³⁵ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (8), s. 19-20.

³³⁶ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (10), s. 18.

³³⁷ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (13), s. 18.

³³⁸ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (18), s. 15; **Türkiye'de Marşal Plânı**, (19), s. 13; **Türkiye'de Marşal Plânı**, (20), s. 12; **Türkiye'de Marşal Plânı**, (21), s. 13.

³³⁹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (23), s. 13; **Türkiye'de Marşal Plânı**, (25), s. 12.

Tablo 12: Yıllara göre Karayollarına yapılan malzeme yardımı (\$).

Yıllar	Teslim Alınan	Yıllar	Teslim Alınan
1948-1949	1.738.132,44	1955	4.354.237,90
1950	684.101,97	1956	2.575.640,25
1951	8.040.336,09	1957	1.254.713,85
1952	3.478.415,18	1958	973.259,87
1953	2.523.836,00	1959	611.001,25
1954	5.373.135,35	Toplam	31.606.810,15

Kaynak: *Türkiye'de Marşal Plâni*, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 37; (5), s. 14; (9), s. 60; (13), s. 18; (18), s. 15; (21), s. 13; (25), s. 13; (29), s. 11; (33), s. 14; (37), s. 11; (41), s. 9.

Tabloya göre Türkiye'ye 1959 yılı sonuna kadar 31 milyon 606 bin 810,15 dolar tahsisat yapılmıştır. 1950'de gelen malzeme miktarı düşük olmasına rağmen 1951 yılında önemli miktarda malzeme yardımı yapılmıştır. Görünen o ki, 1949 ve 1950'de malzemeye ayrılan yardım miktarı ile alınan malzemeler 1951 yılında getirilmiştir.

1950'li yılların başında Türkiye'de 100 km² başına, 990 metre demiryolları düşüyordu. Bu diğer ülkelere oranla oldukça düşüktü. Türkiye'nin iktisadi olarak kalkınmasında demiryolları önemli bir yere sahip olmasına rağmen bu alanda bir türlü istenilen yatırımlar yapılamıyordu. Marshall Planı çerçevesinde demiryolu alanında da çalışmalara başlanmıştır. Demiryollarının dağılım şekli, ihtiyaca göre düzenlenmemiştir. Malzeme akışında zaman ve yakıt sıkıntısı ortaya çıkıyordu.³⁴⁰

Türkiye, 1951 yılı itibariyle, nüfus başına demiryolu seyahati bakımından diğer ülkelere düşük bir seviyede idi. Bu konuda en çok orana sahip olan ülke İsviçre'ydi.³⁴¹ 1951 sonuna kadar demiryolu yapımı, Kozlu-Çataldere-Ereğli ve Çataldere-Armutluk hattı,

³⁴⁰ *Türkiye'de Marşal Plâni*, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 31-33.

³⁴¹ İktisatçı, "1951 Senesinde Avrupa'da Münakale", *Türkiye İktisat Mecmuası*, (55), İstanbul: İstanbul Tüccar Derneği Yayınları, 1953, s. 85-88; Avrupa'da gittikçe ilerleyen bir ulaşım hareketlenmesi vardı. Demiryolu oranı, istihsal oranına göre oldukça fazla artış gösteriyordu. Bunun nedeninin, istihsal ürünlerinin büyüklüğünün değişmesiyle orantılı olduğu ileri sürülmüştü. Ayrıca Avrupa'da, buharlı lokomotiflerin yerini giderek dizel motorlu lokomotifler almaya başlamıştı. Ancak bütün bu artışa rağmen, en fazla artış karayolunda görülüyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: a.g.m., s. 85-88.

Maraş-Köprübaşı ve Narlı-Gaziantep-Karkamış hattı, Erzurum-Sarıkamış Hattı ve Elazığ-Van Hattı olmak üzere dört bölgede devam etmekteydi. 1949-50 devresinde, demiryolu inşaatı işleri için 3,5 milyon dolarlık tahsisat ayrılmıştı.³⁴² 1950-51 devresinde doğrudan yardımlardan demiryolu yapımı için 300 bin dolar tahsis edilmişti. Dolaylı yardımlardan da istifade edilmiş ve tiraj haklarından 1949-50 devresinde toplamda, 11 milyon 758 bin dolarlık tahsisat yapılmıştı. Başlangıç kredisinden, 1951 yılı sonuna kadar 1 milyon 360 bin dolarlık yardım alınmıştı. Teknik yardım için de mühendisler ve uzmanlar ABD'ye gönderilmişti.³⁴³

Türkiye'ye demiryolu için 1952-53 devresinde 326 bin 450 dolarlık yardım yapılmıştı³⁴⁴. 1954-55 devresinde 2 milyon dolarlık malzeme yardımı alınmıştı.³⁴⁵ Ayrıca yardım olarak verilen 200 bin doların 197 bin 652,66 dolarlık kısmına karşılık gelen malzeme, 1956'da Türkiye'ye ithal edilmişti.³⁴⁶ 1956 yılı sonlarına kadar, toplamda demiryolu masrafları için verilen siparişlerden mukaveleye bağlanan malzeme miktarı 4 milyon 31 bin 161,17 doları bulmuştu.³⁴⁷

Marshall Planı çerçevesinde denizyolları da desteklenmiştir. 1949-50 devresi doğrudan yardımlarından 649 bin dolar ayrılmıştı. Bunun 497 bin 30,89 dolarlık kısmına mukabil malzeme Türkiye'ye getirilmişti. Tiraj haklarından, 1949-50 devresinde 6 milyon 951 bin dolarlık dolaylı yardım sağlanmıştı. Bu devrede, deniz vasıtaları siparişi verilmişti. Deniz araçlarının ilk taksiti tiraj haklarından karşılanmıştı. 1950-51 devresinde başlangıç kredisinden bu taksitlerin karşılanması için 4 milyon 560 bin dolarlık tahsisat yapılmıştı.³⁴⁸ 1952-53 devresi zarfında 1,6 milyon dolarlık yardım ayrılmıştı.³⁴⁹ 1957 yılı sonunda 200 bin dolarlık tahsisat yapılmıştır. Bu meblağın yarısı malzeme, diğer yarısı yedek parça teminine ayrılmıştı.³⁵⁰ 1958 yılı içerisinde ise 1 milyon 450 bin dolarlık yardım

³⁴² **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 72-73.

³⁴³ A.g.e., (9), s. 76-77; Tiraj haklarından yapılan meblağın büyük bir kısmı ile malzeme siparişi yapılmıştır. Başlangıç kredisinin neredeyse tamamı ile malzeme siparişi yapılmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: a.g.e., s. 77.

³⁴⁴ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (18), s. 20.

³⁴⁵ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (24), s. 18.

³⁴⁶ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (26), s. 14.

³⁴⁷ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (29), s. 14.

³⁴⁸ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 79-81;

³⁴⁹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (18), s. 21.

³⁵⁰ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (33), s. 31.

gerçekleşmişti. Bu paralarla denizyolları yapımı için gerekli malzemelerin siparişi verilmişti.³⁵¹

Bu yıllarda Türkiye'de haberleşme PTT aracılığıyla yapılmaktaydı. Türkiye'nin haberleşme imkanlarının geliştirilmesi adına PTT'de desteklenmiştir. 1956 yılı içerisinde ilk olarak 503 bin dolarlık yardım yapılan PTT'ye diğer yıllarda yapılan yardımlar şu şekildeydi:

Tablo 13: Yıllara göre PTT için ayrılan tahsisat (\$).

Yıllar	Tahsisat Alanı	Miktarı
1955-56	Elektrik malzemesi	503.000
1957	Bakır mamulleri, çinko, oto yedekleri	500.000
1957	Elektrik cihazları	50.000
1958	Kamyon yedekleri ve Elektrik cihazı	100.000
Toplam		1.153.000

Kaynak: Türkiye'de Marşal Plânı, (34), s. 33.

Türkiye'de Havayolları ve hava meydanları için de Marshall Planı çerçevesinde yardım ayrılmıştı. 1950-51 devresinde, 801 bin dolarlık doğrudan yardım yapılmış, ayrıca 65 milyon TL'nin devlet bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştı. Aynı dönemlerde, teknik yardım vermek için ABD Sivil Havacılık Dairesi'nden Mr. Benson adında, bir uzman Türkiye'ye gelmişti.³⁵² 1951-52'de MSA dolaylı yardımlarından, 819 bin dolarlık tahsisat yapılmıştı. Bu miktar makine ve malzeme temininde kullanılması için ayrılmıştı.³⁵³

1952-53 devresinde, hava meydanlarının inşaatı için, Hava Meydanları İnşaat Şubesi Müdürlüğü'ne 453 bin dolar tahsisat yapılmıştı. Dolaylı yardım olarak da özel kaynak alanından 50 bin dolar yardım eklenmişti.³⁵⁴ 1953-54 devresinde doğrudan

³⁵¹ Türkiye'de Marşal Plânı, (34), s. 31; Türkiye'de Marşal Plânı, (35), s. 29.

³⁵² Türkiye'de Marşal Plânı, (9), s. 73-75; 1950-51 devresi içerisinde yapılan 801 bin dolarlık yardıma ek olarak 1952 yılı içerisinde 2.000 dolarlık yardım yapılmıştı. Toplam meblağ 803 bin dolara ulaşmıştı. Bu meblağ ile hava meydanları için gerekli malzeme siparişleri gelmeye devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Türkiye'de Marşal Plânı, (13), s. 23.

³⁵³ Türkiye'de Marşal Plânı, (10), s. 24.

³⁵⁴ Türkiye'de Marşal Plânı, (14), s. 20-21.

yardımlardan, 315 bin dolar tahsisat yapılmıştı.³⁵⁵ 1955-56 devresi için 422 bin dolar, 1957-58 yılları arasında 370 bin dolar ve 1958-59 dilimi için 639 bin 800 dolarlık tahsisat yapılmıştı. 1958 yılının ilk çeyreği için de ABD'den 7 milyon 250 bin dolarlık ithalat yapılmıştı.³⁵⁶

Yüzölçümü 767 bin km² ve sahil uzunluğu, 7 bin 126 km olan Türkiye de, her 100 km² başına 1 kilometre sahil alanı düşmektedir. Bu duruma rağmen, Türkiye'de çok fazla liman yoktu. En önemli limanlardan birisi, kömür üretim havzası olan Zonguldak'tı. Bu liman için bir Avrupa firmasıyla, 24 Haziran 1949'da, proje anlaşması imzalanmıştı. Proje için toplamda, 9 milyon 93 bin dolara ihtiyaç duyulmuştu. Bu miktarın % 53'ü döviz ile ödenecekti. Projeye, yeni limanın yükleme kapasitesi 10 bin tona çıkarılacaktı. Karabük Çelik Fabrikaları, Filyos Ateş Tuğlası Fabrikası ve bazı zirai bölgelerin demiryolu, Zonguldak Limanı'na bağlanıyordu. Bu alanların iç ve dış sevkiyatlarının buradan yapılması düşünüldüğünden Zonguldak Limanı, önemli bir yere sahip oluyordu.³⁵⁷

Su İşleri: Su İşleri Başkanlığına, 1949-50 devresinde doğrudan yardım olarak 410 bin, tiraj haklarından 1 milyon 60 bin ve teknik yardımdan 25 bin dolar tahsis olunmuştu. 25 bin dolarla, ABD'de incelemeler yapılmıştı. 410 bin dolarla makine alınmış ve makineler bu yılın ikinci devresi zarfında gelmişti. Tiraj haklarından elde edilen parayla da alınan makinelerden bir kısım cip, bu yılın ilk üç aylık diliminde getirilmişti. Teknik yardım olarak bir de Meriç Nehri'nin ıslah projesi gerçekleştirilmeye başlanmıştı.³⁵⁸

1954 yılı zarfında, 206 bin lira tahsisat yapılmış, 1952-53 devresinden kalma 50 bin lira eklenerek toplamda 256 bin liralık yardım temin edilmişti. Bu yardımın 206 bin lirası; boru, yedek parça ve cip alımında kullanılmış, 50 bin lirası mesleki alet ve cihazlara ayrılmıştı. Karşılık Paralar Fonu'ndan sondaj makineleri ve treyler getirilmiş ve ayrıca, 2,1 milyon liralık tahsisat ile German Water Development firmasına ihale edilen Konya, Urfa, Mardin yeraltı suyu arama sondajları yapılmıştı.³⁵⁹ 1957 yılının ikinci çeyreğinde, Devlet

---

³⁵⁵ Türkiye'de Marşal Plâni, (19), s. 16.

³⁵⁶ Türkiye'de Marşal Plâni, (33), s. 33; Türkiye'de Marşal Plâni, (34), s. 32. Türkiye'de Marşal Plâni, (35), s. 27; Türkiye'de Marşal Plâni, (38), s. 28.

³⁵⁷ Türkiye'de Marşal Plâni, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 38-41.

³⁵⁸ Türkiye'de Marşal Plâni, (7), s. 23.

³⁵⁹ Türkiye'de Marşal Plâni, (18), s. 17; Türkiye'de Marşal Plâni, (19), s. 14; Türkiye'de Marşal Plâni, (20), s. 13; Türkiye'de Marşal Plâni, (21), s. 14.

Su İşleri'ne yedek parça ithali yapılması için akreditiflerden 7262 sayılı PA³⁶⁰ ile 600 bin dolarlık tahsisat yapılmıştı.³⁶¹

Enerji: Türkiye'de enerji alanında da önemli yatırımlar yapıldı. Kuzey Batı Anadolu'nun enerji ihtiyacını en ekonomik şartlarda karşılamak için yapılan etüt çalışması, dönemin tanınmış firmalarından Stone and Webster Engineering Corporation tarafından gerçekleştirildi. Firmanın projesine göre; belirlenen yerlere hava hattı çekilecekti. Bu hat sayesinde, Çatalağzı Elektrik Santrali düşük kömür tüketimiyle İstanbul hava hattına senede 188 milyon kilovat saatlik elektrik sağlayacak, Sarıyar Hidroelektrik Santrali ise, yıllık 322 milyon kilovat saat elektrik aktarabilecekti. Marshall Planı neticesinde bu santrallerden toplam olarak; yılda 510 milyon kilovat saat elektrik üretimi elde edilecekti. Ayrıca kömürden de yılda 322 bin ton tasarruf edilmiş olacaktı. Bu iki santral hattının tesis edilmesi için, Marshall Planı'ndan 9 milyon 430 bin dolar para ayrılmıştır. Seyhan'ın da dâhil olduğu diğer santrallerin kurulması için, 1948-52 yılları arasında toplamda 56,2 milyon dolar ayrılmıştı. Bu paranın 34 milyon doları, döviz olarak Marshall Planı'ndan tahsis edilecekti.³⁶²

1954 yılında elektrik işlerine, genellikle teknik yardımlar yapılmıştı. Haziran ayında, mevcut elektrik santralleri ve etütleri kapsamında çalışmak için iki uzman gelmiş ve Haziran ayında çalışmalara başlamıştı.³⁶³ Bu uzmanlar, yaptıkları çalışmaları 1956 yılının ilk yarısının sonlarına doğru bitirip, raporlarını sunduktan sonra Haziran ayı başında ABD'ye dönmüşlerdi.³⁶⁴ Ayrıca, ABD'ye da üç mühendis gönderilmişti.³⁶⁵ Gönderilen mühendisler, gerekli incelemeleri yaptıktan sonra, Ekim 1955'te Türkiye'ye dönmüşlerdi.³⁶⁶ 1956 yılı Haziran ayı içerisinde, Türkiye elektriğinin şebekelendirilmesi işi için İngiltere'ye üç yüksek mühendis ve bir genel direktör muavini gönderilmişti. Bu

---

³⁶⁰ PA raporlardan incelendiğine göre akreditifi çıkarılan proje numarasıdır.

³⁶¹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (31), s. 14.

³⁶² **Türkiye'de Marşal Plânı**, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 45-47; Sarıyar Elektrik Santrali için Marshall Planı Karşılık Paralar Fonu'ndan 180 milyon lira tahsis edilmesi konusunda ECA Misyonu Türkiye Şubesi ile anlaşma imzalanmıştır. Bu santral sayesinde ülkenin yarısını karşılayacak elektrik üretileceği tahmin edilmiştir. Bkz: "Amerikalılarla Yeni Bir Anlaşma İmzalandı", **Kudret**, 22 Eylül 1950, s. 1.

³⁶³ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (19), s. 15; Raporda verilen bilgiye göre Türkiye'ye gelen Bu uzmanlar, ABD'li N. A. Lougee şirketinden getirilmiştir. Bkz: a.g.e., s. 15.

³⁶⁴ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (27), s. 13.

³⁶⁵ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (18), s. 18; **Türkiye'de Marşal Plânı**, (19), s. 15; **Türkiye'de Marşal Plânı**, (20), s. 14; **Türkiye'de Marşal Plânı**, (21), s. 15.

³⁶⁶ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (25), s. 15; Bu Mühendisler, Baraj ve hidroelektrik tesislerinin planlama, inşaa ve işletilmesi hususlarında inceleme yapmak için ABD'ye gönderilmişti. Bkz: a.g.e., s. 15.

kişiler aynı ay içerisinde çalışmalarını bitirip Türkiye'ye dönmüşlerdi.³⁶⁷ Türkiye'de, 1956 yılının son çeyreği itibariyle tarama analiz makinesi satın alınabilmesi için ECA'dan 36 bin dolarlık teknik yardım da alınmıştı.³⁶⁸ Bu tür teknik yardımların alınmasına ve inceleme yapmak adına eleman gönderilmesine devam edilmiştir.

3.3.3. Özel Teşebbüs

Türkiye'deki özel teşebbüsün desteklenmesi ve geliştirilmesi Marshall Planı çerçevesinde ele alınmıştır. 1951 yılında, Marshall Planı'ndan, özel teşebbüs için yaklaşık 3,5 milyon dolarlık tahsisat ayrılmıştı. Bu para, herhangi bir projenin finans kaynağı olarak ayrılmamıştı. Daha çok özel teşebbüsün ihtiyaç duyduğu makine ve teçhizat siparişlerini karşılamak için verilmişti. Verilen para, 1951 yılında özel teşebbüslere harcanmıştır. Yardım yapılanlardan bazıları Ulugay Kimya Evi, İstanbul Çimento Fabrikaları, Hilton Oteli, İzmir Pamuk Çırçır Fabrikası ve İzmir Çimento Fabrikası'dır.³⁶⁹ Özel teşebbüs yatırımlarında yardım yapılan alanlar; genellikle gıda maddeleri, selüloz, kauçuk, kimyevi maddeler, taş-toprak-cam-çini, madeni eşya, makine ve malzeme, nakliye vasıtaları ve tamir ve bakım masraflarıydı.³⁷⁰

İstanbul'daki Darıca ve Zeytinburnu Çimento Fabrikalarının genişletilmesi için ise, ilk 3 ay zarfında 7 milyon 63 bin lira verilmişti³⁷¹. Diğer fonlardan ayrılan 3,5 milyon doların 658 bin doları 1951 yılının ikinci çeyreğinde şu şekilde harcanmıştır:³⁷²

---

³⁶⁷ Türkiye'de Marşal Plânı, (27), s. 13.

³⁶⁸ Türkiye'de Marşal Plânı, (29), s. 13.

³⁶⁹ BCA, BMGMEK, 030.10.0.0/268.807.3.

³⁷⁰ Türkiye'de Marşal Plânı, (28), s. 10.

³⁷¹ Türkiye'de Marşal Plânı, (6), s. 8.

³⁷² Türkiye'de Marşal Plânı, (7), s. 12.

Tablo 14: 1951’de ikinci üç aylık devre zarfında Marshall Planı’ndan özel teşebbüs tahsisatı (\$).

Firma	Siparişi	Tutar
Ulugay Kimya Evi	Çeşitli cihaz, alet ve teknik hizmet	387.000
İstanbul Çimento Fabrikası	Malzeme, alet ve teknik hizmet	61.000
Hilton Oteli	Müşavir ve Mühendislik Ücreti	210.000
Toplam		658.000

Kaynak: Türkiye’de Marşal Plânı, (7), s. 12.

Tabloya göre yapılan harcamanın büyük bir kısmı Ulugay Kimya Evi’ne ayrılmıştır. Hilton Oteli yeni inşa edildiği için müşavir ve mühendislik ücreti tahsis edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı Genel Sekreterliği ile ECA idaresi arasında imzalanan bir anlaşmayla Türkiye’de yeni oluşacak özel teşebbüslerin desteklenmesi için “Marshall Plânı Hususi Teşebbüs Fonu” kurulmuş ve bunun için Karşılık Paralar Fonu’ndan 54,5 milyon lira ayrılmıştı. Bu fondan Sınai Kalkınma Bankası hesabına devredilecek 54,5 milyon lira, peyderpey serbest bırakılmıştı. Özel teşebbüse verilen kredilerin faizleri % 6 olarak belirtilmişti. Bu anlaşmaya göre; imza tarihinden itibaren üç seneye kadar fondan, asgari 50 milyon liralık kısmı verilecekti. 1951 yılının üçüncü çeyreğinde, Marshall Plânı hususi fonundan yapılan özel teşebbüs yardımları şu şekilde dağılıyordu.³⁷³

³⁷³ Türkiye’de Marshall Plânı, (8), s. 11-14.

Tablo 15: Marshall Plânı Fonu özel teşebbüs tahsisatı (1 Temmuz- 30 Eylül 1951).

Sanayi Grubu	Verilen Kredi Miktarı (TL)
Çimento Fabrikaları	13.477.000
Çırçır fabrikaları	462.000
Pamuk ve iplik tarama	1.812.000
Toplam	15.721.000

Kaynak: Türkiye'de Marshall Plânı, 8, s. 11-14.

Yapılan 50 milyon lira tahsisatın 15 milyon 721 bin lirası 1951 yılının üçüncü çeyreğinde harcanmıştır. Bu harcama tablosuna bakılırsa en çok tahsisat çimento fabrikalarına ayrılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de çimento fabrikalarının kuruluşuna önem verildiği görülmektedir.

Özel teşebbüs alanında 1952 yılında, Sınai Kalkınma Bankası'na toplamda 665 proje başvurusu yapılmış, bunların 83 tanesi onaylanmıştı. Bu projelerin hayata geçirilmesi için 33 milyon 565 bin 950 lira para aktarıldı.³⁷⁴ Başlangıcından 1959 Sonuna kadar Özel teşebbüs yatırımlarına Sınai Kalkınma Bankası'ndan ayrılan tahsisat şu şekildedir.

³⁷⁴ Türkiye'de Marşal Plânı, (13), s. 13.

**Tablo 16: Başlangıçtan 1959'a Kadar Sınai Kalkınma
Bankası Yardımları**

Yıllar	Miktar (TL)
1949-1952	33.565.950,00
1953-1954	27.869.092,76
1955	1.321.529,14
1956	12.816.573,78
1957	17.571.242,07
1958	29.532.130,00
1959	16.521.600,00
Toplam	139.198.117,75

Kaynak: Türkiye'de Marshall Planı, (13), s. 13; (21), s. 10; (25), s. 11; (26), s. 9; (27), s. 9; (28), s. 10; (29), s. 10; (30), s. 9; (31), s. 10; (32), s. 9; (33), s. 8; (34), s. 8; (35), s. 8; (36), s. 7; (37), s. 5; (38), s. 5; (39), s. 5; (40), s. 6; (41), s. 6.

Özel teşebbüse yapılan yardımlar görüldüğü gibidir. Türkiye, liberalleşmeye verilen destekle özel sektöre tahsisat yapmaya devam etmiştir. Plan dâhilinde yapılan yardımlar ile özel sektör alanındaki yatırımlar arttırılmış ve liberal ekonomiyi oluşturma yolunda, önemli miktarda para aktarılmıştı. Her iş için her yerde para bulunulabileceği görüşüyle, Maliye Bakanı'ndan bu yönde olumlu davranılması istenmişti. Bir seferde, 14 çimento ve 10 şeker fabrikasının açılması planlandı. Ayrıca, otomatik telefonun ve Haydarpaşa Silosu'nun yapımına başlandı. Köylüyü destekleyen atılımlar genişletildi. Ancak böyle geniş çaplı bir atılımın finanse edilmesi için nasıl yol izleneceği bilinmiyordu.³⁷⁵ Başbakan Adnan Menderes; 1954 yılında ekonomik teşebbüsler hakkında TBMM'de, 1950 yılı hükümet programının ikinci kısmı hakkında konuşurken şu ifadelere yer veriyordu:

³⁷⁵ Nevin Coşar, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, 60(1), 2005, s. 33-34.

- 1) Nüfusumuzun % 80 inin işteğal mevzuunu ve geçim vasıtasını, milli ekonomimizin temelini, sanayi ve ticaretimizin ana kaynağını teşkil eden ziraatimiz büyük bir dikkat ve ehemmiyetle ön plânda ele alınacaktır.
- 2) Memleketin iktisadi cihazlandırılması süratlendirilecek, bütün malî ve iktisadi imkânlarımız âzami nispette iktisadi kalkınmanın emrine tahsis olunacaktır.
- 3) Hususi teşebbüsün çalışması ve gelişmesi için lüzumlu hukuki ve fiilî emniyet havasının yerleşmesini temine mâtuf bütün tedbirler alınacaktır. Memlekette mevcut sermaye ve tasarrufların istihsale akması teşvik ve temin olunacaktır.
- 4) Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmanın şartları tahakkuk ettirilecek ve icapları yerine getirilecektir.
- 5) Devlet bütçelerinin cari hizmetler ve sarfiyatında âzami tasarrufla hareket edilecek, memleketin iktisadi takatıyla mütenasip denk ve muvazeneli bütçeler getirilecek, buna mukabil iktisadi kalkınmaya ve bir kül halinde bütün vatandaşların istihsal gayretleri ve faaliyetlerini desteklemeye mâtuf sermaye yatırımlarına mümkün olan en geniş hissenin ayrılması temin edilecektir.³⁷⁶

Bu desteklere rağmen, 1953 yılı itibariyle görülen liberal politikadan beklenen sonuç alınamamıştı. Bu nedenle hükümet, yabancı sermayeyi çekme yoluna başvurdu. 1951 yılında, 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” çıkarıldı. Bu kanunu, 1954 yılındaki 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” izledi.³⁷⁷ Ardından da 6326 sayılı “Petrol Kanunu” çıkarıldı³⁷⁸. Ancak bu yöntemle de beklenen sonuç alınamamış, ülkeye yabancı sermaye girişi sınırlı kalmıştı.

³⁷⁶ **TBMM ZC**, Dönem 10, Cilt 1, Birleşim 3, 24.5.1954, s. 26;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001003.pdf>, (20.12.2012).

³⁷⁷ İleri, a.g.m., s. 1153-1154; Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu, Barker Raporu’nda verilen özel teşebbüsün teşvik edilmesi yönündeki taleplerin sonucunda çıkarılmıştır. Bunun devamında diğer kanunlarda çıkarılmıştır. Bkz.: a.g.m., s. 1153-1154; 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu, Meclis’in 1 Ağustos 1951 tarihli oturumunda kabul edilmiştir. Bkz.: **TBMM ZC**, Dönem 9, Cilt 9, Birleşim 107, 1.8.1951, s. 455-496;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c009/tbmm09009107.pdf>, (20.12.2012). Aynı kanun 9 Ağustos 1951 tarihli resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bkz.: TC Resmi Gazete, (7880), 9.8.1951, s. 1757-1766;

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7880.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7880.pdf>, (13.8.2013); 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 18 Ocak 1951 tarihli Meclis oturumunda kabul edilmiştir. Bkz.: **TBMM ZC**, Dönem 9, Cilt 27, Birleşim 30, 18.1.1954, s. 241-244;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c027/tbmm09027030.pdf>, (20.12.2012). Aynı Kanun 23 Ocak 1954 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bkz.: TC Resmi Gazete, (8615), 23.1.1954, s. 8029-8031;

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8615.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8615.pdf>, (13.8.2013).

³⁷⁸ 6326 sayılı Petrol Kanunu, 7 Mart 1954 tarihli Meclis oturumunda kabul edilmiştir. Bkz.: **TBMM ZC**, Devre 9, Cilt 29, Birleşim 60, 7.3.1954, s. 436-439;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c029/tbmm09027060.pdf>, (20.12.2012); Aynı kanun 16 Mart 1954 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bkz.: TC Resmi Gazete, (8659), 16.3.1954, s. 8633-8644;

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8659.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8659.pdf>, (13.8.2013).

3.3.4. Milli Savunma

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'nin milli savunması için yardımlar yapılmıştı. Önceleri küçük çaplı savunma yardımları yapılmasına rağmen esas yardımlar 1952 itibariyle, yapılmaya başlanmıştı. Yardımların kırılma noktası 1951 yılı sonu itibariyle, ECA idaresinin görevi, MSA'ya devretmesidir. Bundan sonra milli savunma alanına ayrı bir yer ayrılmıştır.

İlk olarak, 1950-51 devresinde 13 milyon 822 bin dolarlık doğrudan yardım yapılmıştı. Bu para karşılığında; giyim malzemesi, canlı hayvan, sağlık malzemesi, petrol ve madeni yağ siparişi verilmişti. Karşılık Paralar Fonu'ndan da 1951 yılı son çeyreği itibariyle 169 milyon 24 bin TL yardım sağlanmıştı.³⁷⁹ 1951-52 zarfında 2 milyon dolarlık doğrudan yardım tahsis edilmiş ve bunun 298 bin 370 dolarlık kısmıyla malzeme siparişi verilmişti.³⁸⁰ 2 milyon dolarlık yardım, Makine Kimya Enstitüsü(MKE)'ne yapılmıştı. 1952 sonu itibariyle, 1 milyon 65 bin dolarlık malzeme siparişi daha gerçekleştirildi. Ayrıca 1952-53 devresinde, MKE Pirinç Fabrikası için 1,3 milyon dolarlık yardım alınmış bunun 1 milyon 246 bin dolarlık kısmının temin izni çıkarılmıştı.³⁸¹

1952-53 devresinde doğrudan yardımlardan ABD'den, 33,6 milyon dolarlık malzeme siparişi yapılmıştı. 12 milyon lira akaryakıt alımına harcanmıştı.³⁸² 1954 yılı zarfında 32,5 milyon lira eşya ve malzeme siparişi yapılmıştı. 1952 yardımına ek olarak verilen 4 milyon dolarlık tahsisatla çeşitli malzemeler sipariş edilmişti. 1954 yılı içerisinde, bu siparişlerin çoğu Türkiye'ye gelmişti.³⁸³ Karşılıklı paralar fonundan ayrılan 115 milyon 920 bin liranın tamamı, 1955 yılı başında serbest bırakılmıştı.³⁸⁴ 1955 yılı içerisinde 25 milyon dolarlık siparişlerin teslimi yapılmıştı. Ayrıca, 1954-55 devresinde karşılık paralardan milli savunma için 130 milyon lira ayrılmıştı.³⁸⁵

³⁷⁹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 138.

³⁸⁰ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (10), s. 11.

³⁸¹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (13), s. 12; MKE Kurumu adına yapılan 2 milyon dolardan kalan 725 bin doların kullanım alanını değiştirmek için MSA'ya başvurulmuştur. Başvuruda MKE fabrikalarının kapasitesini arttırmak için gereken çeşitli makine ve malzemenin ABD'den temin edilmesi talep edilmiştir. Başvuru olumlu sonuçlanmış ve bu siparişlerin teminine yakında başlanacağı belirtilmiştir. Bkz: a.g.e., s. 12.

³⁸² **Türkiye'de Marşal Plânı**, (18), s. 9.

³⁸³ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (20), s. 8.

³⁸⁴ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (22), s. 8; Karşılık Paralardan verilen rakam bir sonraki raporda 130 milyon lira olarak gösterilmiştir. Bkz: **Türkiye'de Marşal Plânı**, (23), s. 8.

³⁸⁵ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (23), s. 8.

1956 yılı içerisinde 26 milyon 650 bin 111,74'ü Kara Kuvvetleri Komutanlığına olmak üzere, toplamda 49 milyon 982 bin 595,86 dolarlık milli savunma malzemesi teslim alınmıştı. Alınan malzemeler Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlıklarının ihtiyaçlarına yönelikti. Sağlık işleri Daire Başkanlığı ve Harita Umum Müdürlüğü'nün ihtiyaçları da bu alandan karşılanmıştır.³⁸⁶ 1957 yılından, 1959 sonuna kadar toplamda 64 milyon 197 bin 848,53 dolarlık malzeme alımı gerçekleşmişti.³⁸⁷

3.3.5. Kamu Kurumları

Türkiye'de önemli işletmeler de Marshall Planı çerçevesinde yardım almışlardır. Bu işletmeler Etibank, Maden Teknik Arama Kurumu, Sümerbank ve Makine Kimya Enstitüsü'dür.

Etibank: Etibank, Türkiye'de madencilik konusunda en büyük üretici kurumdur. II. Dünya Savaşı sürecinde, madencilik sektöründe önemli derecede istikrarsızlık söz konusuydu. Bu durumun nedeni, özel sektörün kısa sürede kâr sağlamayan bu alana yönelmemesi olarak görülmüştü. Bu sıkıntılı süreçte Etibank, önemli bir rol oynamıştı. Demir ve kükürtün tamamında, linyit ve kromun % 50'sinin üzerinde katılım payına sahip olmuştu.³⁸⁸

Etibank'a 1951 yılında, daha önceki devrelerden toplamda 27 milyon 32 bin dolar doğrudan ve 12 milyon 853 bin 143,10 dolar tiraj haklarından yardım sağlanmıştır.³⁸⁹ Doğrudan yardımlara ikinci üç ayda, 4 milyon 945 bin dolar eklenmiş ve üçüncü üç ayda eklenen 991 bin dolarla toplam miktar 32 milyon 968 bin dolar olmuştu. 1951 yılının ilk üç aylık devresinde, 977 bin 79,72 dolar sarf edilmiş ve öncekilerle birlikte toplamda 24 milyon 992 bin 871,32 dolar harcanmıştır. Bu devre sonuna kadar; Ereğli Kömür İşletmesi, Garp Linyit İşletmesi, Divriği Demir İşletmesi, enerji ve işletme malzemesi siparişleri ve

---

³⁸⁶ Türkiye'de Marşal Plâni, (26), s. 8; Türkiye'de Marşal Plâni, (27), s. 8; Türkiye'de Marşal Plâni, (28), s. 9; Türkiye'de Marşal Plâni, (29), s. 8.

³⁸⁷ Türkiye'de Marşal Plâni, (30), s. 8; Türkiye'de Marşal Plâni, (31), s. 9; Türkiye'de Marşal Plâni, (32), s. 8; Türkiye'de Marşal Plâni, (33), s. 9; Türkiye'de Marşal Plâni, (34), 9; Türkiye'de Marşal Plâni, (35), s. 9; Türkiye'de Marşal Plâni, (36), s. 8; Türkiye'de Marşal Plâni, (37), s. 6; Türkiye'de Marşal Plâni, (38) s. 6; Türkiye'de Marşal Plâni, (39), s. 6.

³⁸⁸ Nadir Avşaroğlu, a.g.m., s. 10-22.

³⁸⁹ Türkiye'de Marşal Plâni, (6), s. 21.

gemi ücretleri karşılanmıştı. Teknik yardımdan da Ergani Bakır İşletmesi, Soma ve Tunçbilek Kömür İşletmeleri, Sarıyar Hidroelektrik Santrali için yardımlar alınmıştı.³⁹⁰

1951 yılı sonuna kadar Etibank'a 12 milyon 850 bin 143,10 dolar tiraj haklarından, 16 milyon 905 bin dolar başlangıç kredisinden yardım yapılmıştı. 1951-52 devresinde de özel kaynaktan 10 milyon 245 bin dolar tahsisat yapılmıştı.³⁹¹ 1952-53 devresinden 4 milyon 511 bin 733 dolarlık dolaylı yardım ayrılmıştı.³⁹² 1957'ye kadar Etibank'a yapılan yardımlar şu şekildeydi:³⁹³

Tablo 17: Başlangıçtan 31 Haziran 1957'ye kadar Etibank'a ayrılan tahsisat (\$).

Yardım Yapılan Alan	Son Tahsisat	Kullanılan Tahsisat
Ereğli Kömür İşletmesi	21.354.400	21.285.973,05
Garp Linyitleri İşletmesi	8.340.000	7.536.970,15
Divriği Demir İşletmesi	1.005.000	1.003.948,00
Ergani Bakır İşletmesi	32.000	30.837,49
Murgul Bakır İşletmesi	679.000	673.000,41
Keçiborlu Kükürt İşletmesi	25.673	25.673
Şark Kromları İşletmesi	12.000	11.999,78
Enerji Programı	23.384.000	23.382.920,92
Etüt ve Kontrol	3.821.000	3.821.000
Müteferrik (Çeşitli malzemeler)	11.453.602,45	11.313.130,06
Gemi Masrafı	1.857.000	1.857.000
Toplam	71.963.675,45	70.942.452,86

Kaynak: Türkiye'de Marşal Plânı, (31), s. 15-19.

³⁹⁰ Türkiye'de Marşal Plânı, (8), s. 30-31.

³⁹¹ Türkiye'de Marşal Plânı, (11), s. 28.

³⁹² Türkiye'de Marşal Plânı, (18), s. 23.

³⁹³ Tablo incelendiğinde yapılan bazı hesaplamaların yanlış olduğu saptanmıştır. Enerji programı alanında kullanım miktarı düşük gösterilmiştir. Bu yanlışın çözülme aşamasında programa ayrılan meblağın kullanım yerleri hesaplanarak, esas meblağ ortaya konulmuştur. Bu hesaplamanın doğruluğunu ispatlamak amacıyla da tablodaki bütün verilerle birlikte tek tek toplama işlemi yapılmış ve genel toplamda verilen rakama ulaşılmıştır. Bu şekilde yapılan yanlış tespit edilmiş ve düzeltilmiştir. Bkz.: Türkiye'de Marşal Plânı, (31), s. 15-19.

Etibank'a verilen tahsisat tabloda görülen alanlar üzerinde kullanılıyordu. Genellikle Etibank; madenlerle ilgilendiği için ayrılan tahsisatın büyük bir kısmı da maden alanlarına yapılmıştır. Gemi masrafı tahsisatı gemi ile yapılan nakliye ücretini ifade etmektedir.

Maden Teknik Arama Enstitüsü: Türkiye madenler bakımından zengin bir ülkedir. Buna rağmen Türkiye'nin maden kaynaklarının çıkarımı ihmal edilmişti. 1935 yılında, Maden Teknik Arama Enstitüsünün kurulması ile maden araştırmaları sistemli bir hale getirilmişti.³⁹⁴

II. Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik sıkıntılar, Türkiye'de istikrarlı bir üretimin önüne geçmiştir. 1941 yılında üretim, her madende düşüş yaşamıştır. Sadece maden kömürü aynı seviyede kalabilmiştir. Sonraki yıllarda maden çıkarımının düzenli bir gelişme göstermemiştir. Örneğin Kükürt madeni 1941 yılında düşüş göstermiş, 1942 ve 1943 yıllarında artış gösterdikten sonra 1944 yılında aynı seviyede kalmıştır. Bu şekilde istikrarsız bir üretim dönemi geçirmiştir.

Maden kömürü çıkarılması bakımından Zonguldak havzası, önemli bir yere sahipti. Barker Raporuna göre; Etibank, savaş sonu yatırım programını Zonguldak kömür havzası üzerinde yoğunlaştırmıştı. 1953 yılında, beş milyon tonluk üretim planlaması yapılan Zonguldak havzası için yıl sonunda yeni planların yapılmasına dikkat çekilmişti.³⁹⁵ Türkiye kömür üretiminin büyük bir bölümü burada gerçekleştiriliyordu. Türkiye'de 1948 yılında, toplam 4 milyon 21 bin 797 ton; 1949'da, 4 milyon 182 bin 705 ton kömür çıkarılmıştır. Bu miktar önceki dönemlere nazaran, önemli artış göstermiştir. 1948 yılında Türkiye, 7 bin 86 ton kömür ihraç etmişti. Zonguldak kömür havzasının üretiminin artırılması için havzanın geliştirilmesi adına genel bir plan hazırlanmıştı.

Zonguldak havzası için, 1948-1949 mali yılı içinde, 10 milyon 185 bin dolarlık yardım elde edilmişti. 1949-1950 yılı için de 14 milyon 720 bin dolar doğrudan yardım, 9 milyon 309 bin dolar da tiraj hakları yardımı alınmıştı.³⁹⁶

---

³⁹⁴ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 51.

³⁹⁵ Avşaroğlu, a.g.m., s. 10.

³⁹⁶ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 53-63.

Ağaçlı linyit madeninde, I. Dünya Savaşı'ndan sonra üretim yapılmamıştı. Yeniden üretime, 1949'un ilkbaharında başlanmıştı. Bu madenin üretimi üzerine planlanan gelişme sistemi; 1950'de 118 bin tona ulaşacak şekilde hesaplanmıştı. 1948'de Türkiye genelinde çıkarılan linyit miktarı 788 bin 606 tondur. Bu miktarın artması için değişik projeler hazırlanmış ve projelere göre 1950-52 senelerindeki üretim toplamda 3 milyon 861 bin ton olarak tahmin edilmiştir.³⁹⁷

Divriği demir madeni 1937 yılında keşfedilmişti. 1938 yılında faaliyete başlayan Karabük Demir-Çelik Fabrikasının hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla Etibank tarafından, fabrika ile aynı yıl işletmeye açılmıştır. Bu madenin 1947 yılı üretimi 145 bin 820 ton, 1948 yılı üretimi ise 185 bin 434 tondur. 1948-49 devresinde, İktisadi İşbirliği Teşkilatı tarafından 905 bin dolar tahsis edilmiştir. 899 bin 998,79 doları bu madenlere gerekli olan araçların siparişi için kullanılmıştır.

Krom üretiminde Elazığ'daki Sori madenleri için; 1948-49 devresinde, 176 bin dolar tutarında malzeme siparişi verilmişti. 1949-50 devresinde, Palu kromları için İktisadi İşbirliği Teşkilatı tarafından 250 bin dolarlık tahsisat ayrılmıştı. Kurşun madenlerine de çeşitli projeler hazırlanmış ve bunların tatbiki için toplamda 3 milyon 1000 dolara ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. 1 milyon 41 bin dolarının döviz olarak verilmesi karara bağlanmıştı. Bu madenle birlikte, altın ve gümüş de çıkarılacaktı. Keban ve Borkardağ iki önemli rezerv kaynaklarıydı. Özellikle Borkardağ, altın ve gümüş rezervi bakımından daha değerliydi. Turhal'daki antimuan³⁹⁸ Ergani ve Murgul Bakır madenleri için gerekli projeler de hazırlanıp İktisadi İşbirliği Teşkilatına sunulmuştu.³⁹⁹

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'de petrol arama çalışmalarına da destek verilmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, Türkiye'de yapılan petrol araştırmaları sonucunda, Güney Doğu Anadolu'da ümit verici sonuçlar elde edilmişti. Petrol arama faaliyetlerini yürüten Maden Tetkik Arama Kurumu(MTA)'na göre Raman Petrolleri yeni petrol kaynakları bulunması açısından ümit vericidir. Jeologlara göre 3 bin metre derinlikte daha zengin kaynaklara ulaşılabilirdi. MTA, 1949-50 yılları ve sonraki devreler için

---

³⁹⁷ A.g.e., s. 70-71.

³⁹⁸ Antimuan, kolay kırılan, parlak renkli bir maden türüdür. Bkz: Hamit Atalay, **İngilizce-Türkçe Sözlük**, 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, s. 137.

³⁹⁹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 72-82.

İktisadi İşbirliği Teşkilatı'ndan isteyeceği yardımlarda, Adana havzasına da yatırımı planlıyordu. Bu çalışmalardan sonra, 1949-50 devresi için MTA'ya ABD doğrudan yardımından 1 milyon 260 bin dolar ayrılmış ve teslim edilmişti. Burada önemli olarak görülen husus şuydu: Türkiye'ye gönderilen bu tahsisat, MTA tarafından verilecek projelerin ECA idaresinin onaylanması üzerine kullanılabilirdi. Yani, önce ECA idaresinin onayı gerekiyordu.⁴⁰⁰

1948-49 devresi için Marshall Planından 3 milyon dolar Petrol Ofisi'ne tahsis edilmişti. Bu para 1949'un ilk altı ayında kullanılacaktı. Paranın 2 milyon 960 bin doları Petrol Ofisi'ne, 40 bin doları Etibank'a tahsis edilmişti.⁴⁰¹ 1950-51 devresinde petrol aramalarına hız verilmesi adına Marshall Planı'ndan faydalanılması kararlaştırılmıştır. Bu devrede doğrudan yardım olarak Türkiye'ye 795 bin dolarlık tahsisat yapılmıştı. Bununla ABD'ye malzeme siparişi yapılmış ve yılsonuna kadar 222 bin 651 dolarlık malzeme, Türkiye'ye sevk edilmişti.⁴⁰² 1948-1956 yılları arasında yapılan yardımlar şöyleydi:

Tablo 18: Türkiye'de Maden Teknik Arama Enstitüsüne Yapılan Yardımlar (\$).

Devre	Yardım miktarı
1948-49	3.000.000
1950-51	795.000
1955-56	405.990,06

Kaynak: Türkiye'de Marşal Plânı, (1949 Yılı Sonuna Kadar) s. 88; (8), s. 44; (24), s. 23.

Yapılan yardım miktarlarının dalgalı bir görüntü çizdiği görülmektedir. Türkiye'de petrol işleri için yapılan bu tahsisat, zamanla petrol üretimi işini yabancı sermayeye geçmesine sebep olmuştur. 1954 yılında Petrol Kanunu çıkarılmıştı. Bu kanunla birlikte petrol üzerindeki devlet tekeli kaldırılmış 1957 yılında yabancı sermayeye Türkiye'de

⁴⁰⁰ A.g.e., s. 85-86.

⁴⁰¹ Türkiye'de Marşal Plânı, (1949 Yılı Sonuna Kadar), s. 88.

⁴⁰² Türkiye'de Marşal Plânı, (9), s. 125.

rafineri kurma hakkı tanınmıştı.⁴⁰³ Ayrıca, 1957 yılında Maden Teknik Arama Enstitüsü yerine yardımlar, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına verilmiştir. Bu yıl içerisinde 427 bin dolarlık tahsisat yapılmıştı. Bu paradan, yıl içerisinde 205 bin dolarlık malzeme siparişi yapılmış ve siparişin 143 bin 808,96 dolarlık kısmı sevk edilmişti. Bundan başka, 172 bin dolar tutarında makine ve cihaz siparişi yapılmıştı.⁴⁰⁴ 1957-58 devresi zarfında yapılan yardım miktarı ise 1 milyon 252 bin 750 dolardır. Yardım miktarının 55 bin 750 doları gemi masrafları olarak ayrılmıştı. Ayrıca 57 bin doları demir çelik mamulleri, 1 milyon 140 bin doları hava kompresörleri ve yedek parçaları olarak siparişler verilmişti.⁴⁰⁵

Sümerbank: 1946'dan itibaren Sümerbank, tekstil, selüloz, makine, kimya sanayisi, toprak sanayilerini ve ağır sanayiye faaliyete geçirecek projeleri gerçekleştirmeye çalışmaktaydı. 1951 yılına kadar Marshall yardımlarından alınan tahsisatta ağırlık, Kok Fabrikası ve Sinter Tesislerine verilmişti.⁴⁰⁶ 1951 yılı sonuna kadar dolaylı yardımlardan Kok Fabrikası'na 1 milyon 835 bin, Sinter Fabrikası'na 1 milyon 525 bin dolar olmak üzere, toplamda 3 milyon 360 bin dolar yardım yapılmıştı.⁴⁰⁷ 3 milyon 360 bin doların yarısı tiraj haklarından, diğer yarısı da başlangıç kredisinden karşılanmıştı.⁴⁰⁸ Bu iki fabrika Marshall Planı dâhilinde verilen yardımlarla kurulmuştur. Kok Fabrikası'nın montajı 12 Mayıs 1952'de tamamlanarak deneme çalışmalarına geçilmiştir. Sinter Fabrikası'nın montajına ise 6 Şubat 1952'de başlanmıştır.⁴⁰⁹

Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKE): Makine ve Kimya Endüstrisi'ne 1952-53 devresinde, doğrudan yardımdan 3 milyon 125 bin dolar aktarılmıştı. Dolaylı

---

⁴⁰³ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi-Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, 1. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi Yayınları, 1999, s. 99; ABD'li Telegraph Herald gazetesi, Türkiye'de petrolün özelleştirilmesi hakkında, 10 Aralık 1952 tarihinde bir haber yayınlamış, haberde Türkiye'nin petrolleri devletleştirilmesinden dolayı önemli bir ders almış olduğunu ve artık bu yoldan geri döndüğünü belirtmişti. Habere göre; Türkiye mahalli işletmelerin bir hata olduğunu kabul etmiş ve petrol işletmeciliğinde yabancı sermayeyi davet etmişti. Bkz.: BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/103.640.6; Los Angeles Times'in haberine göre ise; başka memleketler petrolü devletleştirirken Türkiye özelleştiriyordu. 3 Şubat 1953 tarihli Robert T. Hartmann'ın haberine göre Türkiye, bir önceki sene petrol ithal etmek için 55 milyon dolar harcamıştı. Bu durum; Atatürk'ün, Avrupa'nın hasta adamını tekrar hayata döndürmek için aldığı "Türkiye Türklerindir" politikası neticesinde faaliyete geçirilen, devletçilik politikasının terkedilmesinde ana etken olmuştu. Bkz.: BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/103.642.5.

⁴⁰⁴ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (33), s. 29.

⁴⁰⁵ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (38), s. 22.

⁴⁰⁶ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 121-123.

⁴⁰⁷ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/125.801.5.

⁴⁰⁸ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (10), s. 57.

⁴⁰⁹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (11), s. 50.

yardımdan 1,5 milyon dolar tahsis edilmişti. Bu paralarla gerekli siparişler yapılmıştı.⁴¹⁰ 1953-54 devresinde 724 bin dolar yardım alınmıştı. 313 bin 472,20 dolarlık sipariş yapılmıştır.⁴¹¹ 1955 yılı ikinci çeyreğine kadar doğrudan yardımdan 1 milyon 181 bin 300 dolar tahsisat elde edilmişti.⁴¹²

Tekel: Çınaraltı ve Yavşan tuzlarının genişletilmesi için, 1949-50 devresinde Marshall Planı tiraj haklarından Tekel'e 840 bin dolar tahsisat yapılmıştı. Bununla, makine ve teçhizat alınması kararlaştırılmıştı. Ancak bu teçhizat, ECA isteğiyle inceleme yapan uzmanların şartnameleri doğrultusunda, Almanya'dan sipariş edilecekti. İşlemlerin hızlanması için, Almanya'ya dört kişilik bir heyet gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Aynı dönemde, teknik yardım olarak, ABD'den getirilen uzmanların giderleri 10 bin doları bulmuştu.⁴¹³ 1950-51 devresinde başlangıç kredisinden 495 bin dolar ayrılmıştı. Ayrıca Çınaraltı ve Yavşan tuzlarının ana yollara bağlantısının yapılması için, karşılık paralardan 403 bin 500 lira serbest bırakılmıştı. Bu şekilde artan tuz üretiminin hızlı ve kolay bir şekilde nakli sağlanmış olacaktı.⁴¹⁴

3.3.6. Ekonomi ve Ticaret

İstihlak Maddeleri (Tüketim Malları): Marshall Planı çerçevesinde alınan 13 milyon 871 bin 545 dolarla 1948-49 devresinde Türkiye, Toprak Mahsulleri Ofisi kanalıyla 127.706 ton buğday ve 14 bin 905 ton un ithal etmişti. 1951 yılındaki tarımsal üretim artışı sayesinde hububat ihraç eden ülke konumuna yükselmişti. Bunun dışında Türkiye, Marshall Planı'ndan 1949-50 devresinde, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı emrine 4 milyon 750 bin dolarlık tahsisat ayrılmış ve tahsisatın izni de alınmıştı. Bu yardımla ABD'den ilaç, lastik, kamyon, cip ve yedek parçaları gibi malzemeler alındı. 1950-51 devresinde, aynı bakanlığın emrine 9 milyon 714 bin dolar ayrılmıştı. Bunun 8 milyon 681 bin 863 doları kullanılmıştı.⁴¹⁵

---

⁴¹⁰ Türkiye'de Marşal Plânı, (18), s. 39.

⁴¹¹ Türkiye'de Marşal Plânı, (19), s. 36.

⁴¹² Türkiye'de Marşal Plânı, (23), s. 35.

⁴¹³ Türkiye'de Marşal Plânı, (2), s. 43.

⁴¹⁴ Türkiye'de Marşal Plânı, (9), s. 126-128.

⁴¹⁵ A.g.e., s. 133-134.

1951-52 devresinde, piyasa ihtiyaçlarını karşılamak adına, özel kaynak olarak 8 milyon 963 bin dolar tahsisat yapılmıştır. Ayrıca hububat depoları için de doğrudan yardımdan 2,5 milyon dolar ayrılmıştır.⁴¹⁶ Aynı yıl içerisinde gazete kâğıdı sağlanması maksadıyla, “Basın İstihlâk Kooperatifi”ne 400 bin dolarlık tahsisat yapılmıştı. Gazete kâğıdının Avrupa'dan daha ucuza temin edilmesi sağlandığından artan para, otomobil, kamyon yedek parçalarının alımında kullanılmıştı.⁴¹⁷ Aynı yıl içerisinde, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na verilmesine karşın Tarım Bakanlığı'nın emrine sunulan 814 bin dolarlık temin izni anlaşmaya bağlanmıştı.⁴¹⁸

1952-53 devresinde doğrudan yardım olarak, 8 milyon 480 bin dolar temin edilmişti. Ayrıca dolaylı yardımlardan da 1 milyon 136 bin dolarlık tahsisat yapılmıştı.⁴¹⁹ 1953-54 mali yılı içerisinde piyasa ihtiyaçları için doğrudan yardımlardan 11 milyon 171 bin dolarlık tahsisat ayrılmıştı.⁴²⁰ 1956 yılında aynı yardım programından hububat depolarına alınacak hassas teraziler için 11 bin dolar daha yardım alınmıştı.⁴²¹

Et ve Balık Sanayi: Türkiye'de et ve balık sanayisinin kurulmasında, Marshall Planı'nın katkısı fazladır. 1949-50 mali yılında doğrudan yardımdan, Toprak Mahsulleri Ofisi'ne 1 milyon 555 bin dolarlık tahsisat yapılmıştı. Dolaylı yardım olarak, tiraj haklarından toplamda 6 milyon 100 bin dolar tahsis edilmişti. Bu paraların 6 milyon 146 bin 832,09 dolarlık kısmı malzeme siparişine ayrılmıştı. Siparişler arasında; balık avı, nakliye ve araştırma gemileri yer alıyordu. Aynı zamanda çeşitli illerde; soğuk hava depoları, et kombine ve buz fabrikalarının inşaat işleri yapılmıştı. Bu tesislerin personelini yetiştirmek için teknik yardım olarak ABD'den üç uzman getirilmişti. Ayrıca et ve balık sanayinin çeşitli alanlarında çalıştırılmak üzere; mühendis, biyolog, tekniker ve iktisatçı gibi uzmanların getirilmesi için çalışmalar yapılmaktaydı.⁴²²

1952-53 devresinde, doğrudan yardımlardan 75 bin dolar; dolaylı yardımlardan 25 bin dolar tahsis edilmişti. Doğrudan yardım ile çeşitli malzemeler ithal edilmişti. Dolaylı

---

⁴¹⁶ Türkiye'de Marşal Plânı, (10), s. 62-63.

⁴¹⁷ Türkiye'de Marşal Plânı, (11), s. 54.

⁴¹⁸ Türkiye'de Marşal Plânı, (12), s. 56.

⁴¹⁹ Türkiye'de Marşal Plânı, (18), s. 42.

⁴²⁰ Türkiye'de Marşal Plânı, (19), s. 38.

⁴²¹ Türkiye'de Marşal Plânı, (26), s. 33.

⁴²² Türkiye'de Marşal Plânı, (9), s. 136.

yardım ile Trabzon'da balık yağı ve balık unu fabrikası kurulması planlanmıştı. Ayrıca bazı tesisler, et kombinaları ve soğuk hava depoları yapılmaktaydı.⁴²³ 1953-54 döneminde ise 400 bin dolarlık doğrudan yardım tahsis edilmişti. Bu paranın Erzurum et kombinasına malzeme temini için kullanılması planlanmıştı.⁴²⁴ 1954'te teknik yardım olarak Purse-seine (Gırgır ağı) ağlarının kullanılmasında çalıştırmak amacıyla Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization of the United Nations FAO) teknik yardımından 29 bin 500 dolar tahsis edilmiştir. Bu parayla, Türkiye'ye dört uzman balıkçının getirilmesi planlanıyordu. Fakat uzman balıkçılardan reislerinden birisinin parayı yetersiz görmesi nedeniyle, tahsisatın arttırılması için teşebbüslere başlanmıştı.⁴²⁵

1955'te balıkçılık için Marshall Planı çerçevesinde yapılan 700 bin dolar tahsisat ile konservecilere verilmek üzere 500 bin dolarlık levha teneke, 200 bin dolarlık kalay sipariş edilmişti.⁴²⁶ 1956 yılı üçüncü çeyreği itibariyle 700 bin dolarlık malzeme daha sipariş verilmişti.⁴²⁷ Yılsonu itibariyle 700 bin dolarlık yeni bir tahsisat elde edilmişti.⁴²⁸

3.3.7. Sağlık İşleri

Sağlık alanında sıtma ile mücadele dönemin önemli sıkıntılarından. Özellikle sıtmanın çok yönlü zararları vardı. Sıtmanın kronik sonuçları dışında, hastalığa yakalananlar en az 15 gün işlerinden uzak kalmaktaydılar. Hastalara harcanan ilaç masrafları ve sıtmadan oluşan insan kayıpları; Türkiye ekonomisine büyük zarar vermişti. Sıtmanın sağlık ve ekonomi üzerindeki olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak amacıyla, Türkiye'de bazı bölgelerde daha öncelerden beri sıtmaya karşı mücadele edilmekteydi. Fakat II. Dünya Savaşı nedeniyle, larvisit⁴²⁹ ve külisit⁴³⁰ maddelerinin temin edilememesinden dolayı Türkiye'deki birçok yerde sıtma salgınları görülmüştü. Savaşın bitmesiyle, sıtma ile mücadele yeniden hız kazanmıştı. Ancak Sağlık Bakanlığı'nın yetersiz bütçesi mücadeleyi zorlaştırmaktaydı. Marshall Planı'ndan bu alanda da yardım

⁴²³ Türkiye'de Marşal Plânı, (18), s. 44-45.

⁴²⁴ Türkiye'de Marşal Plânı, (20), s. 36-38.

⁴²⁵ Türkiye'de Marşal Plânı, (21), s. 37.

⁴²⁶ Türkiye'de Marşal Plânı, (25), s. 49.

⁴²⁷ Türkiye'de Marşal Plânı, (28), s. 34.

⁴²⁸ Türkiye'de Marşal Plânı, (29), s. 27.

⁴²⁹ Larvisit, yumurtadan yeni çıkmış böceklerin öldürülmesinde kullanılan bir maddedir. Bkz.: Güneş Tıp Sözlüğü, Çağatay Güler (Ed.), Ankara: Güneş Kitabevi Yayınları, 1997, s. 730.

⁴³⁰ Külisit, Sivrisinekleri öldürücü bir maddedir. Bkz.: a.g.e., s. 418.

alınmıştır. 1949-50 devresinde doğrudan yardımlardan 851 bin dolar ve 1950-51 mali yılı doğrudan yardımlarından 1 milyon 855 bin dolar tahsisat alınmıştı. Ayrıca 1951 yılı bütçesinden bu mücadele için Sağlık Bakanlığı'na 3 milyon 571 bin TL ödenek ayrılmıştı. 1949-50 devresinde ayrılan 851 bin doların 85 bin doları gemi masrafı olarak ayrılmıştı. Kalan 766 bin dolarla ABD'den malzeme siparişi yapılmıştı. 1951 yılı sonuna kadar 689 bin 320 dolar tutarında malzeme getirilmişti. 1950-51 doğrudan yardımından ayrılan 1 milyon 855 bin doların 169 bin doları nakliye ücreti olarak ayrılmıştı.⁴³¹

Sıtma ile mücadele için yurtdışından yapılan siparişlerin büyük çoğunluğu 1951 yılının ilk çeyreği itibariyle gelmişti. 1951-52 devresinde, sıtma mücadelesi adına doğrudan yardımlardan 1 milyon dolar tahsisat yapılmıştı.⁴³² Ancak yapılan tahsisat yeterli gelmediğinden, önceki seneden kalan tahsisattan 264 bin dolar aktarılmıştır. Böylece 1951-52 devresi sıtma ile mücadeleye, 1 milyon 264 bin dolar aktarılmıştı.⁴³³ 1952 Eylül ayının son haftasında, bu parayla alınacak malzemelerin ihalesi ve siparişi yapılmıştı.⁴³⁴

Hastane inşaları için de Marshall Planı çerçevesinde yardım alınmıştır. Sağlık işleri alanında, bir diğer önemli husus Ankara Hastahanesi ve Hemşire Eğitim Okulu mevzusudur. Türkiye'de hastanelerde yatak sayısı ve eleman eksikliği vardı. Bu eksikliğin giderilmesi adına Ankara Cebeci'de, Kızılay Hastanesinin ve 1945'te yapımına başlanıp mali yetersizlikler nedeniyle bitirilememiş olan Hemşire Eğitim Okulu'nun da tamamlanması gerekiyordu. Bunlar için ECA idaresi ile imzalanan anlaşma ile, karşılık paralardan 1 milyon TL serbest bırakılmıştı.⁴³⁵

1952 yılının Mayıs ayı sonu itibariyle karşılık paralardan alınan 1 milyon liraya ek olarak devlet bütçesinden 5 milyon 995 bin 467 lira tedarik edilmişti. 23 Mayıs 1952'de inşaatların yapımı ihaleye sunulmuştur. İhale sonucu 5 milyon 794 bin 517 TL bedel belirlenmişti.⁴³⁶ Ankara Hastanesi 1957 yılında bitirilerek hizmete açılmıştır.⁴³⁷

---

⁴³¹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 130-131.

⁴³² **Türkiye'de Marşal Plânı**, (10), s. 60-61.

⁴³³ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (11), s. 53.

⁴³⁴ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (12), s. 54.

⁴³⁵ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 131.

⁴³⁶ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (11), s. 53.

⁴³⁷ Bu hastane 1957'de Sağlık Bakanlığı Ankara Hastanesi adıyla açılmıştır. Bugün Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi olarak adlandırılmaktadır. Bkz.: Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi, "Hastanemiz", (<http://www.ankarahastanesi.gov.tr/index.php?p=content&id=1&name=hastanemiz>), 22.08.2013.

3.3.8. Çeşitli Mevzular

Yukarıdakiler dışında Plan çerçevesinde farklı alanlarda da yardımlar yapılmıştır.

Göçmenler: Bulgaristan'da yaşayan Türkler, 1950 yılının kışında kitleler halinde Türkiye'ye göçe zorlanmıştı. Bunların kış soğuşunda bir an önce Türkiye'e yerleştirilmesi meselesi, ekonomik sıkıntı yaratmıştı. Türk göçmenlerinin çokluğu, Türkiye'nin maddi gücünü aşan bir iskân sistemini gerektiriyordu. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Türk geleneğindeki halkın misafirperverliğine güvenerek hudut kapılarını ardına kadar açtığını belirtmişti. Hükümet, göçmenlerin iskânı konusunda, ECA idaresine de yardım için başvurmuştu. Türkiye'nin başvuru programı, ECA tarafından olumlu karşılanmıştı. 16 Ağustos 1950'de imzalanan anlaşma ile göçmenlerin yerleştirilmesi ve üretim faaliyetlerine katılmaları için karşılıklı paralardan 30 milyon TL serbest bırakılmıştır. Göçmenleri yerleştirme sistemi, kalıcı ve geçici olmak üzere iki şekilde programlanmıştı. Geçici iskân sistemi, kalıcı iskânın sağlanmasına kadar yapılan bir yerleştirme şeklinde tasarlanmıştı.⁴³⁸ Bu yardım ve bütçe dışında, Türkiye Göçmen ve Mülteciler Birliği tarafından da göçmenlerin iskanının sağlanması için 8 milyon TL ayrılmıştı.⁴³⁹

Hilton Oteli: Türkiye'de yeteri kadar otelin bulunmaması, önemli bir sorun olarak düşünülmüyordu. Bu nedenle hükümet, ABD Hilton Otelleri şirketi ile İstanbul'da 300 odalı modern bir otel inşaatı için anlaşmaya varmıştır. Otelin maliyeti 13,5 milyon dolar olarak hesaplanmıştı. Otel inşaatının masraflarını, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı karşılamıştı. Anlaşmaya göre otelin işletim hakkı inşaat bittikten sonraki yirmi yıl süreyle Hilton Otelleri şirketine devredilecekti. Bu otelin plan ve projelerinin yapımı ABD'li "Skidmore Owings and Merrill" şirketi ile "Şerik Mimarlar Grubu" tarafından yürütülmüştü. Mesleki hizmetler karşılığı olarak, Şerik Mimarlar Grubu'na ödenecek ücretler için, Marshall Planı 1950-51 devresi doğrudan yardımından 210 bin dolar tahsis

⁴³⁸ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 139-141; Göçmenlere ayrılmış olan 30 milyon TL değerindeki bu meblağın tamamı, 1954 yılı Haziran'ına kadar harcanmıştı. Göçmenlere verilen kredilerden 24 milyon 226 bin 78 lirası çiftçilere, 1 milyon 327 lirası sanatkârlara verildiği görülmektedir. Bu miktarlardan, gelen göçmenlerin büyük çoğunlukla çiftçi olarak iskân edilmiştir. Ayrıca bu dağıtımda, çoğunlukla ziraat kesiminin ön planda tutulmuş olması, bahsi geçen dönem çerçevesinde, Türkiye'de ziraat sektörünün ne derece önemli olduğu ve ülkede ne kadar zirai üretim alanlarının yer aldığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Türkiye'de Marşal Plânı**, (19), s. 44.

⁴³⁹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (10), s. 66.

edilmişti.⁴⁴⁰ Otelin yapımının toplam maliyetinin 22 milyon 943 bin lira olacağı tahmin edilmişti.⁴⁴¹

Diğer Yardımlar: Marshall Planı'nda verilen başlıkların dışında bazı küçük çaplı yardımlar da yapılmıştı. Örneğin, harita malzemesi için, 1949-50 doğrudan yardımlarından 265 bin doları malzeme ve 37 bin doları nakliye masrafı olmak üzere toplamda 302 bin dolar tahsis edilmişti. Bu paralarla sipariş edilen malzemelerin çoğu Türkiye'ye gelmişti.⁴⁴²

İstatistik Genel Müdürlüğü'ne, istatistik makineleri ve fotoğraf dairesi makinelerinin satın alınması için, 1949-50 devresi doğrudan yardımından 300 bin dolar tahsis edilmişti. Daha sonra bu tahsisat 309 bin dolara yükseltilmişti.⁴⁴³ 1952-53 devresinde 153 bin dolarlık doğrudan yardım yapılmıştı. Karşılık paralar hesabından 1 milyon lira serbest bırakılmıştı.⁴⁴⁴

3.4. Marshall Planı İle 1960-1962 Devreleri Arasında Yapılan Yardımlar

Marshall Planı'yla Türkiye'ye 1959 yılı sonuna kadar toplamda 1 milyar 207 milyon 434 bin dolar tahsis edilmişti.⁴⁴⁵ 1959-1960 yılı itibariyle ilk altı aylık devrede Türkiye'ye, "Uluslararası İşbirliği Yönetimi (İnternational Cooperation Administration ICA)" tarafından 83 milyon dolar verilmiştir. Aynı devrede bu miktarın 54 milyon 887 bin doları, 15 Şubat 1960'ta dördüncü kotaya dâhil edilmiş ve bu miktarın 39 milyon dolarlık kısmına karşılık malzeme sevk edilmişti. Bu devrede sevk edilen malzemeler genellikle; demir ve çelik ürünleri, motor ve yedek parçaları, kimyevi maddeler, makine yağları, yün ve deri maddeleri, inşaat ve madencilik malzemesi, sanayi makineleri ve lastik

---

⁴⁴⁰ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 142; Adı geçen rapora göre, bu otel projesinin yapımı, Hilton oteliyle ortak olarak gerçekleştirilmişti. Otel, yirmi yıl müddetle Hilton otellerine devredilmiştir. Otelin bütün masraflarının emekli sandığı tarafından karşılandığı görülmektedir. Masrafları Türkiye'den karşılanmasına rağmen otel, yabancı bir şirkete devredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: A.g.e., s. 142.

⁴⁴¹ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (14), s. 71.

⁴⁴² **Türkiye'de Marşal Plânı**, (9), s. 144.

⁴⁴³ A.g.e., s. 143.

⁴⁴⁴ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (21), s. 38.

⁴⁴⁵ **Türkiye'de Marşal Plânı**, (41), s. 25; 1958 yılı bütçe müzakerelerinde CHP, 1958 yılına kadar yapılan yardım miktarının toplamda 809 milyon dolar olduğunu ve Türk lirası karşılığının da 2,5 milyon lira tuttuğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **İktisadî Kalkınma**, 1958 Bütçe Müzakerelerinde C.H.P. Milletvekillerinin Yaptıkları Tenkit ve Tekliflerden Özetler, Ankara Güzel Sanatlar Matbaası Yayınları, 1958, s. 17.

ürünleriydi.⁴⁴⁶ 1960 yılından 1962 sonuna kadar Türkiye'ye tahsis edilen hibeler ise şu şekildeydi:

Tablo 19: 1960-62 yılları toplam hibe miktarları (\$).

Yıllar	İlk Yarı	İkinci Yarı	Toplam
1960	83.000.000	46.000.000	130.000.000
1961	43.000.000	33.000.000	76.000.000
1962	25.000.000	27.000.000	52.000.000
Toplam	151.000.000	107.000.000	258.000.000

Kaynak: Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları, (42), s. 6; (43), s. 6; (44), s. 6; (45), s. 6; (46), s. 6; (47), s. 4.

Marshall Planı çerçevesinde yapılan teknik işbirliği, 1949'da ABD ile Türkiye arasında imzalanan bir anlaşma ile başlamıştı. Bununla Türkiye'nin ABD'den bilgi ve teknik olarak faydalanmasıyla, ekonomik kalkınmasının ve hayat seviyesinin yükseltilmesinin hızlandırılması amaçlanmıştı. Türkiye'ye ABD'den mühendisler, uzmanlar ve müşavir teknisyenler gelerek belli projeler üzerinde çalışmışlardı. Aynı zamanda; Türkiye'den de ABD'ye eğitim görmek ve incelemelerde bulunmak için görevliler gönderilmişti.⁴⁴⁷ 1949'dan 1962 yılı sonuna kadar teknik işbirliği amacıyla yapılan yardım miktarı şöyleydi:

⁴⁴⁶ Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları, (42), s. 6.

⁴⁴⁷ Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları, (42), s. 7.

Tablo 20: 1949'dan 1962 sonuna kadar teknik yardımlar (\$).

Yıllar	Miktar
1949 – 30 Haziran 1957	15.024.000
1 Temmuz 1957 – 30 Haziran 1958	4.981.000
1 Temmuz 1958 – 30 Haziran 1959	4.878.000
1 Temmuz 1959 – 30 Haziran 1960	5.156.000
1 Temmuz 1960 – 30 Haziran 1961	4.415.000
1 Temmuz 1961 – 30 Haziran 1962	5.392.000
1 Temmuz 1962 – 31 Aralık 1962	2.414.000
Toplam	42.260.000

Kaynak: Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları, (47), s. 6.

Tablodan anlaşılacağı üzere Türkiye, 1962 yılı sonuna kadar teknik işbirliği yardımı almıştır. Özellikle 1957'den sonra teknik yardım miktarlarının önceki yıllara oranla artış göstermiştir.

1958 yılı itibariyle Türkiye, “Kalkınma İkaz Fonu (Development Loan Fund DLF)” adında bir fondan kredi sağlamaya başlamıştır. 1958 yılında 10 milyon 1959'da 25,2 milyon, 1961'de 135,6 milyon ve 1963'te 41,3 milyon dolar olmak üzere toplamda bu fondan 212,1 milyon dolar kredi sağlanmıştır.⁴⁴⁸

Türkiye-ABD arasında imzalanan anlaşma münasebetiyle Karşılık Paralar hesabındaki paraların % 90'ı (1954'e kadar % 95'i) “Uluslararası Kalkınma İdaresi (Administration of International Development AID)” ile ortaklaşa tatbik edilecek kalkınma programlarında kullanılmasına karar verilmişti. Geri kalan % 10'u da (1954'e kadar % 5'i), idari masraflarda kullanılması için ABD'ye verilmişti. 1962 yılı sonuna kadar toplamda 4 milyar 741 milyon 598 bin 165 TL karşılık para toplanmıştı. Bu paralar, ancak liberalleşme anlaşmalarıyla kullanılabilirdi. 1962 yılı sonuna kadar bu paranın 4 milyar 257 milyon

⁴⁴⁸ Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları, (47), s. 20.

423 bin TL'si serbest bırakılmıştı. Anlaşmalar itibariyle 4 milyar 182 milyon 687 bin TL'si kullanılmıştı.⁴⁴⁹

ABD, zirai maddeler ticaretinin geliştirilmesi ve yardımlaşma çerçevesi içerisinde oluşturduğu 480 sayılı kanunla, 1954'te Türkiye ile yaptığı anlaşma neticesinde, ihtiyacından fazla olan tarım ürünlerini, Türk Lirası karşılığında Türkiye'ye satarak zirai mahsul yardımı yapmıştı. Bu mahsullerin bedeli, Türk Lirası olarak Merkez Bankası'nda bir hesaba yatırılmış ve bu paralar da karşılık paralar gibi kullanılmıştı. Çoğunlukla paraların % 50'den fazlası Türkiye'ye tahsis edilmişti.⁴⁵⁰ Başlangıçtan 1962 sonuna kadar Türkiye ile ABD hükümeti arasında, toplamda 386,1 milyon dolarlık zirai madde anlaşmaları imzalanmıştı.⁴⁵¹

---

⁴⁴⁹ A.g.e., s. 11; AID, 1961 yılından sonra ECA ve DLF'nin yerini almıştır. Belirtilen tarih itibariyle yardımlar bu kurum tarafından yürütülmüştür. Bkz: Tören, a.g.e., s. 196.

⁴⁵⁰ **Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları**, (42), s. 11.

⁴⁵¹ **Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları**, (47), s. 8.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MARSHALL PLANI'NIN TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye yapılan yardımların alanları ve şekilleri önceki bölümde verilmişti. Planın Türkiye üzerindeki yansımalarının da ortaya konması gereken önemli bir husustur.

4.1. Marshall Planı'nın Türkiye'deki Yansımaları

Marshall Planı, 1947 yılında Harvard Üniversitesi'nde ilan edildiği andan itibaren tüm dünya üzerinde geniş yankı uyandırmıştı. Türkiye'de de plana olumlu olduğu kadar olumsuz tepkiler de olmuştu.

4.1.1. Basında Marshall Planı

Marshall yardımları Türk basınında fazlasıyla yer almıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde komünizm vasıtasıyla yayılma çabası işlenen konulardandır. Ulus gazetesinin 23 Ocak 1948 tarihli manşetinde, İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'in Ruslar dünyayı komünizm kontrolüne almak istediğini ve bu iş için her imkâna başvurduklarını ifade ettiğini bildiriyordu.⁴⁵² Komünist etki, Türkiye'de adeta paranoya halini almıştı. Bunun da en önemli sebebi, Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye gönderdiği notalardı. Bu notalarda Sovyetler Birliği, Boğazlar ve Doğu Anadolu'dan hak iddia etmekteydi.

Cumhuriyet gazetesinin 27 Şubat 1947 tarihli haberinde, bir jandarma kumandanının seçimler sırasında komünistlerden para aldıkları iddiasıyla, Mareşal Fevzi Çakmak ve Celal Bayar'a hakaret etmesi yer almıştı.⁴⁵³ Türkiye'de oluşan Sovyet endişesi,

---

⁴⁵² "Dünya Durumu Çok Nazik Bir Safhada", **Ulus**, 23 Ocak 1948, s. 1.

⁴⁵³ "Mareşal Çakmak ve Celâl Bayarın Açtıkları Dava", **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1947, s. 1; Fevzi Çakmak ile ilgili bir malumata göre 17 Ekim 1946 yılında Fevzi Çakmak, İstanbul valiliğine bir dilekçe vermiş ve "İnsan

ülke içinde komünizm kaynaklı çatışmaların ortaya çıkmasında yeterli olmuştu. Türkiye'de Sovyet ve komünist tehdidin varlığını reddedenler de vardı. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi tarafından çıkarılan Ses gazetesinin 26 Ekim 1946 tarihli sayısında, Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye verilen notalarda endişe edilecek bir durum olmadığı yazılıyordu.⁴⁵⁴

Truman Doktrini kanunlaşırken, Türkiye'ye 100 milyon dolarlık bir yardımın yeterli olacağı belirtilmişti. ABD Senatosu, Türkiye'de Yunanistan gibi aşırı bir komünist etkinin görülmediğini savunmuştu. Bu düşünce, Türkiye'ye yapılan askeri yardım miktarının azlığına neden olmuştu. Türkiye, bu sonuçtan hoşnut kalmadığından dolayı, Marshall Planı'na iyi hazırlanmıştı. Daha fazla yardım almak için bu sefer, Türkiye'nin komünizm tehlikesi altında olduğu vurgulanmıştı. Türkiye'nin bu politikası başarıya ulaşmıştı. Zira ABD, 1948 yılının ilk aylarında Türkiye'yi yardım kapsamı dışında tutmuştu. Ancak, Türkiye'nin komünist yayılmasına dikkat çekmesi Marshall Planı'na dâhil edilmesine yol açmıştı.⁴⁵⁵

Türk basını, Türkiye'nin Marshall Planı'na dâhil edilmesi doğrultusunda yayınlar yapmaktaydı. Dönemin gazetelerinde manşetler, Türkiye-ABD dostluğundan bahsetmekteydiler. Örneğin Cumhuriyet gazetesinin 6 Mayıs 1947 tarihli sayısında İnönü'nün demecine yer verilmiştir. İnönü ağırladığı ABD amirallerine, Türk milletinin ABD'ye olan güven verici dostluklarını iletmelerini istemişti.⁴⁵⁶ İnönü'nün demecine göre; Türkiye, ABD'ye çok güveniyordu. ABD'yi dost ve kurtarıcı ülke olarak görüyordu. Türkiye'deki sorunların çözüm yolunu, ABD'ye yakın olmakta görüyordu.

General Marshall, Avrupa'nın durumunu bildiği için Avrupa'ya yardım yapılmasının gerekli olduğunu belirtiyordu. “Eğer Avrupa'ya yardım edilmezse, ekonomik

---

Hakları Cemiyeti” adında bir cemiyet kurduğunu bildirmişti. Kurulan cemiyetin gayri siyasi bir cemiyet olduğunu belirtmiş ve bu konuda gerekli kanuni uygulamanın yapılmasını dilediğini bildirmişti. Fevzi Çakmak'ın bu hareketi, komünistlerle işbirliği yaptığı düşüncesini ortaya çıkartmıştı. Ancak mareşalin kurduğu cemiyetin yönetici kadrosunda yer alan isimlerden birisi olan Avukat Kenan Öner, antikomünist bir şahsiyet olarak tanımlanıyordu. Bu cemiyet, CHP baskıları ve basının açtığı şiddetli kampanya sonucunda, üç ay gibi bir süre ayakta kaldıktan sonra, hiçbir iş yapmadan kapatılmıştır. Fevzi Çakmak ise, komünistler tarafından kandırılmış olarak kabul ve ilan edilmişti. Bkz.: Küçük, a.g.e., s. 383.

⁴⁵⁴ A.g.e., s. 387.

⁴⁵⁵ Yalçın Küçük, bu konuda şu şekilde izahat vermiştir: Yunanistan'da çıkan General Markos komünist Ayaklanması, bu ülkenin Doktrin'den daha fazla pay almasında etkili olmuştu. Trabzon Halk gazetesinin haberine göre; Daily Telegraph gazetesi, Yunanistan'da çıkan bu ayaklanmanın etkili olmasının sebebinin Yunanistan'a komşu ülkeler olduğunu söylüyordu. Bkz.: “Yunanistan Olayları ve Marshall Planı”, **Halk**, 11 Ocak 1948, s. 1.).

⁴⁵⁶ “İsmet İnönünün Demeci”, **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1947, s. 1.

sefalet, siyasi gayeler uğruna vasıta olarak kullanılacaktır” diyordu.⁴⁵⁷ Plan, tüm Avrupa'da olduğu gibi Türkiye üzerinde de etki yaratmıştı. Neredeyse bütün Türk basını, plana dâhil olmanın gerekliliğine inanıyordu. 1948 Ocak ayında, Türkiye'nin plana dâhil edilmeyişi basında şiddetle eleştirilmişti. Son Posta gazetesi, Türkiye'yi plana dâhil etmemekle ABD'nin yanlış karar verdiğini yazmıştı. Bunun sorumluluğunu ise, eksik bilgi verdiği gerekçesiyle, Türk temsil heyetine yüklemişti.⁴⁵⁸ Vakit gazetesi de temsil heyetini kusurlu bulmuştu.⁴⁵⁹ 22 Ocak 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesine göre, Türkiye'nin plana dâhil edilmeyişinin ana sebebi Türkiye'nin tarım, maden, taşıt ve işletme teçhizatı ve malzemelerinin temini için peşin ödeme yapabilecek maddi imkâna sahip olmasıydı.⁴⁶⁰ 27 Ocak 1948 tarihli Vakit gazetesindeki köşe yazısında, Asım Us'un yazdığına göre; Paris Konferansı'na katılan temsilcilerden Ali Rıza Türel, Marshall Planı'nda aslında, Türkiye'ye 550 milyon dolarlık kredi verilmesinin kabul edildiğini belirtmiştir. Fakat daha sonra ABD bundan vazgeçmiştir.⁴⁶¹ Washington'da ortaya çıkan bu değişikliğin nedeni olarak Vakit gazetesi, 3 Mart 1948 tarihli bir köşe yazısında iki sebep göstermişti. Gazeteye birinci nedenine göre Marshall Planı, savaşa girmiş ve bu nedenle ekonomik olarak tükenmiş memleketlere ekonomik yardım sağlamak için hazırlanmış bir plandı. Türkiye, tarafsız kalmış ve harbin son safhalarında Almanya aleyhine savaşa girdiğini ilan etmişse de savaştan fiili olarak bir zarar görmemişti. İkinci sebep, savaşa katılmış ve üretim güçleri düşmüş Avrupa ülkelerinin bu kapasitelerini, 1939 öncesi seviyelere çıkarmaktı. Türkiye'de, diğer Avrupa ülkelerinde görüldüğü kadar fazla üretim düşüklüğü yaşanmamıştı. Bu nedenle Türkiye yardım kapsamı dışında tutulmuştu. Sadece İsviçre ve Portekiz gibi Milletlerarası İmar Bankası'ndan kredi alabileceklerinin belirtilmişti.⁴⁶²

Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir⁴⁶³, Milletlerarası İmar Bankası'ndan kredi alınabileceği yönünde ortaya atılan düşüncenin Marshall Planı'na katılmak için yapılan teşebbüslerin gevşek tutulmasına neden olmaması gerektiğini ifade etmişti. Vakit gazetesinin 27 Ocak 1948 tarihli bir köşe yazısında, Keşmir'in şu ifadelerine yer verilmişti:

⁴⁵⁷ “Avrupa'ya Niçin Yardım Ediliyor? General Marshall Cevap Veriyor”, **Ulus**, 10 Ocak 1948, s. 1.

⁴⁵⁸ “Marshall Plânı Raporu Ankarayı Hayal Suktuna Uğrattı”, **Son Posta**, 23 Ocak 1948, s. 1.

⁴⁵⁹ “Marşal Plânında İyi Bir Yer Alamayışımızın Kusuru Kimdedir”, **Vakit-Yeni Gazete**, 23 Ocak 1948, s. 1.

⁴⁶⁰ “Marshall Plânına Türkiyenin İtirazları”, **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1948, s. 1.

⁴⁶¹ Asım Us, “Maliyemiz ve Döviz Siyasetimiz”, **Vakit-Yeni Gazete**, 27 Ocak 1948, s. 1-4.

⁴⁶² A.g.m., s. 1, 2.

⁴⁶³ Halit Nazmi Keşmir, dönemin maliye bakanıydı. Görevi, istifası nedeniyle 27 Mart 1948'de sona ermişti. Bkz.: Sanal, a.g.e., s. 127.

(...)Zira Milletlerarası İmar bankasından alınacak kredinin şartları ile Marşal plânına bağlı kredilerin şartları arasında büyük farklar vardır. Marşal plânı ile verilecek kredilerin bir kısmı hibe, diğer bir kısmı ödeme şartları son derece hafif para yardımı şeklinde olacaktır. Halbuki Milletlerarası İmar bankasından alınacak kredi alelâde harici istikrazdır. Aradaki farkın ehemmiyetini daha fazla izaha hacet yoktur. Harpten zarar görmüş memleketleri kalkındırmak için Birleşik Amerika'nın bir fedakârlık olarak kabul ettiği Marşal plânından faydalanmamız için gerekli olan hiçbir teşebbüsü ihmal etmemeliyiz.⁴⁶⁴

Halit Keşmir'in bu izahatı, Marshall Planı hakkında önemli ipuçları veriyordu. İfadelerden anlaşıldığı üzere, Marshall Planı'nın etkili olmasının ana nedeni, kredi düzeylerinin oldukça düşük ve bir kısmının da karşılıksız olmasıydı. Bu nedenle kredi fikri ile plandan uzaklaşmamalıydı. Zaten ABD'li yöneticilerin bu konuda kesin fikirde olmadıkları da ifade edilmiştir. 3 Şubat 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Necmeddin Sadak; ABD'li yöneticilerin bu konuda kesin kararı vermediklerini, Türkiye'de incelemelerde bulunan ABD'li teknisyenlerden öğrendiklerini belirtmişti.⁴⁶⁵

25 Ocak 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki köşe yazısında Nadir Nadi, Paris Konferans'ı hakkında bilgiler veriyordu. Nadi'nin verdiği bilgilere göre Konferans'a giden Türk heyetinin Konferans'ta neler yaptıklarını, kimse yeterince bilmiyordu. Bu nedenle suçlamalar doğru değildi. Marshall Planı hakkında farklı bir yaklaşımda bulunan Nadir Nadi, şu ifadelerde bulunmuştu:

(...)Harbin fiili zararlarından müteessir olmıyan memleketler, Avrupa çerçevesi içinde, dolayısıyla plândan istifade edeceklerdi. Hiçbir siyasi gaye taşımadığı noktası üzerinde ilk zamanlar ısrarla durulan Marshall plânı, gerçekte şüpheli siyasi bir mahiyet de taşıyordu. Barış siyasi bir durum değil midir? O halde belli bir yoldan barışı temine çalışan bir plân da az çok siyasi bir temele dayanacaktı. Nitekim bu yolu işine uygun bulmadığı için Sovyet Rusya Paris toplantısına katılmadı. Peyklerine de oraya temsilci göndermeyi yasak etti. Böylece Marshall plânı da ister istemez daha vazih bir renge büründü. Kimbilir, Rusya ve peykleri de Pariste bulunsaydı, bizim gibi harbin gili tahribatına uğramamış memleketlere plân çerçevesi içinde belki daha da az ehemmiyet verilmek gerekecekti. Rusyasız kalan bir Avrupa'nın kalkınması bahis mevzuu olduğu zaman bize düşecek rol de tabiiyle büyük imkânları kazanıyordu.⁴⁶⁶

Gazetelere göre, Türkiye'nin plana dâhil olmak için gösterdiği yoğun çabanın ana sebebi ekonomik sorunlardı. Komünizm yayılmacılığından daha çok ekonomik sıkıntılar, Türkiye'yi plana katılmaya teşvik ediyordu.

⁴⁶⁴ Asım Us, "Maliyemiz ve Döviz Siyasetimiz", **Vakit-Yeni Gazete**, 27 Ocak 1948, s. 1.

⁴⁶⁵ "Dışişleri Bakanının Mecliste Demeci", **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1948, s. 1.

⁴⁶⁶ Nadir Nadi, "Marshall Plânı ve Biz", **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1948, s. 1.

Avrupa koordinasyon merkezine verilen bilgilerde, Türkiye'deki mahsul tahmini iyi bir seviyede gösterilmişti. Fakat aynı yıl alınan mahsul beklentilerin uzağında kalmıştı. Öyleki çavdar ve buğday karışımından elde edilen ekmek üretimine mecbur kalınmıştı.⁴⁶⁷ Türkiye'deki ekonomik sıkıntı her geçen gün artmaktaydı. Türkiye, maden bakımından zengin bir ülkeydi. Bu gerçeği Marshall Planı Avrupa İcra Komitesi Başkanı Avarell Harriman da ifade etmişti. Cumhuriyet gazetesinin 7 Nisan 1949 tarihli sayısında Abidin Daver, köşe yazısında şu ifadelerde bulunmuştu:

Mr. Harriman'ın "Gördüğüm memleketler arasında tabii servet kaynaklarını hududsuz bir şekilde geliştirmek imkânını elinde bulunduran yegâne memleket Türkiyedir" sözü bir hakikatın ifadesidir. Fakat biz elimizdeki bu imkânı imkânsız bir hale sokuyoruz. Bu bakımdan içi servet dolu bir kasanın anahtarını kaybettiği ve yenisini de yaptramadığı için zaruret çeken ve melül melül etrafına bakarak yardım bekleyen bir adam vaziyetindeyiz.

Son zamanlarda bütün ümidlerimiz Marshall plânı, Avrupa İktisadî Kalkınması İşbirliği İdaresi ve Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının bize yapacağı kredi yardımlarına bağlanmış bulunuyor.(...)⁴⁶⁸

Görüldüğü üzere, Türkiye'de imkânlara rağmen ekonomik kalkınma gerçekleştirilemiyordu. Marshall Planı, herkes için tek çare olmuştu. Hâlbuki; daha planın nasıl işleyeceği ve kim tarafından yürütüleceği belli değildi. 12 Şubat 1948 tarihli Son Posta gazetesinin bir haberinde; sadece Türkiye'nin değil, aynı zamanda plana dâhil olan diğer 15 Avrupa ülkesinin yardımlarla gelecek dolarların kullanım hakkının kendi tasarruflarında olacaklarını düşündükleri belirtiliyordu. Bu düşüncenin iki nedeni vardı. Birincisi milli hâkimiyetin korunması, ikincisi iç ekonomilerinde kendilerinin söz sahibi olmaları gerektiğine inanmalarıydı. Gazete ise yardımların nasıl harcandığını ABD'nin kontrol edeceğini düşünüyordu. Bunda haklı da görülüyordu. Çünkü ABD, 16 Avrupa ülkesinin verdiği rakamların doğru olmadığını düşünüyordu.⁴⁶⁹

Türkiye, çalışmalara devam etmiş ve plana dâhil olmak için elinden gelen bütün çabayı göstermişti. Türkiye'nin mücadelesi Mayıs ayında sonuç verdi. Mayıs 1948'de Ulus gazetesi, Türkiye'nin de Marshall Planı'na dâhil edildiğini ifade etmişti. Gazetenin yazısı şöyleydi:

⁴⁶⁷ "Marshall Plânına Türkiyenin İtirazları", **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1948, s. 4.

⁴⁶⁸ Abidin Daver "Ekonomik Kalkınmamızın Temel Taşları", **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1949, s. 1.

⁴⁶⁹ "Marshall Plânının Rakamları Yanlış Olabilir", **Son Posta**, 12 Şubat 1948, s. 1, 3.

”Avrupa Kalkınma Planı” adı verilmekte olan Marshall yardım plânının ilk yılına ait kısmı gerçekleşti. 1 Nisan 1948’den 1 Nisan 1949 tarihine kadar olan süre için onaltı Avrupa memleketine 5 milyar 300 milyon dolar tahsis edildi. Bu paranın tevzii de yapıldığı ve Türkiye’ye ancak on milyon dolar ayrıldığı anlaşılıyor. Program dört yıl devam edeceğine göre, Türkiye iktisadi kalkınmasının, yardımla güdülen maksatlar bakımından taşıdığı ehemmiyetin ileride daha iyi takdir edileceğini ümit etmek istiyoruz.⁴⁷⁰

5 Temmuz 1948 tarihli Son Posta gazetesinin haberinde, Türkiye ile ABD arasında iktisadi işbirliği anlaşmasının imzalanmış olduğu belirtiliyordu. Habere göre anlaşma, Marshall planı çerçevesinde Türkiye’ye yapılacak yardımın genel hükümlerini kapsıyordu. Anlaşma neticesinde üç aylık devre için Türkiye’ye 10 milyon dolarlık yardım yapılacağına kararlaştırıldığı belirtiliyordu.⁴⁷¹

4 Temmuz tarihli anlaşma gereğince Türkiye’ye yardım, 10 milyon dolar ile başlamıştı. Ayrıca 1 Mayıs 1948 tarihli Ulus gazetesinde plan mekanizmasının işlemesi için bir müessesenin varlığı söz konusu olmuştu. Bu müessese, Ekonomik İşbirliği Teşkilatıydı. Teşkilat, Avrupa iktisadi işbirliğinin daimi olması ve düzenli bir şekilde işlemesi için gerekli görüldüğünden kurulmuştu.⁴⁷²

Marshall Planı, Türkiye açısından Truman Doktrini’nin devamı değildi. Bu anlaşma, diğer 15 Avrupa ülkesiyle imzalanan ekonomik işbirliği anlaşmalarının aynısıydı. 16 Nisan 1948’de Paris’te Avrupalı devletlerle imzalanan anlaşmalar, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı’nın kuruluşuna da vesile olmuştu. Bu durum, 5 Temmuz 1948 tarihli Son Posta gazetesinde görülebilmektedir.⁴⁷³ Selim Ragıp Emeç, köşe yazısında Marshall Planı hakkında ifadelerde bulunuyordu. Emeç’e göre; Türkiye gibi kendisini ABD’nin ellerine bırakan devletlerin tek çıkış yolu, Marshall Planı’dır. Bunun için hemen faaliyetlere başlanmalıydı. ABD uzmanlarına gerekli incelemeleri yapmaları için kolaylık sağlanmalıdır. Emeç, bu konu hakkında şu ifadelere yer vermişti:

---

⁴⁷⁰ “Avrupa İktisadi İşbirliği”, **Ulus**, 1 Mayıs 1948, s. 1.

⁴⁷¹ “Türkiye-Amerika İktisadi İşbirliği Anlaşması İmzalandı”, **Son Posta**, 6 Temmuz 1948, s. 1.

⁴⁷² A.g.m., s. 1.

⁴⁷³ “Türkiye-Amerika İktisadi İşbirliği Anlaşması İmzalandı”, **Son Posta**, 5 Temmuz 1948, s. 1-7.

Halini ve geleceğini Amerikanın mukadderatına bağlamış olan bir memleketin, bugünkü şartlar içinde, Amerika ile yakın işbirliği yapabilmesi, Marshall Plânı esaslarına göre mukabil bir hareket programını benimseyip kendisini buna göre ayarlaması icap etmektedir. Halbuki bütün iddia ve ifadelere rağmen; ortada böyle bir ayarlamanın vücudunu ve hatta buna teşebbüs edilmiş olduğunu gösteren ciddi belirtiler mevcut değildir. Halbuki aynı plandan daha tâli bir surette faydalanma vaziyetinde bulunan bazı memleketler: pek yakında bu plân icaplarına dair olanı biteni tetkike çıkacak olan Amerikan temsilcisi Harirman'a (Harriman) takaddüm etmek için bir takım ciddi faaliyetlere koyulmuşlardır.⁴⁷⁴

Türkiye'nin plana dâhil olması, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin bozulmasına neden olmamıştı. Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, İstanbul'da bulunduğu bir sırada, Gazeteciler Cemiyeti'nde verdiği demeçte Marshall Planı ve ABD yardımları hakkında bilgiler vermişti. Sadak'a göre, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde hiçbir değişiklik olmamıştı.⁴⁷⁵

Marshall Planı, Türkiye'deki çoğu kesim tarafından kabul görmüştü. Ekonomik buhrandan ABD yardımıyla çıkılacağına inanılmaktaydı. Ülkede ekonomik denge sağlanamıyordu. Bu dengesizlik ve istikrarsızlık, en büyük sorun olarak görülüyordu. Basında da ekonomik istikrarsızlığa fazlasıyla değiniliyordu. Adından en çok söz ettiren konu, et fiyatlarının pahalılığıdır. Et fiyatlarının yüksek olması, her şeyi etkiliyordu. Bu soruna 14 Nisan 1949 tarihli Hürriyet gazetesindeki habere göre et fiyatlarının yüksekliği, balık ve sebze fiyatlarının da artmasına neden olmaktaydı.⁴⁷⁶ Bu durum arz talep dengesinden doğan bir sonuçtu ve bir türlü çözülemiyordu. Bu tür sorunların varlığı, Türkiye'yi plana dâhil olmak için teşvik ediyordu.

Türk basınında ABD'nin de Marshall Planı'ndan önemli çıkar elde edeceği görüşü hâkimdi. Örneğin 9 Şubat 1949 tarihli Hürriyet gazetesindeki habere göre; bir Ekonomik İşbirliği İdaresi temsilcisi, planın doğru ve düzenli bir şekilde işleminin ve sürmesinin en çok ABD'ye fayda sağlayacağını ifade etmişti⁴⁷⁷. Benzer bir durum, 4 Mayıs 1949 tarihli Hürriyet gazetesinde verilen başka bir haberde, ECA Türkiye temsilcisi Russel Dorr'un bir beyanında ortaya çıkıyordu. Dorr, verdiği beyanında, "Biz bir hayırseverlik programı

⁴⁷⁴ Selim Ragıp Emeç, "Marshall Plânı ve Durumumuz", **Son Posta**, 5 Temmuz 1948, s. 1, 7.

⁴⁷⁵ "Dış Bakanımızın Demeci", **Zonguldak**, 23 Şubat 1948, s. 1.

⁴⁷⁶ "Etin Kilosu Hâlâ 430-500 Kuruş Arasında Satılıyor", **Hürriyet**, 14 Şubat 1949, s. 1; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden alınan 21.5.1954 tarihli bir belgeye göre; İstanbul Valisi Kerim Gökay, Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği dilekçede, et fiyatlarının durumu hakkında bilgi vermiştir. Verdiği bilgide, Et Balık Kurumu'nun İstanbul'da yaptığı et satışlarını durduracağını belirterek, bu durumun İstanbul'da et buhranı yaratacağını ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: BCA, BMGMEK, 030.1.0.0/1.8.6.

⁴⁷⁷ "Amerikan Yardımı", **Hürriyet**, 9 Şubat 1949, s. 1-4.

tatbik ve Avrupalılara rüşvet de teklif etmiyoruz. Yaptığımız iş, bizim takip ettiğimiz aynı yolda seyahat etmek isteyenlere yolu bizimle katetmelerini mümkün kılmaktır” diyordu.⁴⁷⁸ Açıklamadan ABD’nin kendinden ödün vermemiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu durum, hiçbir şeyi değiştirmemişti. Avrupa’da her ülke gibi Türkiye de Marshall Planından pay almaya çalışmıştı.

Türk basınında Marshall Planı’nın, özellikle Avrupa adına işe yaradığı savunulmuştu. 9 Şubat 1949 tarihli Hürriyet gazetesi, planın tatbikinden itibaren Avrupa içerisinde batıya doğru hızla kayan komünist hareketin durdurulduğunu ifade etmişti. Gazeteye göre ABD yardımı gören ülkeler, demokrasi saflarından ayrılmamışlardı. Bu plan, Avrupa’da sadece durumu kurtarmamış, aynı zamanda büyük bir ilerleme yaratmıştır.⁴⁷⁹ 29 Mart 1949 tarihli Cumhuriyet gazetesi, Prof. Neumark’ın bir konferansında Marshall Planı’nın ABD açısından değerlendirmesini sayfalarına taşımıştır. Gazeteye göre Prof. Neumark, bu plan hakkında şu ifadelerde bulunmuştu:

Avrupanın iktisaden ve siyaseten ölmesini istemiyen Amerika, kendi menfaatini de gözönünde tutarak şöyle düşünmüştür:

Dört buçuk yıl müddetle biz avrupaya yiyecek, hammadde ve istihsal vasıtaları verelim. Bu müddet sonunda Avrupa kalkınacak ve Amerikaya iktisaden denk bir hale gelecektir. Dört buçuk yıl içinde Amerika Avrupaya tahminen 20 milyar dolarlık yardım yapacaktır. 1952 yılında Avrupa, Amerikan yardımına muhtaç olmadan kendi işlerini göreceğe hale gelmiş olacaktır.

Nitekim bir senelik tatbikattan sonra Marshall plânının faydalı tezahürlerinin görüldüğünü söyleyebiliriz. Almanya’da, Fransa’da, İtalya’da, ve Avrupa’nın yardım gören diğer memleketlerindeki istihsal artışı bunun delilidir.⁴⁸⁰

Prof. Neumark’ın bu ifadeleri, planın Avrupa adına olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

Marshall Planı çerçevesinde basında olumsuz tepkiler de mevcuttur. Bu tepkilerden birisi 7 Eylül Kararları’ydı. Bu kararlar ihracatı arttırmanın yanında ithalatın da artmasına zemin hazırlamıştı. Küresel ticarete kapıların açılmasından dolayı Türk ekonomisi sıkıntıya düşmüştü. Küresel ekonomiyle rekabet edebilmek için Türkiye’nin en azından kendine yeter bir ülke olması gerekliydi. Ancak böyle bir durum söz konusu değildi. Kısa vadede

⁴⁷⁸ “Marshall Plânının Türkiyede Tatbiki”, **Hürriyet**, 4 Mayıs 1949, s. 1.

⁴⁷⁹ “Amerikan Yardımı”, **Hürriyet**, 9 Şubat 1949, s. 1-4.

⁴⁸⁰ “Marshall Plânına Dair Prof. Neumark’ın Konferansı”, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1949, s. 1-3.

liranın değerini düşürüp doların değerini arttırmak çözüm olmamıştı. 3 Aralık 1946 tarihli Yarın gazetesinin köşe yazısında durum şöyle eleştiriliyordu:

Bir defa Türk parasını düşürmek, yani yabancı dövizleri kıymetlendirerek memleket ihracatını çoğaltmak nazariyesi, bizim gibi yalnız müstahsil memleketler için bir mâna ve kıymet ifade edemezdi! Böyle bir şey için iç sanayiimizin, yine iç ihtiyaçlarımızı karşılayabilecek bir durumda olması lazımgelirdi.⁴⁸¹

Türkiye stratejik olarak önemli bir konumdaydı. ABD için bir karakol vazifesi görüyordu. Bu nedenle Truman Doktrini kapsamında yapılan yardımlar genellikle askeri masraflar için harcanmıştı. Ekonomik kalkınmayı destekleyici hiçbir adım atılmamıştı. Bu yönde eleştiriler de yapılmıştı. Türkiye'de ekonomik istikrarı sağlamak gerekiyordu. Marshall Planı Türkiye'yi bu konuda diğer ülkelere göre çok geride bırakmıştı. Türkiye, ABD'den istediği ekonomik desteği elde edememişti.⁴⁸² 1948 yılı sonunda ilk devre bittiğinde Türkiye'ye yapılan yardımın Türkiye'yi kalkındırarak derecede olmadığı anlaşılmıştı. İktisadi İşbirliği İdaresi Başkanı Paul Hoffman'a göre Türkiye'ye yapılan yardım, kalkınma için yeterli görülüyordu.⁴⁸³

Türkiye Marshall Planı kapsamında fazla miktarda kredi almıştır. Alınan kredilere ağır şartlar konulmuş, kredi faizleri yüksek tutulmuştur. Yüksek faizlere rağmen her sıkıntılı süreçte yeni krediye başvuruluyordu. Yüksek faizler, 12 Ağustos 1949 tarihli Tan gazetesinde şöyle eleştirilmiştir:

Bizde Devlet istikrazlarına verilen yüksek faizleri birçok ecnebi mütehasısları normal telâkki etmemekte ve hiçbir memleketin, bu günkü şartlar dahilinde, buna tahammül edemeyeceğini katıyetle iddia eylemektedirler. Şüphesiz Maliye Bakanlığı diğer devletlerin yaptıkları istikrazlara verdikleri faizleri tetkik etmemiştir. Bütün dünyada faiz bakımından bizim kadar hovarda ve bizim kadar mirasyedi bir memleket mevcut olmasa gerektir.⁴⁸⁴

Marshall Planı konusunda en çok gösterilen tepki, planın ABD'nin emperyalist çıkarlarına hizmet ettiği yönündeydi. Genelde sol kesimden gelen bu tepkiye göre ABD, emperyalist çıkarlar güdüyordu ve yardımdan istifade eden memleketler üzerine hâkimiyet

⁴⁸¹ Arif Oruç, "Başbakanın Beyanatı Tatmin Edici Değildir!", **Yarın**, 3 Aralık 1946, s. 1, 3.

⁴⁸² Ali Naci Karacan, "Amerikanın Türkiye'ye Yaptığı Yardım", **Tan**, 13 Şubat 1949, s. 1, 5.

⁴⁸³ "Türkiyenin Kalkınması", **Tan**, 17 Mayıs 1949, s. 1.

⁴⁸⁴ "İstikraz, İstikraz, Daima İstikraz!", **Tan**, 12 Ağustos 1949, s. 1, 5.

kurmayı planlıyordu.⁴⁸⁵ Bu planlardan birisi, yabancı sermayeyi üye ülkelere sokmaktı. Türkiye'de de aynı durum göze çarpmaktadır. ABD sermayesinin Türkiye pazarına girmesi gerekiyordu. ABD'de Marshall Planı kapsamında Türkiye'den aynı talepte bulunuyordu. Türkiye'de bu talebi kabul etmiştir. Ancak Türk sermayedarlarının yabancı sermayedarlarla baş edebilecek gücü yoktu. Böyle bir hamle Türk ekonomisini daha çok zora sokmuştur. 7 Eylül 1948 tarihli Kudret gazetesinin köşe yazısında, CHP'ye bu konu hakkında ağır eleştiriler yapılmıştır. Gazeteye göre CHP, kendi çıkarları için yabancı sermayenin girişine izin vermiştir. Hâlbuki Türkiye daha, yakın bir zaman önce kapitülasyon gibi “bir beladan” yakasını zor kurtarmıştır. CHP, bu davranışıyla Atatürk'ün çabaları etkisiz kılmıştır. Bu durum da Türk ekonomisini zora sokmuş, piyasayı yabancı sermayenin eline bırakmıştır.⁴⁸⁶ Dönemin sol dergilerinden Marko Paşa da yabancı sermayenin Türkiye'ye sokulmasıyla ilgili tepki göstermiştir. Dergide geçen ifadelerle göre Türkiye'de birçok gazete, yabancı sermayenin girişinden övgüyle bahsetmektedir. Oysaki 40 senedir yabancı sermaye ülkeden çıkarılmaya çalışılıyordu. Kapitülasyonlar kaldırıldığında herkes sevinmişti. Ardından yabancı sermaye sürekli ülkeden çıkarılmaya çalışılmıştı. Şimdi neden yeniden yabancı sermaye ülkeye davet edilmişti. Böyle olduktan sonra o kadar zaman yapılan çabaların ne anlamı vardı.⁴⁸⁷

Marshall Planı kapsamında Avrupa'ya gönderilen teknik heyet ve Avrupa'dan getirilen uzmanlar da eleştiri konusu olmuştur. Eleştirilere göre Türkiye, her şey için ABD'ye teknik heyet gönderiyordu. Giden teknik heyetler ise yeterince işleriyle ilgilenmiyorlardı. Gereksiz lüks alışveriş peşinde koşuyorlardı. ABD'den getirilen heyetler ise Türkiye'ye pahalıya mâl oluyordu. Uzman heyetlerin getirilmesi için bütçeyi sarsacak derecede ödeme yapılıyordu. Hükümetin bu konuda yeterince alakadar davranmadığından şikâyet ediliyordu.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ “Amerikan Emperyalizmi”, **Ant**, 3 Temmuz 1947, s. 1, 3.

⁴⁸⁶ Nureddin Ardiçoğlu, “Yabancı Sermaye Meselesi”, **Kudret**, 7 Eylül 1948, s. 1, 4.

⁴⁸⁷ “Yabancı Sermaye”, **Marko Paşa**, Yıl 1, (2), 2 Aralık 1946, s. 1; Marko Paşa ile Malûm Paşa aslında aynı kişilerin kurduğu bir siyasi mizah gazetesidir. Aziz Nesin ve Sabahattin Ali'nin çıkardığı gazete, sol eğilimliydi. O dönemde büyük bir yankı uyandıran gazetenin tirajı 60 bine ulaşmaktaydı. Bu durum iktidarı rahatsız ettiğinde ilk fırsatta Marko Paşa gazetesi kapatıldı. Gazetenin kapatılması onları durduramadı ve aynı gazete Merhum Paşa adıyla çıkarıldı. Bu da kapatıldı. Ancak, daha sonra Malûm Paşa adıyla yeniden çıkartıldı. Ali ve Nesin'in çıkardığı gazete, iktidarı alaycı bir dille eleştiriliyordu. Süreç sonunda gazete kapatılmakla kalmadı aynı zamanda Sabahattin Ali ve Aziz Nesin de tutuklandı. Bkz.: Avcıoğlu, a.g.e., s. 404.

⁴⁸⁸ “Bir Kulağımdan Girdi”, **Malûm Paşa**, Yıl 1, (1), 8 Eylül 1947, s. 2.

Türkiye'nin Marshall Planı çerçevesine aldığı yardımları yanlış kullandığı yönünde yabancı basında eleştiriler de yapılmıştır. 11 Aralık 1950 tarihli ABD'nin Life Dergisi'nde Nerin Gün imzalı bir makale paylaşılmıştı. Makalede, Türkiye'de Marshall Planı'nın tatbiki hakkında bilgi ve yorumlar yer alıyordu. Türkiye'de yapılan yardımların doğru kullanılmadığına dair eleştiriler yapılmıştı. Marshall Planı ile alınan yardımlardan getirilen malzemeler arasında, lüks eşyaların olduğu ifade edilmişti. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, haberden dolayı dergiye mektup göndererek, bu bilgilerin asılsız olduğunu belirtmiştir. Life Dergisi, verdiği cevabında makalede bazı hataların olduğunu kabul etmiş, Türkiye'nin Kore'de Birleşmiş Milletler adına savaşa girmiş bir ülke olduğunu vurgulayarak yanlışlıkla incitildiğini belirtmişti.⁴⁸⁹ Benzer bir haber de İngiliz Times gazetesinde yer almıştı. 6 Ocak 1953'te "Türk Ticaretinde Esaslı Değişiklikler" başlığı altında verilen habere göre, Türkiye'de ki dış ticaret açığının ana sebeplerinden birisi, acil ihtiyaçların dışında oluşturulmuş bir "Serbest Liste"nin varlığıydı. Bu listede, acil olmayan ve sadece ithalat listesini şişiren maddelerin mevcut olduğu ifade ediliyordu. Örneğin; İstanbul'u ziyaret edenler, birçok lüks otomobilin taksi olarak kullanıldığını görüp hayrete düşebilirdi.⁴⁹⁰ Bu ifadeler, plandan ayrılan paranın lüks eşyalara harcandığını iddia etmekteydi.

4.1.2. Siyasette Marshall Planı

Türkiye'de çok partili hayata geçişe rağmen dış politikada birlikte hareket etme ilkesine sadık kalınmıştır. Demokrat Parti, daha iktidara gelmeden önce dış politika açısından hükümet ile ortak hareket etme yanlısı olduğunu göstermişti. 22 Aralık 1947 tarihli TBMM oturumunda Demokrat Parti İstanbul Milletvekili Enis Akaygen'in, şu ifadeleri önemlidir:

---

⁴⁸⁹ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/102.631.6.

⁴⁹⁰ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/103.640.2; 1949'da Türkiye'de Ticaret rejiminin düzenlenmesi için bir komisyon toplamıştı. "Ticaret Rejimini Tespit Komisyonu" adındaki bu görüşmelerde, lüks ihtiyaçların sınırlandırılması kararlaştırılmıştı. Ancak daha sonradan ortaya çıkan haberlere bakılacak olursa komisyonun aldığı kararın pek işe yaramadığı görülmektedir. Ticaret Rejimini Tespit Komisyonu için bkz.: "İthalâtın Tahdidi Kararlaştı", **Tan**, 13 Nisan 1949, s. 1, 5.

Halbuki, millet sinesinde geniş bir ekseriyete dayanan ve mecliste temsil edildiği günden beri Birleşmiş Milletler Cemiyeti mefkûresi içinde memleketimizin ve milletimizin mutlak istiklâlini, hükümlerliliğini, şeref ve haysiyetini ve bir kelime ile maddi ve manevi bütün varlığını mahfuz tutacak şartları sağlamak ve daha ziyade kuvvetlendirmek yolundaki dış siyasette Hükümetle beraberliğini her vesile ile beyan ve ilân etmiş olan Demokrat Parti, şimdiye kadar kendisinin mevcudiyetinden teami edilircesine, bu açıklamalardan hariç tutulmuş ve bir muhalefet partisinin iç siyaset sahasında olduğu kadar dış siyaset alanında dahi hükümet icraatı cephesinde memleket durumunu bilmediği bir millet hakkı olarak istemek hakkı olduğu gözönüne alınmamıştır.⁴⁹¹

Görüldüğü üzere dış siyasette ortak hareket etmek bu yıllarda ülke politikası haline gelmişti. Marshall Planı konusunda iktidar, muhalefet tam bir ortaklık içindeydi. Bunun nedeni, daha önceden bahsedildiği üzere ekonomik sıkıntılardır. Türkiye'deki ekonomik sıkıntılar, hemen her kesimi bu plana yaklaştırıyordu. CHP Zonguldak Milletvekili Emin Erişgil, Meclis'te verdiği soru önergesine Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın cevabından sonra yaptığı konuşmada, şu ifadelerde bulunmuştu:⁴⁹²

Sayın Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak arkadaşımızın geniş açıklamalarını dikkatle ve istifade ile dinledim. Kendilerine çok teşekkür ederim. Marshall plânının tatbik şekli hakkında Türkiye'yi alâkadar eden meseleler üzerinde haberler geldiği zaman umumi efkârın nasıl alâkadar olduğunu, hatta nasıl üzüntü duyduğumuzu hepimiz biliyoruz. Dışişleri Bakanının bu izahatı, kısmen olsun, bu üzüntümüzü hafifletmiştir, diyebiliriz. Çünkü umumi efkâr bu izahat üzerine şunu öğrenmiş olacaktır ki, bizim hakkımızda verilen rapor katı bir şey değildir. Kanun Amerikan Meclisinden çıktıktan sonra yapılacak teşkilât ve bunun başına geçirilecek bir administratör verilecek krediyi lüzum gördüğü şekilde tevzi edebilir.⁴⁹³

Emin Erişgil'in ifadelerinden, Türk siyasetinin plana ne derece bağlanmış olduğu görülmektedir. 27 Ocak 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesi, Celal Bayar'ın Türkiye'nin plana dâhil edilmemesinden dolayı ABD'yi eleştirilerine yer veriyordu. Bayar, “üç çadırlı bir

⁴⁹¹ TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 8, Birleşim 20, 22.12.1947, s. 117;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c008/tbmm08008020.pdf>, (20.12.2012).

⁴⁹² Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, verdiği cevapta şu ifadelerde bulunmuştur: “Marshall plânında para yardımı veya açık kredi asla bahismevzuu değildir. Bahismevzuu olan program, evvelâ 16 Devletin kendi gayretleri ve müşterek iş birlikleriyle kalkınmaya çalışmaları, birbirlerine yardım etmeleridir. Bu münferit ve müşterek gayretler harcandıktan sonra noksan kalan kısımları ABD tamamlayacaktır. Yani bu 16 Devletten her birinin ABD'den satın alacakları makine ve levazımı, dolar mevcudu olmıyan memleketlere ABD kredi ile verecektir. Yardımın mahiyeti bundan ibarettir. Kısacası: aç memleketlere yiyecek yardımı yapılacak, harb neticeleri dolayısıyla ABD ile tediyesinde açık veren memleketlerin bu dolar açığını ABD kredi ile kapıyacaktır. Bu krediler, devre devre kısımlara bölünmüştür. Her devrenin sonunda, bu kredilerin nasıl harcandığı ve bu kredi ile satın alınan makine ve levazımın ne şekilde kullanıldığı, bundan Avrupa kalkınması için istifadeli neticeler çıkmadığı her memleketinde, yerinde tetkik edilerek, netice müspet ise diğer bölüm krediler açılacaktır.” Bkz.: **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 10, Birleşim 37, 2.2.1948, s. 10; <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c010/tbmm08010037.pdf>, (20.12.2012).

⁴⁹³ **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 10, Birleşim 37, 2.2.1948, s. 11;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c010/tbmm08010037.pdf>, (20.12.2012).

aşiret reisinin bile bu şekilde sakat davranmayacağı”nı ifade ediyordu. Bayar’ın ifadeleri muhalefetin plana dâhil olma konusundaki kararlılığını göstermekteydi.⁴⁹⁴

Basında verilen haberlerde de siyasetçiler, Marshall Planı’nın gerekliliği ve Türkiye’nin dâhil olması hususunda görüş birliğindeydiler. 27 Ocak 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Celal Bayar’ın 26 Ocak’ta Eskişehir’de, bu konuyu ele almış olduğundan bahsedilmişti. Bayar’ın ifadelerine göre; Türkiye’nin ekonomik vaziyeti ABD’ye açık ve net bir şekilde anlatılabilmiş olunsaydı Türkiye, plana dâhil edilecekti. Hükümet büyük bir fırsat kaçırmıştı. Cumhuriyet gazetesi, muhalefet adına Bayar’ın bu ağır eleştirilerini haklı ve yerinde bulmuş, “Ekonomi ve finans alanında muhalefetin şiddetli tenkidlerine ihtiyaç duyulduğu”nu ifade etmişti.⁴⁹⁵

Meclis’teki tek seslilik her haliyle kendini gösteriyordu. Yardımın doğruluğu yanlışlığı bir kenara bırakılıp daha fazla yardım yapılması gerektiği ifade ediliyordu. 4 Temmuz tarihli anlaşma taslağının görüşüldüğü 8 Temmuz 1948 tarihli TBMM oturumunda Demokrat Parti Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz’un konuşması buna örnektir. Ahmet Oğuz şu ifadelerde bulunmuştur:

(...)Binaenaleyh bu memlekete iktisadi sahada yapılacak her yardım muhakkak ki, memleket ölçüsünde büyük mikyasta ve dünya ölçüsünde azımsanmayacak neticeler doğuracaktır. Beşerin, insanların maddi refah ve saadetini temin eden bu maddi kaynakları sağlamak için Amerikan Devletinin de bu ıstıraplarımızı, bu sıkıntılarımızı yakından takip ederek bize ellerindeki salâhiyete dayanarak kitaptaki kayıtları mukayyet olmıyarak, daha büyük ölçüde yardım etmelerini temenni ederim (Bravo sesleri, alkışlar).⁴⁹⁶

Ahmet Oğuz’un ifadeleri, yardıma muhalefetin de sıcak baktığını belli ediyordu. Yapılan görüşmeler daha çok neden Türkiye’nin yardım dışında tutulduğu ve yukarıdaki gibi daha fazla yardım yapılması gerektiği şeklindeydi.

Marshall Planı hususunda Türk siyasi kanadı olumlu yaklaşım göstermiş, CHP ve Demokrat Parti olumlu tepkiler göstermiştir. Ancak Plana karşı olan kesimler de mevcuttur. Millet Partisi Genel Başkanı Yusuf Hikmet Bayur, Marshall Planı kapsamında

⁴⁹⁴ Nadir Nadi, “Öyle mi? Şöyle mi?”, **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1948, s. 1.

⁴⁹⁵ A.g.m., s. 1.

⁴⁹⁶ **TBMM ZC**, Dönem 8, Cilt 12, Birleşim 85, 8.7.1948, s. 1002; <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c012/tbmm08012085.pdf>, (20.12.2012).

Türkiye ile yapılan anlaşmanın yanlış ve Türkiye'nin aleyhine bir anlaşma olduğunu ileri sürmüştür. Bayur'a göre anlaşmanın şartları, Türkiye'ye yapılacak yardıma oranla oldukça ağırdı. Yenısabah gazetesi, Marshall Planı için yapılan anlaşmada hükümetin hata ettiğini iddia etmişti. Hikmet Bayur, bu haber üzerine basına verdiği demeçte şunları söylemiştir:

(...) Şu kadar var ki, Yenısabah'ın belirttiği gibi, bizim hükümetimiz hiç denecek kadar az bir para için bu ağır şartları kabul etmekle tamamiyle hata etmiştir. Şüphesiz bu para miktarı artacaktır; ancak öbür Avrupa devletlerinde olduğu gibi gerçek bir kalkınmayı sağlayacak bir dereceye varacağına dair hiçbir delil yoktur ve bunun olması hep az muhtemeldir.

Bu anlaşma dolayısıyla ekonomik durumumuzda hasıl olabilecek bir kötüleşmeye de işaret etmek isterim.

Tütün, üzüm, incir gibi başlıca ihracat mahsullerimizi yetiştiren çiftçilerimiz yabancı rakipleri karşısında çok zayıf bir durumdadırlar; bunun başlıca sebebi herkeşçe bilinir. Onlar yiyecek ve giyeceklerini ve bir çok ihtiyaçlarını pek geniş ölçüde vurgun ve ihtikâr payı ödiyerek tedarik ederler. Onların rekabet edecek durumda olan yabancı çiftçi için bu hal yoktur. (...)

Bu duruma düşürülen müstahsillerimiz Amerika, Güney Afrika ve Avusturalya müstahsillerine rekabet edebiliyorlarsa bunu bir yandan pek çok sıkıntıya katlanmak, öbür yandan da hükümetçe alınan açık veya örtülü bazı piyasa tutma ve mahsulleri değerlendirme tedbirleri sayesinde yapabiliyorlar.

Eğer Amerika'dan alınan para karşılığında yapılan anlaşma yüzünden bu gibi tedbirler kaldırılacak, fakat içerdeki ihtikâr vurgun ve devlet ticaretçiliğinden doğan pahalılık devam edecekse Türk ihracatı ve o uğurda çalışan Türk köylüsü perişan olabilir.⁴⁹⁷

Bayur'un ifadelerine göre ABD ile yapılan anlaşma nedeniyle alınan bazı tedbirlerin kaldırılması, Türkiye'nin aleyhine sonuçların ortaya çıkması ihtimalini doğuruyordu. Dış piyasayla rekabet edilemeyecek bir durumdayken bu hamlenin yapılması da yanlışti. Türk çiftçisi Avrupa çiftçisiyle baş edecek durumda değildi. Anlaşma çiftçiyi daha zor durumda bırakacaktı.

Marshall Planı hakkında Türkiye'de görülen bir başka karşıt görüş, 4 Temmuz Anlaşması hakkındadır. Prof. Dr. Çağrı Erhan, 4 Temmuz 1948 Anlaşması'nın tepkiyle karşılandığını ifade etmiştir. Erhan'a göre; siyasi şemsiyenin altında bulunan her kesimden birçok aydın, anlaşmanın Osmanlı döneminde yapılan kapitülasyonları hatırlattığını ifade etmiştir.⁴⁹⁸ Meclis'te böyle bir ayrışma görülmemektedir. Bu tepki Meclis dışındaki siyasi odaklar tarafından ve basında gösterilmiştir.

⁴⁹⁷ “Amerikan Yardımı ve Bayur'un Görüşü”, **Kudret**, 13 Ağustos 1948, s. 1, 4.

⁴⁹⁸ Erhan “ABD ve Nato'yla İlişkiler”, s. 541.

4.2. Marshall Planı'nın Türkiye'deki Sonuçları

Türkiye'nin Marshall Planı'ndan aldığı yardım, Avrupa'ya yapılan doğrudan yardımların % 1,2'si, dolaylı yardımların da % 2,2'sine tekabül ediyordu.⁴⁹⁹ Plan çerçevesinde alınan kredilere % 2.5 faiz oranı uygulanmıştı. Alınan krediler, 15 yıl ertelemeyeyle 44 yılda geri ödeme usulüne tabii tutulmuştur.⁵⁰⁰ Marshall Planı'nın Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik, siyasi ve sosyal sonuçları olmuştur.

4.2.1. Ekonomik Sonuçlar

1923-47 yıllarında iktisadi kalkınma için kendi kaynaklarına yönelmeyi öncelik edinen Türkiye, 1948'den itibaren Marshall Planıyla dış kaynaklardan yararlanmaya başlamıştı. Bu durum, üretim ve gelir artışını hızlandırmıştı. Ancak, ekonominin dış kaynaklara bağımlılığının da artmasına vesile olmuştu.⁵⁰¹ Tabi ki; bunun keyfi bir olay olduğu söylenemez. Türkiye gelişimini sağlayacak iç dinamiklerden yoksun kalmıştı. Dış kaynaklardan yararlanmak için en uygun çözüm yolu Marshall Planı'ydı.

Marshall Planı'nın Türkiye ekonomisindeki en önemli sonuçlarından biri devletçilikten liberal ekonomiye kaymadır. Devletçilik ilkesinin, Marshall Planı'na dâhil olmada Türkiye'nin önünde bir engel teşkil ettiği düşünülüyordu. 1946-50 dönemi, devletçiliğin tasfiye yılları olmuştu. Bu tasfiye, devletçilik kavramının resmen ve aniden reddedilmesi şeklinde değildi. Adım adım hareket edilmişti. Devletçiliği niteleyen bütün yorumlar ve iktisat politikası özellikleri, teker teker reddedilerek tasfiye gerçekleşmişti.⁵⁰²

II. Dünya Savaşı'na katılmamakla birlikte her an harbe hazır olma stratejisiyle Türkiye'de, askeri harcamaların yüksek olması ve bütçenin büyük bir kısmının askeri giderlere ayrılması, ülke ekonomisini sekteye uğratmıştı. Marshall Planı süreci göstermiştir ki sadece bütçenin büyük bir kısmının askeri harcamalara değil, ekonominin iyi yönetilememesi de Türkiye'nin iktisadi yapısını bozmuştu. Bunun en iyi göstergesi, 1946 Kalkınma Planı'nın lağvedilmesidir. Türkiye, artık ekonomik buhrandan kendi başına

⁴⁹⁹ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/132.856.2.

⁵⁰⁰ Güler, a.g.m., s. 221.

⁵⁰¹ Şahin, a.g.e., s. 116.

⁵⁰² Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s. 353-354.

çıkabileceğine inanmıyordu. Bu durum, Türkiye'yi Marshall Planı'na dâhil olmaya sürüklemiştir. Marshall Planı'nı tek kurtuluş yolu olarak gören Türkiye, plana dâhil olabilmek için büyük çaba göstermişti ve çabası sonuç vermişti. Plana dâhil edilen on altı ülkeden birisi olmuştu.⁵⁰³

Türkiye'nin plandan uzun vadede olumlu ekonomik sonuçlar elde ettiğinden bahsetmek pek mümkün değildir. Plan kısa vadede Türkiye'ye ancak nefes aldirmiştir.⁵⁰⁴ Özellikle 7 Eylül Kararlarının olumsuz etkisi, kaçınılmaz olmuştur. 7 Eylül kararıyla Türk Lirası, ABD Doları karşısında devalüe edilmiştir. Bu devalüasyon sonucunda, 1 dolar 1,29 Türk Lirası'yken 2,80 liraya çıkarılmıştır.⁵⁰⁵ Bu yolla savaştan sonra meydana gelen ihracat sıkıntılarının giderilmesi düşünülüyordu. Ancak devalüasyon, istenilen etkiyi göstermedi. Kemal Karpat, 7 Eylül Kararlarını sert sözlerle eleştirmiştir. Karpat'a göre; bu tedbirler, ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik gerçeklere dikkat edilmeksizin alınmıştı. Para birkaç elde toplanmıştır. Ekonomik gelişimi sağlayacak yatırımlar yapılmadı. Halkın alım gücü dikkate alınmadı. Bu tedbirler, ülkede bazı iş adamlarının ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçladı. Bu süreçte altın satışına güvenilmesi de yanlış bir hamle olmuştu. Türkiye Merkez Bankası'nın stoklarında 1946 yılında 663 milyon liralık altın vardı. 1950 yılında altın stoku 419 milyon liraya kadar düşmüştü.⁵⁰⁶

Devalüasyon, eldeki tarım ürünleri stokunun daha ucuz fiyattan satılmasına neden olmuştu. Ayrıca döviz sıkıntısının olmadığı bir zamanda, devalüasyon gerçekleştirilmişti. Devalüasyon sonrasında ithalat, ihracatı geçmiş, 1930'dan sonra ithalat ihracat dengesi fazla iken, 1947'de açık vermiştir.⁵⁰⁷

---

⁵⁰³ 12 Temmuz 1947'de Paris Konferansı (On Altılar Konferansı)'na katılan Türkiye'nin, daha sonradan Kongrede plana dâhil edilen ülkeler arasından çıkartılmakla karşı karşıya bırakılması, siyasi bir hamle olarak tahmin edilmektedir. Bu şekilde Türkiye'nin Planı çok incelemesinin önüne geçilmiş olabilir.

⁵⁰⁴ Necdet Ekinci, **II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, 1. Baskı, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997, s. 344.

⁵⁰⁵ Şahin, a.g.e., s. 113.

⁵⁰⁶ Avcıoğlu, a.g.e., s. 568-569.

⁵⁰⁷ Şahin, a.g.e., s. 113-114; Osman Okyar, "Avrupa İktisadi İşbirliği Karşısında Türkiye", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 13(1-4), İstanbul, 1952, s. 241; 1930'lu yıllarda sınıai kalkınmaya yönelen Türkiye, 1933-37 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı tamamıyla uygulamış, 1938-43 yılları arasına denk gelen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı uygulamaya koymuş, ancak II. Dünya Savaşı, planın hayata geçirilmesine engel olmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın etkisiyle de 1931-39 yılları arasında Türkiye'nin sanayi üretimi % 74 artmıştı. Bkz.: Orhan Morgil, "Büyüme ve Sanayileşme Politikaları", **Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Bahaeddin Yediylıldız (Ed.), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2002, s. 40.

Marshall Planı'nın dayattığı liberal ekonomik sistem, Türkiye'de sorun yaratan ana etkenlerden birisi olmuştur. Liberalizm anlayışıyla Türkiye, daha fazla ithalat yapmıştı. Türkiye'nin Marshall Planı çerçevesinde 1949-53 yılları arasında almış olduğu zirai aletler, 1950-53 yılları arasında bu alanda yaptığı ithalattan çok azdır. Örneğin, Marshall Planı ile 7 bin 449 traktör alınmışken liberalleşme süreci sonunda 26 bin 146 traktör ithal edilmişti.⁵⁰⁸

1950 yılında Demokrat Parti iktidara geldiğinde ilk olarak liberal ekonominin alanını genişleterek işe başlamıştır. Liberalleşme ekonomik sisteme geçilmesinde ABD Hükümeti etkili olmuştur. Zira ABD, Marshall Planı'na dâhil ülkelere liberalleşmeyi teşvik ediyordu. Türkiye'de inceleme yapan uzmanlardan Thornburg, 1947 yılında Vatan gazetesine şöyle bir ifadede bulunmuştu: “Aşikârdır ki Türkiye'de hususî teşebbüs ruhu geliştirilmedikçe, memleketinizde hususî ABD teşebbüsü için yer yoktur. Evvelâ, kendi tabii kaynaklarınızı, işletmelisiniz ve ancak ondan sonra yabancı sermaye bulabilirsiniz.”⁵⁰⁹

Benzer bir ifade olarak ECA Başkanı Hoffman, 1950 yılında şu ifadelerde bulunuyordu:

Avrupa İktisadî İşbirliğinin tam olarak bir an evvel gerçekleşmesinden Amerikan umumi efkârının sabırsızlandığını ifade etmiş ve Amerikan yardımlarının, ticaret ve mübadele serbestisini en geniş ölçüde tahakkuk ettirecek memleketlere daha fazla yapılacağını ilâve eylemiştir.⁵¹⁰

ABD'nin bu yaklaşımı Marshall Planı'na dâhil olan ülkelerin liberalizme geçişlerinde önemli bir dönüm noktasıydı. Türkiye'nin de bu tarihten itibaren bu yönde ağırlık vermesi dikkat çekicidir. Liberalleşme kapsamında 1950'de Türkiye, yabancı ülkelerle olan ticaretini % 60 oranında serbest bırakmıştı.⁵¹¹ Ülkelerin özel sermaye'ye ağırlık vermeye başlaması en çok ABD'nin işine yarayacaktır. Özel sermayenin serbest kalması aynı zamanda ABD sermayedarlarının da bu pazarlara girişini kolaylaştırmıştır. Böyle olunca ithalatı hızla ilerleyen ülkelerde ihracat düşük seviyede kalmıştır. Aynı şekilde bu durum Türk dış ticaret açığını artırmıştır. 1950 yılında 22,3 milyon dolar olan

⁵⁰⁸ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/107.675.6.

⁵⁰⁹ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/101.625.10.

⁵¹⁰ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/73.465.7.

⁵¹¹ BCA, CHPEK, 490.1.0.0/1403.649.1.

dış ticaret açığı liberalizm nedeniyle iki yıl içerisinde 193 milyon dolara ulaşmıştı.⁵¹² Türkiye'de oluşan dış ticaret açığı hakkında, 22 Ekim 1952'de MSA Türkiye şefi Leon Dayton, şunları söylüyordu:

Türkiye'nin son zamanlardaki tediye müvazenesi açıklarını ben ve misyonumdaki arkadaşlarım yakından ve endişe içinde takip etmekteyiz. Bugün karşılaşılan müşkülâtın bertaraf edilmesi ve açıkların izalesi, kabili ihraç malların bir an önce ihracına ve memleketin dış gelirlerin artırılmasına bağlıdır. Fakat ihracat yapılamamaktadır. Şüphesiz ihracatın yapılabilmesi diğer memleketlerin bu mallara talip olmasına ve ihraç mallarının fiyatına bağlı bir keyfiyettir.⁵¹³

Dayton'un da ifadelerinden anlaşıldığı gibi Türkiye'deki dış ticaret açığının ana nedenlerinden birisi yeterince ihracat yapılamamasıdır. 1952'de Marshall Planı'nın Avrupa sürecinin tamamlanmış olduğu göz önüne alındığında, Avrupa'da artık zirai ürün ithaline çok ihtiyaç duyulmamaktaydı. Bu nedenle ihracatını tarım ürünlerine dayandıran Türkiye, dış ticaretinde açık vermeye başlamıştı. Her geçen gün bu açık artmaktaydı. İngiltere'de 6 Ocak 1953 tarihli Times gazetesi, Türkiye'nin dış ticaret açıklarına değinmiştir. Gazetede, Türkiye'nin dış ticaret açığı önemli bir mesele olarak görülüyordu. Gazeteye göre, 1952 yılının ilk 10 ayında ithalat ihracat arasında, 484 milyon lira açık vardı. Bu miktar önceki seneye göre iki kat artmıştı. Türkiye'nin bu hale gelmesinin sebebi, Avrupa Tediye Birliği'ne en fazla borçlu ülke olmasıydı.⁵¹⁴ Gazete, liberal ekonomik sisteme hızlı geçilmesinin Türkiye'yi bu hale getirdiğini ifade etmişti. Türkiye'nin, liberal ekonomi hakkında çok iyi bilgi ve deneyim sahibi olmadığından dış ticarete ayak uyduramadığını belirtmişti.⁵¹⁵ Türkiye, liberalleşme konusunda iyi bir seviyede olmadığından, liberalizme ne şekilde geçileceği ve hangi alana ya da kimlere ne kadar izin verileceğini kararlaştıramamıştır. Dönemin gazetelerinde bu konular üzerine yazılar yayınlanmıştır. Kudret gazetesinde devlet işletmelerinin özelleştirilmesi belli sebeplerle savunulmuşsa da yabancı sermayeye devri hususunun yanlış olduğu öne sürülmüştür. Gazetede habere göre yabancı sermayeye ancak yeni iş alanlarında müsaade edilmeliydi. Devlet işletmeleri daha çok yerli şahıs ve kooperatiflere devredilmeliydi.⁵¹⁶

---

⁵¹² Kazgan, a.g.e., s. 100-101. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 1950 yılının dış ticaretini gösteren tabloda dış ticaret açığı, oldukça belirgin görünmektedir. Bu yılda dış ticaret açığı 55 milyon lira civarındadır. Bkz.: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **Dış Ticaret**, No: 0132902, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi Yayınları, 1950, s. XXX.

⁵¹³ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/88.551.4.

⁵¹⁴ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/103.640.2.

⁵¹⁵ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/61.378.9.

⁵¹⁶ Hikmet Bayur, "Devlet Sermayeciliğinin Tasfiyesi", **Kudret**, 9 Temmuz 1950, s. 1, 4.

31 Mayıs 1950 tarihi itibariyle, Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkelere olan dış borcu 218 milyon 141 bin lira civarındaydı. Bununla birlikte Türkiye'de dış borç artmaya devam etti. 1955 yılında devletin dış borcu 1 milyar 686 milyon 319 bin 466 lira'yı bulmuştur.⁵¹⁷ 1953 yılı itibariyle Türkiye, ithalatını azaltmaya başladı.⁵¹⁸ Dış ticaret açığının önlenmesi adına 1958 yılında yeni bir devalüasyon zorunluluğu doğdu. 1 dolar 2,80 liradan 9 liraya çıkarıldı.⁵¹⁹

1956 yılında Türkiye'deki, ekonomik sıkıntılar buhran halini almıştı. İhracatın yanı sıra ithalatta da gittikçe zorlanılıyordu. Marshall Planı kredilerine rağmen, döviz sıkıntısı çekiliyordu. Bu sıkıntıyı gidermek adına çözüm yolları aranmıştı. “Türkiye, Irak, Lübnan, Ürdün, Suriye Ortaklık ve Temsilciliği”nden Ali Rıza Kurtoğlu, T. Vifor adında bir maliye uzmanının Türkiye adına yayınladığı muhtırayı Başbakan Adnan Menderes'e sunmuştu. Muhtırada “Türk Dolar” adında yeni bir paranın oluşturulmasından bahsediliyordu. Bu paranın ihracat için kullanılmasının dışalım ve ihracatı kolaylaştıracağı belirtiliyordu. Vifor şunları ifade ediyordu:

Sterling, bir asır müddetle dünyada hüküm sürdü. Dolar, istikbalde, dünyanın kullanacağı para olarak gözüktüyor.

Bütün dünya dolar veya dolara istinad eden tek para sistemine doğru gitmektedir.

Bütün milli paraların, millî para olarak kalmaları her memleketin dolara dayanan ve haricî mübadelelerde kullanılacak olan bir para ihdas etmesi kuvvetle muhtemeldir.

Türkiye için de böyle bir para teklif ediyorum. Bu paranın “Milletlerarası Para Fonu” ile “Federal Bank” tarafından destekleneceği muhakkaktır. Bu paranın ihdasının, Türk Lirasının Türk millî parası olarak kalmasına bir mâni teşkil etmeyeceğini de tekrar etmek isterim.

“Türk-Dolar” Türkiye'nin istikbalde ecebi devletlerle vaki olacak ticarî münasebatında kullanacağı paradır(...)

“Türk-Dolar”ın Türk Lirası ile olan nisbeti bir Türk-Dolar 5 ilâ 5 ½ Türk Lirası civarında tesbit edilmelidir.⁵²⁰

⁵¹⁷ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/29.170.3.

⁵¹⁸ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/103.643.4; Türkiye'nin ithalatını kısma kararı İngiliz basınında geniş yankı bulmuştu. Bkz.: BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/103.643.4; BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/103.645.1.

⁵¹⁹ Kazgan, a.g.e., s. 101; Türk Lirası'nın bu şekilde değer kaybetmesine neden olan kararlar iktisat tarihine “4 Ağustos Kararları” olarak geçmiştir. Bkz.: Yenal, a.g.e., s. 85.

⁵²⁰ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/6.30.10.

Marshall Planı, Türkiye'de 1923 yılından beri süre gelen Mustafa Kemal Atatürk'ün hazırlattığı zirai ve sınai kalkınma biçimini sonlandırmıştı. II. Dünya Savaşı ile Atatürk'ün ekonomi ve tarım politikası zaten kesintiye uğramıştı. Türkiye'nin, Avrupa ve ABD ile olan dış ticareti durmuştu. Bu ticaretin tekrar başlamasına Marshall Planı vasıta olmuştur.⁵²¹ Ancak Atatürk'ün sınai kalkınma için yaptığı çabalar devam ettirilmemiştir. Türkiye tarıma kayma yolunu tercih etmiştir. Bu durum Türkiye'de fabrikalar açılmasının önlenmesinin yanında elde bulunan fabrikaların kapatılmasına neden olmuştur. Uzmanların verdiği raporlar doğrultusunda 1952 yılında Türk sanayisi için bir dönüm noktası olan THK Uçak ve Motor Fabrikaları kapatılmıştır. MKE'ye devredilen fabrikalar, 1954 yılında traktör fabrikası haline getirilmiştir.⁵²²

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'nin tarım ekonomisine ağırlık verilmiştir. Bunun neticesinde Türkiye, sınai gelişmeden uzaklaşarak bir tarım devi olmak istemiştir. Marshall Planı çerçevesinde, 1948-1952 dönemi için yapılan yardımların % 20,6'sı doğrudan, % 59,7'si dolaylı olarak tarıma ayrılmıştı.⁵²³ 1949 yılı Mayıs ayında Türkiye'ye ilk traktörler gelmişti. Bu traktörler, 1950 yılındaki hükümet değişikliğinden sonra alınan binlerce traktörün ilk kısmını oluşturmuştu.⁵²⁴ Yeni hükümet de Türkiye'de tarımsal üretim artışının sağlanmasını ana hedef olarak belirlemişti. Bu şekilde ihracatta tarım sektörü önemli bir yer edinmeye başlamıştı. Ancak tarımda makineleşme traktör kullanımıyla sınırlı kalmıştı. Bu nedenle yapısal dönüşüm sağlanamamıştı.⁵²⁵ Marshall Planı Türkiye temsilcisi Russel Dorr'un Türkiye gezisinden sonra hazırladığı raporunda Türkiye'de Marshall Planı'nın tarımda yarattığı etkiden bahsetmiştir. Dorr, raporunda, tarımsal makinelerin kullanımının zirai üretime oldukça faydalı olduğunu ifade etmiştir. Ancak,

⁵²¹ **Marşal Plânı ve Siz**, a.g.e., s. 29.

⁵²² Osman Yalçın, **Türk Hava Harp Sanayi Tarihi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2008, s. 179.

⁵²³ Avcioğlu, a.g.e., s. 571.

⁵²⁴ Kocabaş, a.g.e., s. 464; Marshall Planından gelen ilk traktörler, basında da yer bulmuştur. 5 Mayıs 1949 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, "Marshall Yardımından İlk Malzemeyi Devir Aldık" şeklinde başlık atmış ve bu malzemelerin devri için Dolmabahçe'de tören yapıldığını belirtmişti. Tarım Bakanı Cavit Oral'ın törende yaptığı konuşmaya da yer verilmişti. Habere göre; Oral, "buraya, 21 traktörü görmek için değil, Türk milletinin dost büyük ABD halkına karşı Marshall yardımından dolayı duymakta olduğu şükran hislerini ifade etmek için toplandı" ifade etmişti. Bkz.: "Marshall Yardımından İlk Malzemeyi Devir Aldık", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1949, s. 1, 4; Bir gün sonra, Tarım Bakanı Cavit Oral, düzenlediği basın toplantısında, Türkiye'nin normal bir ziraat memleketi olabilmesi için 10-15 yıl beklemesi gerektiğini ifade ederek, tarım ülkesi olma taleplerine ayak uydurulduğunu göstermişti. Bkz.: "Türkiyede Ziraat Makineleştirilecek", **Vatan**, 6 Mayıs 1949, s. 1.

⁵²⁵ Ahmet Şahingöz, "Cumhuriyet Döneminin Tarım Politikaları", **Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Bahaeddin Yediyıldız (Ed.), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2002, s. 118.

makineleşme kadar yedek parça temini için kurulan servislerin yetersizliğine dikkat çekmiştir.⁵²⁶

Tarımda devleşme hedefi, sanayileşmenin ihmal edilmesine neden olmuştu. Bunda ABD’li uzmanların raporları da etkiliydi. Örneğin Thornburg Raporu’nda Türkiye’de makine ve motor fabrikası projeleri reddedilmişti. Uçak ve dizel motor imal etmek için, Ankara’da bir tesis kurulması fikri de kabul edilmemişti. Thornburg Raporu, eleştirilmesine rağmen Türkiye’de benimsenmişti. Vatan gazetesinde Thornburg hakkında “Büyük Türk Dostu” şeklinde ifadeler kullanılmıştı. Barker Raporu’nda da Türkiye’de sanayileşmeyi reddeden ifadeler yer almıştı. Barker, “Türkiye'nin sanayileşme hedefini terk etmesini tavsiye edecek değiliz. Fakat biz, bu hedefe varmanın en kestirme yolunun, tarımsal gelişmeye önem vermek olduğunu tavsiye ediyoruz” diyerek Türkiye’yi tarıma yönlendirmiştir.⁵²⁷ Raporları önemseyen Türkiye, tarım ülkesi olma yolunda sınai kalkınmadan uzaklaşmıştı.

1950 seçimlerinde Demokrat Parti’nin politikası da bu yöndeydi. Türkiye’de 1935-50 yılları arasında köylü kesim ihmal edilmişti. Büyük oy potansiyeli olan köylüler, Demokrat Parti tarafından önemsendi. Demokrat Parti, köylünün kalkınmasına öncelik verecek bir program uygulayacağını ilan etti.⁵²⁸ Demokrat Parti’nin bu politikası, Marshall Planı’nın gerekleriyle uyuşuyordu. Ziraatta makineleşme, özellikle traktör ve biçerdöver kendini gösterdi. 1948 yılında 1.750 olan traktör sayısı, 1960 yılına gelindiğinde 43 bin 747’ye ulaşmıştı. Biçerdöver sayısı da, 994 iken 6 bin 72’yi bulmuştu.⁵²⁹

Bütün girişimlere rağmen, istenen sonuca ulaşılammış Türkiye gerekli kalkınmayı sağlayamamıştı. 1954 yılında Dünya Bankası’nın yaptığı müdahaleler Türkiye’yi kızdırınca, Türkiye ile Dünya Bankası arasındaki bağlantı koptu. Türkiye, Dünya Bankası’ndan artık kredi alamamaya başladı. Bununla birlikte büyüme sürecinde beklenenin aksine, tarımda değil sanayileşmede ilerleme düşüncesi belirdi. Bu durum,

---

⁵²⁶ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/41.242.19.

⁵²⁷ Avcıoğlu, a.g.e., s. 559-561.

⁵²⁸ Yenal, a.g.e., s. 78.

⁵²⁹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, Ankara: Doruk Yayıncılık Yayınları, 2002, s. 150; Türkiye İstatistik Kurumu’nun 1960 yılında yayınladığı verilere göre; o güne kadar Türkiye’de 4 Nisan 1959 tarihine kadar ortaya çıkan traktör sayısı, 41 bin 896’dır. Bkz.: TÜİK, **Traktör Anket Neticeleri ve Ziraat Âlet ve Makineleri 1955-1959**, No: 0015078, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi Yayınları, 1960, s. 4.

tarım devi olma konusundaki umutların aslında boş bir hayal olduğunu görmeye etkili oldu.⁵³⁰ Tarımsal verim düşüktü. Fakat tarımsal nüfus fazlaydı. İthalatın sınırlandırılmasından sonra sanayileşmenin hız kazanması, köylü ve tüccar kesimin sanayiye doğru kaymasına sebep oldu.⁵³¹ Türkiye, özel sektörü teşvik etmesinin yanında ithalatta kısmi serbestliğe de müsaade etmişti. Bu izne rağmen sınai teşebbüse yönelmemesi, ithalat masraflarını karşılayacak bir ihracat gelirinden uzak kalmasına neden olmuştu. Bunun dışında, Türkiye'de var olan özel sektör de ferdi teşebbüse dayalıydı. Çok fazla ortaklık görünmüyordu. Bunun ana nedeni, sözleşme hukukunun gelişmemesi ve Türk iş adamlarının birbirine güvenmemesiydi.⁵³² Ortaya çıkan güvensizlik, Türkiye'nin sınai kalkınmadan uzaklaşmasında etkili olmuştu.

Türkiye, her şeyden önce ithal ettiği kadar ihraç edememesi, Türk ekonomisini Marshall Planı'ndan gelen yardımlara bağlı hale getiriyordu. Paraların geri ödenmesine gelince, burada da başka bir sıkıntı baş gösteriyordu. Türkiye, ABD'den aldığı borç parayla yine bu ülkeden malzeme satın alıyordu. Alınan kredilerin ödenme zamanı geldiğinde ise döviz sıkıntısının baş göstermesi kaçınılmaz olmuştu. Bu da Türkiye açısından sıkıntılı bir süreci ortaya çıkarmıştı.

Türkiye, ticaret açığını finanse etmek için, dış kredi bulmakta güçlük çekiyordu. Bunun ana nedeni ödemeler dengesindeki açık olarak gösterilmiştir. Türkiye borcunu ödeyecek kadar ihracat yapamamıştı. İhracatın düşük seviyede kalması dış ticarete borçların artmasına neden olmuştu. Özellikle 1955'ten sonra daha belirgin olan bu sorun Türkiye'yi gün geçtikçe dış borca sürüklemiştir.⁵³³ 1960 yılı dış borç miktarı 1 milyar 138 milyon 600 bin dolara ulaşmıştı. 1950 yıllarında ödeme sıkıntılarının giderilmesi için Avrupa Tediye Birliği kurulmuştu⁵³⁴. Ancak, 1958'lere gelindiği zaman Türkiye'nin ödeme sorunu daha da artmıştı. 1958 yılında Türkiye'de ilk defa, borç yükümlülüklerinin yerine

---

⁵³⁰ Kazgan, a.g.e., s. 101-102.

⁵³¹ Mükerrerem Hiç, **Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye**, İstanbul: Samet Matbaası Yayınları, 1970, s. 89.

⁵³² Avcıoğlu, a.g.e., s. 570, 574.

⁵³³ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş. Yayınları, 1997, s. 145.

⁵³⁴ Avrupa tediye birliği anlaşması, 19 Eylül 1950'de OEEC ülkeleri arasında yapılmıştı. Bu anlaşma şartlarına göre; iki ülkeden alacaklı olan ülke, diğerinden alacaklarını temin edemediği zaman, başka OEEC ülkelerinden biriyle yaptığı ithalatın ödenmesinde, bu alacaklarını karşılık gösterebiliyordu. Ayrıca bu birlik, kredili ticaret sistemlerini de kolaylaştıracaktı. Bkz.: **Demokrat Parti Kalkınan Türkiye**, Ankara: Desen Matbaası Yayınları, 1954, s. 10-11.

getirilemeyeceği söylenmişti. Bu nedenle, OEEC, IMF, ABD ve Türkiye arasında, 4 Ağustos 1958'de "İstikrar Programı" konusunda anlaşmaya varılmıştı. Buna göre, borçların bir kısmı ertelenecek, bir kısmı da yeni bir ödeme planına göre düzenlenecekti.⁵³⁵ Böylece Türkiye, ekonomide dış etkilerin kısılcasına iyice girmeye başlamıştı. Marshall Planı'ndan aldığı kredilerle Türkiye, istediği ekonomik kalkınma hamlesini gerçekleştiremediği gibi yabancı müdahalesine de açık hale gelmişti.

Tarımdan sonra Marshall Planı'yla en fazla desteklenen alan madencilik olmuştur. Türkiye, plana katılırken Avrupa'ya gıda satışı ve Avrupa sanayisinin gelişmesi için maden ihracı yapması öngörülmüştü. Türkiye, aldığı yardımlarla maden çıkarımını arttırmış, hammadde olarak madenlerini Avrupa'ya satmıştı. Özellikle kromun satışı, Türkiye için önemli bir döviz kaynağı haline gelmişti. Türkiye, Maraş ve Hatay'daki krom madenlerinin üretimini ECA idaresine bırakmıştı.⁵³⁶ Marshall Planı doğrultusunda verilen raporlara uyuyordu. Madencilğe sekte vuran Yabancı Sermaye Kanunu'nun çıkarılması da raporlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu kanunla Türk madenlerinin yabancıların eline geçmesinin yolu açılmıştı. Örneğin, 1959 yılının sonlarına doğru Türkiye'de, 18 petrol arama şirketinin 16'sı ABD'li, diğer ikisi ise Alman ve Felemenk'ti.⁵³⁷

Planda önemli harcama alanlarından birisi de ulaştırma sistemiydi. Önemli bir paya sahip olan ulaştırma yatırımları genellikle karayolları yapımına yönelikti. Bu durum, Cumhuriyet döneminden beri süregelen demiryolu politikasını bir kenara bırakıyordu. Karayollarının deniz ve demir yolu ulaşımı ile bağlantılı olmasına önem verilmedi. Karayolu yapımında temel amaç kırsal kesimde üretilen ürünlerin en kısa sürede pazara çıkarılmasıydı.⁵³⁸ Kısacası, Türkiye'de üretilen ürünlerin yeniden toparlanmaya çalışan Avrupa'ya taşınması hedefleniyordu.

---

⁵³⁵ Ahmet Ulusoy, **Devlet Borçlanması**, 2. Baskı, Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayınları, 2004, s. 124;

⁵³⁶ **Marshall Plânı ve Siz**, a.g.e., s. 22.

⁵³⁷ İleri, a.g.m., s. 1156-1157; İsmet İnönü, petrol kanununun her maddesinin kapitülasyon esasına göre hazırlanmış olduğunu ileri sürmüştür. Bkz.: Refik Korkud, **İsmet İnönü ve Türkiye'de İktisadi İnkışaf**, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası Yayınları, 1959, s. 18.

⁵³⁸ Yakup Kepenek, **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Ankara: Teori Yayınları, 1987, s. 81.

Marshall Planı'nda Türkiye'ye biçilen rol başarıyı getirmemişti. Zira Bir ülke, tek başına ziraatla gelişemez ve ekonomisini güçlü kılamazdı. Bu durumu 4 Nisan 1953 yılındaki İngiliz Economist gazetesi şöyle ortaya koyuyordu.

Türkiye'nin, kendi ekonomisini ve bilhassa ziraatını geliştirip modernleşirmesine ve işlerinde muvaffakiyetler sağlamasına âmil olan enerji ve inisiyatifin, ticarete mâruz kaldığı güçlükleri artırmış olması, paradoksal büyük bir talihsizlik eseridir. Türklerin, mühim miktarda pamuk, ve kuru meyveden başka, ellerinde, ilk defa olarak, büyük bir hububat fazlalığı mevcuttur. Fakat, ziraat ve sanayinin gelişmesini mümkün kılan makinelerin çok miktarda ithal edilmesi, ticaret muvazenesini alt üst etmiş ve fazla zirai mahsullerini satmak suretiyle dahi, bu muvazaneyi düzeltmeğe müvaffak olamamıştır.⁵³⁹

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere makine ithaliyle harcanan para, zirai ihraçtan elde edilenden çok fazlaydı. Türkiye'de yerli sermaye geç de olsa 1953 yılından sonra sanayi sektörüne doğru kaymıştı. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde sanayinin rolü kaçınılmazdı. Türkiye, sanayi sayesinde ihraç ettiği hammaddeleri işleyip daha karlı bir şekilde satabilirdi. Endüstriyel vasıtaların modernleştirilmesi için sanayi tesisleri kurabilirdi.⁵⁴⁰

Marshall Yardımının ana sistemi, önce verip sonra daha büyük alma olarak özetlenebilir. Plan, bir nevi sömürgeleştirme sistemi yaratmıştı. ABD yardımları ile Türk sanayisi, sömürgeleşme sürecinden geçtikten sonra ABD'nin açık pazarı konumuna gelmişti.⁵⁴¹

Marshall Planı Türkiye'de aynı zamanda tembellik yaratmıştır. Ekonomik bir sorunun halledilmesinde hemen Marshall yardımlarına başvurulması, Türk ekonomisini hazırcılığa sürüklemiştir. 1950 yılı bütçesinde ortaya çıkan açık, Marshall Planı'ndan elde edilen yardımlarla kapatılmıştır. Bu hamle, siyasette eleştirilere neden olmuştur. Zira bütçe açıklarının ülkenin ekonomik gücüyle kapatılması, kendi kendine yetmenin göstergesiydi.⁵⁴² Ancak böyle yapılmadı.

Türkiye, yalnızca bu plandan yararlanarak dolar elde etmemiştir. Dünya Bankası'ndan alınan kredilerin de rolü büyüktü. Alınan krediler, 1952 yılı dış ticaret

⁵³⁹ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/103.643.6.

⁵⁴⁰ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/125.802.3.

⁵⁴¹ Avşaroğlu, a.g.m., s. 49.

⁵⁴² Yavuz Abadan, "Türkiye ve Amerikan Yardımı", **Ulus**, 16 Şubat 1950, s. 1.

açığının ana faktörlerden birisi olmuştur.⁵⁴³ Neticede Türkiye ekonomisi, kısa süreli ani bir dönüşüm ile bambaşka bir sistemde işlemeye başlamış ve bu ani değişime ayak uyduramayan Türkiye, beklenen gelişmeyi yapamayınca, ekonomik sıkıntıları karşılamak için borç almaya devam etmiştir. Böylece Marshall Planı ile başlayan ekonomik hareketlenme, daha sonraları ekonomik bağımlılığa dönüşmüştü.

4.2.2. Siyasal Sonuçlar

Marshall Planı sonrası oluşan yeni ekonomik ortamda Türkiye artık dış borca bağımlı hale gelmişti. Siyasi gelişmeler de tamamen bu ekseninde ilerliyordu. Doğan Avcıoğlu'nun ifadesiyle, CHP ile başlayıp DP ile devam eden bu sürecin ana çerçevesi "Dolar, daha fazla dolar diplomasisi" şeklinde belirtilebilirdi.⁵⁴⁴ ABD'nin de dış siyasetinde Türkiye önemli bir yerdedi. ABD Türkiye'nin yardımlardan en üst derecede yararlandığını belirtiyordu.⁵⁴⁵

22 Mayıs 1950'de liberal yönetim taraftarı olan Demokrat Parti başa geçmişti. Demokrat Parti'nin politik sisteminin ana amacı, ülkenin sadece dış politikada yalnızlıktan kurtarılması ve güvenliğinin sağlanması değil aynı zamanda ekonomik altyapısının da geliştirilmesiydi. Hükümet bunu gerçekleştirmek için dış yardımlara yöneldi. Demokrat Parti, yardımlardan yararlanmanın bir karşılığı olacağını farkındaydı. Bu durum Demokrat Parti'yi rahatsız etmemişti. Gerekirse bedel ödeneceği inancındaydı. NATO'ya katılmak asker gönderme de bu inancın sonucuydu.⁵⁴⁶

Marshall Planı'nın tatbiki 1952 yılı başı itibariyle bitmişti. Ancak Türkiye'ye yapılan ABD yardımları, askeri alanda ağırlıklı olarak devam etmiştir. Türkiye'ye yardım edilmesinin ana nedeninin, Kore Savaşı ve Çin'in milliyetçi yapısının çöküp komünist hükümetin eline geçmesi olduğu söylenebilir. Bu sonuç ABD'nin Rus karşıtı politikasından sıyrılıp antikomünist politika çerçevesinde hareket etmesine neden olmuştur.⁵⁴⁷ Böylece Soğuk Savaş'ın başında ABD Senatörü Vandenberg'in "Sovyetler

---

⁵⁴³ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/109.686.10.

⁵⁴⁴ Avcıoğlu, a.g.e., s. 583.

⁵⁴⁵ Namık Behramoğlu, **Türkiye Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)**, İstanbul: Yar Yayınları, 1973, s. 7.

⁵⁴⁶ Ahmad, a.g.e., s. 153-154.

⁵⁴⁷ Erkan, a.g.m., s. 190.

silahı bıraksın yoksa atom bombası kullanırız” ifadesi ile başlayan çatışma hali, 1950’lerin başlarında daha genişleyerek antikomünist bir hale dönüşmüştü.⁵⁴⁸ ABD, komünizmin Ortadoğu’ya yayılmaması adına Türkiye’yi yanında tutmak istemiş ve Türkiye’ye yardım kanalını kapatmamıştır.

ABD’nin yardımı kesmemiş olması Türkiye’nin de işine geliyordu. 6 Ekim 1949’da ABD, Karşılıklı Savunma Yardım Kanunu’nu çıkartarak, 500 milyon dolarlık askeri yardım kaynağı ayırmıştı. Türkiye de bu yardımdan yararlanmak istiyordu. NATO’ya girene kadar Türkiye bu kanun çerçevesinde ABD’den askeri yardım almıştı. Dönem itibariyle Türkiye, yönünü tamamen batıya çevirmiş ve dış politikasını ABD ekseninde batıya bağlı hale getirmişti.⁵⁴⁹

İsmet İnönü döneminde Türkiye, NATO’ya girmek için girişimlerde bulunmuştu. Ancak İnönü Hükümeti uygun bir cevap alamamıştı.⁵⁵⁰ NATO’ya giriş Demokrat Parti döneminde gerçekleşti. Ancak NATO’ya girmeden önce, Kore Savaşı’na Türkiye’nin dâhil olması dönem itibariyle oldukça çelişkili oldu. Asker gönderilmesi kararında, muhalefetin onayı alınmamıştır. Bu durum, ülke iç siyasi dinamiklerini sarmıştı. Basında, Türkiye’nin NATO’ya girebilmek için Kore Savaşı’na katılmış olduğu ve dış politikada, hükümetle muhalefet arasında ihtilaf olduğu haberleri çıkmaya başladı. Haberlerde eleştirilen önemli hususlardan biri NATO’ya üye olmayan Türkiye’nin, NATO ülkeleri ile birlikte Kore’ye asker göndermesiydi. Fakat Kore Savaşı’na katılımdan sonra, Türkiye’nin NATO’ya alınması gündeme gelmiş, 1952 Şubat’ında NATO’ya üye kabulü gerçekleşmişti.⁵⁵¹

Türkiye, NATO’ya üye olmasından sonra Ortadoğu’da Batı’nın temsilcisi olmuştu. Batı’nın Ortadoğu’daki petrol çıkarlarının da koruyuculuğu görevini yürütmüştür. Batı

⁵⁴⁸ Senatörün ifadesi için bkz.: Akalın, a.g.e., s. 128.

⁵⁴⁹ Sönmezoglu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s. 42-43.

⁵⁵⁰ Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi**, III. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar’ın Hatıraları ve Belgeler, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s. 95.

⁵⁵¹ Ahmet Emin Yalman, “Kore Savaşı’nın Türk Kamuoyuna Yansımaları”, 10(37-38), **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 2005, s. 236-237; Kore Savaşı’na kura çekimi sonucunda Ankara’da bulunan 28. Tümenin bir alayın gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz: “Koreye Ankarada Bulunan 28. Tümenin Bir Alayı Gönderilecek”, **Kudret**, 28 Temmuz 1950, s. 1; Akdes Nimet Kurat’a göre; 4 bin 500 kişilik bir tugay, Kore’ye gönderilmiş ve bu tugay, özellikle Kunuri bölgesindeki büyük Çin kuvvetlerinin durdurulmasında başarılar elde etmişti. Bu kahramanlıklar, bütün hür dünyada takdirle karşılanmıştı. Bkz.: Akdes Nimet Kurat, **Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)**, Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası Yayınları, 1959, s. 49; Ayrıca Kore’deki Türk birlikleri hakkında bilgi için bkz.: “Yiğitlerimiz Kore’de Büyük Hayranlık Hissi Yarattılar”, **Vatan**, 26 Mart 1951, s. 4.

yanlısı dış politikasını, ekonomik gelişmesi için gerekli dış sermaye yatırımlarını çekmekle birleştirmişti.⁵⁵² Türkiye'nin böyle bir strateji takip etmesinin sebeplerinden biri ekonomikti. Türkiye batı ittifakını, iktisadi teşekküllerin gerçekleştirilmesinde kullanılacak dövizin elde edilmesi için bir araç olarak görüyordu. 1955 yılından itibaren Türkiye-NATO anlaşmasının ikinci maddesi çerçevesinde ABD'den iktisadi işbirliğinin kuvvetlendirilmesi yönünde yardım istemiştir. Yardım istenirken dayanak noktası, Türkiye'nin NATO ülkeleri için stratejik önemi olmuştu. Marshall Planı sonrasındaki NATO üyeliğiyle Türkiye hızlı bir kalkınma evresine girmiştir.⁵⁵³

Türkiye, NATO'ya üye olduktan sonra yapılan yardımları yeterli görmüyordu ve stratejik önemini vurgulayarak yardım taleplerinde bulunuyordu. Müttefik ülkeler ise Türkiye'nin iktisaden sorumsuz davrandığından yakınıyordu.⁵⁵⁴ Sovyetler Birliği, Batı ile bir harbe girişmesi halinde ilk olarak Orta ve Yakınoğu'ya yönelecekti. Bu hamlesiyle hem Ortadoğu petrol yataklarını ele geçirecek hem de batılı ülkelerin hava üslerini kullanmalarına engel olacaktı.⁵⁵⁵ Bu nedenle Türkiye'nin stratejik önemi kabul edilmekteydi. Türkiye de bu konumundan dolayı yardım taleplerinden geri kalmıyordu.

Türkiye, dış yardımlar sayesinde bir süre ekonomik olarak gelişmişti. Ancak Türkiye'nin ekonomisi gelişince ihtiyaçları da artmıştır. 1956'da ekonomide büyük bir bunalım gerçekleşmiştir. Bu bunalım, 1958 yılında Türkiye'yi devalüasyona itmiştir.

1957 yılında Türkiye, Ortadoğu'daki tüm meselelerde ABD ile ortak hareket etmekteydi. 1958 yılında Irak Kralı Faysal'a karşı yapılan darbe sonucunda, Türkiye'nin Ortadoğu politikası sarsıntıya uğrayacaktı. Lübnan Ürdün olaylarında, ABD'ye İncirlik üssü açılacak ve 1959 yılında, Türkiye-ABD arasında yapılacak bir anlaşmayla ilişkiler en

---

⁵⁵² Ahmad, a.g.e., s. 155.

⁵⁵³ Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2004, s. 161.

⁵⁵⁴ Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, s. 161; 31 Ağustos 1950 tarihli Cumhurbaşkanı Genel Katibi tarafından Başbakan Adnan Menderese gönderilen borç faizleri üzerinde tasarruf hakkındaki bir evrakta, şu ifadeler yer almaktadır: "Marşal planı gereğince bize yardım eden Birleşik Amerika Hükümeti ve bilhassa Türkiye ile sıkı münasebetlere girmekte olan Amerika'nın bankalar muhiti Türkiye hükümetinin malî durumunu düzenliyecek tedbirleri hüsnü niyetle karşılayacaklarına şüphe etmiyorum. Bir taraftan Marşal yardımı ile memleket istihsalâtı fazlalaştırılırken malî durumu da düzenlemek elbette faydalıdır. Dost bir devlet olarak, demir perdenin karşısında dimdik duran kuvvetli bir millet olarak Amerikalıların arzettiğim maksatlara sarfedilmek üzere bize ikraz etmeleri imkân haricinde değildir." Bkz.: BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/41.242.14.

⁵⁵⁵ BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/102.631.10.

üst düzeye çıkacaktı. ABD kontrolünde Türkiye'de yeni istikrar politikaları uygulamaya konulmuştu. Ayrıca, dış borçların ödenmesi için, Osmanlı dönemindeki Duyun-u Umumiye idaresine benzer bir kurum olan “Alacaklı Ülkeler Konsorsiyumu” kurulmuştu.⁵⁵⁶

Türkiye, 1958’de dış krediler açısından yeteri derecede ilgi görmemeye başlamıştı. Bu ilgisizlik, Türk ekonomik hayatındaki sıkıntıları derinleştirmişti. Bu nedenle hükümet, politika değişikliğine gitmek zorunda kaldı. Türkiye dış kredi sağlamak için Sovyetler Birliği’ne de başvurmayı düşünmüştü. Menderes, 1958’de Moskova’ya ziyaret yapmayı planladı. Ancak, Türkiye’de oluşan iç siyasi çekişmeler buna izin vermemişti.⁵⁵⁷

Türkiye, Marshall Planı’ndan sonra dış yardımlara bağımlı bir ülke haline gelmişti. II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik olarak pek parlak bir görüntü sergilememişti. Marshall Planı’nı herkes kurtuluş yolu olarak görmüştü. Bu durum, siyasi ve sosyal olarak da Türkiye’nin dışa bağımlılığına bir ortam oluşmasına neden olmuştu. Marshall Planı döneminde Türkiye, aldığı kredilerle oldukça borçlanmıştı. Planın sonrasında da dış kredi almaya devam etmişti. Devlet, siyasi anlamda da “Amerika ne yaparsa kabul edelim” düşüncesindeydi.⁵⁵⁸ 4 Temmuz 1948 tarihli anlaşmadan sonra ABD Türkiye üzerinde çeşitli kanallardan söz sahibi olmaya çalışıyordu. Türkiye’deki uzmanların ülkeyi kalkındıracak yeteneğe sahip olmadığını söyleyen yabancılar, var olan kaynakların nasıl ve nerelerde kullanılacağını kendileri belirliyorlardı. Kısa süre sonra ülkeye gelen yabancı uzmanlar Türk bakanlıklarının kadrolarına yerleştirilmişlerdir. Böyle olunca Türkiye üzerinde sarf edilen her dolar aynı zamanda ABD emperyalizmine hizmet ediyordu.⁵⁵⁹

Türkiye ile ABD arasındaki bağ, her ne kadar NATO ilişkisi çerçevesinde birliktelik olarak ele alınsa da böyle değildir. ABD’nin Türkiye üzerindeki politikası tamamen yardım değil çıkar hesabına dayanmaktadır. Yapılan yardımlara bakıldığında

---

⁵⁵⁶ Nevin Yurtsever Ateş, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikaları”, **Türk Dış Politikası**, 1-Cumhuriyet Dönemi, Mustafa Bıyıklı (Ed.), İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2008, s. 62.

⁵⁵⁷ Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, s. 161; Doğan Avcioğlu, Türkiye’nin Sovyetleri ziyaret etmesi hususunda şu bilgileri vermektedir: “1959 yılında ABD’ye giden Menderes, ABD’li işadamlarını ilgilendirmek, kudretli Rumlara ve din adamı Yakovas’a dayanmak suretiyle yardım koparma çareleri aramıştır. Ama bu çabalar da pek başarılı olmamıştır. Nihayet Menderes, Soğuk Savaş’ın şiddetli günlerine ABD’nin vermediğini Sovyetler’den alma, hiç değilse bunu bir koz olarak kullanma hevesine kapılmış ve Moskova’ya gideceğini açıklamıştır. Bu, Menderes’in sonu olmuştur.” Bkz.: Avcioğlu, a.g.e., s. 585.

⁵⁵⁸ Avcioğlu, a.g.e., s. 582.

⁵⁵⁹ Ataöv, a.g.e., s. 199-203.

ABD'nin kapitalist çıkarlarını ön plana çıkardığı görülmektedir. Türkiye ABD'nin yararına tavır takındığı sürece iki ülke arasındaki birliktelik sağlam kalmıştır. Ancak 1964 Kıbrıs Harekatı sırasında ABD'nin Türkiye'yi yalnız bırakması var olan tüm tabuların yıkılmasına sebep olmuştur. Kıbrıs Harekatı sırasında Türkiye ABD'den destek beklerken ABD'nin Truman Doktrini'nin dördüncü maddesi gereğince hareketin önüne geçmesi Türkiye'de şok etkisi yaratmıştır. Birçok kesim Kore Savaşı'na girmenin hata olduğunu belirtmeye başlamıştır. Kore'de savaşa katılıp zaferler kazandıklarından dolayı madalyaya layık görülen Türk askerlerinden bazıları, aldıkları madalyaları teker teker iade ederek tepkilerini göstermişlerdir.⁵⁶⁰

ABD ile sıkı ilişki içerisinde olmaya devam etmek için hiçbir girişimden kaçınmayan Türkiye, komşularıyla olan ilişkilerini bitirmekten de kaçınmamıştır. Örneğin 1947 yılına kadar Filistin meselesinde Arapları destekleyen Türkiye, 1948'de İsrail'in kurulmasından itibaren İsrail'i tanımıştır. Bunun yanında emperyalizme karşı direnen bağımsızlık hareketlerine de karşı tavır almıştır. Bu yüzden komşu ülkelerle olan ilişkileri bitme noktasına gelmiştir. Kıbrıs meselesinde Arap devletlerin Türkiye'nin yanında yer almaması, bu sonuçtan kaynaklanmıştır.⁵⁶¹

ABD'nin planları Türkiye'deki iç siyasete de sirayet etmiştir. Sovyetler Birliği'nin komünist yayılmasının önüne geçmek isteyen ABD, birçok ülkede demokratik atılımların gerçekleşmesi için teşviklerde bulunmuştur. Bu ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Türkiye'de demokrasi atılımının gerçekleşmesi için çok partili hayata geçişi desteklemiştir. Marshall Planı'na dâhil edilme sürecinde Türkiye'ye bu plana katılmak için çok partili hayata geçiş şart koşulmuştu. Türkiye bu adımı atmış ve Demokrat Parti bu şekilde Türk siyasi hayatına dâhil olmuştur. Ancak aralarındaki sorunlar çözülemeyince CHP ve Demokrat Parti arasında gergin bir ortam oluşmuştur. Bu durumdan ABD de tedirgin olmuş ve Türkiye'ye tebligat göndermiştir. Tebligatta iki partinin aralarındaki meseleyi çözmelerini ve demokrasi ışığını halka iyi yansıtılmaları istenmişti.⁵⁶²

---

⁵⁶⁰ A.g.e., s. 206.

⁵⁶¹ Esmâ Torun, **II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler – İç ve Dış Etkenler (1945-1960)**, Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafâ-i Hukuk Yayınları, 2006, s. 232.

⁵⁶² "Turkey", **Foreign Relations of the United States (FRUS)**, Cilt 6, Washington: U. S. Government Printing Office, 1949, s. 1674-1675.

4.2.3. Sosyal Sonuçlar

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye de ekonomik sıkıntılarla dolu bir süreç yaşıamıştır. Ortaya çıkan ekonomik buhran Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Sıkıntıları ortadan kaldırmayı amaçlayan Marshall yardımları, Türk halkı üzerindeki dengelerin değişmesine neden olmuştur.

Marshall Planı, dolaylı da olsa daha başlamadan Türkiye'de etkisini hissettirmiştir. CHP yardımdan yararlanmak için Türkiye'deki komünist eğilimi ABD'lilere hissettirmeye çalışmıştı. Bu taktiği Truman yardımı sırasında da uygulamıştı. 1947 sonlarına doğru Türkiye'nin plan dışında tutulacağı konusu ortaya çıkınca Türkiye için yeni bir komünizm tehlikesi yaratılmaya çalışıldı Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi olayı ön plana çıkarıldı. Aralık 1947'de Fakültede gerçekleşen bu olayda, ABD'de eğitim görmüş bazı solcu hocalara karşı gösteriler yapılmıştı.⁵⁶³ Bu vakadan sonra ülke içinde tepkiler çoğalmıştır. 1949 yılı başlarında ise Sabahattin Ali cinayeti ile liberal ekonomik sisteme kaymaya başlayan siyasilere karşı oluşan tepkilere gözdağı verilmiştir.⁵⁶⁴

Marshall Planı, Türkiye'deki nüfus dengelerinin değişmesinde de etkili olmuştur. 1927 yılındaki nüfusun % 16,4' kentsel, % 83,6'sı kırsal alanda yaşarken, 1940 yılında kentsel nüfusu oluşturan kesim % 18'i, 1950'de % 18,5'i bulmuş, 1960'ta da % 25,1'e ulaşmıştır. Planın Türkiye'ye tarımsal kalkınma alanında yardımlarından dolayı 1950'de köyden kente g oranında fazla bir değişim gözlenmemiştir. Ancak 1950'den sonra, ilerlemenin tarımsal alanla sınırlı kalmasının hata olduğu anlaşılınca ülke içi sermaye sahipleri tekrar sınai alanlara kaymaya başlamıştı. Bunun sonucunda 1960 yılında kadar kentsel nüfus oranı artarak belirtilen orana ulaşmıştır.

Plan sürecinde eğitimde değişim gözlenmiştir. Türkiye 1950-1960 arası on yıllık süreçte okullaşma alanında önemli bir gelişim göstermiştir. Okul ağındaki nüfustan ilkokul okuyanların oranı 1950'de % 69,5 iken 1960'ta % 81,1'e yükselmiştir. Ortaokul 4,8'den 15,8'e, lise ve dengi okullar 5,2'den 13,2'ye, yükseköğretim de 1,3'ten 3,1'e

⁵⁶³ Küçük, a.g.e., s. 404-467.

⁵⁶⁴ Sonay Bayramoğlu Özüğurlu, "1949: Siyasal Rota-Halkçılık ve Bağımsızlık Yerine Hr Teşebbşlk ve Amerikancılık", **Açıklamalı Yönetim Zamandizimi 1940-1949**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2009, s. 1064-1065.

yükselmiştir. 1950-51 ders döneminde toplam 1 milyon 785 bin olan öğrenci sayısı 1960'ta 3 milyon 407 bin olmuştur. Eğitimci sayısı da 48 bin 791'den 91 bin 229'a yükselmiştir.⁵⁶⁵ Türkiye dönemi içerisinde Türkiye eğitim için okullar açma hususunda sıkıntı çekmiştir. ABD'den portatif okullar getirtilerek bu sorunları çözmeye çalışmıştır.⁵⁶⁶ Bu rakamlar ve yapılanlar plan sürecinde eğitime önem verildiğini göstermektedir.

Plan sürecinde Türkiye'de turizm hayatı da canlanmıştır. 1952 yılında 36 bin 372 olan turist sayısı 13 yılda % 446,5 artmıştır. Bu artışın sebebinin Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi'nin beşinci maddesi olduğu söylenebilir. Zira önemli görülen şey, turizmin süreç içerisinde oldukça etkili olduğudur. Devlet Planlama Teşkilatı'nın verilerinde 1950 yılında Türkiye'den giden turist sayısı belirtilmemiştir. Ancak 1963'te 41 bin 833 kişinin yurtdışına turizm amaçlı gittiği belirtilmiştir. Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısına bakılırsa, Türk halkı için yeni geçim kaynakları sağlaması bakımından faydalı olduğu söylenebilir.⁵⁶⁷

Marshall Planı sonrası Türkiye'de oluşan hazırcılık topluma da yansımıştır. Bütçe açıkları daima krediyle kapatılmaya çalışılmış, kalıcı çareler üretilmemiştir. Bu durum ülke içerisinde para darlığı oluşturmaya başlayınca bankalar kredi vermeyi kesmek zorunda kalmıştı. Böyle olunca halk sıkıntı içine girmişti. Para darlığı çeken tüccarlar, kredi sağlamak için tefecilerden yüksek faizle borç alma karşılığında evlerini rehin bırakmıştı. Sonuç olarak toplumda iflaslar görülmeye başlamıştı.⁵⁶⁸ Zamanla halkın alım gücü de iyice düşmüştür. İşsizlik oranları da bir hayli artmıştır. 1950'lerin sonlarına doğru işsizlik önemli derecede artmıştır. Örneğin 11 Haziran 1959'da Cumhuriyet gazetesinde verilen bir haberde işsizliğin arttığından bahsedilmiştir. Habere göre işsizlik had safhaya çıkmış ve özellikle özel sermayede işten çıkarılmalar artmıştır.⁵⁶⁹ 21 Temmuz 1947'de de aynı haberlere yer veren gazete işten çıkarılmaların devam ettiğini ve işsizliğin her geçen gün daha da arttığını belirtmiştir.⁵⁷⁰ Çalışacak işi olanlar içinde maaş sıkıntısı baş göstermiştir. Çalışan kesim geçinebilecek kadar maaş alamama sıkıntısı çekmekteydi. Bu

---

⁵⁶⁵ **Ekonomik ve sosyal göstergeler (1950-1998)**, Ankara: TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, 1997, s. 160-161.

⁵⁶⁶ "Okul Sıkıntısı Artıyor", **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1959, s. 1.

⁵⁶⁷ **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1998)**, a.g.e., s. 39.

⁵⁶⁸ "İstikraz, İstikraz, Daima İstikraz!", **Tan**, 12 Ağustos 1949, s. 1, 5.

⁵⁶⁹ "Şehrimizde İşsizlik Buhramı Genşliyor", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1959, s. 1.

⁵⁷⁰ "Açıkta Kalan İşçiler", **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1959, s. 1.

sıkıntıya katlanamayanların iş yerlerinde ihtilaf yaratma girişimlerinde buldukları görülmektedir. Örneğin 21 Temmuz 1955'te Milliyet gazetesindeki bir habere göre 20 bin tekstil işçisi maaşlarının düşük olmasından dolayı iş yerlerinde huzursuzluk çıkarmayı kararlaştırmışlardır.⁵⁷¹

Marshall Planı, halk üzerinde bir dinamizm oluşmasını sağlamıştır. Bunun ana nedeni çok partili hayata geçiş çalışmalarıdır. Çok partili hayat, rekabetten dolayı partilerin halka daha çok inmesini sağlamıştır. Çünkü siyasi partiler başa geçebilmek için halka inmek veya halk üzerinde önemli söz sahibi olan büyük gruplara maddi çıkarlar sağlamak zorunda kalmışlardır. Bu durum halk üzerinde bir dinamizm oluşmasını sağlamıştır.⁵⁷²

Türkiye'de devlet bütçesi açık vermeye başlayınca, bunu engellemek için halka başvurulmuştur. Ancak bu çözüm getirmemiştir. Çünkü Plan sürecinde fiyat artışları oldukça yüksek seviyede idi. Halk eline geçen parayla zorlukla geçiniyordu. Sadece belli bir zümre şatafatlı bir hayat yaşamaktaydı. Nadir Nadi Türkiye'deki kıtlık hakkında "Harbiye caddesinde çalışanlarımız da dâhil, halkımızın çok büyük bir kısmı kıt kanaat ancak yaşayabiliyorlar. İsteyerek de istemeyerek de onun istihlâkından kısılabileceğimiz bir şey olduğunu sanmıyorum" şeklinde ifadede bulunmuştur. Türkiye'de halk, fedakârlık beklenmeyecek kadar ağır şartlar içerisinde bir yaşam sürmüştü. Marshall Planı halkın da ekonomik sıkıntısını gidermede etkili olamamıştı.⁵⁷³ Halkın kafasındaki ortak soru borcun nasıl ödeneceği idi. Krediler ödenemeyince yeni kredi yolları da tıkanmaya başlamıştır. İşinin ehli olmasına rağmen pek çok esnaf kredi elde edememiştir.⁵⁷⁴ Devlet, borç batağından kurtulmak için halktan ağır vergiler almaya başlamıştır. Bu ağır vergilerden birisi kazanç vergisi olup en çok vergi memurlardan alınmıştır.⁵⁷⁵

Marshall Planı sürecinde Türkiye'de uygulanan ekonomik anlayış ülke içinde zengin bir sınıfın oluşmasını sağlamıştır. Çok partili yaşama geçişin bu konuda önemli katkısı olmuştur. Demokrat Parti'nin başa geçmesiyle daha da güçlenen bu sınıf, sonraki dönemlerde yerini iyice sağlamlaştırmıştır. Tarımsal alandaki makine devriminden sonra köyden kente göç hızlanmıştır. Oluşacak sonuçlar tahmin edilmediğinden kentler ve

⁵⁷¹ "20 Bin Tekstil İşçisi Toplu İş İhtilâfı Çıkaracak", **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1955, s. 1, 7.

⁵⁷² Hiç, a.g.e., s. 90.

⁵⁷³ Nadir Nadi, "Standard", **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1949, s. 1, 3.

⁵⁷⁴ "Yeni Ticaret Rejimi ve Borçlarımız", **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1953, s. 1.

⁵⁷⁵ "En kolay Yol", **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1949, s. 1, 3.

Türkiye ekonomisi açısından kötü etki yaratmıştır.⁵⁷⁶ Bu göç olgusunun ana sebebi, kentin çekiciliğinden çok kırsal kesimin iticiliğidir. Aynı durumun Avrupa'da daha dengeli gerçekleştiği söylenebilir. Köylü kesim köyden vazgeçtiklerinde onları hazır karşılayan bir kent hayatı ile karşılaşmışlardır. Göç edenlerin istihdam edileceği gerekli iş sahaları hazırlanmıştır. Türkiye, böyle bir karşılama yapamamıştır. Zaten böyle bir şey beklemek de olanaksızdır. Çünkü halk tarımsal alandan uzaklaştığında hükümetin ekonomik politikaları tamamen tarıma dayalıydı. Bu nedenle kentsel alanda gerekli istihdam ve iskân olanakları üretilmemiştir. İstihdam sıkıntısından dolayı halk işportacılıkla ya da düşük gelirli ve sigortasız işlerde çalışmak zorunda kaldı. İskân sorunu da büyük kentlerin kenar mahallelerinde gecekonduların hızla çoğalmasına zemin hazırlamıştır. Gecekondulaşma dönemin ekonomik sorunlarından dolayı çok fazla önemsenmemiştir. Devlet halkın geçimini zor sağlamasından dolayı gecekondulaşma işini denetim altına almamıştır. Ancak zamanla bu durum oldukça sorun haline gelecektir.⁵⁷⁷

ABD, Türkiye üzerinde sosyolojik tespitlerde de bulunmuştur. Türkiye'nin yeterince gelişmemiş olmasından faydalanmaya çalışmıştır. Thornburg raporunda verilen bilgilerde Türk halkının geri kalmışlığı ifade edilmişti. Bunun yanı sıra ABD, gelişmemiş ülkelere eğitim yardımı altında bir program ortaya atmıştır. Gelişmemiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de görev alan personelin eğitimini üstlenmişti. ABD'nin bu hedefi için sermaye sahipleri ve hükümet işbirliği içinde hareket etmişler ve bunun için çeşitli örgütler görevlendirilmiştir. Amaçları eğitim olmayan bu örgütler için eğitim, yalnızca ABD'nin kapitalist çıkarlarına hizmet eden bir araç vazifesindeydi. Bu çerçevede ABD emperyalizmi için hizmet eden okullar Türkiye'de faaliyet göstermişlerdir.⁵⁷⁸

ABD, sonraları çıkarlarını Türkiye'ye kendi içinden oluşturulacak bir örgütle yaymayı planlamış ve bu iş için "Barış Gönüllüleri" isimli bir grup oluşturmuştur. Bu grup, Soğuk Savaş'ı yöneten sermaye gruplarının amacına yönelik kurulmuştur. Örgüt ABD'nin dünya görüşünü yayan ve dünyada ortaya çıkan ulusal kurtuluş hareketlerine cephe alan bir misyonerlik grubudur. Bu oluşumun ilk resmi ifadesi 1959 yılında John Freud Kennedy tarafından başkanlık seçim kampanyasında ortaya atılmıştır. Barış Gönüllüleri Türkiye'ye

---

⁵⁷⁶ Baytal, a.g.m., s. 957.

⁵⁷⁷ **Türkiye'de Sosyal ve Ekonomik Değişmeler**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 160; <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1269/unite09.pdf>, (25.1.2014).

⁵⁷⁸ Ataöv, a.g.e., s. 228-236.

27 Ağustos 1962 tarihinde giriş yapmıştır.⁵⁷⁹ Bu örgüte benzer bir başka oluşum da “Amerikan Alan Hizmeti (American Field Service, AFS)”dir. Bu oluşum, faaliyet gösterdiği ülkelerden öğrencileri ABD’ye götürüyor, orada durumu iyi olan ABD ailelerinde ikametlerini sağlıyordu. Böylece ABD’de eğitim süresi biten öğrenciler, ülkelerine döndüklerinde ABD yaşam tarzını ve dünya görüşünü benimsemiş oluyorlardı. Kendi ülkelerinde önemli mevkilere gelmesi sağlanıyordu. Bu durum Türkiye üzerinde de uygulanmıştır. Bu şekilde ABD kültür emperyalizmi de gerçeğe dönüşmüş oluyordu.⁵⁸⁰

Ayrıca ABD yardım miktarını yararlanan ülkelerin ekonomik ve kültürel değişimlerine göre belirlemişlerdi. Ülkeler ABD’nin istediği değişimleri gerçekleştirdikçe daha fazla yardım almışlardır.⁵⁸¹

Marshall Planı’nın sosyal alanda bazı olumlu sonuçlarını görmemezlikten gelmek imkânsızdır. Tarımda makineleşme dolayısıyla insan gücüne gereksinim azalınca geçim sıkıntısına düşen kesim şehirlere göç etmeye başlamıştır. Bu mesele insanların yurtlarını terk etmesi bakımından kötü bir görüntü arz etse de köy ile kent arasında bir etkileşim sağlaması bakımından olumludur. Bunun yanında tarımsal modernizasyon halkın daha uzağa ulaşabilmesini sağlamış traktörler köylünün tarım ürünlerini şehirlere taşıyabilmesine olanak sağlamıştır. Köylü, şehirliye ürününü satarken şehirle arasındaki iletişimi de kuvvetlendirmiştir. Pazar ekonomisi ile bütünleşmiştir. Böylece şehir ile köy arasındaki bağı kuvvetlenmiştir. Tarım kesimindeki bu hareketlilik tarımsal bölgelerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Tarımsal alanlara ulaşılabilmesi açısından binlerce kilometrelik yol yapılmıştır.⁵⁸²

---

⁵⁷⁹ A.g.e., s. 228-236.

⁵⁸⁰ A.g.e., s. 239-240.

⁵⁸¹ Torun, a.g.e., s. 234.

⁵⁸² Oktar ve Varlı, a.g.m., s. 18.

SONUÇ

Marshall Planı'nın, dünyada ve Türkiye'de geniş çaplı etkileri olmuştur. ABD, bu yardım programıyla Avrupa ülkelerinin üretim gücünü arttırıp, kendi kendine yetebilir hale gelmesini sağlayarak Sovyetler Birliği'nin muhtemel etkisini kırmayı hedeflemiştir. Planla dört yılda Avrupa'ya yaklaşık 13 milyar dolarlık yardım yapılmıştır. Bu yardımlarla, dört yıl içinde Avrupa'nın ekonomik kalkınması sağlanmıştır. Avrupa'da olumlu sonuçlanan Plan, Yaşlı Kıta'nın eski günlerine dönmesinde önemli bir vasıta olmuştur.

Türkiye'de ise Marshall Planı, çoğu kesim tarafından kabul görmüştür. 1948'de Türkiye'deki ekonomik buhran planın kurtuluş yolu olarak görülmesine zemin hazırladığından Plan'ın olumsuz yönleri, zamanla fark edilebilmiştir. ABD'nin yapmış olduğu propaganda faaliyetleri Türkiye'nin gerçekleri görmesini engellemiştir. Türkiye parasal sıkıntılardan dolayı ABD ne derse kabul edelim, ne isterse yapalım düşüncesinden çıkamamıştır.

Bu çalışma kaleme alındıktan sonra pek çok sonuç çıkarılmıştır. Çıkarılan sonuçlardan bir tanesi, plan dâhilinde Türkiye'de zirai gelişme çabası nedeniyle sınai gelişmeyi terk etmenin aslında bir hata olduğudur. Zira Türkiye, sadece zirai gelişme ile ekonomik kalkınma sağlayamazdı. Plan ile Türkiye'de tarımsal üretimin önünün açılması, sanayinin ihmal edilmesine sebep olmuştur. Türkiye de bunu kabul etmiştir. ABD, Türkiye'ye tarımda ilerlemenin kalkınmaya büyük katkı sağlayacağını kabul ettirmiş gönderdiği uzmanların oluşturduğu raporlarla da bu ifadeler desteklenmişti. Planla Türkiye'ye 1950 yılında tarım alanında ciddi yardımlar yapılmıştır. Bunun mahsulü de aynı yıl fazlasıyla alınmıştır. Fakat bir sonraki yılda verimin azalması, hayal kırıklığı yaratmıştır. Çünkü sadece tarım, bir ülke geleceğini garanti altına almada yetersizdir. Türkiye, tarımda gelişse dahi tarımsal üretimi sağlayacak malzemelerin ve vasıtaların üretiminden yoksun kalmış, bu ihtiyacını dışardan karşılama yoluna gitmişti. Tarımsal teknolojinin dışarıdan karşılanması, yeni dış borçların ortaya çıkmasına neden olduğundan Türkiye ekonomisinin gelişmesini engellemiştir. Zira tarımsal kalkınma, sınai kalkınma ile

desteklenirse anlamlıdır. Bunun günümüzdeki en güzel örneklerinden birisi Hollanda'dır. Tarımda dünya devlerinden birisi olan Hollanda aynı zamanda sınıai kalkınma ile tarımsal üretimi desteklemektedir. Oysaki Türkiye Plan sürecinde traktör devrimi yaşarken traktörü tamir edecek servislerin yokluğundan tam bir “Traktör çöplüğü” haline gelmiştir. Bu traktörlerin hepsi dışarıdan ithal edilmiştir. Bununla beraber sadece tarıma önem verilmesi ülkede kurulması planlanan uçak ve motor fabrikaları gibi pek çok sınıai girişiminin de önüne geçmiştir.

Çalışma neticesinde elde edilen bir başka sonuç da liberal ekonomik sisteme geçiştir. Liberalizm, devlet teşekküllerindeki sermayelerin özel sektöre devridir. Marshall Planı, Türkiye'ye liberalleşmeyi getirmişti. Liberalleşme nedeniyle İnönü döneminde yabancı sermaye girişi % 40 oranında serbest bırakılmıştır. Demokrat Parti, daha da ileri taşıyarak bu oranı % 60'a çıkarmıştır. Liberalizm, Türkiye'de ortaya çıkarılabilecek sınıai kalkınma alanlarının yabancı sermayeye geçmesine zemin hazırlamıştır. Süreç içerisinde oluşan gelişmeler liberal ekonomiye geçişte acele edildiğini ortaya koymuştur. Devletçi sistemin, kapitalist sistem altında yaşayan hiçbir ülkenin geleceğini tayin edemeyeceği bir gerçektir. Ancak, devletçilik ekonomik gelişmede ilk adımdır. ABD'nin geçmişine bakıldığı zaman, II. Dünya Savaşı'na kadar Monroe Doktrini ile içe kapalı bir sistemi takip ettiği görülür. ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında, dünyaya açıldığında yeryüzünde iki başat güçten birisi olmuştu. Türkiye ise aksine ekonomik bunalımdan çıkmak için böyle bir hamleyi gerçekleştirmişti. Bu da yabancı sermayenin girmesini kolaylaştırmıştır. Türkiye'de bu şekilde yabancı sermayenin sınıai alanlarına akması gerçekleşti. Örneğin; “Marshall Oil and Chemicals Company” Türkiye'ye giren firmalardan birisidir.⁵⁸³

Türkiye'deki hammadde alanlarının da işlenmesi yabancı sermayenin tasarrufuna bırakılıyordu. Bu yüzden sınıai kalkınma da yabancı tekeline kayıyordu. Sınıai kalkınmanın önemine varılmış ve 1953 yılında Türkiye ithalatını azaltmaya başlamıştır. Bu dönemlerde tarımsal kalkınmayla bu işin yürümeyeceğini anlayan yerli sermaye sahipleri, hızlı bir şekilde sınıai alanlara kaymıştır.

---

⁵⁸³ BCA, BKKK, 030.18.1.2/140.69.3; BCA, BKKK, 030.18.1.2/151.69.13; BCA, BKKK, 030.18.1.2/229.2.7.

Marshall Planı ile Türkiye'ye, dört yıllık süre zarfında 140,2 milyon dolar hibe edilmiştir. Ancak Türkiye, Marshall Planı ile ABD'den yalnızca hibe değil, krediler de almıştı. 1959 yılı sonuna kadar yaklaşık 1 milyar 207 milyon 434 bin dolarlık tahsisat yapılmıştı. Bunların sadece % 11,8'i hibe idi. Ayrıca 1960-62 yılları arasında da 666 milyon 800 bin dolar tahsisat yapılmıştı. Hibelere bakıldığında düşük bir miktar görülse de krediler oldukça yüklü miktardadır. Bu kredilerin geri ödenmesi de sıkıntı yaratmış ve Türkiye ödeme zorluğu çekmiştir. Neticede 1958 yılında kendi ekonomik sorunlarını çözememeye başlamış ve bunların çözümünü ABD'ye bırakmıştır.

Türkiye'nin Marshall Planı'ndan kaynaklanan sorunlarına ithalat ihracat arasındaki dengesizlikler de eklenmişti. Planla Türkiye hızla büyümüş; ama bu durum ithalattaki artışı da tetiklemişti. Türkiye'de ithalata harcanan meblağ, ihracat miktarını geçmiş, ekonomideki dış açık artmıştır. Bu duruma engel olacak ekonomik politikalardan yoksun kalan Türkiye, borçları kapatamayıp yeniden borçlanmak zorunda kalmıştır. 1946 yılında yapılan devalüasyon uygulaması dış ticaret açığını kapatamamıştı. Bu uygulamadan sonra da tedbir alınmadı. Böyle olunca Türkiye'de, 1956 yılı itibariyle ekonomik buhran, yine kendini göstermeye başladı. 1958'de Türkiye'nin ekonomisini kendi idaresine alan ABD, bir ekonomik istikrar sistemi getirilmesini şart koştu ve borçların ödenmesi için Duvun'u Umumiye tarzında bir kurum oluşturdu. Böylece Türkiye, yeniden dışa bağımlı hale geldi. Öte yandan ABD Türkiye'nin iç işlerine doğrudan müdahale etmeye başlamıştı.

Çalışmadan çıkarılan önemli bir sonuç da Türkiye'nin böyle bir plana hazırlıksız yakalanmasıdır. Türkiye, dönemin olumsuz şartlarından dolayı fazlasıyla yıpranmış ve Plan'ı üstünde çok fazla durmadan kabullenmiştir. İrade sahipleri çözümü sadece planda görmekten ileri gidememişlerdir. Bu nedendir ki Türkiye'ye gelen uzman heyetler incelemelerinin sonucunda oldukça sert bir şekilde ifadelerde bulunmuşlardır. Türkiye de bu heyetlerin belirttiklerini kendi ekonomik düşüncelerini bir kenara bırakarak kabul etme yoluna gitmiştir.

Plan, Atatürk döneminden kalma Türkiye ekonomik sisteminden çok şey alıp götürmüştür. Planlı bir ekonomi sistemiyle hareket eden Türkiye, 1946'da da kalkınma planı hazırlamıştı. Bu kalkınma planı, devletçilik prensibine dayanıyordu. Oysaki Marshall

Planı'yla ABD, ekonomide liberalleşmeyi şart koşuyordu. Bu nedenle Türkiye, kalkınma planını askıya almış, yönünü Marshall Planı'na çevirmişti.

Türkiye'nin aldığı yardım ve krediler, malzeme olarak alınmıştı. Bu da ekonomik istikrarın sağlanmasını engellemişti. Çünkü yardımların malzeme olarak alınması istikrarlı bir ekonomi politikasının önüne geçmiştir. Türkiye verilen malzemelerle ABD'nin istediği şekilde hareket etmiştir. Bu durum sürekli dış borç alınmasına neden olmuştur. Planla başlayan yolculukta, giderek dış borç bağımlısı olan Türkiye ekonomik sıkıntıları gidermek için sürekli ABD'den yardım almıştır.

Bir başka çıkarım Türkiye'de uygulanan yardım programının dengesizliğinin tespitidir. Örneğin Marshall Planı'yla Türkiye'de traktör devrimi yaşanmıştır. Fakat bu traktörlerin tamirini yapacak ne yeterince servis, ne de yedek parça mevcuttu. Bu nedenle traktör devrimi, kısa süre sonra “traktör çöplüğüne” dönüştü. Bunun yanında demiryolunun yerine karayoluna ağırlık verilmesi, birçok sorunu ortaya çıkarmıştı. Özellikle Türkiye haritasının Colorado eyaletinin üzerine yerleştirilerek, karayolu sistemi ortaya çıkarılması, plan ve programdan ne kadar uzak kaldığının göstergesiydi. Ayrıca çıkarılan madenlerin hammadde olarak Avrupa'ya aktarılması, Türkiye ekonomisi için kayıp teşkil etmiştir. Türkiye; kendisinin işleyip satabileceği madenleri hammadde olarak Avrupa'ya ihraç etmiş, mamul madde olarak Avrupa'dan ithal etmiştir.

Marshall Planı'nın dört yıl süreyle uygulanması planlanmıştı. Plan, 1951 sonu itibariyle bitmişti. Böyle olmasına rağmen 1952 yılından sonra da yardımlara ve yapılan yardımlar hakkında raporlar yayınlanmaya devam edilmişti. Raporlar 1959 yılı sonuna kadar “Türkiye'de Marshall Planı” adı altında, 1960 yılından 1962 yılı sonuna kadar “Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları” başlığı altında yayınlanmıştır. Bu değişimin nedeni dönem içerisinde meydana gelen uluslararası gelişmelerdir. Özellikle Kore Savaşı'nın çıkması, dünya üzerinde gergin bir ortam yaratmıştır. Oluşan gergin ortamdan dolayı ABD, Türkiye'ye yapılan yardımları uzatma kararı almıştır. ABD'nin yaptığı yardım fırsatını değerlendiren Türkiye, elinden geldiği kadar ABD'den yardım adı altında tahsisat almaya devam etmiştir. Yardımların bu kadar uzamış olmasına rağmen planın esasına bakıldığında dört yıl sonra sona ermiş olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Marshall Planı tamamen ekonomik ağırlıklı bir plandır. Ancak 1952 itibariyle askeri yöne

doğru kaymıştır. Planı yöneten kurumlarda değişikliğe gidilmiştir. Bu tür göstergeler planın dört yıldan sonra bitmiş olduğunu ifade etmektedir. Ancak yardımlar daha uzun süre devam etmiştir.

Marshall Planı'nın ekonomik ve siyasal etkilerinin yanında sosyal etkileri de kaçınlmaz olmuştur. Bu süreci dikkatli değerlendirmek gerekirse tarıma dayalı politikalarından ve toplumun büyük bir kısmını tarım kesiminin oluşturmasından dolayı sonuçları tarım politikalarına göre değerlendirmek yerinde olacaktır. Planın ilk yıllarında yapılan tarım yardımları ve dönemin olumlu hava şartlarından dolayı tarımdaki büyük kazanç sayesinde halkın ilk zamanlarda ekonomik olarak iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak sonraki zamanlarda tarımsal kazancın oldukça azalması ekonomik sıkıntılarını da beraberinde getirmiştir. Köyden kente gçler şehir hayatını da etkilemiş gecekondulaşma sistemli ve düzenli kentleşmenin önüne geçmiştir. Bunun yanında alım gücü azalan halk geçim sıkıntısıyla baş başa kalmıştır.

ABD'nin kendi yaşam standartlarını dünyaya kabul ettirme çabası Marshall Planı sürecinde de devam etmiştir. Askeri ve ekonomik desteğin yanı sıra ABD, eğitim alanında da yardım adı altında gelişmemiş ülkelerin kültürel değerlişimlerini istediği yöne çekmeye çalışmıştır. Özellikle bazı ABD rgtleri bu hususta önemli katkılar sağlamıştır.

Marshall Planı'nın belki de tek faydalı görünen yanı karşılık paralar sistemidir. Karşılık paralar sistemi, yardımlardan alınan malzemenin halka satışıyla elde edilen Türk Lirası'ndan oluşuyordu. Toplanan paralar ekonomik gelişmenin iç finansmanı niteliğinde görünmektedir. Sistem oldukça yararlı gösterilmiştir. Fakat paralar, Merkez Bankası'ndaki bir hesapta toplanıyordu ve bunların da kullanımı ABD'nin iznine bağlıydı. Bu nedenle faydalı görünen sistem, ABD'nin müdahalesini beraberinde getirmiştir. Böylece ABD, yardım yaptığı ülkelerin içişlerine karışma hakkını elde etmiştir.

Marshall Planı, dünya üzerinde etkisi gözle görülür bir plandır. Sadece Türkiye için değil, aynı zamanda Avrupa için ABD'ye ekonomik olarak bağlılık yarattı. Avrupa lkeleri Marshall Planı'yla ekonomik yönden kendini topladı. Gerçekten de dört yıllık süreç incelendiğinde Avrupa lkelerinde gözle görülür derecede gelişme görülmektedir. Fakat

uzun vadeye bakıldığında bu ülkeler kendilerini ABD'ye bağılı olmaktan alamamışlardı. Ancak genel anlamda çökmüş bir Avrupa ekonomisini yeniden canlandırmıştır.

Marshall Planı'nın Dünya siyaseti için de sonuçları kaçınılmaz olmuştur. Plan dünya üzerinde dengeleri değıştirecek derecede etkili olmuştur. Özellikle Planın Avrupa merkezli hareket etmesi doğu ülkeleri üzerinde ters tepki yaratmıştır. Çin'de komünizm akımının ivme kazanmasının ana sebebi Marshall Planı'dır. Çin'in yönetimi biraz da iç olaylar sonucunda Mao Tse-tung'un eline geçmiştir. NATO'nun varlığı bir nebze de olsa ortaya çıkan bloklaşma önünde bir dengeydi. Sovyetler Birliğı'nin Avrupa üzerinde keskin bir etki yaratmasını engellemiş ve Avrupa ülkelerinin bir arada hareket edebilmesini sağlamıştır. Ancak Marshall Planı'nın Avrupa merkezli olması, Avrupa'yı kurtarsa da Uzak Doğıu ülkelerinin komünist akıma terkedilmesine sebep olmuştur.

Marshall Planı gerçeğı, Türkiye tarihinde yerini almıştır. Planın günümüzde dahi kalıntıları mevcuttur. Hilton oteller zinciri bu planla Türkiye'ye giriş yapmıştır. Aynı şekilde Haydarpaşa silosu, bu kredi ve yardımlarla inşa edilmiştir. 1950'li yıllarda liberalizm sistemiyle Marshall Boya Firması Türk bir şirketle ortak iş yapmasıyla, Türkiye'ye giriş yapmıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu

BCA, BKKK, 030.18.1.2.116.48.10; 030.18.1.2/140.69.3. 030.18.1.2/151.69.13.
030.18.1.2/229.2.7.

Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu

BCA, BÖKMEK, 030.1.0.0/1.8.6; 030.1.0.0/6.30.10; 030.1.0.0/12.70.5; 030.1.0.0/12.70.6;
030.1.0.0/13.77.1; 030.1.0.0/29.170.3; 030.1.0.0/41.242.14; 030.1.0.0/41.242.19;
030.1.0.0/60.373.3; 030.1.0.0/61.378.9; 030.1.0.0/73.465.7; 030.1.0.0/80.506.8;
030.10.0/80.507.5; 030.1.0.0/88.551.4. 030.1.0.0/101.625.10;
030.1.0.0/101.625.12; 030.1.0.0/102.631.6; 030.1.0.0/102.631.10;
030.1.0.0/103.640.2; 030.1.0.0/103.642.5; 030.1.0.0/103.643.4;
030.1.0.0/103.645.1; 030.1.0.0/103.643.6; 030.1.0.0/107.675.6;
030.1.0.0/109.686.10; 030.1.0.0/125.801.5; 030.1.0.0/125.802.3;
030.1.0.0/132.856.2.

Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı Kataloğu

BCA, CHPEK, 490.01.0.0/1403.649.1; 490.01/7.39.11.

Muamelat Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu

BCA, BMGMEK, 030.10.0.0/268.807.1; 030.10.0.0/268.807.3.

Devlet İstatistik Enstitüsü Arşivi

TÜİK (1960), **Traktör Anket Neticeleri ve Ziraat Âlet ve Makineleri 1955-1959**, No:
0015078, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi 1960.

TÜİK, **Dış Ticaret**, No: 0132902, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi Yayınları, 1950.

Truman Kütüphanesi İnternet Arşivi

- TRL, OD, MP, Certain Aspects of the European Recovery Problem, ca. July 1947. Subject File, Clifford Papers,
http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).
- TRL, OD, MP, Charles Kindleberger to Benjamin Cohen, April 5, 1946. State Department File, Kindleberger Papers,
http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).
- TRL, OD, MP, Correspondence between Maurice Frere and John Snyder, with attached report, 'The Marshall Proposal of Assistance to Europe', July 10, 1947. Secretary of the Treasury, Alphabetical File, J. S. Papers,
http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).
- TRL, OD, MP, Edward Mason to Willard Thorpe, March 20, 1947. State Department File, Kindleberger Papers,
http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).
- TRL, OD, MP, Elbridge Durbrow to George Marshall, May 26, 1947. Subject File, J. M. Jones Papers,
http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).
- TRL, OD, MP, Harry S. Truman to Herbert Hoover, January 18, 1947. Official File, Truman Papers,
http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).
- TRL, OD, MP, Memorandum From Mike Mansfield, ca. 1947, Subject File, Clifford Papers,
http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).
- TRL, OD, MP, Notes for Acheson speech, 'The Economics of Peace', ca. March 1947. Subject File, J. M. Jones Papers,
http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).
- TRL, OD, MP, Report, "German Agricultural and Food Requirements", February 26, 1947. Official File, Truman Papers,
http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).

TRL, OD, MP, Speech by George C. Marshall, 'European Initiative Essential to Economic Recovery', June 5, 1947, The Department of State Bulletin, Volume XVI, Number 415, pages 1159-1160,
http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).

TRL, OD, MP, "Summary of State Department's Position of European Recovery Plan", August 26, 1947. Subject File, Clifford Papers,
http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).

RESMİ TUTANAKLAR

TBMM Zabıt Cerideleri

TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 1, Birleşim 3, 14.8.1946;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c001/tbmm08001003.pdf>, (20.12.2012).

TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 6, Birleşim 79, 1.9.1947;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079.pdf>, (20.12.2012).

TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 8, Birleşim 20, 22.12.1947;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c008/tbmm08008020.pdf>, (20.12.2012).

TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 10, Birleşim 37, 2.2.1948;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c010/tbmm08010037.pdf>, (20.12.2012).

TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 12, Birleşim 85, 8.7.1948;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c012/tbmm08012085.pdf>, (20.12.2012).

TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 25, Birleşim 57, 1.3.1950;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c025/tbmm08025057.pdf>, (20.12.2012).

TBMM ZC, Dönem 9, Cilt 9, Birleşim 107, 1.8.1951;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c009/tbmm09009107.pdf>, (20.12.2012).

TBMM ZC, Dönem 9, Cilt 27, Birleşim 30, 18.1.1954;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c027/tbmm09027030.pdf>, (20.12.2012).

TBMM ZC, Dönem 9, Cilt 29, Birleşim 60, 7.3.1954;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c029/tbmm09027060.pdf>, (20.12.2012).

TBMM ZC, Dönem 10, Cilt 1, Birleşim 3, 24.5.1954;

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001003.pdf>, (20.12.2012).

Resmi Gazete

TC Resmi Gazete, (6956), 13.7.1948;

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6956.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6956.pdf>, (26.06.2013).

TC Resmi Gazete, (7880), 9.8.1951,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7880.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7880.pdf>, (13.8.2013).

TC Resmi Gazete, (8615), 23.1.1954.

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8615.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8615.pdf>, (13.8.2013).

TC Resmi Gazete, (8659), 16.3.1954.

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8659.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8659.pdf>, (13.8.2013).

Dışışleri Bakanlığı Raporları

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı, **Türkiye'de Marşal Plânu** (1949 Yılı Sonuna Kadar), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1950), **Türkiye'de Marşal Plânu**, (2), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952), **Türkiye'de Marşal Plânu** , (4), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952), **Türkiye'de Marşal Plânu** , (5), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952), **Türkiye'de Marşal Plânu** , (6), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952), **Türkiye'de Marşal Plânu** , (7), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952), **Türkiye'de Marşal Plânu** , (8), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952), **Türkiye'de Marşal Plânu** , (9), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952), **Türkiye'de Marşal Plânu** , (10), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952), **Türkiye'de Marşal Plânu** , (11), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1953), **Türkiye'de Marşal Plânu** , (12), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1953), **Türkiye'de Marşal Plânu** , (13), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1953), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (14), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1955), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (18), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1955), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (19), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1955), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (20), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1955), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (21), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1955), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (22), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1955), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (23), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1957), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (24), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1957), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (25), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1957), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (26), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1957), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (27), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1957), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (28), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1958), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (29), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1958), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (30), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1958), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (31), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1958), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (32), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1958), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (33), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1958), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (34), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1959), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (35), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1959), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (36), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1959), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (37), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1959), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (38), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1960), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (39), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1960), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (40), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1960), **Türkiye'de Marşal Plânı** , (41), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Maliye Bakanlığı Raporları

Maliye Bakanlığı (1961), **Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları**, (42), Ankara: Doğuş Matbaası.

Maliye Bakanlığı (1961), **Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları**, (43), Ankara: Doğuş Matbaası.

Maliye Bakanlığı (1961), **Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları**, (44), Ankara: Doğuş Matbaası.

Maliye Bakanlığı (1961), **Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları**, (45), Ankara: Doğuş Matbaası.

Maliye Bakanlığı (1962), **Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları**, (46), Ankara: Doğuş Matbaası.

Maliye Bakanlığı (1963), **Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları**, (47), Ankara: Doğuş Matbaası.

GAZETELER

Cumhuriyet (1946-1953).

Ekonomi (1949).

Halk Gazetesi (Trabzon) (1948).

Hürriyet (1949-1950).

Kudret (1948-1950).

Malum Paşa (1947).

Marko Paşa (1946).

Son Posta (1948).

Tan (1949).

Ulus (1948-1950).

Vakit-Yeni Gazete, (1948).

Vatan, (1949-1951).

Zonguldak Gazetesi, (1948).

ARAŞTIRMA ESERLER

Abadan, Yavuz (16 Şubat 1950), “Türkiye ve Amerikan Yardımı”, **Ulus**, 1, 3.

Ahmad, Feroz (2002), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, (Çev. Yavuz Alogan), Ankara: Doruk Yayıncılık Yayınları.

Akalın, Cüneyt (2003), **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar-Belgeler (1945-1952)**, 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akandere, Osman (1998), **Milli Şef Dönemi Çok-Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945**, İstanbul: İz Yayınları.

Akter, Ahmet ve Erdoğan, Dilşen İ. (2005), “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Askeri Yardımı: Truman Doktrini ve Marshall Planı” **Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri içinde** (435-456), İstanbul: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

Altan, Mehmet (1986), **Süperler ve Türkiye: Türkiye’de Amerikan ve Sovyet Yatırımları**, İstanbul: Alfa Yayıncılık Yayınları.

Apaydın, Ekrem Z. (1950), “Marşal Plânı Tarihçesi”, **Muhasebe ve Maliye Mecmuası**, 4(44-46 Marshall Planı Özel Sayısı), 783-786, İstanbul: Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti Yayınları.

Aral, Namık Zeki (1948), “Dış Ticaretimiz ve Hayat Pahalılığı”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, 19(218), 79-88, Ankara: Ar Basımevi Yayınları.

- Ardıçoğlu, Nureddin (7 Eylül 1948), “Yabancı Sermaye Meselesi”, **Kudret**, s. 1, 4.
- Armaoğlu, Fahir (2012), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, 18. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi Yayınları.
- Atalay, Hamit (1999), **İngilizce-Türkçe Sözlük**, 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ataöv, Türkkaya (1969), **Amerika Nato ve Türkiye**, Ankara: Aydınlık Yayınevi Yayınları.
- Ataöv, Türkkaya (1 Ağustos 1968), “Altıncı Filo Defol”, **Forum**, 20(344) 14, Ankara.
- Ateş, Nevin Yurtsever (2008), “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikaları”, **Türk Dış Politikası içinde** (53-90), 1-Cumhuriyet Dönemi, Mustafa Bıyıklı (Ed.), İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.
- Avcıoğlu, Doğan (2001), **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Birinci Kitap, İstanbul: Tekin Yayınevi Yayınları.
- Avşaroğlu, Nadir (2008), “Marshall Planı, Amerikan Dış Kredileri ve Türkiye Madencilik Sektörüne Etkileri”, TMMOB Yayınları,
http://www.maden.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=2865&tipi=5, (20.10.2012).
- Ay, İsmail Cem (2012), “II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Kalkınma Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın Karşılaştırmalı Analizi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 62(1), 147-172, İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya (2000), **İkinci Adam 1938-1950**, 2, 7. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Barutçu, Faik Ahmet (1977), **Siyasi Anılar**, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Baytal, Yaşar (2007), “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (40), 545-567.
- Bayur, Hikmet (9 Temmuz 1950), “Devlet Sermayeciliğinin Tasfiyesi”, **Kudret**, 1, 4.

- Behramoğlu Namık (1973), **Türkiye Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)**, İstanbul: Yar Yayınları.
- Bilici, Nurettin (2005), **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Blaisdell, Tohmas C. (7 Ocak 1949), “Marshall Planı ve Dünya Ticareti”, **Ekonomi**, 1.
- Boratav, Korkut (2006), **Türkiye’de Devletçilik**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Bozkurt, İbrahim (2007), “II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı’nın İstanbul Limanı’nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 6(15), 251-274.
- Bülbül, Bilgehan (2006), **Marshall Planı ve Türkiye’de Uygulanışı (1948-1957)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Cillov, Halûk (1965), **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Sermet Matbaası Yayınları.
- Coşar, Nevin (2005), “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, 60(1), 29-58.
- Council on Foreign Relations (1948), **The United States in World Affairs: 1947-1948**, New York: Harper and Brothers.
- Daver, Abidin (7 Nisan 1949), “Ekonomik Kalkınmamızın Temel Taşları”, **Cumhuriyet**, 1, 3.
- Değer, M. Emin (2004), **Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke, Oltadaki Balık Türkiye**, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- De Long, J. Bradford ve Eichengreen, Barry (1991), **The Marshall Plan: History’s Most Successful Structural Adjustment Program**, Working Paper No: 3899, Cambridge: National Bureau of Economic Research Yayınları.
- Demokrat Parti Kalkınan Türkiye** (1954), Ankara: Desen Matbaası Yayınları.

- Devellioğlu, Ferit (2003), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 2. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dik, Esra (2009), “1948: Marshall Planıyla “Hür Dünya”ya Giriş, **Açıklamalı Yönetim Zamandizimi 1940-1949**, 947-1060, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Doğan, Naci (2004), “Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem, Nato’nun Rolü ve Türkiye’nin Stratejik Konumu”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(10), 25-41.
- Emeç, Selim Ragıp (23 Mart 1948), “Yakın Geçmişimizin Bir Muhasebesi”, **Son Posta**, 1, 7.
- Emeç, Selim Ragıp (5 Temmuz 1948), “Marshall Plânı ve Durumumuz”, **Son Posta**, 1, 7.
- Ergin, Said Naci (1950), “Avrupa Tediye Birliği”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 5(1), 1-17.
- Erhan, Çağrı (1943), ““Avrupa’nın İntiharı” ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 51(1), 259-273.
- Erhan, Çağrı (1997), “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 51(1-4), Ocak-Aralık 1996, 275-287.
- Erhan, Çağrı (2008), “ABD ve Nato’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 1 (1919-1980), içinde (522-543), 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ekinci, Necdet (1997), **II. Dünya Savaşı’ndan Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Dr. Orhan Yavuz Dizisi-7, 1. Baskı, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Ekonomik ve sosyal göstergeler (1950-1998)**, Ankara: TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, 1997, s. 160-161.

- Erkan, Ayça Ülker (2010), “Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası”, **Celal Bayar üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8(1), 183-194.
- Erol, M. Seyfettin (2008), “Sovyetlerin Türkiye’den İstekleri ve Batı’nın Tutumu”, Haydar Çakmak (Ed.), **Türk Dış Politikası 1919-2008**, 1, *İçinde* (390-423), Baskı, Ankara: Barış Platin Kitap Ltd. Şti. Yayınları.
- Ertem, Barış (2010), “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The journal of International Social Research)**, 3(11), 252-273.
- Ertem, Barış (2009), “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12(21), 377-397.
- Eşel, Gökhan (2011), “Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, (29), 145-162.
- Eyüboğlu, Cemal Rahmi (1948), “Marshall Planı ve Türkiye”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, 18(206), 86-91, Ankara: Ar Basımevi Yayınları.
- Fersoy, Orhan Cemal (1971), **Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes**, İstanbul: Mayataş Yayınları.
- Gaddis, John Lewis (2008), **Soğuk Savaş-Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek**, (Çev. Dilek Cenkçiler), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gönlübol, Mehmet ve diğerleri (1996), “1945-1965 Dönemi”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Göz, Ali Cem (2011), “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Siyasal İktidar Tarafından Kapatılan Basın Organları Bağlamında Bir Listeleme Denemesi”, **Vizyoner Dergisi**, 3(5), 1-12.
- Güldamla, Aynur (1967), **1948 Yılından Beri Türkiye’ye Yapılan Amerikan Yardımları ve Türk Ekonomisine Etkileri**, Ekonomi Dünyası Yayınları-3, Ankara: Ayyıldız Matbaası Yayınları.

- Güler, Yavuz (2004), "II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 5(2), 209-224.
- Güney, Pelin (2006), "Marshall Planı: Avrupa Birliği'nin İnşasında Amerikan Harcı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 5(3), 103-114.
- Güneş Tıp Terimleri Sözlüğü** (1997), Çağatay Güler (Ed.), Ankara: Güneş Kitapevi Yayınları.
- Gürbüz, Vedat (2010), "Türk Amerikan İlişkilerinde İttifak Sürecinin Başlaması", **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 13(19), 139-170.
- Güven, Sami (1998), **1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri**, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Harriman, Avarrell (1967), "Yirmi Yıl Sonra Marshall Planı", **Muhasebe ve Maliye Mecmuası**, 21(249-250), 3-4, İstanbul: Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti Yayınları.
- Harris, Seymour E. (1948), "Cost of the Marshall Plan to the United States", **The Journal of Finance**, 3(1), 1-15, Amerika: Wiley for the American Finance Association Yayınları.
- Haytaoğlu, Ercan (1997), "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, (3), 46-54.
- Hiç, Mükerrerem (1970), **Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye**, İstanbul: Samet Matbaası Yayınları.
- Hogan, Michael (1983), **The Marshall Plan - America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952**, New York: Cambridge University Yayınları.
- İktisadî Kalkınma** (1958), 1958 Bütçe Müzakerelerinde C.H.P. Milletvekillerinin Yaptıkları tenkit ve tekliflerden özetler, Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası Yayınları.

- İktisatçı (1953), “1951 Senesinde Avrupa'da Münakale”, **Türkiye İktisat Mecmuası**, (55), 85-88, İstanbul: İstanbul Tüccar Derneği Yayınları.
- İleri, Turgut (2010), “Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Türkiye'deki Yeraltı Kaynakları İle İlgilenmesi ve Türk Madenciliğinin Geliştirilmesine İlişkin Hazırlanan Raporlar”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5(2), 1146-1158, Erzincan.
- İnan, Süleyman (2006), **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Ankara: Liberte Yayınları.
- İnci, İbrahim (2012), “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması” **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(2), 272-290.
- İnönü, İsmet (2003), **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler**, 29.12.1944 – 28.05.1950, (Haz. İlhan Turan) Ankara: Türk Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- İren, Cihat (1951), “Türkiye Ekonomisi Kalkınma Programı İçin Tahlil ve Tavsiyeler Barker Raporu”, **Türkiye İktisat Mecmuası**, (36), 13–26, İstanbul: İstanbul Tüccar Derneği Yayınları.
- Jones, Joseph M. (1955), **The Fifteen Weeks**, New York: New York The Viking Yayınları.
- Kalyon, Levent (2010), “Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz“, **Journal of Security Strategies (Güvenlik Stratejileri Dergisi)**, 11, 7-26.
- Karacan, Ali Naci (13 Şubat 1949), “Amerikanın Türkiyeye Yaptığı Yardım”, **Tan**, 1, 5.
- Karlık, Rıdvan (1997), **Türkiye Ekonomisi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. Yayınları.
- Kazgan, Gülten (1999), **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi-Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, 1. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi Yayınları.

- Kepenek, Yakup (1987), **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Ankara: Teori Yayınları.
- Kıraç, Selda ve İlhan, Buket (2010), “Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar”, **Milli Eğitim Dergisi**, (188), 191-201.
- Kirby, Dianne (2000), “Divinely Senctioned: The Anglo-American Cold War Aliance and the Defence of Western Civilization and Christianity, 1945-1948”, 385-412, **Journal of Contemporary History**, (35), London: Sage yayınları.
- Kirman, Emin (2006), **Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kocabaş, Süleyman (2009), **Türkiye Cumhuriyeti Devleti Tarihi**, 4(İnönü Dönemi-Milli Şef Yönetimi-Demokrasiye Geçiş 1938-1950), İstanbul: Bayrak Matbaacılık Yayınları.
- Koçak, Cemil (1989), “Siyasi Tarih (1923-1950)”, Sina Akşin (Ed.), **Türkiye Tarihi, 4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980) içinde** (85-173). İstanbul: Cem Yayınevi Yayınları.
- Korkud Refik (1959), **İsmet İnönü ve Türkiye'de İktisadi İnkişaf**, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası Yayınları.
- Kousoulas, D. George (1965), “The Success of The Truman Doctrine Was Not Accidental”, **Military Affairs**, 29(2), 88-92, Amerika: Society For Military History Yayınları.
- Kuloğlu, Hasan (7 Kasım 1947), “Harpten Sonra Avrupa'da ve İtalya'da Komünizmin İktisadî Tahribatı”, **İktisadî Uyanış**, 1, 4.
- Kurat, Akdes Nimet (1959), **Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)**, Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası Yayınları.
- Kuyucak, Hazım Atif (1950), ”Marshall Plânı ve Milletlerarası Borçlar Meselesi”, **Adalet Dergisi**, (3), 359-376.

Küçük, Yalçın (2003), **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1998**, 2, İstanbul: Tekin Yayınevi Yayınları.

Makal, Ahmet (2008), “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Seminerleri 2008-2009**, 1-12, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Malkoç, Eminalp (2006), “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları (1947-1950)”, 89-127, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Dergisi (Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları)**, 9.

“Marshall Plâni” (8 Mart 1948), **İktisadi Yürüyüş**, 9(196), 9-15, İstanbul.

Marshall Planı ve Siz (1950), Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. O. Yayınları, (Milli Kütüphane, 1950 AD 1970 No’lu belge).

Mee, Charles L. (1948), **The Marshall Plan - The aunching of Pax Americana**, New York: Simon and Schuster Yayınları.

Merih, Turgay (2006), **Soğuk Savaş ve Türkiye 1945-1960**, 1. Baskı, Ankara: Ebabil Yayınları.

Morgil, Orhan (2002), “Büyüme ve Sanayileşme Politikaları”, Bahaeddin Yediyıldız (Ed.), **Atatürk’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi içinde (37-52)**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

“Mr. Russel Dorr’un Marshall Plâni Hakkında Beyanatı” (1949), **Türkiye Ekonomisi Aylık İktisat ve Maliye Dergisi**, (72), 131-134.

Nadi, Nadir (25 Ocak 1948), “Marshall Plâni ve Biz”, **Cumhuriyet**, 1, 3.

Nadi, Nadir (27 Ocak 1948), “Öyle mi? Şöyle mi?”, **Cumhuriyet**, 1, 3.

Oktar, Suat ve Varlı, Arzu (2010), “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 28(1), 1-22.

- Okyar, Osman (1952), “Avrupa İktisadi İşbirliği Karşısında Türkiye”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 13(1-4), 239-247, İstanbul.
- Opie, Revers (1953), “Amerikan Yardımı ve Kalkınma Meselesi (16 Kasım 1953 günü Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde verilen bir konferansın metnidir)”, (Çev. Cemal Mihçioğlu), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 8(1), 85-110.
- Oruç, Arif (3 Aralık 1946), “Başbakanın Beyanatı Tatmin Edici Değildir!”, **Yarın**, 1, 3.
- Özügürlü, Sonay Bayramoğlu (2009), “1949: Siyasal Rota-Halkçılık ve Bağımsızlık Yerine Hür Teşebbüsçülük ve Amerikancılık”, **Açıklamalı Yönetim Zamanizimi 1940-1949**, 1061-1154, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Parasız, İlker (1998), **1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Payaslı, Volkan (2011), “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Devletçilik Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1939-1950)”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 7, (13), 123-140.
- Rabin, Jacob A. (1967), “Marshall Plânı Devamlı Milletlerarası Yardıma Yol Açtı”, **Muhasebe ve Maliye Mecmuası**, 21(249-250), 5-7, İstanbul: Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti Yayınları.
- Saray, Mehmet (2000), **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi**, III. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Satterthwaite, Joseph C. (1972), “The Truman Doctrine: Turkey”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 401-America and the Middle East, 74-84, Amerika: American Academy of Political and Social Science.
- Sanal, Türker (1997), **Türkiye'nin Hükümetleri**, Muvakkat Encümen'den 55. Hükümete, Ankara: Sim Matbaacılık Yayınları.

- Sancaktar, Caner (2011), “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım”, **Bilge Strateji Dergisi**, 3(5), 25-98.
- Sander, Oral (2001), **Siyasi Tarih 1918-1994**, 9. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sbereounis, Athanese J. (1951), “Marshall Planı ve Karşılıklı Gübenlik Programı Ekonomisi”, **İstanbul Ünivversitsi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 12(3-4), 72-108, İstanbul.
- Sever, Ayşegül (1997) **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958**, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Slitcher Summer. H. (1949), “Amerikanın İktisadî Tevazünü”, **İktisadi Yürüyüş Dergisi**, 10(230), 20.
- Soysal, İsmail (1977), “Türk Amerikan İlişkilerinin Siyasal Çizgileri”, **Belleten**, 41(162), 257-276, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Soysal, İsmail (2000), **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, (1920-1945), 1(38), 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sönmezoğlu, Faruk (2004), **Türk Dış Politikasının Analizi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, Faruk (2006), **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları.
- Suvla, Refii Şükrü (1951), **Türkiye ve Marshall Planı**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuasından, İstanbul: Akgün Matbaası.
- Suvla Refii Şükrü (1950), “Marşal Yardımını Biz Nasıl Kullanıyoruz”, **Muhasebe ve Maliye Mecmuası**, 4(44-46 Marshall Planı Özel Sayısı), 790-793, İstanbul: Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti Yayınları.
- Şahin, Hüseyin (2000), **Türkiye Ekonomisi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

- Şahingöz, Ahmet (2002), “Cumhuriyet Döneminin Tarım Politikaları”, Bahaeddin Yediöldüz (Ed.), **Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi içinde** (113-129), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Şendoğdu A. ve Öztürk Y. E. (2007), “Küresel Krizin Büyüyen Etkisi ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Bağntıları Işığında Türk Bankacılık Sektörü” **Journal of Humanities and Social Sciences**, 12(1-2), 423-431, Bakü: Hazar Üniversitesi Yayınları.
- Taşkıran, Cemalettin (2002), “Atatürk İlke ve İnkılâpları”, Hasan Celâl Güzel (Ed.), **Türkler**, 16-a, içinde (394-410), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Tezel, Yahya Sezai (1994), **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Thornburg, Max Weston (1950), **Türkiye Nasıl Yükselir (Turkey: An Economic Appraisal)**, 1. Baskı, (Çev. Semih Yazıcıoğlu), İstanbul: Nebioglu Yayınevi Yayınları.
- Timur, Taner (2004) **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Torun, Esmâ (2006), **II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler – İç ve Dış Etkenler (1945-1960)**, Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Yayınları.
- Tören, Tolga (2007), “Marshall Planı ve Türkiye: Tarım, Sulama, Ulaştırma, Madencilik, Özel Sektör, Emek Hareketi, Savunma ve Gündelik Yaşam Örnekleri”, **Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2 (Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi)**, 463-509, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Tören, Tolga (2008), **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

“Turkey” (1949), **Foreign Relations of the United States (FRUS)**, Cilt 6, 1638-1685, Washington: U. S. Government Printing Office.

Türkiye'de Sosyal ve Ekonomik Değişmeler, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 160; <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1269/unite09.pdf>, (25.1.2014).

Ulusoy, Ahmet (2004), **Devlet Borçlanması**, 2. Baskı, Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayınları.

URL, Eximbank, “History”, <http://www.exim.gov/about/whoweare/history.cfm>, (18.8.2013).

URL, Koç Holding, “Kurucu: Vehbi Koç”, <http://www.koc.com.tr/tr-tr/hakkinda/kurucu-vehbi-koc>, (17.08.2013).

URL, TC Merkez Bankası, “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Terimler Sözlüğü”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/sozluk.htm#akred>, (20.08.2013).

URL, Ayın Tarihi, “1948/Ocak”, <http://www.byegm.gov.tr/ayin-tarihi.aspx>, (7 Ocak 2013).

URL Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi, “Hastanemiz”, <http://www.ankarahastanesi.gov.tr/index.php?p=content&id=1&name=hastanemiz>, (22.08.2013).

Us, Asım (27 Ocak 1948), “Maliyemiz ve Döviz Siyasetimiz”, **Vakit-Yeni Gazete**, 1, 4.

Ülman, Haluk (1991), **Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara: Sevinç Matbaası Yayınları.

Yalçın, Osman (2008), **Türk Hava Harp Sanayi Tarihi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Yalman, Ahmet Emin (2005), “Kore Savaşı'nın Türk Kamuoyuna Yansıması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 10(37-38), 231-245.

Yenal, Oktay (2003) **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, 1. Baskı, İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları.

Yeşil, Ahmet (2001), **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

EKLER

Ek 1: Marshall Planı Yardımları 1948-1960 (\$)

Yıllar	Direkt Yardımlar				Dolaylı Yardımlar				Teknik Yardımlar			Genel Toplam
	Hibe	Kredi	Diğer	Toplam	Hibe	Kredi	Toplam	Hibe	Kredi	Toplam		
1948-49	1.216.000	38.000.000	9.784.000	49.000.000	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	49.000.000
1949-50	16.160.000	34.840.000	7.503.000	58.503.000	71.522.000	.....	71.522.000	1.000.000	1.100.000	2.100.000	.....	132.125.000
1950-51	37.200.000	.....	7.800.000	45.000.000	.....	55.000.000	55.000.000	800.000	.....	800.000	.....	100.800.000
1951-52	11.300.000	11.200.000	.....	22.500.000	47.500.000	.....	47.500.000	1.000.000	.....	1.000.000	.....	71.000.000
1952-53	33.600.000	.....	12.000.000	45.600.000	21.400.000	.....	21.400.000	2.190.000	.....	2.190.000	.....	69.190.000
1953-54	46.000.000	.....	30.000.000	76.000.000	.....	.....	.....	2.700.000	.....	2.700.000	.....	78.700.000
1954-55	55.000.000	20.000.000	54.923.000	129.923.000	.....	.....	.....	600.000	.....	600.000	.....	130.523.000
1955-56	55.000.000	25.000.000	48.950.000	128.950.000	.....	.....	.....	2.200.000	.....	2.200.000	.....	131.150.000
1956-57	55.000.000	25.000.000	92.900.000	172.900.000	.....	.....	.....	3.346.000	.....	3.346.000	.....	176.246.000
1957-58	70.000.000	.....	52.000.000	122.000.000	.....	.....	.....	4.500.000	.....	4.500.000	.....	126.500.000
1958-59	100.000.000	.....	37.700.000	137.700.000	.....	.....	.....	4.500.000	.....	4.500.000	.....	142.200.000
Toplam	480.476.000	154.040.000	353.560.000	988.076.000	140.422.000	55.000.000	195.422.000	22.836.000	1.100.000	23.936.000	.....	.....
Genel Toplam	988.076.000				195.422.000				23.936.000			1.207.434.000

Kaynak: Türkiye'de Marşal Plânı, (41), s. 24.

Ek 2: Marshall Planı Yardımları 1960-1962 (\$)

Seneler	1960	1961	1962	1963	Toplam
Hibe	83.000.000	90.000.000	58.000.000	55.000.000	
Kredi	.....	.....	.....	.....	
Şarta Bağlı	.....	.....	.....	.....	
Toplam	83.000.000	90.000.000	58.000.000	55.000.000	286.000.000
Teknik İşbirliği	4.400.000	4.400.000	4.900.000	1.400.000	
Kalkınma Kredi Fonu	.....	135.600.000	.....	41.300.000	
Zirai Madde	35.000.000	26.000.000	126.900.000	900.000	
Toplam	39.400.000	166.000.000	131.800.000	43.600.000	380.800.000
Genel Toplam	122.400.000	256.000.000	189.800.000	98.600.000	666.800.000

Kaynak: Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları, (47), s. 20.

Ek 3: Karşılık Paralar Durumu 1951-1963 (TL)

MİLLİ SAVUNMA SEKTÖRÜ				
Konular	No	Tarih	Anlaşma	Ödenen Miktar
MKE	20	18.10.1951	5.500	5.500
Astsubay Programı	22	20.12.1951	10.640	10.640
Askeri Yardım Programı	23	28.12.1951	72.884	72.884
1951 malî yılı bazı askeri masraf	25	28.12.1951	80.000	80.000
1962 yılı ilave askeri	26	5.8.1952	100.000	100.000
1953 yılı ilave askeri yardım	32	5.8.1953	111.400	111.400
1954 yılı ilave askeri yardım	33	16.9.1954	115.920	115.920
1955 yılı ilave askeri yardım	34	29.12.1955	108.600	108.600
1956 yılı ilave askeri yardım	35	10.8.1956	91.520	91.520
1957 yılı ilave askeri yardım	38	30.9.1957	104.796	104.796
1958 yılı ilave askeri yardım	39	25.9.1958	170.000	170.000
Erlerin okuyup yazma programı	41	20.1.1959	43.000	43.000
1959 yılı ilave yardımı	42	21.6.1959	110.000	110.000
1959 yılı ilave askeri yardım	42	18.9.1959	240.000	240.000
1959 yılı ilave askeri yardım	42	19.12.1959	280.000	280.000
1960 yılı bütçesine yardım	46	4.7.1960	500.000	500.000
1961 yılı bütçesine yardım	54	26.7.1961	363.300	363.300
1962 yılı bütçesine yardım	57	30.6.1962	449.647	449.647
Toplam			2.957.208	2.957.208
KAMU SEKTÖRÜ				
Konular	No	Tarih	Anlaşma	Ödenen miktar
Ziraat Bankası	1	25.10.1950	15.339	15.339
Karayolları ve su işleri	2-28-26	1.12.1950	56.997	56.997
Teknik yardım	3-9-37	Yıllık	88.477	88.477
Zirai sayım	14	20.7.1951	1.000	1.000
Tuzla yolları	15	20.7.1951	404	404
Göçmenlere yardım	19	10.8.1951	30.000	30.000
Etibank	8, 17	26.2.1951	42.352	42.352
Tarım Bakanlığı	21	20.12.1951	34.300	34.300
Ankara Hastanesi ve Hemşire Okulu	24	20.12.1951	1.000	1.000
Devlet Demiryolları	27	27.2.1953	3.864	3.864
Maden Teknik Arama Enstitüsü	29	15.5.1953	1.000	1.000
Deprem Bölgesine Yardım	30	7.7.1953	4.000	4.000
İstatistik Programları	31	5.8.1951	1.000	1.000
Mudi Programı	---	25.6.1952	2.520	2.520
İktisadi Devlet Teşebbüsleri	43	5.8.1959	280.000	280.000
Teknik işbirliği	49	26.3.1960	114.324	96.293
İktisadi Devlet Teşebbüsleri	49	24.2.1961	90.000	90.000
İktisadi Devlet Teşebbüsleri	53	27.6.1961	30.000	30.000
Karayolları 1962 bütçesi	58	13.7.1962	120.000	120.000
Toplam			916.577	898.546

Kaynak: Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları, (47), s. 21-23.

Ek 3: Karşılık Paralar Durumu 1951-1963 (TL)

ÖZEL TEŞEBBÜS				
Konular	No	Tarih	Anlaşma	Ödenen miktar
Sınai Kalkınma Bankası Hususi Teşebbüs Fonu kurulmasından önceki projeler	Çeşitli	Çeşitli	17.255	17.255
Sınai Kalkınma Bankası Özel Teşebbüs Fonu	18	10.8.1951	107.245	114.500
Sınai Kalkınma Bankası Sermaye Katılım Fonu	50	1.3.1961	40.000	40.000
Teknik İşbirliği projeleri	44	26.3.1960	74.138	64.178
Sınai Kalkınma Bankası Sınai İhracat İşletme Sermayesi Fonu	51	13.4.1961	75.000	32.000
Özel Teşebbüs İşletme Sermayesi Fonları	Oswef/1	18.4.1961	70.000	59.000
Toplam			383.638	326.933
Genel Toplam			4.257.423	4.182.687

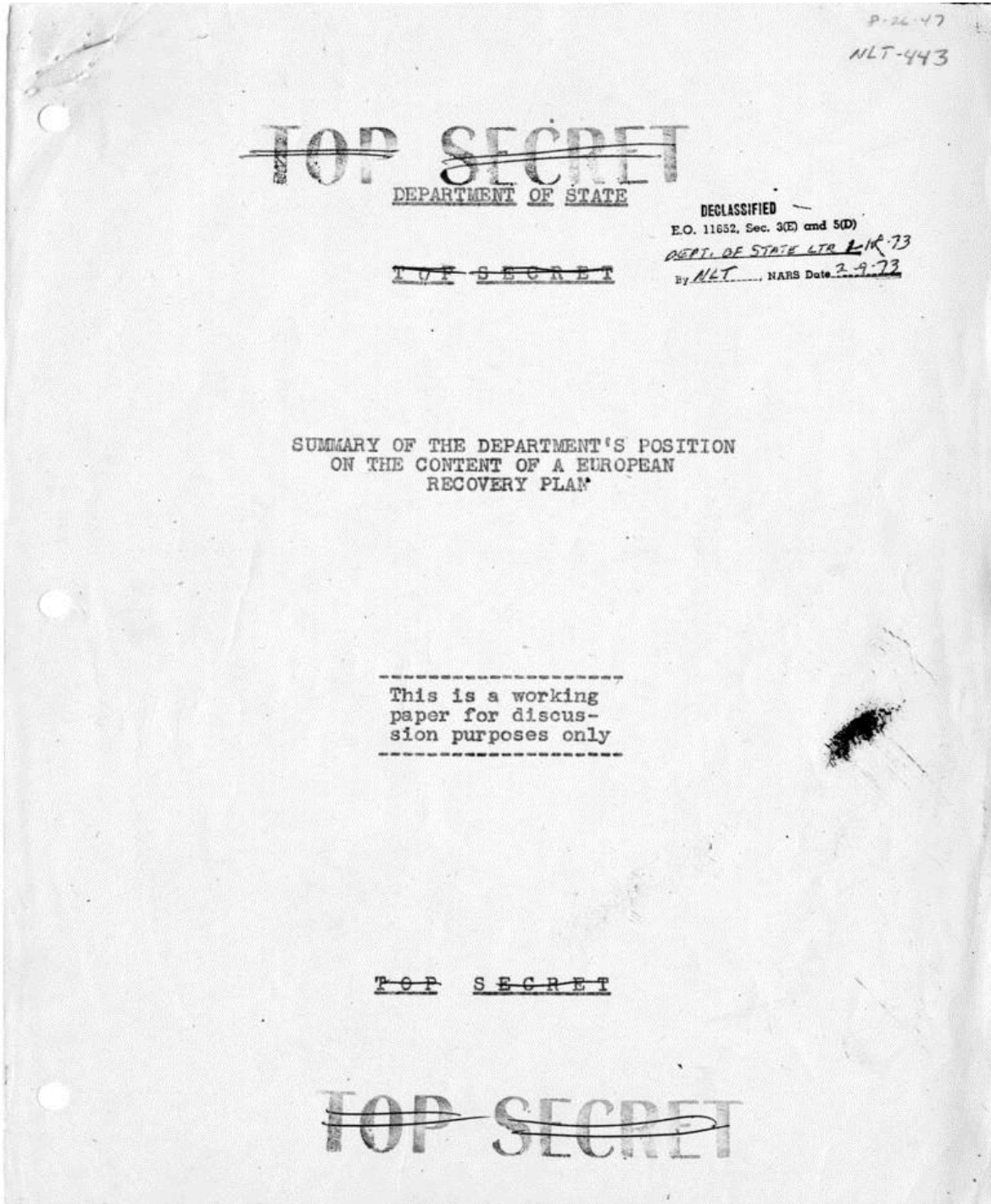
Kaynak: Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları, (47), s. 21-23.

Ek 4: Türkiye'de Marşal Plâni Adıyla Yayınlanan Raporlardan Bir Görüntü

Ek 5: Truman Kütüphanesi Arşivinden Bir Belge

TRL, OD, MP, "Summary of State Department's Position of European Recovery Plan", August 26, 1947. Subject File, Clifford Papers, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/index.php, (26.11.2012).

Ek 6: Marshall Planı'nın Türkiye'ye Ait Kısmı

Avrupa İktisadî Kalkınma Programı

Beşeriyete Hizmet Eden Tarihi Bir Vesika

Marshall Plânı

Dünya Çapında Önemi Olan Bu Planın Türkiye'ye ait kısmının Tam metnini veriyoruz

İZAHNAME

Bağlı memleket etüdleri Avrupa Kalkınma Plânının mülâhazası sırasında faydalanmak üzere İera Kolu (Executive Branch) tarafından hazırlanmıştır. Bu etüdlere evvelâ Paris Konferansında temsil edilen 16 Avrupa Devletiyle Batı Almanya'nın iktisadî ve siyasi durumunun mesnetlerini incelemektedir. Bilhassa kalkınma plânları için büyük ehemmiyeti olanlar üzerinde durulmuştur.

Bu memleketlerin iktisadî ve siyasi durum etüdlere kalkınma plânında oynayacakları rol bakımından her memleket için yapılan ayrı tahliller eklenmiştir. Avrupa kalkınmasının anahtarı istihsal artışı olduğuna göre, bu etüdlere Avrupa İktisadî İşbirliği komitesinin raporundaki istihsal programına bilhassa ehemmiyet verilmiştir. Bu programlar Birleşik Amerika teknik grupları tarafından bu mevzu ile ilgili olarak Ekim ayında Washington'a gelmiş olan CEEC mümessillerinin Paris raporu hakkında verdikleri munzam izahat üzerine tahlil edilmiş ve kıymetlendirilmiştir.

Birleşik Amerika mütehassısları plâna iştirak eden memleketlerin, bilhassa plânın ilk 15 ayı zarfındaki ticaretlerinin inkişafına gayret etmişlerdir. Bu ticaretin terekkübü bakımından Birleşik Amerika mütehassısları ithalât ve ihracatı iki büyük kategoride mütalâa etmişlerdir. Birinci kategori, bazı ufak tefek istisnalarla, CEEC teknik komiteleri tarafından derin derin etüdü edilen maddelere tekabül eden seçme bir listedir. Bu kategoriye zuhur etmesi muhtemel bazı mühim emtia da dahil edilmiştir. İkinci kategori ise diğer bütün ithalât ihracatı ihtiva etmektedir. Birinci kategoriye giren maddelerden her memleketle ait tahminler, ikinci ka-

Avrupa devletlerinin iktisadî kalkınmasını sağlamak için bir plân hazırlayan A. B. devletleri Dış İşleri Bakanı

GEORGE C. MARSHALL

★

PLANIN

Türkiye'ye Ait Kısmı

- 1 — Giriş
- 2 — Türkiye istihsal programı
- 3 — İhracat
- 4 — İstihlâk
- 5 — Kalkınma programı ile ilgili devlet politikası
- 6 — Umumi Avrupa kalkınmasına yardımlar
- 7 — Ticaret muvazenesi

tegoridekilere nispetle hakikate daha yakın kabul edilmelidir. Bu mütalâa bilhassa ithalât kısmı için daha kuvvetle vâridir. Bu seçme listedeki maddelerin istihsal, ithalât ve ihracat imkânlarını etüdü etmek üzere Birleşik Amerika'da Hususi Emtia Komiteleri teşkil olunmuştur. Bundan başka bu maddeler milletlerarası arz ve ihtiyaçların tahmini bakımından büyük tecrübelerimiz bulunan malları teşkil etmektedir.

Yukarıda bahsi geçen tabhillerde kabul olunan esaslara dayanılarak, ilgili memleketlerin tediyeye müvazenesi hesaplanmıştır. İstihsal, ihracat ve ithalât tahminleri kadar tediyeye müvazenesi tahminlerinin de mümkün olanı ifade ettikleri kabul olunmalıdır. İthalât tahminleri yürütülmekle muayyen tahsisler telif olunmamakta veya ticaret şekli dikte edilmemektedir.

Bu tahminler, geniş makyasta, Avrupa memleketlerinin bizzat yapmaları icabeden bazı faaliyetlerle ilgilidir. Bu memleketlerin müstakbel iktisadî ve siyasi şartlarını tahmindeki güçlük aşîkârdır.

İlgili makamlar (Exesutive Departments) tahminlerine varırken hiç şüphesiz bu tahminleri müstakbel hâdiseler hakkındaki faraziyelere dayandırmak, şahsi hükümlere dayanan kararlar almak, ölçüye gelmeyen mütalâaları da hesaba katmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu tahminlerde hakikatlerden, ancak bu kadar muğlak olan her meseleye ait tahminlerde kaçınılmayan inhirafın kadar uzaklaşmıştır. Mamefih ilgili âmillerin çok dikkatle mütalâa edildiğine ve umumiyetle tahminlerin rakam büyüklüğü itibariyle hakikî nizami ifade ettiğine inanılmaktadır.

9

Kaynak: "Marshall Planı", İktisadi Yürüyüş Dergisi, 9(196), 8 Mart 1948, s. 9-15.

Ek 7: 6 Eylül 1947 Tarihli Malûm Paşa Dergisi'nden Bir Karikatür

Kaynak: Marko Paşa, 6.09.1947.

ÖZGEÇMİŞ

09.09.1987 tarihinde Amasya'da doğdu. İlk üç yılını Kertme Köyü İlkokulunda başladığı ilköğreniminin ikinci üç yılını Amasya Yavuz Selim İlköğretim Okulunda devam edip, kalan iki yılını da Zübeyde Hanım İlköğretim Okulunda tamamladı. Lise eğitimini Amasya Lisesi'nde gerçekleştirdi. Lisans eğitimine 2005 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde başlayarak, 2009 yılında lisans eğitiminden mezun oldu. 2010 yılında, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda tezli yüksek lisans programına dâhil oldu. Yabancı dili İngilizcedir.